

**'n AFRIKAANSE VERTALING VAN *THE LORD OF THE RINGS*:
'n ONDERSOEK NA DIE VEELSYDIGHEID EN HETEROGENITEIT VAN
AFRIKAANS**

Eduan Naudé

Tesis ingelewer ter gedeeltelike voldoening aan die
vereistes vir die graad van Magister in Vertaling in die
Fakulteit Lettere en Sosiale Wetenskappe aan die
Universiteit Stellenbosch.

Studieleier: Prof AE Feinauer

April 2019

VERKLARING

Deur hierdie tesis elektronies in te lewer, verklaar ek dat die geheel van die werk hierin vervat, my eie, oorspronklike werk is, dat ek die alleenouteur daarvan is (behalwe in die mate uitdruklik anders aangedui), dat reproduksie en publikasie daarvan deur die Universiteit van Stellenbosch nie derdepartyregte sal skend nie en dat ek dit nie vantevore, in die geheel of gedeeltelik, ter verkryging van enige kwalifikasie aangebied het nie.

April 2019

Kopiereg © 2019 Universiteit van Stellenbosch

Alle regte voorbehou

Wat het die vuur, die vlam gedoof?
Die sprakeloos verrukking en die lofsang wat loof?
Uys Krige, “Tram-ode”

A sword rang as it was drawn. “Do what you will; but I will hinder it, if I may.”
JRR Tolkien, *The return of the king*

OPSOMMING

JRR Tolkien se epiëse heldesage *The lord of the rings* (1954-5) het 'n onuitwisbare impak op die literêre landskap gelaat. Met sy magnum opus ontlok die Suid-Afrikaans-gebore skrywer baie kritiek uit verskillende oorde – letterkundig sowel as op ander gebiede – maar ná 60 jaar en byna soveel vertalings in verskillende tale, is daar steeds geen teken van afname van die boek se gewildheid nie.

Dit getuig aan die een kant van die leemte wat Tolkien gevul het – om aan mense in die moderne samelewing 'n ontsnapping te bied na 'n wêreld waar dinge eenvoudiger is en die lyn tussen goed en kwaad duideliker onderskeibaar is. Maar *The lord of the rings* se gewildheid strek verder as die ooglopende narratief en is diep gewortel in Tolkien se liefde vir woord en taal, die ware dryfkrag agter die skep van sy meesterwerk. Hierdie liefde, wat in sy kenmerkende skryfstyl manifesteer, dra grootliks by tot die boek se sukses.

Hierdie studie toon dat *The lord of the rings* wel in Afrikaans vertaal kan word sonder om afbreuk aan die bronteks te doen. Deur die praktiese vertaling van gekose uittreksels uit die boek ondersoek die tesis verskillende aspekte van Tolkien se skryfstyl, onder meer argaïsme, poësie en die uitbeelding van verskillende karakters. 'n Annotasie van die vertaalde uittreksels lig vertaaluitdagings uit, en bied moontlike oplossings daarvoor. Vertaaluitdagings word volgens Christiane Nord se indeling van vertaalprobleme gekategoriseer. 'n Funksionalistiese benadering word gevolg, met replisering van Tolkien se taalgebruik as die hoof funksie om te vervul, en klem wat veral gelê word op die speurwerk wat van die vertaler verwag word om Tolkien se noukeurige woordkeuse na te spoor.

Tolkien se skryfstyl bied baie uitdagings aan die vertaler maar indien daardie uitdagings oorkom kan word, bied dit ook baie geleentheid vir die verdere ontwikkeling van Afrikaans – nie net vir die vertaal van klassieke werke nie maar ook vir die skep van nuwe werke waarin Afrikaans so veelsydig aangewend word as wat Tolkien met Engels gedoen het.

ABSTRACT

JRR Tolkien's epic romance *The lord of the rings* (1954-5) has left a lasting impact on the literary landscape. With his magnum opus, the South African-born author elicited much criticism from various quarters – literary as well as in other fields – but after 60 years and almost as many translations in different languages, the book's popularity still shows no sign of decline.

On the one hand this bears testimony to the void that Tolkien filled – offering people in modern society an escape to a world where things are simpler and the line between good and evil is easier discernible. But the popularity of *The lord of the rings* extends further than the obvious narrative and is deeply rooted in Tolkien's love of words and language, the true motivation behind the creation of his masterpiece. This love, manifest in his distinctive writing style, contributes greatly to the success of the book.

This study shows that *The lord of the rings* can indeed be translated into Afrikaans without detracting from the source text. Through practical translation of selected excerpts from the book, the thesis examines various aspects of Tolkien's writing style, among which archaism, poetry and the portrayal of different characters. An annotation of the different translated excerpts emphasizes translation challenges, and offer possible solutions. Translation challenges are categorized using Christiane Nord's categorization of translation problems. A functionalist approach is followed, with replication of Tolkien's use of language as the main function to observe, and special emphasis placed on the investigative work required of the translator to source Tolkien's careful choice of words.

Tolkien's writing style offers many challenges to the translator but if those challenges can be overcome, it offers a vast opportunity for the further development of Afrikaans – not only for translating classical works but also for creating new works in Afrikaans with the same versatility which Tolkien utilized in English.

ERKENNING

Dankie, prof Tolkien: Vir die verryking van ons wêreld deur die vrug van jou arbeid, en die uitleef van jou liefde.

Dankie, prof Ilse Feinauer: Vir die raad, die leiding en die geduld waarsonder hierdie onderneming van meet af tot mislukking gedoem sou wees.

Dankie, Ma en dankie, Pa: Vir julle liefde sonder weerga, en julle wysheid en die waardigheid waarmee julle my geleer het ek myself en ander moet behandel.

Dankie, Here: Vir alles, en vir almal.

INHOUD

VERKLARING	ii
OPSOMMING	iv
ABSTRACT	v
ERKENNING	vi
INHOUD	vii
Hoofstuk 1: Inleiding	1
1.1. Inleiding	1
1.2 Een ring om oor almal te heers	1
1.3 Teoretiese benadering	3
1.4 Navorsingsprobleem	5
1.5 Doel van die studie	8
1.6 Metode	8
1.7 Verloop van die studie	8
Hoofstuk 2: Agtergrondinligting oor <i>The lord of the rings</i>	12
2.1 Inleiding	12
2.2 Storielyn van <i>The lord of the rings</i>	12
2.3 Gewildheid van – en kritiek teen – <i>The lord of the rings</i>	13
2.4 Oorsprong van <i>The lord of the rings</i> : Tolkien die filoloog	16
2.5 Vertaling in Afrikaans	19
2.5.1 Uitdagings vir ’n Afrikaanse vertaling van <i>The lord of the rings</i> : Tolkien se skryfstyl	21
2.5.1.1 Tale, en <i>The lord of the rings</i> as skynvertaling	22
2.5.1.2 Name	25
2.5.1.3 Gedigte en liederes	28
2.5.1.4 Getrouheid aan verandering in skryfstyl	29
2.5.1.5 Argaisme	30
2.5.1.6 Inversie as argaïese element	33
2.5.2 Vertaalstrategie	34
2.5.2.1 Die Noorse vertaling	35
2.5.2.2 Die Hebreeuse vertaling	37
2.5.3 Die Afrikaanse vertaling	38
Hoofstuk 3: Literatuurstudie	40
3.1 Inleiding	40
3.2 Vroeë benaderings tot vertaling	41
3.3 Funksionalisme	46
3.4 Venuti en die sigbaarheid van die vertaler	53
	vii

3.5	Vervreemdende vertaling	58
3.6	Samevatting	69
Hoofstuk 4: Vertalings		71
4.1	'n Langverwagte partytjie – deel 1 (A Long-expected Party)	71
4.2	'n Langverwagte partytjie – deel 2 (A Long-expected Party)	73
4.3	Die ou oerwoud (The Old Forest)	78
4.4	Die Raad van Elrond (The Council of Elrond)	82
4.5	Die brug by Khazad-dûm (The Bridge of Khazad-Dûm)	85
4.6	Die spieël van Galadriel (The Mirror of Galadriel)	90
4.7	Die ruiters van Rohan (The Riders of Rohan)	94
4.8	Die Uruk-hai (The Uruk-hai)	98
4.9	Boombaard (Treebeard)	101
4.10	Die tog deur die moeras (The Passage of the Marshes)	104
4.11	Die slag van die Pelennor Veld (The Battle of the Pelennor Fields)	107
4.12	Die hofmeester en die koning (The Steward and the King)	110
4.13	Poësie	112
4.13.1	Die grafhope van Mundburg (Mounds of Mundburg)	112
4.13.2	Die ringerym (The Verse of the Rings)	113
Hoofstuk 5: Annotasie		114
5.1	Inleiding	114
5.2	Pragmatiese vertaaluitdagings	121
5.2.1	Formele aanspreekvorm	121
5.3	Interkulturele vertaaluitdagings	123
5.3.1	Maateenhede	123
5.4	Interlinguistiese vertaaluitdagings	125
5.4.1	Afwykinge van Standaardafrikaans	125
5.4.2	Teenwoordige en verlede tyd	127
5.4.3	Uitdrukkings	129
5.5	Teksspesifieke vertaaluitdagings	130
5.5.1	Alliterasie	130
5.5.2	Herhaling van klanke	131
5.5.3	Herhaling van woorde	132
5.5.4	Interpunksie en die gebruik van hoofletters	134
5.5.5	Name	135
5.5.6	Neologismes en geleentheidswoorde	144
5.5.7	Poësie	151
5.5.8	Uitbeelding van bevolkingsgroepe en karakters	157
5.5.9	Woordkeuses	160
Hoofstuk 6: Gevolgtrekking, en verdere studie		173
		viii

6.1	Samevatting van die studie	173
6.2	Beantwoording van die navorsingsvrae	173
6.3	Beperkings, en voorstelle vir verdere studie	178
6.4	Ten slotte	179
	Bronnelys	181
	Addendum A: Brontekste	189
1.	A Long-expected Party ('n Langverwagte partytjie) – deel 1	189
2.	A Long-expected Party ('n Langverwagte partytjie) – deel 2	191
3.	The Old Forest (Die ou oerwoud)	195
4.	The Council of Elrond (Die Raad van Elrond)	199
5.	The Bridge of Khazad-dûm (Die brug by Khazad-dûm)	202
6.	The Mirror of Galadriel (Die spieël van Galadriel)	207
7.	The Riders of Rohan (Die ruiters van Rohan)	210
8.	The Uruk-hai (Die Uruk-hai)	213
9.	Treebeard (Boombaard)	216
10.	The Passage of the Marshes (Die tog deur die moeras)	219
11.	The Battle of the Pelennor Fields (Die slag van die Pelennor Veld)	221
12.	The Steward and the King (Die hofmeester en die koning)	224
13.	Poësie	226
13.1	Mounds of Mundburg (Grafhope van Mundburg)	226
13.2	The Verse of the Rings (Die ringerym)	227
	Addendum B: Verdere annotasievoorbeelde	228
	Interlinguistiese vertaaluitdagings	228
	Afwykings van Standaardafrikaans	228
	Teksspesifieke vertaaluitdagings	229
	Alliterasie	229
	Herhaling van klanke	229
	Herhaling van woorde	229
	Name 230	
	Neologismes en geleentheidswoorde	232
	Woordkeuses	233

Hoofstuk 1: Inleiding

1.1. Inleiding

Professor John Ronald Reuel Tolkien het 12 jaar van sy lewe aan die skep van die heldesage *The lord of the rings* gewy. Maar Tolkien het meer met die skep van sy helderoman in gedagte gehad as die ooglopende narratief en die vertel van 'n meesleurende verhaal. Tolkien was 'n liefhebber van woord en taal en hy het *The lord of the rings* geskryf om aan hierdie liefde uiting te gee, en dit met mense te deel. Die boek is begroet met ongekende sukses en 'n uitloper hiervan was die vertaling daarvan in meer as 60 tale. Ironies genoeg, is Afrikaans – die taal inheems aan Tolkien se geboorteland – nie een van daardie tale nie¹. Een van die redes is moontlik die onsekerheid oor Afrikaans se potensiaal om reg te laat geskied aan 'n werk van sodanige kaliber, of moontlik het niemand al kans gesien om so 'n grootse onderneming aan te pak nie. Die huidige studie beoog om te bewys *The lord of the rings* kan inderdaad suksesvol in Afrikaans vertaal word, en ondersoek die vertaaluitdagings waarvoor 'n vertaler tydens so 'n onderneming te staan sal kom, en moontlike oplossings vir dergelike uitdagings.

1.2 Een ring om oor almal te heers

Tolkien se epiese fantasietrilogie *The lord of the rings* (1954-5) boei lesers al ses dekades lank – en met goeie reg. Dit vertel die verhaal van aangrypende karakters se epiese reis deur 'n beleë wêreld, die worsteling in sowel die gemoed as op die slagveld tussen die magte van goed en kwaad, en eskaleer tot 'n volskaalse, desperate stryd, met die oorlewing van 'n wêreld in die weegskaal. Die verhaal speel af teen 'n agtergrond soortgelyk aan dié van Middeleeuse Europa wat lesers wêreldwyd al lank betower met sages van ridders in harnas, leërs aan die opruk in krygsgewaad, legendariese stede onder beleg, roemryke koninkryke, onvergeetlike helde en heldinne, en leërskares wat mekaar op bloedige slagvelde die stryd aansê. Hierdie wêreld is Tolkien se eie skepping, en die dieptes waartoe hy hom gewend het in die skep daarvan vorm een van die sleutelaspekte van die boek se sukses, een van die deurslaggewende faktore van die teks se bekoring vir lesers van alle kulture en ouderdomme. Humphrey Carpenter (1977:232), skrywer van Tolkien se gemagtigde biografie, skryf die sukses toe aan die boek se “unabashed return to heroic romance” en in sy resensie van die twee Chinese vertalings sê David van der Peet (2000:15) *The lord of the rings* “strikes a chord in most readers who are

---

¹ 'n Afrikaanse vertaling van die trilogie gaan wel binnekort beskikbaar wees. Janie Oosthuysen, vertaler van *The hobbit*, het die eerste deel, *The fellowship of the ring*, vertaal en die tweede deel, *The two towers*, word tans deur Kobus Geldenhuys vertaal.

longing for a break from the realistic, stream-of-consciousness, psychologically refined genres that have dominated novel-writing in the 20th century”. Verder identifiseer Van der Peet (2000:15) die roman se soekmotief (“quest motif”), Middeleeuse narratiewe patroon, sowel as die terug-na-die-natuur-leitmotief en lesers se hunkering na ’n wêreld waar ’n duidelike onderskeid tussen goed en sleg getref word, as temas wat tot die boek se sukses bydra. Maar die boek se gewildheid is nie tot die literêre aspek daarvan beperk nie. Dit openbaar ook progressiewe temas wat baie later in die 20ste eeu eers as populistiese motiewe te berde gebring sou word, en volgens Michael Stanton (2001:xi) word dit nie net hoog aangeslaan as skatkis van verbeeldingryke taalgebruik nie, maar baie mense beskou dit as ’n tipe teks met religieuse ondertone.

The lord of the rings (hier na verwys as *LotR*) is ’n trilogie bestaande uit drie boeke – *The fellowship of the ring* (1954), *The two towers* (1954) en *The return of the king* (1955) – wat oor ’n tydperk van 12 jaar geskryf is. Sedertdien is meer as 150 miljoen kopieë verkoop, en het meer as 60 vertalings die lig gesien. In 2001-3 is Peter Jackson se filmverwerkings uitgereik. Ten spyte van die misnoeë van Tolkien se seun dat hierdie kommersialisering die estetiese en filosofiese impak van die skepping tot niks gereduseer het en dat die vervaardigers die boek vervlak het deur ’n aksiefilm vir jongmense te maak (Worldcrunch 2015), het die films ’n skerp styging in boekverkope tot gevolg gehad: in Brittanje het verkope met 1 000% gestyg (Worldcrunch 2015), en in 2001-3 is 25 miljoen kopieë verkoop. Van hierdie verkope was 40% vertalings – ’n syfer wat getuig van die bydrae van vertalings tot die internasionale sukses van die boek as literêre verskynsel wat kulturele grense oorbrug. Alhoewel die meeste studies oor *LotR* as literêre verskynsel hoofsaaklik op die boek se linguistiese, filosofiese en tematiese aspekte fokus, is ’n aantal studies gedoen oor vertalings van die boek, met die prominentste:

- Mark T. Hooker (2004) se studie oor die nege Russiese vertalings (die sogenaamde ‘samizdat’, of onwettige vertalings, wat tydens die Koue Oorlog versprei is);
- David van der Peet se *The lord of the rings: Critique of the two Chinese translations* (2000) waarin hy die twee Chinese vertalings vergelyk, en al twee onaanneemlik bevind;
- Allan Turner se *Translating Tolkien: Philological elements in The lord of the rings* (2005);
- *Tolkien in translation* (2011), ’n versameling essays onder redaksie van Thomas Honegger;

- *Translating Tolkien: Text and film* (2011a), 'n versameling essays – ook onder redaksie van Thomas Honegger;
- Michael Stanton se *Hobbits, Elves and Wizards* (2001) wat hoofsaaklik die temas in die boek in oënskou neem, maar ook 'n hoofstuk aan vertaling afstaan, met waardevolle insig in Tolkien se benadering tot en gebruik van tale;
- *The languages of Tolkien's Middle-earth* (1980) deur Ruth Noel. Hierdie boek bestudeer nie 'n vertaling van *LotR* nie, maar is 'n noukeurige ondersoek van die tale wat Tolkien gebruik en aanwend om sy eie tale te skep;
- Die *Guide to the names in The lord of the rings* (1975): As riglyne oor die vertaling van nomenklatuur in *LotR* wat Tolkien self opgestel het, bied dit waardevolle toeligting in dié sin dat die outeur – self 'n vertaler van formaat – sy mening lug oor vorige vertalings, en voorskrifte gee vir voornemende vertalers.

Die vertaalverwante studies handel oor 'n wye reeks probleme en uitdagings waarmee vertalers van Tolkien se werk te doen kry, en bestudeer die oplossings waarmee hulle vorendag kom – en in watter mate hulle pogings slaag of misluk. Aandag word gegee aan buitengewone moeilike areas van vertaling, byvoorbeeld name en Tolkien se selfgeskepte tale (Honegger 2011:agterblad).

1.3 Teoretiese benadering

Die vertaalteorie het die onlangse paar dekades verskeie veranderinge ondergaan in die teoretiese en praktiese benadering tot die veld, met baie verwickelinge wat die sogenaamde *cultural turn* gekenmerk het. In die 1980's het die Funksionalisme, met Hans Vermeer en Christiane Nord as twee van die grootste kampvegters, na vore getree as toonaangewende benadering vir die vertaalpraktik.

Die Funksionalisme berus op die beginsel dat 'n vertaling gemotiveer word deur die funksie wat die doeltteks moet vervul. Die benadering gebruik die term *skopós* (die Griekse woord vir *doel*) om te verwys na die doel of behoefte waarmee die inisieerder die vertaling laat skep (Nord 1997b:27). Hierdie “intended function or skopos of the target text as determined by the initiator's needs” (Nord 2005:10) vorm die dryfveer agter die vertaling. Nord (1997a:48) beskryf hierdie bedoelde kommunikatiewe funksie van die doeltteks as die “crucial criterion for the translator's decisions in the translation process”. As sodanig is getrouheid aan die bronteks

nie meer die enigste maatstaf vir 'n geslaagde vertaling nie, maar word vertaalprosesse en -prosedures bepaal deur die vertaling se doel, en die motivering vir die skep daarvan.

Vir die doel van hierdie studie is my skopos – as inisieerder en vertaler van 'n Afrikaanse vertaling van *LotR* – om deur replisering van Tolkien se taalgebruik in Afrikaans dieselfde uitwerking onder Afrikaanse lesers te skep as wat Tolkien met sy narratief en poësie onder brontekstlesers skep. Tolkien se taalgebruik is deurslaggewend vir die bekoring en sukses van *LotR*; hierdie brontekselement moet in die doeltaal oorgedra word maar dit moet geskied sonder om doelttekslesers af te skrik, sodat hulle nie ophou lees nie. Derhalwe wil ek die potensiaal van Afrikaans ontgin en kyk in watter mate die taal veelsydig en heterogeen genoeg vir hierdie doel is. Die uitdaging van hierdie onderneming lê in die ouwêreldse Engels wat Tolkien inspan om 'n eksotiese wêreld te skep met karakters, kulture, tale en geografiese liggings eie aan daardie wêreld, en die verplasing van daardie ouwêreldse Engels in 'n doeltaalekwivalent.

Dit sal nie deug om die bronteks bloot in 'n doeltaalbaadjie te klee nie. Vermeer (1998:43) voer aan die getroue nabootsing van 'n teks word oortref deur 'n vertaling waardeur 'n mens (die outeur, of vertaler) verstaan word: Dit is 'n vergeefse onderneming om 'n teks so getrou moontlik weer te gee sonder dat die doel, of skopos, gedien word waarvoor dit geskep is. Om die skopos van my Afrikaanse vertaling van *LotR* te vervul, is dit noodsaaklik dat lesers nie deur die taalgebruik afgeskrik word nie. Derhalwe is die twee belangrikste faktore van my vertaling die volgende:

- getrouheid aan die taal – replisering van Tolkien se vindingryke en verbeeldingryke taalgebruik in Afrikaans; en
- doelttekslesers – die skep van 'n teks waarby lesers aanklank sal vind.

Nord (2005:57) wys daarop dat die ontvangers van die teks as baie belangrike – indien nie dié belangrikste nie – faktor beskou word wie se verwagting, kennis en kommunikatiewe rol die stilistiese organisering van die teks beïnvloed (Nord 2005:60-1). Ontvangers van 'n Afrikaanse *LotR* sal waarskynlik volwasse persone wees wat die boek óf net as bron van vermaak lees, óf as bron van vermaak, sowel as om te sien of 'n werk van sodanige omvang in hulle eie taal geniet kan word. Anders as *The hobbit* (1937), *LotR* se voorganger, is laasgenoemde nie 'n kinderboek nie, en die doeltteksgehoor sal 'n intellektuele en volwasse narratief verwag. Verder moet lesers herinner word aan die vreemde wêreld wat betree word – geografiese liggings, stede, tale, kulture, karakters se dialoog – en om die vreemdheid van hierdie geskepte wêreld

deur getrouheid aan die outeur se taal by die leser tuis te bring, moet die vertaling gerig word deur 'n geskikte model.

Verskeie vertaalmodelle bestaan met 'n aantal strategieë en prosedures om vertaalprobleme en -uitdagings die hoof te bied. Twee hoofbenaderings is reeds in 1813 deur Friedrich Schleiermacher geïdentifiseer, en deur Lawrence Venuti (1995:19) benoem as 'domestikering' en 'vervreemding'.

By domestikering word lesers 'in vrede gelaat' en die outeur na hulle gebring; by vervreemding geskied die teenoorgestelde (Venuti 1995:20). Domestikering behels die aanbied van die doeltteks in 'n literêre milieu waarmee lesers vertrou is: die vertaling lees soveel moontlik soos 'n teks wat oorspronklik in doelttekslesers se moedertaal geskryf is, en die vertaler bly relatief onsigbaar. By vervreemding word die literêre domein waarbinne die vertaling plaasvind so min moontlik verander om die bronkultuur te behou, met lesers deurgaans bewus van die bronteks, en die vertaler uiters sigbaar weens die vreemde en eksotiese aard van die doeltteks. Alhoewel domestikering vloeiender vertalings tot gevolg het, stel vervreemding lesers bloot aan die vreemde kultuur waarin die oorsprong van die bronteks gesetel is. Vir die doel van my *LotR*-vertaling is vervreemding die geskikste opsie aangesien dit die beste sal deug om die vreemdheid van die bronteks na die doelttekslesers oor te dra deur replisering van die outeur se taalgebruik. Die doel, per slot van rekening, is om te kyk of *LotR* in Afrikaans vertaal – nie net oorvertel – kan word nie.

1.4 Navorsingsprobleem

Die eerste van die meer as 60 tale waarin *LotR* vertaal is, is Duits en Sweeds. Tolkien – 'n deskundige in Germaanse filologie – was nie deur een van die twee beïndruk nie. Só sterk was sy gevoelens oor hierdie pogings dat hy in 1975 'n nomenklatuur saamgestel het om as riglyn vir toekomstige vertalers te dien. Sedertdien is die boek in dosyne tale vertaal – van welbekendes soos Italiaans, Hebreeus en Russies, tot minder vernames soos Letties, Yslands en Kasaks. Afrikaans is nie een van dié tale nie, alhoewel 'n Afrikaanse vertaling van een van Tolkien se minder bekende boeke, *Smith of Wootton Major* (1967) – 'n boekie van 62 A6-bladsye – in 1968 in Afrikaans vertaal is, en 'n vertaling van *The hobbit* in 2017 die lig gesien het. *The hobbit* is egter 'n kinderboek en *LotR* is vir volwassenes geskryf en die taalgebruik en skryfstyl van die twee boeke verskil drasties. 'n Vertaler van *LotR* sal 'n baie omvattender benadering tot die vertaling moet hê as tot *The hobbit*. Die vraag staan dus: Kan JRR Tolkien se magnum opus in Afrikaans vertaal word? Of is Afrikaans as relatiewe jong taal – ten spyte daarvan dat dit diep gewortel is in van Europa se mees gevestigde tale, en Wes-Germaans van

aard is – moontlik nie heterogeen genoeg om te deug as doeltaal vir die vertaling van ’n boek van sodanige omvang nie? Die inspirasie wat Tolkien uit so ’n wye reeks tale geput het, laat ’n mens wonder of Afrikaans oor die linguistiese spierkrag beskik om aan só ’n onderneming reg te laat geskied.

Die rede waarom die veelsydigheid en diepte van Afrikaans so ’n knellende vraag by die vertaal van die boek is, is die kompleksiteit en vindingrykheid van Tolkien se taalgebruik. Die vertaling behels nie bloot die meedeel van die verhaal of die oordra van ’n onderliggende boodskap nie. *LotR* is geskep met die doel om taal ten toon te stel, en dít is waar die kruks van enige vertaling daarvan lê. Tolkien was ’n filoloog; hy het van kindsbeen af ’n vurige hartstog vir taal gehad, en die vertel van sy magnum opus was ’n medium om uiting aan hierdie liefde te gee – vir Engels, maar ook vir ander Engels-verwante tale soos Kelties en Wallies wat tot sy linguistiese self gespreek het. Hy was aangetrokke tot die digterlikheid van taal, die linguistiese skoonheid en onderliggende lewenskragtigheid daaraan verbonde. Oor taal en kultuur het hy gesê, “[t]he invention of languages ... is the foundation. The ‘stories’ were made rather to provide a world for the languages than the reverse” (Tolkien 1981:233). Die 12 jaar wat hy aan die skryf van die verhaal bestee het, getuig van die waarde wat hy daaraan geheg het, maar sy liefde vir taal het die stukrag gevorm wat die ontstaan en ontwikkeling van sy epiëse werk aangewakker en aangevuur het, en grotendeels tot die boek se sukses aanleiding gegee het. “[L]anguage’ is the most important,” skryf Tolkien (1981:193), “for the story has to be told, and dialogue conducted in a language”. Om *LotR* te vertaal en net op die inhoud van die teks te konsentreer en nie die brontekstaal in ag te neem nie, sal die skeppingsdoel daarvan verydel. Verder sal ’n vertaling van net die ‘boodskap’ teenstrydig wees met Tolkien se mening oor vertaling dat “[t]he effort to translate ... is valuable, not so much for the version that it produces, as for the understanding of the original which it awakes.” (Tolkien 1983:53)

Tolkien se unieke skryfstyl in *The lord of the rings* sluit argaïsme, alliterasie, herhaling van klanke, poësie, idiosinkratiese dialoog en verskeie ander elemente in – alles deel van die skynwêreld wat hy skep waarbinne sy karakters gestalte kry. Hierdie taalgebruik was en bly deurslaggewend om die boek in die Engelse letterkunde in te burger en dit een van die gewildste werke van alle tye te maak. Baie van die linguistiese elemente is gesetel in Ou Engels en vir ’n vertaler – veral in ’n relatiewe jong taal soos Afrikaans wat eers ná die Middeleeue vorm begin aanneem het – bied dit van die grootste uitdagings. Met Afrikaans as potensiële doeltaal, spruit die volgende vrae uit ’n moontlike vertaling:

- *Kan Tolkien se ouwêreldse skryfstyl in Afrikaans oorgedra word sonder om die leser af te skrik?* Hoe sal die vertaler tekstuele elemente soos argaïsme, samestellings, neologismes en dialoog hanteer?
- *Kan die vertaler aspekte en tekselemente eie aan Afrikaans aanwend om idiosinkratiese kenmerke aan die karakters toe te ken wat hulle van mekaar onderskei?* Alhoewel al die karakters van die *Common Speech*, oftewel Omgangstaal gebruik maak, slaag Tolkien daarin om sommige karakters verskillend te laat klink en vir hulle 'n unieke stem te gee.
- *Kan die gebruik en herhaling van klanke in 'n vertaling gerepliseer word?* Die klank van woorde was vir Tolkien belangrik. Hy gebruik dit veral in name, (die “sequences of sound to use as names” [Tolkien 1981:413]), sowel as in die herhaling van klanke, byvoorbeeld alliterasie en assonansie om die argaïese karakter van die teks te versterk.
- *Hoe suksesvol sal 'n Afrikaanse vertaling Tolkien se riglyne vir die vertaling van name kan volg om die betekenis en karakter van die bronteksname so suksesvol moontlik oor te dra?* Sal dit soms nodig wees om van die riglyne af te wyk om sodoende 'n beter vertaling te lewer? Name speel 'n kritieke rol in *LotR* want feitlik elkeen het 'n betekenis wat dieper strek as die voor die hand liggende. Allan Turner (2005:77) wys daarop dat “most of the criticism of translations of *The Lord of the Rings* so far deals almost exclusively with names”.
- *Kan poëtiese elemente soos gedigte en liedere in die Afrikaanse doelteks herskep word?* Kan Tom Bombadil se *nonsense rhyme* byvoorbeeld oorgedra word om die uitbeelding van sy karakter aan te vul, en kan dit van 'n ballade en een van Bilbo se liedjies onderskei word? In watter mate kan die formele elemente van die poësie behou word sonder om die inhoud te kompromitteer, en/of andersom?
- *Kan die verskil in skryfstyl tussen die eerste deel van die boek en die res daarvan gerepliseer word, sodat die doelteksleser die ontwikkeling van die narratiefpeil kan opmerk soos wat in die bronteks die geval is?* Móét dit gerepliseer word, of moet die vertaler eerder probeer om die styl van meet af konsekwent te hou?

Die afwesigheid van *LotR* in die kanon van Afrikaans-vertaalde werke is 'n verlies vir 'n taal wat herhaaldelik in die jong bestaan daarvan bewys het dit hoef nie die knie voor enige uitdaging te buig nie, en hoef nie terug te staan vir enige taal in die assimilering van verandering en die integrering van vreemdetaalelemente nie. Dit is 'n verlies omrede *LotR* 'n tydlose verhaal is wat die verbeelding aangryp en nooit laat los nie en alhoewel die keuse altyd moet bestaan om dit in die oorspronklike Engels te lees, sal dit vir Afrikaanssprekendes 'n voorreg

wees om Tolkien se bekendste werk in hulle moedertaal te kan lees. So 'n voorreg sal nie bloot gesetel wees in die lees van die verhaal self en om te deel in die plesier wat wêreldwyd daaruit geput word nie, maar ook die trots wat hand aan hand gaan met die verplasing van so 'n monumentale werk in Afrikaans. Daarom is dit verblydend om te weet dat die eerste deel van die boek wel binnekort in Afrikaans op die rakke beskikbaar sal wees, met die tweede deel wat ook reeds vertaal word.

1.5 Doel van die studie

Die doel van die studie is om te bepaal of Afrikaans veelsydig en heterogeen genoeg is om as doeltaal vir 'n vertaling van *LotR* te dien, en om vas stel of die skrywer se linguistiese merkwaardigheid in Afrikaans nageboots kan word sonder om die doelteksleser deur vreemdsoortige taalgebruik af te skrik. Die studie behels 'n verkenning van Afrikaans se diepte, en ek hoop dat my vertaling – en my benadering tot en hantering van die onderneming – as riglyn vir ander vertalers kan dien. 'n Moontlike toekomstige projeksie is die vertaling van soortgelyke klassieke werke, sowel as die skryf van nuwe werke waarin soortgelyke taalkundige veelsydigheid geopenbaar word. Afrikaans – soos die meeste ander tale – is deurentyd aan die ontwikkel, en ek glo een van die doeltreffendste maniere om die dinamika van 'n taal te verhoog, is deur dit konstant aan nuwe uitdagings bloot te stel. En om te bewys dat 'n boek van die linguistiese omvang van *LotR* in Afrikaans vertaal kan word, sal beslis die dinamiese aard van die taal bevestig.

1.6 Metode

Die volume van die boek laat nie toe dat dit vir die doeleinde van hierdie studie in sy geheel vertaal word nie en daarom gaan bepaalde sleuteltekste, verteenwoordigend van uiteenlopende linguistiese tekselemente kenmerkend aan die boek en Tolkien se skryfstyl, vertaal word. Indien elkeen van hierdie komponente vertaal kan word, spreek dit vanself dat 'n vertaling van die boek in sy geheel, as som van hierdie komponente, moontlik is. Die vertaalde dele sal ongeveer 40 bladsye beslaan en sal chronologies op mekaar volg aangesien die verandering in skryfstyl van die boek se begin tot die einde een van die vertaaluitdagings is wat te berde gebring gaan word. Die vertalings sal geannoteer en teoreties toegelig word.

1.7 Verloop van die studie

Hoofstuk 1 vorm die inleiding, met 'n uiteensetting van die studiedoelwitte en hoe ek te werk gaan om dit te bereik, sowel as 'n opsomming van die verloop van die studie.

Hoofstuk 2 bied ’n uitvoerige bespreking van die bronteks. Dit is nie ’n interpretasie van die verhaal of van tematiese aspekte van die boek nie. Daar word byvoorbeeld nie gespekuleer oor die parallelle tussen Tolkien se wêreld en dié van die Eerste Wêreldoorlog, of oor religieuse ondertone van die verhaal nie. Die bespreking fokus op linguistiese aspekte, byvoorbeeld Tolkien se skryfstyl, sy gebruik van argaïsme om lesers te verplaas na ’n wêreld wat diachronies ver van hulle eie verwyder is, en sy skep van nuwe en gebruik van bestaande name en vanne om die “linguistic groundedness of the invented society” (Turner 2005:94) te bekragtig.

Hoofstuk 3 behels die literatuurstudie, met ’n bespreking van teoretiese aspekte wat tydens die praktiese vertaling van die gekose gedeeltes toegepas word. Dit sluit in:

- die Funksionalisme as teoretiese benadering, met
- vervreemding as oorkoepelende vertaalstrategie wat die vertaling rig.

Hoofstuk 4 behels die vertaling van die gekose dele, sowel as ’n motivering vir elke deel. Die gekose gedeeltes sluit onder meer die volgende in:

- Die grootste deel van die vertaling bestaan uit ’n narratiewe komponent omdat dit die grootste volume van die boek uitmaak. Ander linguistiese aspekte dra by tot die sukses en gewildheid van die boek, maar is nie so deurslaggewend nie. Die narratiewe vorm die kruis van die verhaal, waar lesers die meeste tyd ‘deurbring’, en is waar Tolkien se besonderse skryfstyl en taalgebruik die meeste inslag vind. Verder vind daar ’n ontwikkeling in die skryfstyl van die begin van die verhaal na die einde plaas, en vertaling van verskillende voorbeelde van die narratiewe sal poog om hierdie verandering uit te beeld.
- ’n Veldslagtoneel. Aksietonele is moeilik om in Afrikaans weer te gee – veral wanneer dit vertaal word uit Engels wat baie van die progressiewe “-ing”-vorm van die werkwoord gebruik maak om deurlopende handeling aan te dui. Daar is ook die omvang en grootsheid van die veldslag om oor te dra, en dit te doen met die gebruik van woorde waarmee die deursneeleser van Afrikaans nie noodwendig vertrou is nie. Moontlikhede vir ’n veldslagtoneel is:
  - “The Battle of the Pelennor Fields”
  - “The Muster of Rohan”
- Dialoog en idiosinkratiese taalgebruik van verskillende karakters en bevolkingsgroepe. Stanton (2001:154) beskryf die belangrikheid van tale in *LotR*: “Their importance lies not just in Tolkien’s inventiveness, or his ability to invest his made languages with beauty or horror, but equally in the uses to which he puts it.” Hy beskryf Middle-earth

as 'n "language-centred world" (Stanton:2001:154) en beskou tale as deel van die struktuur van daardie wêreld. Voorts is dialoog ten beste van tye moeilik om te vertaal en hierdie taak word nie vergemaklik deur Tolkien se gereelde gebruik van argaïsme nie – veral in Afrikaans wat nie oor so 'n groot register daarvan soos die brontaal beskik nie. Maar dialoog is 'n kritieke element van *LotR* en die geslaagde hantering daarvan deur die vertaler is deurslaggewend vir die sukses van die doelteks. Die dialoog behels ook meer as bloot linguistiese aspekte en die oordra van betekenis. Dit het te doen met die akkurate uitbeelding van karakters en kulture. Voorbeelde van karakters met drasties uiteenlopende taalgebruik is Treebeard, Gollum, die Orcs (Orke)² en die Ents. Ooreenkomstig die bronteks, word die tale van die Elves³ (Elwe⁴) en die Orke nie vertaal nie. Tolkien (1981:193) noem dat "[l]anguages quite alien to the [Common Speech] have been left alone" en Turner (2005:37) verduidelik dat die "invented languages which formed a part of [Tolkien's] linguistic conception, in particular the Elvish languages Quenya and Sindarin, by remaining untranslated could stand out as exotic and help create a sense of cultural otherness".

- Gedigte en liederes is nou met die res van die boek verweef, en alhoewel dit volumegegewys nie 'n groot deel van die verhaal beslaan nie, lewer dit 'n onontbeerlike bydrae tot die werk. Die gedigte en liederes is "not there for their own sake, nor because of any intrinsic poetic merit, but for dramatic or narrative effect at the particular point of their appearance" (Tolkien, in Stanton 2001:159). Om nie die gedigte en liederes te vertaal nie, sal die doelteks van 'n betekenisvolle dramatiese en narratiewe komponent

---

² *Dwerge, Elwe, Ents, Hobbits* en *Orke* word afwisselend met 'n hoofletter en kleinletter gespél. Tolkien (1981:34) gee 'n bietjie insig hierin wanneer hy skryf "*Men* with a capital is ... used in text when 'human kind' are specifically intended; and *man, men* with a minuscule are occasionally and loosely used as 'adult male' and 'people'." Die beste verduideliking hiervoor is dat *Men* na die mensdom in Middle-earth as bevolkingsgroep verwys maar *men* na individue of 'n groep binne die bevolkingsgroep. Dieselfde geld vir *Dwerge, Elwe, Hobbits* en *Orke*. In die volgende sin word hoofletters gebruik omrede dit na die bevolkingsgroepe verwys maar in die voorbeelde daarna word na individue of groepe verwys:

It is plain indeed that in spite of later estrangement **Hobbits** are relatives of ours: far nearer to us than **Elves**, or even than **Dwarves**. Of old they spoke the languages of **Men** (Tolkien 1993:14)

Bearded like **dwarves**, wielding great axes (Tolkien 1993:853)
 He could dimly see the grey forms of two **elves** sitting motionless (Tolkien 1993:363)
 but it is now many lives of **men** since any of us visited it (Tolkien 1993:394)

Ek laat my gebruik van hoofletters hierdeur lei maar oordeel elke geval op sy eie, en volg nie Tolkien se gebruik slaafs na nie; dit is onvermydelik dat sommige gevalle sal oorvleuel. Sien die voorbeeld *Men/men* in hoofstuk 5.

³ Wanneer die eerste maal na 'n bevolkingsgroep, plek of item, ens. verwys word, word die bronteks-Engels gebruik, met die Afrikaans tussen hakies wat vir die res van die teks gebruik word. Ek gebruik deurentyd brontekseiename – dié van persone sowel as geografiese liggings.

⁴ *Elves* is as *Elwe* vertaal en *Elvish* (hulle taal) as *Elfs*. *Orcs* (die bevolkingsgroep) is as *Orke* vertaal – soortgelyk aan *varke, vurke* – en *Orcish* (die taal van die Orke) as *Orks*.

ontneem. Die gedigte is ook 'n weerspieëling van die verskillende kulture waarin dit geskep is (byvoorbeeld dié van Dwarves [Dwerge] of Elwe), en die karakter van hierdie kulture moet deur die gedigte en liedere oorgedra word. Dit sluit nie net die woordeskat en betekenis in nie, maar ook ritme en rym, indien moontlik. Voorbeelde is:

- die “Verse of the Rings”
- “Mounds of Mundburg”
- van Frodo of Bilbo se komposisies

Hoofstuk 5 bied 'n annotasie van die vertalings: Vertaalprobleme en -uitdagings word volgens Nord (2005:174-176) se model in vier kategorieë geklassifiseer:

- pragmaties,
- kultureel,
- linguisties, en
- teksspesifiek.

Uitdagings wat elke vertaalde komponent bied, word geïdentifiseer en oplossings (of die afwesigheid daarvan, indien dit die geval is) word breedvoerig bespreek. Die doel is om te kontroleer in watter mate die vertaling die bronteks ewenaar in kwaliteit, of daaraan ondergeskik – of moontlik 'n verbetering daarop – is.

Hoofstuk 6 bied die gevolgtrekking, met beantwoording van die navorsingsvrae, sowel as 'n aanduiding van moontlike verdere navorsingstemas.

Hoofstuk 2: Agtergrondinligting oor *The lord of the rings*

2.1 Inleiding

In hierdie hoofstuk word agtergrondinligting oor die bronteks *LotR* verskaf: Ek gee 'n uiteensetting van die storielyn en kyk na die wêreldwye gewildheid van – en kritiek teen – die boek. Tolkien die filoloog en die noukeurigheid waarmee hy die skep van die boek benader het, word bespreek om te illustreer dat die vertaling van *LotR* baie omvattender as bloot die weergee van die verhaal in 'n ander taal is, maar ook ruim kennis verg van Tolkien en sy liefde vir taal, sowel as 'n begrip van die vlak waartoe hy hom verdiep het in die skep van die werk. Die volgorde waarin die hoofstuk onderverdeel word, kan moontlik verwarrend voorkom: 'n bespreking van eerstens die boek – storielyn, gewildheid, oorsprong – en dan die outeur. Die rede hiervoor is dat alhoewel die studie beoog om te bewys die boek kan vertaal word, vorm die outeur – sy passie vir taal en woorde, en sy toewyding aan die skep van 'n fiktiewe wêreld om daaraan uiting te gee – die ware spilpunt waarom hierdie studie draai. 'n Mens sou kon sê die doel is om die vertaalbaarheid van Tolkien – met *LotR* as gevallestudie verteenwoordigend van sy oeuvre – te bewys.

2.2 Storielyn van *The lord of the rings*

LotR handel oor 'n towerring wat millennia vantevore deur die boek se antagonis, Sauron, gesmee is om heerskappy oor al die volke van Middle-earth te bewerkstellig. Deur 'n sameloop van gebeure raak die ring die eiendom van die hobbit Frodo Baggins. Gandalf – towenaar en wysgeer met die skerppunthoed en staf, maar ook swaarddraer en kryger – onthul die bonatuurlike eienskappe en bose aard van die ring aan Frodo, onder meer dat wie ook al in besit van die ring is, mettertyd deur die invloed daarvan gekorrupteer word en onderworpe raak aan die wil van Sauron. Gandalf waarsku Frodo dat Sauron se agente weet waar die ring is en onderweg is om dit te vind en aan die donker vors terug te besorg. Die enigste manier hoe die ring – en die mag daaraan verbonde – vernietig kan word, is deur dit in die lawastrome van die Cracks of Doom te werp in die dieptes van die berg Orodruin in Mordor, setel van onheil waaroor Sauron met 'n ystervuis regeer, en van waar sy boosaardige invloed die res van Middle-earth stelselmatig infiltreer in sy opmars na algehele magsoorwig. Frodo verkoop sy familiewoning en nadat hy en Gandalf afspraak om mekaar by Rivendell, hof van die Elweheer Elrond, te ontmoet, verlaat die hobbit en sy vriend Samwise Gamgee hulle tuiste, die Shire. Tydens hulle reis en avonture sluit nog twee hobbits en die geheimsinnige Strider by hulle aan. Strider is een van die menseswerwers wat die grense van die Shire bewaak. Misterieus en misken deur die einste inwoners van die land waarvan hy die grense help beveilig, verberg

Strider 'n identiteit wat 'n deurslaggewende rol in die ontvouing van die narratief en die toekoms van die ganse Middle-earth sal speel. Die vier bereik Rivendell, waar 'n spitsberaad gehou word met afgevaardigdes van die vernaamste vrye volke van Middle-earth – Dwerge, Elwe en Mense – en ná beraadslaging word besluit dat 'n geselskap van nege die ring sal neem om in die Cracks of Doom vernietig te word. Met Frodo as aangewese dog teësinne ringdraer, verlaat die geselskap Rivendell. Ná vele verwickelinge, onder meer 'n aanval deur Sauron se gevreesde Uruk-hai en verraad in eie geledere, 'n reis oor 'n verraderlike bergpas, 'n ontydige besoek aan die woudvesting Lothlórien en 'n konfrontasie met 'n eeue-oue demoon in die ingewande van die bergvesting Moria – skei Frodo en Samwise se pad van dié van die res. Die verhaal volg die karakters se onderskeie wedervaringe deur die verskillende lande van Middle-earth, bevolk deur nasies en skepsels soos die Rohirrim, Ents, *barrow-wights* en *ringwraiths*, terwyl die narratief opbou tot die uiteindelijke stryd tussen die magte van die bose en die magte van goed op die Pelennor Vlakte voor die mure van die beleërde Minas Tirith. Die voortbestaan van Middle-earth hang in die weegskaal terwyl Frodo en Samwise, agtervolg deur die listige Gollum, eertydse eienaar van die ring en desperaat om sy kosbare besitting te herwin, probeer om Sauron se bose magte te uitoorlê, onderwyl leërs van koninkryke soos Rohan en Gondor veg om hulle voortbestaan in mitiese vestings genaamd Osgiliath en Helms Deep. Einde ten laaste, bereik Frodo en Samwise die berg Orodruin, en ná 'n reeks dramatiese gebeure word die ring die verderf in geslinger in die Cracks of Doom, en word Sauron vernietig, en sy houvas op Middle-earth vir ewig 'n nekslag toegedien.

2.3 Gewildheid van – en kritiek teen – *The lord of the rings*

LotR word lank reeds as die seminale teks vir kontemporêre fantasieletterkunde beskou (Di Giovanni 2011:1). Op die oog af lyk dit na 'n blote avontuurverhaal in 'n fiktiewe wêreld bevolk met heldhaftige karakters en boosaardige figure, en die stryd wat woed tussen goed en kwaad. Trouens, baie van die kritiek teen die boek berus daarop dat dit nie oorspronklik is nie, en dat Tolkien eintlik net verhale van ouds opgedelf en herskryf het. Jaume Poveda (2003:14) voer aan Tolkien was 'n kunstenaar wat meer herskep as geskep het, en meer nageboots as uitgedink het, met “many small incidents” in die boek wat deur Middeleeuse werke geïnspireer is. Tolkien sou waarskynlik saamgestem het – hy het nooit aanspraak op enige “patent of originality” (Poveda 2003:20) gemaak nie. Met die skep van 'n mitologie vir Engeland was sy bedoeling nie om 'n nuwe genre te skep nie, maar om Noorse mites van ouds te laat herleef – nie om die teks by lesers aan te pas nie, maar om hulle terug te voer na 'n tydperk met mitiese legendes, sy epiese fantasie gesetel in tradisionele narratiewe vorme, ver verwyder van die letterkundige bewegings van die 20ste eeu (Poveda 2003:7). Tolkien het besef hedendaagse

lesers – ondanks die vooruitgang van die wêreld op verskillende vlakke – bly gefassineer deur die stories en narratiewe wat ons voorouers geskep en versprei het (Poveda 2003:7). Hy het hom egter gedistansieer van die letterkundige tendense van sy tyd en aangevoer sy werk “is not a ‘novel’, but an ‘heroic romance’, a much older and quite different variety of literature” (Tolkien 1981:452). Sy aanslag was verskillend en die rede waarom sy boek soveel tydlose aanklank onder lesers van uiteenlopende smake en oor kulturele grense vind, bly steeds die onderwerp van nimmereindigende bespreking.

Tolkien se skryfwerk vind egter nie byval onder almal nie en menings oor *LotR* as literêre meesterstuk was van meet af – en bly – gepolariseer. As skrywer is hy al as "paternalistic, reactionary, anti-intellectual, racist, fascistic and ... irrelevant" (Schepp, in Curry 2005:2) beskryf, en *LotR* is as “Faerie-land’s answer to Conan the Barbarian” (Goldthwaite, in Curry 2005:2) afgemaak. Kritiek teen die boek dateer tot so vroeg terug as 1956 toe die Amerikaanse kritikus Edmund Wilson dit as “balderdash” (Lindrea 2004) verwerp het, en ’n resensent in die *Times* se letterkundebylaag het dit duidelik gemaak dat *LotR* nie ’n werk is wat baie volwassenes meer as een keer sal lees nie (Lindrea 2004). Tom Shippey (2000:305) beweer daar is ’n algemene verskynsel van intensiewe kritiese vyandigheid teenoor Tolkien, ’n versuim om hom selfs toe te laat om deel van die Engelse letterkunde te wees, en in sy artikel “Epic Pooh” beskryf Michael Moorcock (1978:4) *LotR* as “*Winnie-the-Pooh* posing as an epic”. Germaine Greer voer aan die boek druk die vyandigheid van Westerlinge teenoor mense uit wat anders as hulle lyk – ’n verskynsel wat sy selfs as motief agter die omverwerping van die Taliban in Afganistan naspoor (Rosebury 2003:2). Miskien word hierdie vyandigheid teenoor Tolkien en *LotR* die beste opgesom in die woorde van ’n tutor by Tolkien se voormalige alma mater, Oxford: “... we really don’t *do* Tolkien here” (Di Giovanni 2011:3). Die kritiek teen Tolkien oor die algemeen, en *LotR* in die besonder, strek eindeloos, en die stemme van Moorcock en Greer weerklink onder dié van tallose kritici wat enigiets van infantilisme, rassisme en seksisme tot xenofobie, stereotipering en eendimensionaliteit aan die boek toeskryf. “It’s a fake, a forgery, a dodgy copy,” sê John Yatt (2002) in *The Guardian*; “dull, ill-written, whimsical and childish” (Toynbee, in Hunt 2013:6). Selfs die eredoktorsgraad wat Oxford in 1972 aan Tolkien toegeken het, was nie vir sy skryfwerk nie, maar vir sy studie oor taalkunde, en Joseph Pearce (2014:261) merk met misnoeë op “[r]arely has a book caused such controversy, and rarely has the vitriol of the critics highlighted to such an extent the cultural schism between the cliquish literary illuminati and the views of the reading public”.

Maar ongeag meer as ’n halfeeu se striemende kritiek van die Engelse letterkunde se mees vooraanstaande kritici en akademici, is 150 miljoen kopieë van *LotR* reeds verkoop en het meer

as 60 vertalings die lig gesien. Soos die bestuurder van Berkeley se kampusboekwinkel reeds in 1967 opgemerk het: “This is more than a campus craze; it’s like a drug dream” (Norman 1967). En steeds ken die welslae van Tolkien se magnum opus geen einde nie: In ’n opname deur die Waterstone’s-kettingboekwinkel en BBC se Channel 4-televisie in Brittanje kies meer as 26 000 lesers – van kykers van Channel 4, klante van die kettingboekwinkel en lesers van die *Daily Telegraph* – *LotR* as boek van die eeu (Curry 2005:2). In April 1997 doen Londen se Folio Society ’n verdere opname waarin 10 000 van hulle lede vir *LotR* as hulle gunstelingboek stem. In 1999 kies Amazon-kliënte *LotR* as hulle gunstelingboek van die millennium en in 2003 bekroon die BBC se Big Read-opname die boek as die “best-loved novel of all time” (Citizen 2017). En dit was vóór die uitreik van Peter Jackson se filmverwerkings wat wêreldwyd \$3 miljard ingepalm het. Shippey (in Ball 2003) noem dat verkope van Tolkien se werk in 2000 in Amerika verdubbel, en in 2001 vertienvoudig het. Kort ná die uitreik van Peter Jackson se *The fellowship of the ring*, die eerste van die drie films, neem die boeke ’n “mortgage on the bestseller lists” uit: regdeur Januarie 2002 bekleë Tolkien die boonste vyf posisies van die trefferlyste en skop hy stof in die oë van meer kontemporêre staatmakers soos Stephen King en Bryce Courtenay. En in November 2017 teken Amazon Studios ’n \$250 miljoen-kontrak (Oberholzer 2018) om die “first-ever multi-season television series for *The Lord of the Rings*” (Citizen 2017) te vervaardig wat na verwagting in 2019 vrygestel gaan word.

Tolkien is een van slegs vier ‘klassieke skrywers’ wie se boeke (nie net *LotR* nie) jaarliks meer as 300 000 keer by openbare biblioteke in Engeland uitgeneem word, en volgens Stanley Gibbons, Londen-gevestigde handelaar van gesogte publikasies, is *LotR* die naasduurste eerste uitgawe wat in die tweede helfte van die 20ste eeu gepubliseer is, met die waarde daarvan wat in November 2015 op £20 000 gewaardeer is (Ward 2015). Dit spreek boekdele van ’n werk van 600 000 woorde in ’n tydperk waartydens digitale media al gewilder raak en die voortbestaan van fisiese boeke dikwels die onderwerp van bespreking is.

Die boek se gewildheid manifesteer ook in die gretige ontvangs van die drie filmverwerkings wat van 2001 tot 2003 vrygestel is: Die films word met 17 Oscar-toekennings bekroon en verdien wêreldwyd meer as \$3 miljard by die loket, met al drie films onder die top-10 verdieners van alle tye. En alhoewel Christopher Tolkien voel sy enigste verweer teen die kommersialisering van sy pa se werk is om sy kop weg te draai, kan die impak van die films op verkope van die *LotR*-boek nie geïgnoreer word nie: Van 2001 tot 2003 word 25 miljoen kopieë ná die vrystelling van die films verkoop – 15 miljoen in Engels en die res in ander tale – en in Brittanje styg verkope met 1 000% (Worldcrunch 2015). Ondanks die argument wat

daarvoor uitgemaak kan word dat die werk nou aan 'n reusagtige gehoor behoort wat kultureel ver verwyder van die skrywer is wat dit geskep het (Worldcrunch 2015), sê dit baie van 'n boek wat vanuit die staanspoor as “juvenile trash” (Wilson, in Lindrea 2004) afgemaak is, maar ses dekades later só 'n fenomenale impak op die wêreld het, met die gewildheid daarvan wat geen afname toon nie.

LotR se invloed is nie beperk tot die letterkunde- en filmwêreld nie maar het reeds in die sestigerjare 'n stempel op die musiekbedryf afgedruk: In 1965 toonset die komponis Donald Swann sewe gedigte van die boek en laat dit – met Tolkien se goedkeuring – in 1967 publiseer (Leonberger 2016:25). In 1988 is die première van die Nederlandse komponis Johan de Meij se *Simfonie 1 The lord of the rings* in Brussel – die komposisie word later met die gesogte Sudler-prys bekroon, en word deur talle ensembles opgevoer, onder andere die Londense Simfonie-Orkes (Music of Johan de Meij s.a.). Reeds in die 1970's verskyn verwysings na die boek in *rock*- en *heavy metal*-liedjies, onder meer Led Zeppelin se “The battle of Evermore”, en die *metal*-groep Cirith Ungol se naam wat na een van die bergpasse in Middle-earth verwys. Daar is ook Howard Shore se meesleurende klankbaan vir Peter Jackson se drie films wat 'n string Oscar-, Grammy- en Golden Globe-toekennings ontvang het (IMDb 2018). Verder het *LotR* tallose artikels, boeke en essays – deur aanhangers sowel as kritici, kundiges sowel as leke – geïnspireer.

Voorstander of teenstander van *LotR*, aanhanger of kritikus van die skepper daarvan ... 150 miljoen eksemplare van die werk en vertalings in meer as 60 tale getuig daarvan dat “Tolkien cried out to be heard ... he found listeners, and they found whatever he was saying worth their while” (Shippey 2000:xvii). Die welslae van *LotR* is niks minder as fenomenaal nie, en 60 jaar lank al spekulêr mense oor die rede vir die werk se gewildheid. Om dieper insae in die sukses van die boek te bekom, moet 'n mens kyk na die oorsprong daarvan, en wat die outeur gedryf het om 'n literêre werk van hierdie epiëse omvang aan te pak.

2.4 Oorsprong van *The lord of the rings*: Tolkien die filoloog

Die oorsprong van *LotR* word dikwels toegeskryf aan Tolkien se eerstehandse ervaring tydens die Eerste Wêreldoorlog en verwickelinge met die aanloop tot en tydens die Tweede Wêreldoorlog, waartydens 'n groot deel van die boek geskryf is. Tolkien ontken dat die boek allegories is maar in 'n brief aan uitgewer Stanley Unwin gee hy toe dat 'n skrywer nie níks deur sy ervaring beïnvloed kan word nie en dat “[t]he darkness of the present days has had some effect on it” (Tolkien 1981:50). Verder sou 'n mens ook – en daar is al – boeke kon vul oor allerlei temas van progressivisme in *LotR*: van sy versindheid in die koppeling van die

moderne feminisme aan omgewingsbewustheid, tot die morele bipolariteit van sy karakters en sy gebrekkige, nie-heeltemal-androgene manskarakters wat hulle sukses nie soseer deur fisiese aggressiewe krag behaal nie, maar eerder deur die passiewe krag van die siel om mateloos te verduur (Di Giovanni 2011:26). Susan Robbins (2013:183) voer aan “many critics and commentators attribute Tolkien’s popularity to his ability to address many of the central questions of the 20th century in a way that is thoroughly modern in idea and at the same time mythical and timeless in style”.

Al hierdie interpretasies en uitleggings klink in ’n analise van *LotR* maar die ware oorsprong van die boek is nie die behoefte van ’n skrywer om sosiale kommentaar op die wêreld om hom te lewer nie, en alhoewel baie onderliggende temas in die boek manifesteer, is dit bloot uitlopers daarvan. Die dryfveer agter die skep van die “grand and astonishing project with few parallels in the history of literature” (Carpenter 1977:89) is suiwer linguisties, naamlik Tolkien se onblusbare liefde vir woord en taal. Tolkien het reeds teen twaalfjarige ouderdom Latyn en Grieks bemeester, en was sedert ’n jong ouderdom vaardig in onder andere Goties en Fins – die begin van sy lewenslange ontdekkingsreis deur die landskap van vreemde tale. Aangepor deur ’n hoërskoolonderwyser, ontdek Tolkien Angel-Saksies of Ou Engels, die taal wat deur die Engelse gepraat is voor die Normandiese inval in 1066, en wat hy “familiar and recognisable ... as an antecedent of his own language, and at the same time ... remote and obscure” (Carpenter 1977:4) vind. Hy bestudeer die klassieke werke, Germaanse tale en Wallies, en in die Finse *Kalevala* (Land van helde) ontdek hy die bundel gedigte waarin Finland se mitologie opgesluit is. Hierdie goue draad van sy liefde vir woorde en taal raak regdeur sy lewe verweef. “Tolkien had started to look for the bones, the elements ... common to them all: he had begun, in fact, to study philology, the science of words [...] it was a deep love for the look and the sound of words” (Carpenter 1977:34-35).

In die mites en sagas van die Noorse literatuur vind Tolkien die medium om uiting te gee aan sy passie vir woord en taal. Robbins (2013:184) toon tereg aan dat Tolkien se mitologie voorafgegaan is deur sy filologie: vir die tale wat hy reeds sedert ’n jong ouderdom vir sy vermaak begin skep het, moes ’n wêreld gekonstrueer word, aangesien

... for perfect construction of an art-language it is ... necessary to construct at least in outline a mythology concomitant [...] because the making of language and mythology are related functions; to give your language an individual flavour, it must have woven into it the threads of an individual mythology”.

(Tolkien 1983:210)

In *LotR* skep hy 'n fiktiewe wêreld, “along with speakers for them, and histories for the speakers, which became his mythology of Middle-earth” (Robbins 2013:184). “The imaginary stories grew out of [my] predilection for inventing languages. [I] discovered ... that a language requires a suitable habitation, and a history in which it can develop” (Tolkien 1981:406). Tolkien se mitiese wêreld – en die fiktiewe geskiedenis daarvan – is in die lewe geroep om uitdrukking aan sy liefde vir taal te gee. Robbins (2013:184) beweer “philology is the main source of Tolkien’s creativity and means of mythical invention” en dui op die wisselwerking tussen die skryf van die boek en die skep van tale:

the work of the invented languages fuelled the story, and the story continually prompted a return to work on the languages [...] in inventing a language as an art form, it is necessary to invent a mythology concomitant to give it something of the semantic depth and richness a real language has.

(Robbins 2013:188)

Hierdie bewustheid van Tolkien as filoloog en die impak daarvan op die skep van *LotR* is essensieel vir vertalers om te begryp tot watter diepte hulle moet gaan om die bronteks so getrou moontlik te repliseer. Die vertaling van *LotR* is nie bloot die oorvertel van die storie of die juiste en idiomatiese oordrag van taalkundige elemente van die boek nie. Die skep van die boek het veelvlakig plaasgevind en die vertaler moet op hierdie vlakke ag slaan. “If I am correct,” skryf vooraanstaande tolkienoloog Michael Drout (2004:155), “much of the great beauty and power of *The Lord of the Rings* comes in part from Tolkien’s ability to produce aesthetic effects simultaneously on multiple levels”, en John Rateliff (2009:7) verwys na Tolkien se sorgvuldige konstruksie wat by bykans enige punt van sy ingewikkelde prosa onthul word.

Sorgvuldig was Tolkien inderdaad, 'n perfeksionis: Met die skep van Middle-earth doen hy eindelose berekeninge van tyd en afstand, teken kaarte wat betrekking het op gebeure, geografie en geskiedenis in die storie; só toegewyd is hy dat sommige van hierdie kaarte selfs datums, dae van die week, die tyd en soms die windrigting en fase van die maan bevat. Carpenter (1977:135) beskryf hom as “immensely painstaking” en sê sy “concern for accuracy cannot be overemphasised”. Tolkien laat skryfwerk aan die boek soms vir maande onaangeraak terwyl hy 'n taalkundige probleem of historiese inkonsekwentheid probeer uitpluis. Hy wou hê lesers moet die storie betree en op 'n manier dit as werklike geskiedenis ervaar. Hy was 'n onvermoeide skrywer wat so ver moontlik seker gemaak het dat alle besonderhede bevredigend in die groter geheel van sy werk pas; “[g]eography, chronology and nomenclature all had to be entirely consistent” (Carpenter 1977:194-195). Om dít te vermag – 'n taak wat min mense

volgens Tolkien (1983:140) aanpak – “require[s] labour and thought, and ... certainly a special skill, a kind of elvish craft”. En dit is presies wat hy gedoen het – sy ambag met ongeken- de behendigheid beoefen. So verdiep was Tolkien in sy werk dat Carpenter (1977:4), na aanleiding van sy besoek aan Tolkien in 1967 opmerk, “[h]e ... [talks] about his book not as a work of fiction but as a chronicle of actual events; he seems to see himself not as an author ... but as a historian”.

2.5 Vertaling in Afrikaans

Met reeds meer as 60 vertalings van *LotR* – van kleiner tot prominente wêreldtale – is dit eintlik verstommend dat ’n vertaling onlangs eers in Afrikaans aangepak is. Moontlik is dit weens ’n besorgdheid oor die omvang en diepte van Afrikaanse woordeskat wanneer dit teen meer vernames tale soos Frans, Spaans en Duits opgeweeg word, en moontlik stem hierdie gebrek vanuit die oortuiging – of minstens die onsekerheid – dat Afrikaans nie vir die taak opgewasse is nie. Hoe dit ook sy, dat die boek nog nie in ’n volwaardig akademiese taal soos Afrikaans verskyn het nie, is voorwaar ’n gebrek – gelukkig een wat binnekort reggestel word. Vergeleke met meer gevestigde tale is Afrikaans wel jonger maar dit beteken nie dit hoef enigsins terug te staan nie. Het Sheila Cussons (1990) immers nie gesê “Taal, jy moet alles kan aankeer” nie? En Afrikaanse geskiedenis is rýk aan vertalings. Réna Pretorius (2012:2) verwys na

ons vertalers wat ons letterkunde eindeloos verryk het en daarmee volhou met ’n ryk buit aan wêreldletterkunde: klassieke tekste van baie tale en baie volke en van uiteenlopende kunstenaars oor meer as 26 eeue heen wat tot besit van ons taal gemaak is ... van Homeros tot Lorca en Pablo Neruda, van klassieke Grieks tot ons eie swart tale [wat] lééf in Afrikaanse vertalings mét behoud van die oorspronklike literêre kwaliteit.

Ander name van die wêreldletterkunde aan wie ’n Afrikaanse tong gegee is, is Dante, die Nederlandse teoloog Erasmus, William Shakespeare en natuurlik die skeppers van karakters soos Pippie Langkous, Kuifie en Asterix. Is dit moontlik om Tolkien se naam by hierdie lys “uiteenlopende kunstenaars” te voeg? Die vertaling van *The hobbit* (*Die hobbit* [2017]) was ’n stap in die regte rigting, en dit sal ’n hupstoot gee vir die bevordering van Afrikaans, maar *LotR* bly Tolkien se magnum opus en die vertaling daarvan sal boekdele spreek vir Afrikaans as veelsydige en gevestigde taal. Daniël Hugo (2009:86) skryf die “graad van kulturele sofistikasie wat ’n taal bereik, word dikwels gemeet aan die beskikbaarheid in vertaalde vorme van klassieke tekste uit die wêreldletterkunde” en “[v]ertalings van klassieke tekste het Afrikaans se posisie as volwaardige, Europees gewortelde kultuurtaal gevestig ... FIJ van Rensburg wys daarop dat sulke vertalings ’n sekere ‘prestige’-waarde het”.

Vir die doel van hierdie studie gaan die vertaalbaarheid van *LotR* in Afrikaans bewys word. 'n Goeie maatstaf van die sukses van die studie sal 'n variasie wees op Gideon Roos (in Van der Merwe 1958:Voorwoord) se vraag: “Is dit moontlik om [Tolkien] so volmaak te vertaal dat dit geen voordeel het om [sy werk] in die oorspronklike te lees nie?” Die antwoord op daardie vraag is debatteerbaar en Fritz van der Merwe (1958:2), voormalige taaladviseur van die SAUK en letterkundige vertaler, waag 'n moontlike antwoord wanneer hy skryf, “Die goeie vertaling is 'n benadering wat waarde het as oorspronklike kunswerk en op sigself kan staan”. Uiteraard is die oordeel wat oor 'n vertaling gevel word nie so eenvoudig nie, veral nie in ag genome die uitdagings waarvoor 'n vertaler van *LotR* te staan kom nie. Hierdie uitdagings is talryk; desnieteenstaande is daar verskeie faktore wat in Afrikaans se guns tel. Bruce Donaldson (1991:50) identifiseer enkele wanneer hy twee aspekte onderskei van die “inherent affinity which English and Afrikaans share”:

- die gemene Germaanse agtergrond, en
- parallelle analitiese ontwikkeling.

Trouens, buiten die meer omvangryke woordeskat van 'n taal soos byvoorbeeld Frans het Afrikaans weens sy “common ancestry and subsequent parallel development” (Donaldson 1991:52) met Engels 'n groot voorsprong bo baie ander tale. Donaldson verwys na verskeie ooreenkomste tussen Afrikaans en Engels, byvoorbeeld die wegdoen met adjektiefinfleksies en gender, veralgemening van s-meervoude, sowel as soortgelyke klempatrone. Dit maak die linguistiese grens wat van bronteks na doeltteks oorgesteek moet word aansienlik meer begaanbaar. En wat die oorsteek van linguistiese grense – en die verplasing van taalbakens – betref, huldig Pretorius (2012:3-4) die volgende mening:

Hoe woordkeuse en taalgebruik beweeg oor grense van die tradisionele en bekende wêreld, hoe woorde altyd meer onthul, dinge laat hoor wat nog nooit vantevore in Afrikaans gehoor is nie [...] bied taalreise wat die bakens van Afrikaans verskuif. Die Afrikaanse taal lê oop vir alles.

Só 'n taalreis lê opgesluit in die vertaling van *LotR*.

In voorafgaande paragrawe is Tolkien se liefde vir taal en sy toegewydheid tot die skep van *LotR* – en filologie as grondslag daarvan – beklemtoon. Die rede hiervoor is die implikasies daarvan vir 'n voornemende vertaler van enige van sy werk en – vir die doelwit van hierdie studie – van *LotR* in die besonder. Rateliff (2009:1) noem “[t]here has been a great deal of attention focused on why Tolkien created his legendarium; by focusing more on how we can better understand how he made it so compelling”. Die *waarom* en die *hoe* is vir die vertaler ewe belangrik. Van der Peet beveel aan dat voordat 'n vertaler enigeen van *The hobbit*, *The*

Silmarillion of *Lord of the rings* aanpak, moet hy/sy minstens 'n goeie begrip van al drie werke bekom sodat “the translator may acquire a deeper understanding for the author’s motivation and intent, and for the tone, style, atmosphere, and interlaced mythological background of the works that together create a coherent picture of the history of Middle-earth” (Van der Peet 2000:39).

Noorse vertaler en tolkienoloog Nils Ivar Agøy (2011:32) beskryf die ‘ideale’ Tolkien-vertaler soos volg:

an expert on everything Tolkien ever wrote, but also on European mythology, history, languages, culture and on Roman Catholic theology. [...] The more the translator knows about Tolkien’s legendarium, the more chastened he or she is likely to be.

En dit is nie verniet nie dat Drout (2005:28) opmerk, “Tolkien’s works are texts that speak to readers who learn, and thus the best way to approach them is to learn more,” en Agøy meld hy het nog nooit die ideale Tolkien-vertaler ontmoet het nie – verstaanbaar, in ag genome die omvattende kriteria wat aan so 'n persoon gestel word. In sy kritiese vergelyking van twee Chinese vertalings sonder Van der Peet (2000:6-7) egter twee haalbare voorvereistes vir Tolkien-vertalers uit:

- 'n voornemende vertaler moet bewus wees van die unieke karakter ... van Tolkien se fantasiewêreld, en hoe die geskepte tale, die storielyn en humoristiese styl van *LotR* spesiale aandag tydens die vertaalproses verg; en
- die sekondêre wêreld van Middle-earth, met die breedvoerige historiese, linguistiese, kulturele, geografiese en mitologiese bestel daarvan, moet in die geheel verstaan en gewaardeer word voordat 'n vertaler probeer om die inhoud en gees van die oorspronklike weer te gee.

Verder waarsku Van der Peet dat onvoldoende waardering van die werk se veelvlakkige struktuur en raamwerk, gekombineer met linguistiese onsensitiwiteit, tot 'n uiters onbevredigende vertaling kan lei.

2.5.1 Uitdagings vir 'n Afrikaanse vertaling van *The lord of the rings*: Tolkien se skryfstyl

Nobody believes me when I say that my long book is an attempt to create a world in which a form of language agreeable to my personal aesthetic might seem real.

Tolkien (1981:285)

2.5.1.1 Tale, en *The lord of the rings* as skynvertaling

LotR is geskryf as skynvertaling (*pseudotranslation*) van die fiktiewe *Red Book of Westmarch* wat in die sogenaamde *Common Speech* (Omgangstaal) van Middle-earth geskryf is. 'n Skynvertaling – of ‘fiktiewe vertaling’ – is 'n vertaling waarvoor geen ooreenstemmende teks in 'n ander taal of kultuur bestaan nie (Toury 2012:47); die outeur gee voor hy/sy is die vertaler van 'n denkbeeldige teks (wat deur hom/haar self geskep is). Van die bekendste voorbeelde is Cervantes se *Don Quixote* en Joseph Smith se *The book of Mormon*, waarvan laasgenoemde die grondslag van Mormonisme vorm. Gideon Toury (2012:48) sê skynvertalings bied 'n gerieflike en relatief veilige manier “of breaking with sanctioned patterns and introducing novelties into a culture” sonder om te veel antagonisme onder lesers te ontlok. Dit is dus 'n manier om vreemdetaalkomponente in 'n doeltaal/kultuur bekend te stel sonder dat mense dieselfde teenkating sal toon as wat die geval sal wees met 'n bronteks wat in die doeltaal geskryf is. Verder verleen skynvertalings status aan die fiktiewe bronteks aangesien die outeur/vertaler dit werd ag om die teks te vertaal van 'n kultuur wat as “prestigious, important, or dominant in some way” (Toury 2012:50) beskou word. In die geval van *LotR* dien skynvertaling die doel om geloofwaardigheid te verleen aan die skynwerklikheid daargestel deur die outeur. Ruth Noel (1980:6) spekulêr Tolkien gebruik dit deels “out of sheer love of language” en deels “so that the languages may tell part of the story by indicating cultural characteristics and crosscultural relationships”. Turner (2005:37) beaam laasgenoemde wanneer hy skryf “the purely literary justification for the device is undoubtedly one of verisimilitude”.

Albei is korrek maar daar is twee praktiese implikasies van *LotR* as skynvertaling:

- In addendum F van die bronteks waar Tolkien die ‘vertaling’ van die *Red Book of Westmarch* beskryf, meld hy “the whole of the linguistic setting has been translated as far as possible into terms of our own times. Only the languages alien to the Common Speech have been left in their original form” (Tolkien 1993⁵:1167) en in die *Guide* brei hy hierop uit: “In the original text English represents the Common Speech of the supposed period [...] [t]he language of translation now replaces English as the equivalent of the Common Speech” (Tolkien 1975:1). Daarom word alles wat in *LotR* in Engels verskyn in die doeltaal – in hierdie geval Afrikaans – vertaal terwyl die tale “alien to the Common Speech” – wat die 14 geskepte tale insluit, onder meer Elfs – onvertaal gelaat word.

---

⁵ Vir verwysingsdoeleindes gebruik ek deurentyd HarperCollins se 1993-uitgawe van *The lord of the rings*.

Die een groot impak van die boek as skynvertaling op die vertaler en die doelteksleser is – ironies genoeg – daardie aspekte wat nie vertaal word nie, en waaroor die vertaler geen beheer het nie, spesifiek die taal van die Elwe en Orke. Tolkien span taal in om die karakter van sprekers te help definieer:

The quality of one's language is a point of moral reference in the tale: Elvish is mellifluous and beautiful; Elves are good. Orkish is harsh and guttural; Orcs are evil. The relationship between great moral worth and beauty of speech is implicitly causal

(Stanton 2001:5)

Elwe en Orke – verteenwoordigend van sprekers op twee uiterstes van die morele kontinuum – is op linguistiese elemente geskoei wat Tolkien onderskeidelik aantreklik en onaantreklik gevind het. Die taal van die Elwe – die *Fair Folk* (Tolkien 1993:58) – het hom veral na aan die hart gelê; hy beskryf dit as “composed on a Latin basis with two other (main) ingredients that happen to give me ‘phonaesthetic’ pleasure: Finnish and Greek” (Tolkien 1981:194)⁶. Andersyds beskryf hy die taal van die Orke as “dreary and repetitive with contempt” (Tolkien 1993:1490) en die Orke self as “horribly corrupted” en “ruined ... and twisted” (Tolkien 1981:207; 208). Die Elwe en die Orke se taal dien die doel om ’n beeld by die leser van die sprekers te vorm. Stanton (2001:154) skryf “if you are going to have beautiful languages (as Tolkien meant Elvish, for instance, to be to English-accustomed ears) and ugly languages, in a language-centered world, then you have language as part of the very structure of that world”. Tolkien het die kombinasie van Fins, Grieks en Latyns eufonies gevind en wend dit vir Elfs aan met die veronderstelling dat dit vir alle “English-accustomed ears” – ’n gehoor waarmee hy vertrouwd was – die geval sal wees. Die vertaler het egter geen beheer oor die bied van die geskepte tale aan die doelteksgehoor nie – die gehoor waarmee hy/sy vertrouwd is. Alhoewel die tale deel vorm van daardie keuse van tekstuele elemente wat op die bedoelde effek (Nord 1997b:84) gerig is, het die vertaler geen sê oor hoe dit in die doelteks gebied word of die uitwerking wat dit onder lesers sal hê nie,

---

⁶ Tolkien se aanvoeling vir die fono-estetiese voorkeur van die Engelse publiek was indrukwekkend. Robbins lig uit dat in woorde soos *athelas*, *mithril*, *ithildin*, *hithlain* en *lambas* sekere konsonante voorkeur geniet, onder meer *th*, *l* en *n*; sy sê verder “Tolkien’s ideas of what sounds in language are pleasurable corresponds fairly closely with some observations of David Crystal.” (Robbins 2013:188). Sy verwys na ’n artikel deur Crystal waarin hy ’n 1980-opname oor Britse lesers se gunstelingwoorde beskryf. Volgens Crystal se analise van ’n gedig wat die meeste van die prominentste woorde in die opname gebruik, geniet die konsonante *l*, *m*, *s*, *k*, *r*, *t*, *d* en *n* voorkeur. ’n Vergelyking van hierdie resultaat met van Tolkien se gedigte in Quenya en Sindarin – die twee variëteite van die Elwe se taal – lewer soortgelyke resultate op. Tolkien se fonetiese voorkeur het dus dié van die Britse lesers weerspieël dekades voordat enige opname dit sou bevestig. Tolkien was teësinnig om sy fonetiese voorkeur te bespreek omrede hy dit as “idiosyncratic and purely subjective” (Robbins 2013:188) beskou het. Soos Robbins egter tereg uitwys, het fonetiese analise en uiterste gewildheid onder die leserspubliek gewys dat dit nie nét subjektief was nie.

en het hy/sy geen beheer oor die beeld wat lesers sal vorm op grond van die klank van die Elwe se taal nie.

Daar is per slot van sake niks wat die vertaler aan die situasie kan doen nie (buiten nuwe tale skep!). Sou hy/sy voel dat die fono-estetiese uitwerking van die geskepte tale nie dieselfde uitwerking op die doelteksgehoor het nie, kan die vertaler ander metodes inspan om die karakter van die onderskeie sprekers tuis te bring deur byvoorbeeld in hulle gebruik van die Omgangstaal klanke in te werk wat die verlangde uitwerking van afkeer of byval sal hê. Sien *Uitbeelding van karakters/bevolkingsgroepe* in hoofstuk 5.

- Die ander implikasie is van groter omvang vir die taalgebruik van die vertaler. Tolkien doen hom voor as vertaler van die fiktiewe *Red Book of Westmarch*. Om die verskillende karakters en bevolkingsgroepe uit te beeld, maak hy gebruik van verskillende variëteite van Engels wat nie alles in dieselfde tydvak van Engels se geskiedenis aangetref word nie. Derhalwe praat die Hobbits met die “rustic dialect” (Tolkien 1993:1167) van Engelse plattelanders waarmee Tolkien eerstehands te doen gekry het, die Dwerge het Ou Noorse name, en die taal van die Rohirrim, inwoners van die Riddermark, word gekoppel aan Ou Engels. Maar die vertaler moet in gedagte hou dat Tolkien – as ‘vertaler’ van die *Red Book of Westmarch* – hierdie tale bloot gekies het om uitdrukking aan die karakters en bevolkingsgroepe in sy bronteks te gee op ’n manier wat hy goedgevind het – daar is geen werklike verband tussen die bevolkingsgroepe in die *Red Book of Westmarch* en die ooreenstemmende bevolkingsgroepe van die tale wat hy in sy doelteks gebruik nie. Tolkien skryf “[t]his linguistic procedure does not imply that the Rohirrim closely resembled the ancient English ... in culture or art ... except in a general way due to their circumstances” (Tolkien 1993:1170). Die vertaler word dus nie gebind deur Tolkien se spesifieke keuses ten opsigte van hierdie tale nie; sy/haar doelwit is om uitdrukking aan die verskillende karakters en bevolkingsgroepe te gee op ’n manier wat ’n soortgelyke uitwerking onder doeltekslesers sal teweegbring. Indien die vertaler aan ’n kultuur behoort wat nie oor Middeleeuse linguistiese elemente beskik nie en waarin die register van argaïsme nie so prominent voorkom nie – soos wat die geval met Afrikaans is – staan dit die vertaler vry om die elemente tot sy/haar beskikking in te span om die gewenste uitwerking te bewerkstellig. Tolkien (1975:14) se advies in die *Guide* onder die inskrywing vir *Derndingle* bied ’n goeie riglyn: “Translate by sense, preferably by obsolete, poetic, or dialectal elements”.

Die praktiese implikasie van die boek as skynvertaling vir die vertaler van *LotR* behels dus dat Afrikaans nou Engels as die ekwivalent van die Omgangstaal vervang. Binne die Omgangstaal is daar wel verskille waarop die vertaler moet let, en onderskeid moet getref word tussen die taalgebruik van byvoorbeeld die Rohirrim, Hobbits, Ents, ensovoorts.

2.5.1.2 Name

Turner (2005:77) wys daarop dat die meeste kritiek teen vertalings van *LotR* teen die vertaling van name gerig is. Tolkien was glad nie tevrede met die Sweedse vertaling van die boek wat in 1959-1961 gepubliseer is nie, en na aanleiding daarvan en die Nederlandse vertaling het hy die nomenklatuur opgestel wat vertalers kan raadpleeg. Die nomenklatuur bestaan uit 'n lys name wat vertaal moet word, en riglyne hoe om te werk te gaan, met die spesifieke instruksie dat “[a]ll names not in the following list should be left *entirely* unchanged” (Tolkien 1975:1). Die gids verskaf omvangryke leiding oor die etimologiese herkoms van veral persoons- en plekname wat in die boek gebruik word, sowel as insae in die keuses wat Tolkien gemaak het na aanleiding van die geskiedenis en geografie wat hy vir die verhaal geskep het – dikwels bepalend in die vorming van name – en hoe vertalers te werk moet gaan in die hantering van hierdie name.

Tolkien het die skep van name nie lig opgeneem nie. In 1958 deel hy in 'n brief aan sy seun Christopher mee, “I like history, and am moved by it, but its finest moments for me are those in which it throws light on words and names!” (Tolkien 1981:285). Carpenter (1977:195) wys daarop dat “[n]ame-making ... involved much of his attention ... for the invented languages from which the names were constructed were both the mainspring of his mythology and in themselves a central activity of his intellect”. Tolkien (1981:233) stel die onontbeerlikheid van sy liefde vir taal en name as hoeksteen vir die skep van *LotR* onomwonde wanneer hy erken “[t]he invention of languages is the foundation. The ‘stones’ were made rather to provide a world for the languages than the reverse. To me a name comes first and the story follows”.

Die name – bykans 'n duisend indien al die noemname, byname, plekname, ens. in ag geneem word – vorm 'n belangrike deel van die noukeurige detail wat bydra tot die skynwerklikheid van Middle-earth (Turner 2005:77). Die funksie wat name verrig, is nie beperk tot die identifisering of beskrywing van karakters en plekke nie. Tolkien het behae geput uit die fono-estetiese karakter van woorde en name; vir hom was “[t]he very word-form in itself ... even unassociated with notions ... capable of giving pleasure” (Tolkien 1983:207). Robbins (2013:187) verwys herhaaldelik na die fono-estetiese karakter van Tolkien se woordkeuses en som dit moontlik die beste op:

Naming, for Tolkien is not simply assigning at random an arbitrary vocable to the thing named. To name a thing is to capture in articulated sound something of its essence, some of its story.

Hierdie sentiment weerklink in die woorde van Treebeard, een van Tolkien se vele uitsonderlike karakters: “Real names tell you the story of the things they belong to in my language” (Tolkien 1993:486) en Shippey (2003:100) wys daarop dat Tolkien “deplored the feeble modern understanding of English names, English places”: name moet iets beteken, anders is dit “nothing but a code” (Robbins 2013:188).

Vervolgens moet twee aspekte in ag geneem word tydens vertaling van name in *LotR*:

- i. die betekenis van die naam relatief tot die karakter, en die etimologiese agtergrond waarin die naam gesetel is, en
- ii. die klank van die naam wat soortgelyk byval moet vind by doeltekslesers as by brontekslesers.

Turner (2005:78) lig ’n verdere aspek van Tolkien se name uit wat in gedagte gehou moet word: “a more obvious use of literary names is to distinguish between the familiar and the exotic”. Hy verwys na die verskillende bevolkings van Middle-earth, en die verskille wat tussen die tale – en dus die onderskeie name – bestaan. Turner gebruik die voorbeeld in die ‘werklike wêreld’ waarin lesers *Pierre* kan sien as ’n Fransman, en *Natalya* as ’n Rus. Op soortgelyke wyse moet die leser van die vertaling die nasionaliteit of die herkoms van karakters volgens die vertaalde naam kan identifiseer, byvoorbeeld *Gimli* as ’n Dwerf, en *Arwen* as ’n Elf. “Notwithstanding what has been said about the need for the translator to set his own priorities, it is reasonable to assume that a part of the task lies in ensuring that these names produce a similar effect on the reader of the target text” (Turner 2005:78). Die onus rus egter nie soseer op die vertaler om die ‘eksotiese’ name te vertaal nie omrede dit nie in die Omgangstaal weergegee word en derhalwe nie vertaal word nie. Tolkien gee uitdruklik opdrag dat enige naam wat nie in die *Guide* verskyn nie, nie vertaal moet word nie en alhoewel daar uitsonderings (soos *Goodbody*) is, bly name soos *Théoden*, *Éowyn* en *Faramir* onvertaal. ’n Vertaler kan dit moontlik goeddink om fonetiese veranderinge aan te bring, byvoorbeeld om *Gimli* as *Ghimli* te spel om sodoende die [g]-klank te behou, eerder as wat die [x]-klank gebruik word. Janie Oosthuysen (2017:91;14), vertaler van *The hobbit*, het byvoorbeeld *Gollum* as *Ghollum* en *Gandalf* as *Ghandalf* weergegee⁷. Die name wat die grootste uitdaging gaan bied,

⁷ Ek verkies om nie die spelling te verander van name wat met die [g]-klank te begin nie en my eerder te berus by die AWS se hantering van vreemde woorde en leenwoorde uit Afrikatale (reël 20.1 en 20.9), waarvolgens eiename “in Afrikaans die spelling en skryfwyse [behou] wat hulle in die brontaal het”. Derhalwe word *Gandalf*, *Gimli*, *Gollum*, ens. dieselfde as in die bronteks gespeel. Dieselfde geld vir *Galadriel* en *Balrog* wat onderskeidelik ’n

is dié wat in die bronteks in Engels verskyn. Hierdie name “should ... be translated into the other language *according to their meaning*” (Tolkien 1975:1) (oorspronklike beklemtoning). Dit sluit name van Hobbits in en name met Engelse elemente wat as geheel nie ’n bekende naam is nie, byvoorbeeld *Rivendell*. Daaroor adviseer Tolkien ‘it is desirable to translate such names, since to leave them unchanged would disturb the carefully devised scheme of nomenclature and introduce an unexplained element’. Derhalwe kan *Rivendell* byvoorbeeld as *Skeurvallei* vertaal word (Tolkien se verduideliking van die naam is “‘Cloven-dell’; Common Speech translation of *Imladris(t)* ‘deep dale of the cleft’” [Tolkien 1975:18]).

Bogenoemde is verder onderworpe aan die metodiek wat Tolkien ingespan het. Alhoewel hy baie ingestel was op die klank van woorde, het hy nie name geskep bloot omdat dit ‘mooi’ klink nie. Hy het sistematies te werk gegaan, en sy name kan opgebreek word in die onderskeie etimons, wat teruggespoor kan word na linguistiese historiese wortels diep gesetel in Engels. Turner wys daarop dat “Tolkien’s names in invented languages ... are demonstrably constructed on a consistent pattern of meaningful roots” (Turner 2005:79) en alhoewel name in die geskepte tale nie vertaal word nie, geld Tolkien (1981:232) se woorde dat “[a]ll the names in the book, and the languages, are of course constructed, and not at random” ook vir die name wat wel vertaal moet word. Verder dra sy verbysterende woordeskat en die rykheid van Engels by tot die vertaler se vele uitdagings om dit te probeer ewenaar. Volgens Tolkien (1981:265) self is daar immers “a number of words not to be found in the dictionaries or which require a knowledge of older English” en in ’n brief peins hy, “[w]hy deliberately ignore, refuse to use the wealth of English which leaves us a choice of styles[?]” (Tolkien 1981:240).

Tolkien se filologiese kundigheid het hom in staat gestel om ’n fyn balans te handhaaf tussen werklike maar ongewone name, en name wat geskep maar steeds geloofwaardig is omdat dit op ’n stelsel gegrond is (Turner 2005:80), sodat die name van die karakters en plekke in *LotR* nou verwant aan werklike Engelse name/vanne en plekke is, en Turner (2005:80) merk tereg op dat

[f]or translators, the problem will lie in achieving a suitable balance of the familiar and the strange, which is likely to be more difficult, the more remote England’s early period is from cultural and linguistic history of the target language.

Elwenaam en -woord is (Tolkien Gateway 2018) en dus nie vertaal word nie. *Gamgee* is die uitsondering op die [g]-reël want Tolkien (1975:6) se opdrag is: “In a translation it would be best to treat this name as ‘meaningless’, and retain it with any spelling changes that may seem necessary to fit it to the style of the language of translation”.

2.5.1.3 Gedigte en liedere

Alhoewel die gedigte en liedere wat in *LotR* voorkom volumegegewys nie veel ruimte beslaan nie, vorm dit 'n wesenlike deel van die boek se geheel. 'n Mens kan nie aanvoer die gedigte en liedere (hier kollektief na verwys as *poësie*) speel geen strategiese rol in die verwickelinge nie, en dat die storielyn ongeaffekteer bly indien enige daarvan uitgelaat word. Elke gedig en lied is met goeie rede ingevoeg. Stanton (2001:159) wys daarop dat Tolkien poësie nie soseer weens intrinsieke digterlike meriete ingesluit het nie, maar vir dramatiese of narratiewe effek op die bepaalde punt waar dit verskyn. In Tolkien se eie woorde is die poësie “all dramatic verses; they were conceived as the kind of things people would say under the circumstances” (Norman 1967). Vergelyk dit met Mary Kelly (1970:170) se opmerking dat “always the verse utterances of the various characters are natural and appropriate to the context”. Poveda (2003:10) skryf die doel van liedere en gedigte wat by baie dramatiese of emosioneel spanningsvolle gedeeltes in *LotR* gevoeg is, is om 'n verposing, of estetiese afstand, te skep – 'n idee wat weerklink in Kelly (1970:172) se woorde, “[i]n the tension-ridden passages of the story it helps create aesthetic distance”. Poveda (2003:10) vergelyk die poësie in *LotR* met die epiese gedigte wat in die Middeleeue gesing is, en ken 'n tipe ereplek as “creators of honour” aan diegene in die boek toe wat gedigte en elegiese liedere resiteer. Dit skakel met Brian Rosebury (1992:19) se aanspraak dat die poësie, saam met die geskepte tale, eiename en verskillende maniere van groet, ens. ekstensief bydra tot die daarstel van 'n komplekse kultuurhistoriese makrokosmos. Dit skep interne koherensie en egtheid, en behou sowel die integriteit van Tolkien se geskepte wêreld as om die kompleksiteit daarvan te verryk (Rosebury 1992:19). Hierdie interne koherensie en egtheid van die geskepte wêreld word gekonsolideer deur poësie van soveel tipes as wat daar bevolkingsgroepe in daardie wêreld is; die karakter van die verskillende bevolkingsgroepe word aangevul, en dra by tot die verwesenliking van Tolkien se sekondêre wêreld. Met soveel welslae word poësie in *LotR* aangewend dat sodra lesers in daardie wêreld verdiep is, word die gedigte en liedere nie net aanvaar nie maar selfs verwag – daar word besef digkuns is een van die karakters se natuurlike vorme om uitdrukking aan gevoelens en emosies te verleen. Kelly wys daarop dat die poësie in *LotR* nie net die doel dien om die prosa uit te brei, te beklemtoon en te veredel nie: “many of the verses are charming, imaginative, even evocative” (Kelly 1970:170). Benewens die strukturele en kontekstuele rol wat *LotR* se digkuns vervul, is die doel daarvan ook – eenvoudig genoeg – om plesier te verskaf. En “certainly the giving of pleasure is one of the chief aims of *The Lord of the Rings*” (Kelly 1970:172).

Van der Peet (2000:25) wys daarop dat alhoewel die literêre waarde van die poësie op sigself debatteerbaar is, dit 'n essensiële deel van die storie bly en lesers dikwels van waardevolle

agtergrondinligting voorsien. Daarom is dit noodsaaklik dat dit getrou weergegee word, en nie bloot as ‘dekorstukke’ of ‘bykomstighede’ behandel word nie. Die belangrikheid van poësie in die boek word beklemtoon deur die meer as 50 voorbeelde daarvan wat voorkom – in ’n verskeidenheid vorms, soorte en style wat wissel van rympare in verskillende metriese reëlmaat, tetrameter-kwatrijne, voorbeelde van Ou-Engelse prosodie, ballades en verskeie eenmalige vorms rym en rymskemas (Stanton 2001:159-160). As voorbeeld van die kompleksiteit van selfs die oënskynlik eenvoudigste gedig, verwys Stanton na die mediale verposing per versreël en swaar alliterasie wat die tipiese Ou Engelse digkuns – waarvan Tolkien dikwels gebruik maak – kenmerk. Let byvoorbeeld op die alliterasie van die *d*-, *h*- en *s*-klank:

Doom **d**rove them on. **D**arkness took them,   Tolkien 1993: 835
horse and **h**orseman; **h**oofbeats afar
sank into silence; so the songs tell us.

Daar is ook komplekser voorbeelde:

Long was the way that fate them bore,   Tolkien 1993:209
O'er stony mountains cold and grey,
Through halls of iron and darkling door,
And woods of nightshade morrowless.
The Sundering Seas between them lay,
And yet at last they met once more,
And long ago they passed away
In the forest singing sorrowless.

Met die vertaling van *LotR* se poësie sal die vertaling van woorde moontlik die geringste van die vertaler se probleem wees; rym, ritme, metriese reëlmaat en alliterasie stel ’n groter uitdaging daar. Die vertaler moet ook in gedagte hou dat sekere aspekte van die boek nie oorgedra sal kán word nie, en vir min elemente van die bronteks geld dit meer as die poësie. Ongeag hoeveel sinoniemwoordeboeke geraadpleeg word, sal die Afrikaanse ekwivalente van *daughter* en *water* in Tom Bombadil se gedig oor Goldberry nooit rym nie (Tolkien 1993:137). Ander oplossings, byvoorbeeld kompensasie, moet oorweeg word.

2.5.1.4 Getrouheid aan verandering in skryfstyl

Soos die storie ontwikkel, is daar ’n duidelike verandering in skryfstyl te bespeur. “Tolkien has moved from the comparatively colloquial approach of the opening chapters into a manner that was more and more archaic and solemn,” sê Carpenter (1977:192). Dit kan waarskynlik toegeskryf word aan die feit dat *LotR* oorspronklik as ’n opvolg vir *The hobbit*, ’n kinderboek, begin is. Die begin van *LotR* is nie soseer op volwassenes as op kinders gerig nie maar ná voltooiing van die boek merk Tolkien op, “I fear it is 3 times as long, not for children (though

that does not mean wholly unsuitable), and rather grim in places” (Tolkien 1981:157). En Poveda (2003:14) stel dit onomwonde dat “*The Lord of the Rings* is not a novel that belongs in the children’s genre like its predecessor, but a work of epic romance”. Hierdie verandering in skryfstyl moet in ’n vertaling gerepliseer word. (Andersyds kan ’n vertaler die moontlikheid oorweeg om Tolkien se ‘oorsig’ reg te stel, en die skryfstyl deurlopend dieselfde te hou, naamlik die een wat later in die bronteks gebruik word – en sodoende die bronteks te ‘verbeter’. Dit sal uiters ambisieus wees en ’n herskryf van die eerste deel verg.)

2.5.1.5 Argaïsme

Argaïsme is die opsetlike gebruik van ou, uitgediende of verouderde woorde om die stemming van ’n vroeër tydperk op te roep, of om weer ’n konnotasie of denotasie vas te vang wat nie deur enige moderne woord gedoen kan word nie (Princeton 2012). David Crystal (2008:33) definieer argaïsme soos volg:

A term used in relation to any domain of language structure for an old word or phrase no longer in general spoken or written use. Archaisms are found for example in poetry, nursery rhymes, historical novels, biblical translations and place names. Archaic vocabulary in English includes *damsel*, *hither*, *oft*, and *yon*. Archaic grammar includes the verb endings *-est* and *-eth* (as in *goest* and *goeth*), and such forms as *'tis* and *spake*.

Tolkien se ruim gebruik van argaïsme as tegniek om ’n bepaalde effek van ouwêreldse narratief te skep, was al die twispunt van vele besprekings oor sy werk en taalkundige vaardigheid; nie alle oordele was gunstig nie. Hugh Brogan (Tolkien 1981:240) kritiseer Tolkien se argaïese narratiewe styl van dele van *The two towers* en stem met ’n kritikus saam dit is *tushery* – aangeplakte of geveinsde argaïsme. Catherine Stimpson (in Rosebury 1992:17) beskuldig Tolkien daarvan dat hy Engels in ’n ‘kostuum’ klee: hy ontwyk gewone diksie en verwring sintaksis, en sy sinspeel op onbeholpe pastiche, gekenmerk deur leksikale en sintaktiese vergrype van ‘gewone’ taal. Andrew Lynch (2005:111) voer aan Tolkien gebruik argaïsme bewus as “antimodernist cultural weapon”, en benadruk dat sekere kenmerke van Tolkien se “high style” as “effortfully grand” (Lynch 2005:112) uitstaan.

Maar Rosebury (1992:65) gaan sorgvuldig te werk om sulke aantygings te weerlê deur noukeurig te wys dat die basiese narratiewe styl en beskrywing van *LotR* wat moontlik 90% van die teks uitmaak “transparent, and largely free from archaic, let alone obsolete, forms” is. Trouens, “the vast majority of *The Lord of the Rings* is written in ordinary everyday English” (Rateliff 2009:3). Drout (2004:137) skryf met verwysing na bepaalde uittreksels uit *LotR* dat “[t]he style of these passages is not ... over-wrought or archaic. Rather, Tolkien produces a tight interweaving of literary references ... with grammatical, syntactic, lexical, and even aural

effects. His writing thus achieves a stylistic consistency and communicative economy”. Rosebury (1992:68) reflekteer oor die afwisseling tussen argaïsme en ‘normale’ taal dat “this stylistic variation could make for an unsightly patchwork, but in fact the amplitude of the narrative is such as to allow gradual modulations between the exalted style and the plain”.

Tolkien bied dus gewone – meestal kontemporêre – taal op so ’n wyse aan dat hy daarin slaag om die gees van ’n vervloë era by lesers te verwek. Dit is ’n mate van taalkundige oëverblindery, want Tolkien gebruik elemente van gewone, alledaagse taal – ‘ordinary diction’ – en deur sy meesterlike hantering daarvan bied hy dit aan lesers op so ’n wyse dat die gedaante en funksie daarvan anders voorkom as waaraan hulle gewoond is. Die argaïsme wat hy wel gebruik, span hy in as deel van sy kenmerkende skryfstyl en sy skryfstyl is die “tool with which he crafts his story” (Rateliff 2009:3). Hierdie skryfstyl wat hy oor dekades met sorg ontwikkel het, “is deliberately crafted to spark reader participation” (Rateliff 2009:4). En daardie styl, soos Drout (2004:155) tereg daarop wys, “works so effectively to achieve Tolkien’s purposes”.

Rateliff (2009:1) beskryf Tolkien as ’n “master craftsman” wie se medium woorde, ink en papier is. Met hierdie metafoer sal ’n mens Tolkien se skryfstyl, waaronder argaïsme, as deel van sy inventaris implemente kan reken. En wanneer argaïsme doelgerig en met vaardigheid – soos deur ’n meesterambagsman – gebruik word, bewerkstellig dit ’n “slow, heavy dignity of diction” (Hendry 2013:26). Dít is een van die kenmerke van Tolkien se taalkundige vermoëns wat sy skryfwerk onderskei – van baie van sy kontemporêre eweknieë, sowel as van diegene wat in later jare onsuksesvol sou poog om die welslae van *LotR* te ewenaar of te troef. Baie skrywers het al sy argaïese skryfstyl probeer naboots; van diegene het produkte gelewer wat nie veel beter is nie as “bogus ‘medieval’ stuff which attempts (without knowledge) to give a supposed temporal colour with expletives, such as *tush*, *pish*, *zounds*, *marry*, and the like” (Tolkien 1981:240).

Tolkien verdedig nooit sy gebruik van argaïese taal nie; intendeel, soos met al die linguistiese elemente van sy boek vorm dit ook deel van die haarfyn beplanning en konstruksie van sy meesterwerk. Hy voer eerder beweegredes vir die gebruik daarvan aan, en bekragtig dit. Hy staaf sy hoofargument, dat niks anders vir *LotR* sou deug nie, met twee premisse wat nou met mekaar skakel:

- “Many of the things said could not be said in our slack and often frivolous idiom” en
- “such ‘heroic’ scenes do not occur in a modern setting to which a modern idiom belongs” (Tolkien 1981:240).

“I can see no more reason for not using the much terser and more vivid ancient style, than for changing the obsolete weapons, helmets, shields, hauberks into modern uniforms”, skryf Tolkien (1981:226) en argumenteer hy kan nie met ‘moderne’ Engels sy verhaal vertel en die atmosfeer verwek wat hy wil nie. Hy was baie bewus daarvan dat hy – toe reeds – in ’n tydperk geleef het “when almost all auctorial manhandling of English is permitted ... in the name of art or ‘personal expression’” (Tolkien 1981:240). In sy afskeidsrede aan Oxford Universiteit tref hy die onderskeid tussen vandag se “barbarous forms of English” en die “refined forms that may be found a thousand years ago” (Tolkien 1983:234), en erken hy is “not ... specially well read in modern English, and far more familiar with works in the ancient and ‘middle’ idioms” (Tolkien 1981:240). Sy taalgebruik en -keuses is noukeurig, voorbedag en doelbewus. Sy gebruik van argaïese taal is nie bloot ’n taalkundige slenter om mense te laat voel hulle betree ’n ander wêreld nie, maar die verwesenliking van Middle-earth as ’n “diverse and expansive world of lands and cultures under threat, a world we need to fall in love with in order to care sufficiently about the outcome of the plot” (Rosebury 2003:213). Die doel van selfs die mees komplekse taalgebruik in *LotR* is nooit om mense te beïndruk met Tolkien se taalkundige vaardigheid, of hulle te oorbluf met hoogdrawendheid nie; elkeen van die meer as halfmiljoen woorde tree op as agent vir die skep van die storie se atmosfeer. In ’n brief aan Milton Waldman vestig Tolkien (1981:177) die aandag daarop dat “[h]ardly a word in its 600,000 or more has been unconsidered. And the placing, size, style, and contribution to the whole of all the features, incidents, and chapters [have] been laboriously pondered.” Dit vind aansluiting by wat Robbins (2013:184) as die doelwit van haar artikel stel: “the linguistic beauty of *LotR* is not accidental, but is a demonstration of Tolkien’s professional views of language and art, and of his philological skill”.

Tolkien se gebruik van argaïsme geskied volgens beginsels wat rotsvas in sy liefde vir en kundigheid van die filologie gefundeer is. Oor die gebruik van argaïese taal deel hy die volgende na aanleiding van sy voorwoord tot Hall se vertaling van *Beowulf*:

Words should not be merely used because they are ‘old’ or obsolete. The words chosen, however remote they may be from colloquial speech or ephemeral suggestions, must be words that remain in literary use ... among educated people ... They must need no gloss. ... Antiquarian sentiment and philological knowingness are wholly out of place.

(Tolkien 1950:xix)

Die doel van die boek is op stuk van sake om mense geïnteresseerd te kry – en vir meer as 1 000 bladsye geïnteresseerd te hou – in hierdie mitologie, en indien die taalgebruik van so ’n

aard is dat woorde op 'n gereelde grondslag opgesoek moet word, sal mense vinnig belangstelling verloor, en die onderneming misluk.

Tolkien het hom egter nie laat bind nie: Indien 'n woord té argaïes voorgekom het, het hy dit aangepas om lesers te akkommodeer; 'n woord moes nooit die perke van verstaanbaarheid oortref, en begrip van die teks belemmer nie. In 'n brief aan Stanley Unwin, voorsitter van sy uitgewer Allen & Unwin, wys Tolkien byvoorbeeld daarop dat die regte 'historiese' meervoud van *dwarf* eintlik *dwarrows* is – “rather a nice word” – maar dat hy met die skryf van die boek doelbewus teen die gebruik daarvan besluit het omdat dit “a bit too archaic” (Tolkien 1981:29) is. Indien 'n woord té argaïes voorgekom het, het hy dit aangepas. Dieselfde geld vir *shieldmaiden* waarvan die herkoms na die Ou Noorse *skjaldmǫr* teruggespoor word. Laasgenoemde vertaal meer korrek in die Engelse *shield-may* maar ook dié woord het Tolkien té argaïes vir sy doeleindes gevind en hy het dit met *shieldmaiden* vervang wat hy gereken het verstaanbaarder vir moderne lesers is (Gilliver, Marshall & Weiner 2006:71).

Baie van *LotR* se argaïese register en meer verhewe uitdrukkings kom in dialoog voor waar dit die doel dien om 'n element van statigheid en waardigheid aan die spraak te verleen. Die woorde – hoewel nie in alledaagse gebruik nie – bly steeds maklik herkenbaar vir deursneelesers. Weereens is die uitdaging aan die Afrikaanse vertaler om die ekwivalent in die doeltaal te vind wat die argaïese karakter repliseer sonder om die leser te vervreem. Voorbeelde van argaïsme in spraak is die volgende:

“ Alas! An ill fate is on me this day, and all that I do goes amiss. ”	Tolkien 1993:433
“ Hail, comers from afar! ”	Tolkien 1993:532
“... ever and anon one will go in secret to Lurien”	Tolkien 1993:706

2.5.1.6 Inversie as argaïese element

Nou geskakel met argaïsme is Tolkien se gebruik van inversie, waarvolgens dele van 'n sin of sinsnede omgekeer word. Volgens Lynch (2005:113) gebruik Tolkien dikwels inversie “as a means of ennobling battles and military symbols” en hy verwys na die gebruik van “inversion of sentence order and other archaisms”. Turner verwys na inversie as *fronting* en identifiseer dit as “archaising in the sense that it is a deliberate reference to a common Germanic sentence structure in which the verb always appears as second element” (Turner 2005:146) en Shippey (2003:220) skryf “a strong archaic effect is produced, by inversion of nouns and adjectives, careful selection of adverbs of time”. Voorbeelde hiervan is:

Helms too they chose and round shields
 Swift and enduring were the steeds of Rohan
 Forty leagues and more it was

Tolkien 1993:545
 Tolkien 1993:549
 Tolkien 1993:549

Die gebruik van inversie vorm ook een van die vele punte van kritiek teen Tolkien, byvoorbeeld Stimpson (in Rosebury 1992:17): “If we expect, ‘They got angry’, he will write ‘Wrathful they grew’” en John Metcalf (in Carpenter 1977:232): “enwreathed with inversions, encrusted with archaisms”. Weereens wend Tolkien geen poging aan om sy gebruik van inversie te verdedig nie; intendeel, hy betreur die feit dat dit nie meer gereeld in kontemporêre Engels gebruik word nie: “if modern [English] has lost the trick of putting a word desired to emphasize ... into prominent first place, without addition of a lot of ‘empty’ words ... so much the worse for it” (Tolkien 1981:240). Inversie vorm deel van sy argaïese stilistiese aanslag op ’n ouwêreldse epiëse verhaal, en soos Lynch (2005:112) uitwys was die inburgering (*naturalization*) van die argaïese as ’n ‘high style’ doelbewus deel van Tolkien se strategie.

Rosebury (1992:67) ontken ook nie die gebruik van inversie nie maar noem wel dat Tolkien – “in the name of stylistic modernity” – hom van die oormatige gebruik daarvan weerhou. Wanneer hy dit wel gebruik, is dit ’n kwessie van “not simply employ[ing] the sequence most likely to occur in colloquial speech ... his diction draws on the full range of ‘words that remain in literary use ... among educated people’” (Rosebury 1992:65).

2.5.2 Vertaalstrategie

’n Vertaler sou die argaïese element van *LotR* kon ignoreer en die vertaling bloot in kontemporêre Standaardafrikaans weergee. Maar soos Agøy (2011:34) tereg aantoon, dit beteken die vertaler kies om ’n belangrike formele eienskap van die boek blatant uit te laat en “would constitute an act of disloyalty to the author and disrespect to the readers.” Met verwysing na Hall se vertaling van *Beowulf* sê Tolkien (1950:xviii), “you will misrepresent the first and foremost salient characteristic of the style and flavour of the author, if ... you deliberately eschew the traditional literary and poetic diction which we now possess in favour of the current and trivial”. Trouens, dit sal nie eers kwalifiseer as gewone vertaling nie, maar bloot as oorvertel van die storie. Robbins wys daarop dat Shippey se beskrywing van Tolkien as “author of the century” nie net verwys na die gewildheid van Tolkien se werke nie maar ook – en sy verwys spesifiek na *LotR* – “[its] linguistic depth, the artistry of style ... displayed therein” (Robbins 2013:183). In haar artikel kom sy tot die gevolgtrekking dat *LotR* en die hele mitologie van Middle-earth nie so suksesvol sou gewees het indien Tolkien nie ’n professionele filoloog was nie: “His linguistic knowledge and his acute phonaesthetic sensitivity were both necessary to the invention of the languages, the creation of the mythology of Middle-earth, and

the writing of *Lord of the rings*” (Robbins 2013:190). En sy gebruik van argaïsme om die stemming van ’n vervloë tydperk uit te beeld, is so nou verweef met sy loopbaan as filoloog dat om die argaïsme-element van sy werk te omseil op verraad sal dui teenoor sowel die teks as die outeur, ’n miskiening van ’n sleutelaspek van die werk se sukses.

Vir ’n Afrikaanse vertaler van *LotR* impliseer dit ’n groter komplikasie as vir baie ander – ouer – tale omrede die Afrikaanse leksikon histories nie argaïese elemente besit nie. Die ontwikkeling van Afrikaans kan – soos die Engels waarin Tolkien geskryf het – nie teruggespoor word na byvoorbeeld Wallies of Angel-Saksies nie. Alhoewel Afrikaans na sy Middelnederlandse wortels teruggespoor kan word, is dit twee afsonderlike tale en is die meeste elemente van Afrikaans waarmee die vertaler moet werk, relatief nuut.

Hierdie uitdaging geld nie net vir die argaïese elemente van die narratief nie, maar vir die boek in sy geheel. Vir leiding oor hierdie kwessie wend ek my tot twee vertalers wat ’n soortgelyke uitdaging in die gesig gestaar het.

2.5.2.1 Die Noorse vertaling

Nils Ivar Agøy is die Noorse vertaler van Tolkien se *The Silmarillion* (1977/1994), *Unfinished tales* (1980/1997) en *The hobbit* (1937/1997), waarvan eersgenoemde in 1995 die Noorse vereniging vir literêre vertalers se prys vir beste literêre vertaling gewen het. Tolkien se gebruik van argaïsmes as doelbewuste en ten volle geïntegreerde stylelement was die hoofvertaaluitdaging waarvoor Agøy (2011:31) te staan gekom het. In sy artikel bespreek hy probleme en uitdagings wat tydens die vertaling van *The Silmarillion* verband hou met die replisering van hierdie argaïese stylelement in kontemporêre Noors, en hy bespreek die oplossings waarmee hy probeer het om die uitdagings die hoof te bied “by constructing an ancient-sounding language style especially for this book” (Agøy 2011:31). Dit klink moontlik vreemd dat ’n vertaler sukkel om Tolkien doelmatig in Noors oor te dra, want Noors is sinoniem met Vikings en Skandinawiese legendes – van die vele bronne waaruit Tolkien inspirasie geput het vir *LotR*. In haar magistertesis wys Sophie Hinger (2014:3) op verskeie ooreenkomste tussen die Viking-kultuur en die Rohirrim, byvoorbeeld begrafnisgebruike, die verteenwoordiging van vroue en historiese gebeurtenisse. En die Viking-invloed op *LotR* is nie beperk tot die Rohirrim nie – dit kan ook gesien word in die algemene behandeling van mitologie en poësie, en in parallelle tussen sommige karakters in Noorse sagas (Hinger 2014:3). Met ’n gevestigde plek in die vorming van *LotR* verwag ’n mens dat die taal van so ’n antieke kultuur nie te veel probleme vir die vertaler sal bied nie. Maar ’n vlugtige kyk na die vorming van Noors oor die afgelope vyf eeue onthul ’n geskiedkundige ontwikkeling wat – onverwags

– baie ooreenkomste met Afrikaans toon. Om dié rede is Agøy se benadering tot die hantering van Tolkien se taalgebruik oor die algemeen, en argaïsmes in die besonder, van toepassing op ’n vertaling in Afrikaans. Vergelyk die ooreenkoms tussen Afrikaans en Noors:

Tydens die Middeleeue was Noorweë ’n onafhanklike koninkryk met Ou Noors as die gesproke taal; dit was ook die taal wat die Vikings gebruik het wat in Ysland en die Faroëreilande gevestig het. Die 13de eeu was ’n goue era vir Noorse letterkunde: Literatuur wat mondelings van generasie na generasie oorgelewer is, is neergepen, waaronder sagas, lang gedigte oor moraliteit en ou stories oor die Skandinawiese gode. Maar in 1349 wis die Swart Dood byna die helfte van die Noorse bevolking uit; onder die slagoffers is tallose priesters en monnike wat vir die sterwendes bid en sodoende die pes opdoen. Met die meeste van die monnike oorlede, bly net ’n paar geletterde mense oor om die geskrewe Noorse taal te behou.

In 1397 vorm Noorweë ’n unie met Denemarke; laasgenoemde is die dominante van die twee lande en oor die volgende 400 jaar raak Deens die amptelike en primêre taal van die Noorse elite wat dit as meer ‘verfynd’ beskou. In kerke word die Deense Bybel gebruik saam met Deense godsdienstige boeke, en Deense kerklui hou dienste in Noorse kerke (Husby 2010). Deens word op skool geleer en alle dokumente in Deens geskryf. Noors raak as’t ware ’n ‘kombuistaal’ en die verskillende dele van die algemene bevolking praat steeds hulle eie dialek, en toe die unie met Denemarke in 1814 op ’n einde kom, is een van die groot vraagstukke wat om met die taal te doen. Daar word besluit op ’n kombinasie van twee opsies: (i) vernoors die Deens – verander die spelling om sodoende meer ooreen te stem met hoe die Noorweërs dit uitspreek, en voeg kultuurspesifieke woorde by die taal; en (ii) skep ’n heeltemal nuwe geskrewe taal gegrond op die Noorse dialekte.

Die gevolg van hierdie taalkundige ontwikkeling vir Noors vandag is soos volg:

Norway has no literary language that would correspond even loosely to the one Tolkien used in the book [*The Silmarillion*, in hierdie geval, maar ook van toepassing op *LotR*], being at the same time dignified, austere, old and intelligible to the general reading public. The literary language used in the 18th and most of the 19th centuries [...] is not associated with medieval times [...]. Trying to use it to describe ‘medieval’ conditions would seem contrived in the extreme ...

(Agøy 2011:36)

Verder noem Agøy dat Engels baie meer leenwoorde as Noors het. Hoewel die geskiedenis van Noors dus aansienlik van dié van Afrikaans verskil, is die ooreenkoms vir die twee kontemporêre tale ooglopend: Afrikaans het soos Noors geen Middeleeuse ekwivalent nie omrede Afrikaans toe nog nie bestaan het nie. Om dus Tolkien se Middeleeuse Engels te

repliseer, moet 'n Afrikaanse taalstyl gebruik word wat 'n Middeleeuse gevoel by die lesers verwek, sonder om gedwonge of onnatuurlik te klink.

Agøy (2011:36) se oplossing vir sy vertaling van *The Silmarillion* was soos volg: Sy doel was om 'n teks te skep wat so ver moontlik dieselfde tipe 'gevoel' en konnotasies as die oorspronklike gee, en terselfdertyd oud voorkom en natuurlik vloei. Om dit te vermag, het hy 'n taalstyl gekonstrueer wat by Noorse lesers dieselfde reaksie sou wek as wat hy gevoel het Tolkien bedoel het om by Engelse moedertaalsprekers te wek. Hiervoor was dit deurslaggewend dat die konstruksie nie sodanig voorkom nie, maar dat dit natuurlik en ouwêrelds moet klink en voel. Die hoofstrategieë waarop Agøy besluit het (en wat op Afrikaans van toepassing is), is die volgende:

- i. Vermy woorde wat as modern of uitheems beskou sal word, al is dit die regte tegniese term (vergelyk byvoorbeeld André P Brink [2010:19, 22] se gebruik van die anachronisme *karton* [*pasteboard*] in sy vertaling van *Don Quijote*, wat in die sestiende eeu afspeel);
- ii. Gebruik gereeld woorde en uitdrukkings wat
  - a. ouderwets of selfs verouderd is, maar wat verstaanbaar is omdat dit in bekende boeke, liedjies, gedigte, ens. verskyn;
  - b. na gebeurtenisse of toestande in die mitiese verlede, in antikwiteit of die Middeleeue verwys, of dit oproep (Agøy [2011:38] beskryf hierdie strategie as “trying to awaken half-forgotten expressions from slumber”).
- iii. Kies redelik konserwatiewe vorms, maar wat andersins aan moderne grammatika en spelling voldoen.

Vir die Afrikaanse vertaler is hierdie strategieë riglyne om te help met taalgebruik tydens die skep van die bronteks – dit is nie reëls wat slaafs nagevolg moet word nie.

2.5.2.2 Die Hebreeuse vertaling

Nog 'n vertaler wat haar in 'n soortgelyke posisie bevind het, is Ruth Livnit wat *LotR* in 1977 in Hebreeus vertaal het. Danny Orbach (2011:61) wys op 'n probleem waarmee Livnit te doen gehad het, wat 'n ooreenkoms toon met die situasie in Afrikaans:

The Hebrew language ... had been dead for 2 000 years ... and it had not been used as a living colloquial language until the rise of Zionism at the turn of the century. Modern Hebrew, which is just seventy or eighty years old, lacks the richness of its ancestor, and therefore would not do for a book like *Lord of the Rings*. English, in contrast, has a long history of popular speech, so even 'low' English has a richness and beauty, as *Lord of the Rings* illustrates. Since Hebrew lacks such a 'traditional' low style, a translator must use the high and ancient levels of the language, because there lies the richness of Hebrew.

Soortgelyk aan Afrikaans, beskik die Joodse tradisie nie oor 'n mitologie soos die Europese nasies nie, en om Tolkien se “deep sense of the grandeur of the past” (Orbach 2011:59) aan lesers oor te dra, het Livnit grootliks godsdienstige uitdrukkings gebruik wat in die Bybel en ander rabbynse bronne te vind is. Sodoende het Livnit 'n atmosfeer van die antieke tyd geskep en die gevoel van 'n glorieryke, heldhaftige en mitiese verlede verwek. Orbach gee toe Livnit het baie foute gemaak maar die oorsprong daarvan lê eerder in foutiewe interpretasie van die teks as haar taalgebruik. Hy merk ook op “[it] is perhaps a quality unique to Tolkien’s work that his style invokes in creative translators (mostly of the old generation) the desire to resort to expressions that are rooted in the past and have religious connotations” (Orbach 2011:59). (Agøy [2011:38] het terloops ook van “old Bible translations” gebruik gemaak.)

2.5.3 Die Afrikaanse vertaling

Ek beplan om hierdie twee strategieë met mekaar te integreer: Geskoei op bogenoemde beginsels, en uitgebrei en aangepas volgens die behoeftes van die teks, en die beperkinge en vermoëns van Afrikaans, skep ek 'n taalstyl wat herinner aan die Middeleeue – 'n ‘Middeleeuse’ Afrikaans. Om dit te doen, gebruik ek uitdrukkings en woorde wat nie meer algemeen in alledaagse Afrikaans gebruik word nie, en waarvan die gebruik die gewenste gevoel van 'n ouwêreldse atmosfeer skep, soos uitgebeeld in Tolkien se Middle-earth. Dit is egter deurslaggewend dat die woorde en uitdrukkings nie gedwonge of uitheems klink of voorkom nie, en nie die leesproses belemmer nie.

Ek skakel hierdie woordeskat met morfologiese en grammatikale eienskappe van Afrikaans. Sodoende kan Gollum se unieke spraak geartikuleer word deur byvoorbeeld die aanvulling van die meervoudsvormer of 'n verdubbeling van die verkleiningsuitgang (as voorbeeld hiervan gebruik Anton Prinsloo [2009:139] onderskeidelik *koeltes* → *koeltese*, en *stukkies* → *stikkietjie*) terwyl dialoog 'n waardigheid verleen kan word deur byvoorbeeld taal uit die 1948-Bybelvertaling te gebruik. Daar is ook ander taalverskynsels soos sinkopee, inkorting en gebruik van die afwykende vorm van die oortreffende trap om die unieke spraak (onder andere die plattelandse dialek en “colloquialism and vulgarity of Hobbits” [Tolkien 1981:177]) van groepe of individue uit te beeld.

* * *

Verskeie faktore tel in die guns van die Afrikaanse vertaler van Tolkien se werk, onder meer die feit dat “much of the basic framework of Tolkien’s work ... is drawn from the rich store of English’s Germanic heritage” (Ferré, Lauzon & Riggs 2011:46). Die oorsprong van plekname,

karaktername en selfgeskepte woorde lê merendeels in Germaanse wortels en hoewel 'n taal soos Frans ouer as Afrikaans is en 'n geweldige historiese impak op Engels gehad het, bestaan daar weens die gemene Germaanse herkoms 'n nouer band tussen Engels en Afrikaans. Dit sal die Afrikaanse vertaler tot groot voordeel strek – veral met die vertaal van name. Nog 'n voorsprong wat Afrikaans geniet, is die ruim gebruik van samestellings wat Tolkien aanwend om die argaïese karakter van die teks tuis te bring, sowel as die onderskeid tussen die eerbiedige en familiêre aanspreekvorme *u* en *jy/jou*. Sonder die uiters argaïese *thy/thou/thee* is dit in Engels “impossible to represent”, het Tolkien (1993:1167) toegegee. In Afrikaans is dit wel moontlik; die vertaler moet net sensitief vir die konteks, en konsekwent wees. Om te bewys *LotR* is vertaalbaar in Afrikaans is – om die minste te sê – intimiderend. Die vertaler kan moontlik daarby baat om Pretorius (2012:3) se woorde in gedagte te hou:

Met reg kan gesê word dat Afrikaans uitdrukking kan gee aan elke gevoel of gedagte wat die mens het: sy diepste en intiem-persoonlikste ervarings soos sy liefde en ontnugtering, sy eensaamheid en gelukkige saamwees met dié wat by hom hoort, sy pyn en ekstase, sy lyflike vreugdes en die prestasies van sy intellek en gees, sy drifte en verborge kwaad, sy sondigheid én heiligheid, sy behoefte aan brood en vrees vir die dood.

Of Afrikaans uitdrukking kan gee aan elke gevoel of gedagte wat Tolkien gehad het, sal net die tyd kan sê.

Hoofstuk 3: Literatuurstudie

3.1 Inleiding

Die doel van hierdie studie is om te bewys Tolkien se *LotR* kan in Afrikaans vertaal word, dat 'n soortgelyke effek onder Afrikaanse doeltekslesers geskep kan word as wat onder brontekslesers die geval is, en om die ontwikkelingsmoontlikhede van so 'n vertaling vir Afrikaans te ondersoek. Tolkien se taalgebruik is uniek en om hierdie taal in die doelteks te repliseer, verg 'n benadering wat soortgelyke taalgebruik fasiliteer. Derhalwe bespreek ek die Funksionalisme en vervreemdende vertaling, en lig die bespreking toe met verwysings na die bronteks.

Vertaling dateer terug tot minstens so vroeg as 3 000 v.C. (Schäffner 2003:1) en refleksie daaroor word reeds in die vierde eeu deur die Heilige Hieronimus (St Jerome) verwoord. Venuti noem talle voorbeelde uit die 18de en 19de eeu van vertalers wat spekulêr oor benaderings tot vertaling, en die afgelope 50-60 jaar word vertaling as akademiese vakrigting gevestig. Vandag word vertaling erken as onontbeerlik vir ontwikkeling. André Lefevere (1992:10) merk tereg op dit is “one of the strategies cultures develop to deal with what lies outside their boundaries ... the kind of strategy ... that ultimately belongs to the realm of change and survival”. In 'n 2012-onderhoud sê Michael Cronin “media can't happen, global trade can't happen, global finance can't happen ... unless there is somebody who is ‘bridging the language gap,’” (Kapsaskis 2012). Daardie *somebody* wat die taalgaping oorbrug, is vertalers en om hierdie taak tot die beste van hulle vermoë uit te voer, word sekere prosedures en strategieë ingespan wat rigting gee aan die vertaalbesluite – 'n kompas, by wyse van spreke, om die weg te baan. Hierdie prosedures en strategieë word gerig deur 'n benadering waarop die vertaler vooraf besluit die beste sal deug vir die spesifieke vertaling en die doelwitte daaraan gekoppel. Vir my vertaling van *LotR* het ek besluit op vervreemding, met die Funksionalisme as oorkoepelende teoretiese benadering. In hierdie hoofstuk bespreek ek die Funksionalisme en vervreemding en waarom ek dit as geskik beskou vir hierdie vertaalonderneming. Nord se konsep van lojaliteit tydens die besluitnemingsproses van vertalers word bespreek, sowel as Venuti se konsep van die vertaler se onsigbaarheid (*invisibility*), en sy kritiese veroordeling daarvan. Ek kyk na die insette van verskillende invloedryke vertaalkundiges, sowel as Tolkien die vertaler se onderskrywing van vervreemding as vertaalstrategie. Die bespreking word toegelig deur verskeie verwysings na die toepasbaarheid daarvan op tekselemente van *LotR*.

3.2 Vroeë benaderings tot vertaling

Die vroegste teoretiese geklassifiseerde benaderings tot vertaling was die linguistiese en tekslinguistiese benadering. Eersgenoemde konsentreer op die sistemiese verhoudings tussen eenhede van taalsisteme maar ignoreer merendeels aspekte van die kontekstuele aanwending daarvan. Taal word beskou as die primêre element van vertaling, met laasgenoemde 'n "operation performed on languages ... a process of linguistic transcoding" (Schäffner 2003:4). Hoewel taal 'n sleutelement in my *LotR*-vertaling is, skiet die linguistiese benadering tekort as teoretiese benadering omrede dit vertaling as transkoderingsproses beskou waarvolgens een woord eenvoudig deur 'n ander in die doelteks vervang kan word. Die benadering is gegrond op die konsep van ekwivalensie, 'n aspek van vertaalteorie waarop Roman Jakobson fokus; maar Jakobson fokus veral op die kognitiewe funksie van taal, 'n aspek waarvan die linguistiese benadering nie rekenskap gee nie. Jakobson voer aan enige teks kan in enige taal vertaal word maar omdat daar "ordinarily no full equivalence between code-units" (Jakobson 2007:139) op interlinguistiese vlak is, kan strategieë soos leenwoorde, leenvertalings, nuutskeppings en semantiese verskuiwings of leksikale metodes ingespan word – "no lack of grammatical device in the language translated into makes impossible a literal translation of the entire ... original" (Jakobson 2007:140). Al wat volgens Jakobson nie vertaal kan word nie, is "verbal mythology and ... poetry" (Jakobson 2007:141) – die klassifikasie waaronder sommige literêre werke, en dus *LotR* ressorteer. "[G]rammatical categories carry a high semantic import" (Jakobson 2007:141) by hierdie tipe werke – dit maak baie meer staat op die grammatikale struktuur en semantiese waarde van woorde om 'n verhaal op 'n spesifieke manier te vertel, teenoor byvoorbeeld 'n tegniese teks wat bloot die oordrag van inligting behels. Volgens Jakobson (in Gentzler 2004:174) is die poëtiese aspek van 'n werk – "poeticity" – 'n unieke element wat "can be separated out and made independent ... poeticity is only part of a complex structure, but it is a part that necessarily transforms the other elements and determines with them the nature of the whole".

By literêre tekste – veral veelvlakkiges soos *LotR* – deug linguistiese transkodering nie omdat soveel van die bronteks se linguistiese waarde – waarop die aantreklikheid en sukses daarvan berus – verlore sal gaan. Shippey (2003:131) vestig die aandag daarop dat Tolkien se "continual play with calques and cruxes gave *The Lord of the Rings* a ... vitality which cannot be conveyed in any synopsis, but reveals itself in so many thousands of details that only the most critical mind could miss them all". By literêre tekste is dit nie voldoende om bloot 'n kode van ekwivalente waarde te gebruik om die betekenis van brontekselemente oor te dra nie. Die "form expresses sense" (Munday 2001:37) en 'n manier moet gevind word om hierdie vorm – en die

betekenis wat in die bronteks daaraan geheg word – in die doelteks oor te dra. “In these conditions, the question of translation becomes much more entangled and controversial,” skryf Jakobson (2007:142) en hy beveel aan “[o]nly creative transposition is possible” (Jakobson 2007:143) – vertalers moet staatmaak op innoverende maniere om ekwivalensie te skep.

Poësie is juis een van die redes waarom ‘eenvoudige’ transkodering nie vir *LotR* sal werk nie. Turner (2005:32) skryf

[s]ome of the poems in the *The Lord of the Rings* use deceptively simple romance and ballad forms, while others display complicated verse patterns reminiscent of the Middle English Pearl, or even the alliterative metre of Beowulf. [Tolkien’s] philological expertise is put to literary ends in using particular forms to characterise different cultures

Voorts is die digkuns en dialoog van die verskillende kulture in *LotR* nou verbind aan die taal wat aan daardie kulture en volke gekoppel word, byvoorbeeld die verskille tussen Hobbits en die Rohirrim, en tussen Dwerge, Elwe en Orke. Noel (1980:3) voer aan “[l]anguage is so integral to culture that a linguist can reconstruct a culture from its language just as a biologist can reconstruct an animal from a bone” en noem verder “[Tolkien] uses this device [of numerous tongues] so that the languages may tell the story by indicating cultural characteristics and crosscultural relationships” (Noel 1980:6). Maar volgens transkodering kan enige brontekswoord deur enige woord met ekwivalente betekenis in die doelteks vervang word en sal dit die doel dien om die verhaal te vertel. So ’n proses sal eendimensionele vertaling tot gevolg hê met slegs woorde se betekenis wat vertaal word, met die kulturele karakter van en linguistiese afwisseling tussen tale en kulture geheel en al misken sodat alle volke en kulture dieselfde taal praat, dieselfde wyse van uitdrukking het. Buiten die kultuureie verskil in name en dit wát hulle doen en sê, sal geen onderskeid getref word tussen lede van verskillende volke nie omrede nie ag geslaan word op hóé hulle iets sê nie, en geen aandag gegee word aan die idiosinkrasie van individuele taalgebruik nie. Die “role of certain peculiarities in speech as marks of individuality and group membership” (Bayona 2011:69) – een van die kenmerkendste aspekte van Tolkien se skryfstyl – sal heeltemal in die waas van transkodering verdwyn. Hierdie oorsig dui op die grootste tekort van die linguistiese benadering, die fokus daarvan op die “narrow linguistic perspective and the rigid conception that translation only involve[s] isolated words” (Qvale 2003:26). Taal – en vertaling – behels die kombinasie van woorde in verskillende kontekste om verskillende uitwerkings te bewerkstellig, en dit is in hierdie aspek waar die vindingrykheid – of gebrek daaraan – van die skrywer en vertaler opgesluit lê. Peter Robinson (2010:154) wys daarop dat die “auditory, semantic, and etymological intelligence of the writer combines [words] to activate some of these words’ innumerable associations”. Die

linguistiese benadering gee geen rekenskap van die funksionering van taal en vertaling op 'n vlak wat eenvoudige transkodering oorskry nie.

Eugene Nida streef 'n meer funksionele definisie van betekenis na waarvolgens woorde betekenis verwerf binne die konteks waarbinne dit gebruik word en kontekstueel op meer as een manier vertaal kan word (Munday 2001:38). Nida identifiseer inhoud en vorm (*content* en *form*) as die twee belangrikste faktore wat die verskille tussen boodskappe bepaal en hieraan koppel hy onderskeidelik dinamiese en formele ekwivalensie. By dinamiese ekwivalensie geniet die boodskap – inhoud – voorrang en maak dit nie saak in watter vorm dit weergegee word nie. Formele ekwivalensie daarenteen fokus op die vorm van die bronteks en die oordrag daarvan in die doeltaal. Dinamiese ekwivalensie is nie die benadering om te volg by 'n vertaling van *LotR* nie want wat is die doel daarvan om die storie oor te vertel en die inhoud aan die leser te bied asof Tolkien se boek van 600 000 woorde 'n voorbladartikel in die plaaslike koerant is? Die vorm van die werk is essensieel en getrouheid aan die taalgebruik onontbeerlik. Tog klink 'n waarskuwing van Nida teen formele ekwivalensie in sy woorde dat “adherence to the letter may ... kill the spirit” (Nida 2007:158). Om die vorm van die bronteks – linguistiese elemente, struktuur, ens. – slaafs te repliseer, kan daartoe lei dat die “spirit” van die boodskap verlore gaan weens “insurmountable difficulties of direct translation, and figures of speech wholly foreign, and hence incomprehensible in the other tongue” (Cooper 1928:484). In sulke gevalle is dit – eerder as om doeltekslesers af te skrik deur getrouheid aan die bronteksvorm – “better to cling to the spirit ... and clothe it in language and figures entirely free from awkwardness of speech and obscurity of picture” (Cooper 1928:484).

Christina Schäffner (2003:4) som die tekortkominge van die linguistiese benadering die beste op wanneer sy sê “[s]ince we do not translate words or grammatical forms, but texts with a specific communicative function, the limitations of a narrow linguistic approach are obvious”. *LotR* het om 'n spesifieke kommunikatiewe funksie vorm aangeneem: Tolkien se liefde vir taal, en sy nougesette toewyding tot die skep van 'n skynwerklikheid as medium waarbinne hierdie liefde met lesers gedeel word. Hy het twaalf jaar aan die boek geskryf en groot dele van daardie tydperk is in beslag geneem deur die noukeurige beplanning en skep van name en woorde waarvan elkeen se etimologiese herkoms na die geskiedenis van Middle-earth nagespoor kan word. Tolkien gebruik min woorde lukraak maar kies dit noukeurig omdat dit soms 'n dubbele betekenis het. Neem byvoorbeeld die woord *doom* wat op die oog af eenvoudig voorkom, maar Tolkien gebruik die woord doelbewus omrede dit drie uiteenlopende dog verwante betekenisbevat: *verdoemenis*, *noodlot* en *besluit*. 'n Linguistiese benadering

tot die vertaling sal beteken 'n verskillende woord kan elke keer gebruik word, en Tolkien se woordspeling sal eenvoudig verlore gaan. Mark T Hooker (2009:iv) skryf nie verniet nie dat

Tolkienology is an art rather than a science. Writing and translation are products of the mind, and are, therefore, not governed by the fixed and immutable rules of the sciences. Language is full of ambiguities, which makes it such an interesting topic.

Octavio Paz (1992:158) beklemtoon die veelsydigheid van woorde en die konteks sowel as die ko-teks daarvan wanneer hy skryf “[e]very word holds a certain number of implicit meanings; when a word is combined with others to make up a phrase, one of those meanings is activated and becomes predominant”.

Umberto Eco (2004:20) beveel aan dat die konteks waarbinne woorde verskyn as linguistiese en semantiese kaart moet dien om vertalers rigting te gee in hulle keuse van korrekte woorde, en om hulle linguistiese besluite te lei:

[o]ften [translators] can only make a hypothesis about that possible world. This means that a translation is also the result of a conjecture or of a series of conjectures. Once the most reasonable conjecture has been made, the translators should make their linguistic decisions accordingly.

Dit beteken nie vertalers sal al die tekstuele merkers bespeur of altyd 'n geskikte oplossing vind nie (die vertaling van *doom* is 'n goeie voorbeeld), en Tolkien (1983:50) gee self toe “[it] is not possible ... in translation to always represent a recurring word in the original by one given modern word”. Maar die onus rus op vertalers om (i) sulke merkers te herken en (ii) dit minstens te probeer repliseer of, indien nie, elders in die teks daarvoor te kompenseer. Wat ook al die geval is, vertalers moet rekenskap van hulle besluite kan gee en dit kan regverdig.

In reaksie op die tekortkominge van die linguistiese benadering, het die tekslinguistiese benadering in die 1980's ontwikkel. Die fokus het weggebeweeg van die linguistiese karakter en geskuif na die teks as kommunikatiewe medium, as eenheid wat die boodskap oordra. Ekwivalensie is nie meer gesoek in die kleinste komponente soos woorde en morfeme nie, maar op 'n tekstuele en kommunikatiewe vlak met die uitgangspunt dat tékste vertaal word en die onderliggende benadering dat “words only interest the translator in so far as they are elements of texts” (Naudé 2000:2). Die tekslinguistiese benadering was 'n groot stap om vertaalteorieë los te skeur van die meer tradisionele linguistiese modelle en buite die kokon van taal as riglyn vir vertaling te tree maar het steeds baie aspekte van vertaling nie in berekening gebring nie.

Verwerping van die linguistiese benadering kan dit moontlik laat lyk of die rol en belangrikheid van taal in 'n vertaling genegeer word maar die teenoorgestelde is die waarheid: dit is juis

omdat taal so 'n uiters belangrike rol speel en vertalers dit nie d rf negeer nie, dat die linguistiese benadering verwerp moet word om te verseker dat taal nie bloot tot tweedimensionele aktiwiteit van woorduitruiling afgeskaal word nie. Met spesifieke verwysing na die rol van taal, wys Turner (2005:13) op die kompleksiteit van die vertaling van *LotR*:

the common origin of different linguistic forms within related groups of languages, the closeness of the relationship between source and target languages, together with the availability of cognate forms [which have] to be considered in an assessment of how far it is possible to reflect the linguistic effects of the source text.

Voorts was Tolkien self 'n vertaler (onder andere van *Beowulf* en medevertaler van die *Jerusalem Bible*) en hy het bygedra tot die *Oxford English Dictionary*, en sy kritiek teen en waarskuwings aan vertalers is nie ongegrond nie. Volgens Turner (2005:48) het Tolkien die Sweedse vertalers veral gekritiseer vir hulle “failure to note the linguistic patterns that he had made explicit”. Hy het ook hulle vertaling van name heftig afgekeur:

I object as strongly as is possible to the ‘translation’ of the nomenclature at all (even by a competent person). I wonder why a translator should think himself called on or entitled to do any such thing. That this is an ‘imaginary’ world does not give him any right to remodel it according to his fancy, even if he could in a few months create a new coherent structure which it took me years to work out.

(Tolkien 1981:267)

'n Benadering wat net ag slaan op sekere aspekte van die teks en woord-vir-woord-uitruiling voorstaan, kan nooit rekenskap gee nie van die “common origin of different linguistic forms” of die “linguistic patterns” of “coherent structure which it took [Tolkien] years to work out”. Die enigste manier om dit te doen, is deur aspekte van die vertaling in ag te neem wat die omvang van die linguistiese en die tekslinguistiese karakter oorskry – om die breër konteks in ag te neem, en attent te wees op linguistiese en tekstuele merkers. Die deurslaggewende aspek van die vertaalhandeling is weereens die besluite wat vertalers maak – om te kies tussen beskikbare woorde en sinskonstruksies, om te weet wanneer 'n vertaaloplossing vir 'n probleem nie bestaan nie, maar ook om te weet hoe om te kompenseer vir daardie leemte, en individuele besluite teen die geheelbeeld van die vertaling te assesser. Die besluite wat vertalers maak, is sentraal tot die vertaalhandeling en daar is soveel meer betrokke as om net woorde met ander woorde te vervang. Eco (2004:30) maak twee opmerkings ten opsigte van die besluitnemingsproses: Daar is gevalle waar vertalers verplig word om teen 'n verlies te werk, met ander woorde, nie 'n geskikte vertaaloplossing sal vind om die bronteks akkuraat in die doelteks weer te gee nie; maar hy skryf ook “translators may miss a lot, but can also make up for their losses”. Die *losses* waarna hy verwys, is byvoorbeeld die vertaling van die woord

doom waar 'n Afrikaanse vertaler sal sukkel om soortgelyke woordspeling vir dieselfde woord in die doeltteks te vind. Daardie gebrek kan as 'n verlies beskou word maar dan is dit die vertaler se plig om elders daarvoor te probeer kompenseer.

Om 'n verlies te identifiseer, moet vertalers hulle werk volgens 'n maatstaf oordeel waarvolgens vertaalbesluite as suksesvol al dan nie geassesseer word – soortgelyk aan die balansstaat van 'n rekenmeester wat kyk of die syfers klop. Die beste maatstaf is die funksie wat die vertaling veronderstel is om te vervul want deur die funksie in ag te neem, kan vertalers vrae vra en beantwoord soos

Wat is die doel van die vertaling?

Hoe kan ek daardie doel die beste verwesenlik?

Wat wil ek bereik met die vertaling?

Watter benadering moet my besluite rig, en watter prosedures en strategieë moet ek volg?

Wat is die verlangde effek op die doeltteksgehoor en hoe gaan ek dit vermag?

Die funksie van die vertaling raak die deurslaggewende faktor wat leiding aan die handelinge van vertalers gee. Die teoretiese benadering wat rekenskap gee van die funksie van die vertaling is die Funksionalisme.

3.3 Funksionalisme

Volgens die Funksionalisme word die vertaling gerig deur die doel daarvan. Die doel word bepaal deur die persoon wat die vertaalopdrag uitreik – die kliënt of *commissioner*; hóé hierdie doel gedien en verwesenlik word, word deur vertalers bepaal. Die Funksionalisme het in die tagtigerjare posgevat maar die konsep van die vertaling se funksie as rigsnoer was niks nuuts nie, en Anthony Pym (2010:48) voer aan dit word minstens so ver gelede as Cicero teruggespoor. Wat die Funksionalisme van soortgelyke voorgangers onderskei, is die strewe daarvan “to liberate translators from an excessively servile adherence to the source text, looking at translation as a new communicative act that must be purposeful with respect to the translator’s client and readership” (Naudé 2002:50). Nord (2002:33) som die hoofhipotese van die Funksionalisme soos volg op:

The purpose of the translation determines the choice of translation method and strategy. This means [...] there is no single method or strategy for one particular source text, and any decision between two or more available solutions to a translation problem must be guided by some kind of intersubjective criterion or set of criteria ...

Die twee vertaalagente wat die meeste deur die Funksionalisme geraak word, is die bronteks en die vertaler, met die bepalende rol van eersgenoemde wat meer na die agtergrond skuif en

die vertaler wat as rigtinggewende agent meer op die voorgrond tree. Ingevolge die Funksionalisme is vertalers nie meer net oënsynlik onbeduidende karakters wat vreemdetaaltekste woord vir woord weergee nie – nie meer *invisible* nie, om Venuti (1995) se term te gebruik. Twee van die Funksionalisme se hoofrolspelers is Vermeer met sy skoposteorie en Nord wat *lojaliteit* as vertaalbeginsel daarstel. *Skopos* is 'n Griekse woord wat *doel* of *doelwit* beteken en dit is die aspek wat Vermeer (1998:43) beklemtoon wanneer hy skryf “[t]o make oneself understood is more important than to ‘faithfully’ imitate another text written for other recipients”. Aangesien 'n sekere element van die bronteks in die doeltaal oorgedra moet word, word gevra waarom die vertaler beperk moet word tot oppervlakstrukture, byvoorbeeld die strukturele en linguistiese kenmerke van die bronteks. Is daar nie ander aspekte van die bronteks waarop eerder gefokus kan word en waardeur die boodskap suksesvoller oorgedra kan word nie? José Ortega y Gasset (2004:61) wys daarop dat “translation is not the work, but a path toward the work [...] translation is no more than an apparatus, a technical device that brings us closer to the work without ever trying to repeat or replace it”. Die vertaling dien dus as medium om die boodskap oor te dra, 'n middel tot die doel, met die doel nie om 'n nuwe weergawe van die bronteks te skep nie maar om die boodskap van die bronteks op die doeltreffendste manier oor te dra. Die vertaler moet bepaal wat die beste moontlike strategieë en prosedures is om hierdie boodskap in die doeltaal daar te stel solank “key issues ... come across clearly in [the] translation even if some of the detail is inevitably lost at word level” (Turner 2005:53).

Praktiese implikasies van die Funksionalisme behels (i) 'n groter mate van onafhanklikheid van die bronteks en (ii) 'n groter mate van vryheid vir die vertaler wat nie meer rigied aan strukturele en linguistiese bronteksenmerke gebind is nie. Vermeer (1998:51) skryf “there is no sense in translating a text (almost) literally/‘faithfully’ in the traditional sense if this procedure prevents an adequate way of transmitting the intended information”. Die vertaler is nie veronderstel om die oppervlakstrukture so getrou moontlik weer te gee nie maar moet fokus op die skopos van die bronteks en met strategieë en prosedures vorendag kom wat die doel die beste in die doelteks verwesenlik deur die “intended information” op die doeltreffendste moontlike manier oor te dra. Nord (1997:46) beaam hierdie aanspraak wanneer sy argumenteer dat die bronteks nie meer die standaard vir die vertaler se besluite tydens die vertaalproses stel nie, maar wel “the intended receiver of the translation, whose reception will be entirely guided by [target-culture] expectations, conventions, norms, models, real-world knowledge, perspective, etc.”. Hierdie ‘onttroning’ van die bronteks het tot die felste kritiek teen Vermeer gelei, maar dit onthul ook die grootste bydrae van die teorie – die vryheid van vertalers om die

essensie van die boodskap oor te dra, eerder as om bloot te fokus op en beperk te word tot tekslinguistiese aspekte.

Kritici voer aan Vermeer minimeer die belangrikheid van die bronteks maar hy verweer hom deur daarop te wys dat die vryheid wat skoposteorie vertalers gun nie “freedom-from” is nie, maar “freedom-for” (Vermeer 1998:53-54). Skopos “expands the possibility of translation, increases the range of possible translation strategies, and releases the translator from the corset of an enforced – and hence often meaningless – literalness” (Vermeer 2007:231). Die klem val op *optimale funksionering*, die kruis van die Funksionalisme – ’n doelteks wat doelmatig onder die doelteksgehoor funksioneer. Met meer faktore op die spel as bloot taal, grammatika, sinstruktuur, ens., ondergaan die dinamika van die vertaalhandeling nou ’n aansienlike metamorfose. Vertaling word nou beskou as “information offered in a target language and culture about information offered in a source language and culture” (Schäffner 2003:7) en gevolglik raak dit ’n “specific kind of culture-determined text production”. Vertaling is op stuk van sake ’n tipe kommunikasie, en kommunikasie is ’n kulturele proses (Vermeer 1998:42).

Met hierdie groter onafhanklikheid van die bronteks, geniet vertalers groter vryheid om met alternatiewe metodes vorendag te kom vir die verplasing van die doel uit die bronteks in die doelteks – “to treat the source text in any way that serves the skopos” (Chesterman 1998:157). Dié groter vryheid spruit uit die Funksionalisme se beskouing van die vertaler as bikulturele kundige – “intercultural ambassadorship” (Jones 2011:102) – as “the one who should have the last and definite say in how to ... translate” (Vermeer 1998:50). Saam met die vryheid kom die verantwoordelikheid “to produce a potentially optimal text under the given circumstances” (Vermeer 1998:56). Die gevaar bestaan natuurlik dat vertalers hulle enige vryheid veroorloof om ’n ‘vry’ vertaling te bewerkstellig wat na hulle mening die skopos vervul. Die Funksionalisme en skoposteorie gee egter nie aan vertalers *carte blanche* om ongebreideld te doen soos hulle goeddink nie maar stel twee beskermingsmaatreëls daar waarvolgens die verantwoordelikheid van die vertaalhandeling gerig word: (i) koherensie, oftewel verstaanbare kontinuïteit, tussen die bron- en doelteks, en (ii) getrouheid (fidelity), wat dui op die intertekstuele verhouding tussen die bron- en doelteks. Volgens hierdie maatstawwe word vertalers aanspreeklik gehou vir hulle weergawe van die bronteks.

Nord (1997:46-7) is dit eens met Vermeer dat die vertaalfokus moet wegbeweeg van die bronteks en sy is ten gunste van groter vryheid vir die vertaler. Maar sy is besorg oor die verhouding van die vertaler tot die bronteksouteur – ’n besorgdheid nou gekoppel aan bogenoemde beskermingsmaatreëls: Watter maatstawwe bestaan om die integriteit van hierdie

verhouding te beskerm en die werk van die bronteksouteur te vrywaar teen onregmatige vergrype deur die vertaler? Nord identifiseer drie partye betrokke by die vertaalproses: die kliënt (wat 'n bepaalde soort vertaling verlang), doelteksontvangers (wat 'n bepaalde verhouding tussen die bron- en doelteks verwag) en die bronteksouteur (wat daarop aanspraak kan maak dat sy/haar individuele bedoelings gerespekteer word, en 'n sekere soort verhouding tussen die bronteks en die vertaling daarvan verwag). Die vertaler is die bemiddelaar tussen hierdie drie partye wat moet toesien dat almal se behoeftes bevredig word. Met verwysing na doeltekslesers, wys Nord daarop dat (1997:47-8) “people ... expect particular relationships to hold between a ST and TT”. Gevolglik is dit nie onredelik van doeltekslesers om te verwag dat die doelteks die outeur se mening presies weergee of dat die doelteks 'n “‘faithful’ reproduction of the formal ST features” is nie. Nord gee toe vertalers is nie verplig om altyd presies te doen wat lesers verwag nie, maar hulle het 'n morele verantwoordelikheid om lesers nie te bedrieg nie. Lesers verwag dat “a translation published under the original author’s name will present the original author’s opinion. At the same time, the author probably expects the translation to reproduce his original viewpoints” (Nord 1997b:127). Sy koppel dus 'n morele verantwoordelikheid aan die besluite wat vertalers maak en hulle regverdiging daarvan; sy verwys na hierdie verantwoordelikheid as *lojaliteit*, en beskryf dit soos volg:

Loyalty commits the translator bilaterally to the source and the target sides. It must not be mixed up with fidelity or faithfulness, concepts that usually refer to a relationship holding between the source and the target *texts*. Loyalty is an interpersonal category referring to a social relationship between *people*.

Nord 1997b:125

Die doel van die lojaliteitsbeginsel is om perke daar te stel sodat vertalers wat funksionalisties vertaal nie *carte blanche* sal hê om enigiets te regverdig in die naam van die teksfunksie nie; hulle moet rekenskap kan gee van besluite wat gemaak is. “[The concept of loyalty] was designed to set an ethical limitation on the otherwise unlimited range of *Skopoi* or purposes for the translation of any particular source text [...] translators, as mediators between two cultures, have a special responsibility with regard to their partners” (Nord 2001:185). Van die vertaler, as bemiddelaar tussen die kliënt/uitgewer, bronteksouteur en doeltekslesers, word verwag om enige situasie wat moontlik spruit uit 'n botsing van belange tussen die verskillende partye en kulture, op so 'n wyse te hanteer dat almal se belange op die beste moontlike manier gedien word, en die bronteks en bronteksouteur – selfs postuum, soos in die geval van Tolkien – steeds gerespekteer word. Nord se konsep van lojaliteit heg 'n morele dimensie aan die vertaalhandeling wat nie net die bronteks behels nie maar álles belanghebbende partye betrek. Lojaliteit ken aan die vertaler 'n groot mate van persoonlike integriteit en verantwoordelikheid

toe: die vertaler moet die “intentions and expectations of *all* the partners in ... translation” (Nord 2001:195) in ag neem.

Jacobus Naudé (2002:52) skryf dat ingevolge Nord se konsep van lojaliteit die verantwoordelikheid van die vertaling uiteindelik nie by die kliënt lê wat die vertaling inisieer nie, maar by die vertaler, ’n idee wat weerklink in Vermeer (2007:222) se woorde: “[t]he translator is *the* expert in translational action ... responsible for the ... final translation”. Die vertaler ontvang die opdrag, neem die voorskrifte daarvan in ag, weeg dit op teen die verwagtinge van die doelkultuur en die eienskappe van die doeltaal, pas dit toe op die doeltteks – alles op so ’n wyse dat die bronteks en outeur steeds gerespekteer word, en daar aan die verwagtinge van doelttekslesers en die skopos voldoen word. Die vertaler word dus met die grootste verantwoordelikheid belas – om reg te laat geskied aan die doeltteksfunksie en steeds lojaal te bly aan die belanghebbende partye – en dit is net regverdig dat hy/sy die een is wat die belangrikste besluite neem. Vermeer (2007:231) voer aan skopos “incorporates and enlarges the accountability of the translator, in that his translation must function in such a way that the given goal is attained [...] we are talking about ... no less than the ethos of the translator”. Die kombinasie van funksionaliteit en lojaliteit – die twee pilare waarop Nord (2001:195) se benadering tot vertaling rus – beteken die vertaler kan daarna streef om ’n funksionele doeltteks te lewer wat aan die vereistes van die vertaalopdrag voldoen en wat in die doelkultuur aanvaar sal word (Naudé 2002:52). Hierdie lojaliteit verleen nie aan vertalers vrye teuels om lukraak op te tree nie, maar verplig hulle om rekenskap van hulle vertaalbesluite te kan gee.

Nord se voorskrifte vir die morele verantwoordelikheid van vertalers en die toerekenbaarheid van hulle besluite word geïllustreer deur Pym (2010:48) se verwysing na ’n potensiele vertaling van Adolf Hitler se *Mein Kampf*. Die boek kan as ’n outobiografie, geskiedenisboek of as propaganda vertaal word. Die skopos bepaal watter doel die vertaling sal dien, en gevolglik watter strategieë die vertaler sal inspan om die skopos te bereik. “A few well-selected translation strategies could potentially direct readers down one path or the other” (Pym 2010:49). Twee doelttekslesers wat verskillende vertalings, elk met ’n ander skopos, lees, sal twee uiteenlopende menings van Hitler se boek – en waarskynlik Hitler self – vorm.

’n Voorbeeld wat lojaliteit as riglyn van vertalers se besluite goed illustreer by ’n vertaling van *LotR* is die verskillende skryfstyl wat die eerste deel van die boek van die res onderskei. *LotR* is op versoek van Tolkien se uitgewer as opvolg tot die kinderboek *The hobbit* aangepak. Tolkien het *LotR* wel aanvanklik as kinderboek begin, maar die verhaal “grew in the telling”

(Tolkien 1993:9) en dit het in omvang toegeneem tot 'n trilogie van meer as halfmiljoen woorde – en glad nie meer 'n kinderboek nie. Tolkien skryf aan Unwin

this sequel [was] getting 'out of hand' ... it was running its course, and forgetting 'children', and was becoming more terrifying than the Hobbit. It may prove quite unsuitable. It is more 'adult'

(Tolkien 1981:50)

Die gevolg is dat die eerste paar hoofstukke van *LotR* se skryfstyl met dié van *The hobbit* ooreenstem – “written in a much lighter vein” (Carpenter 1977:192) – maar soos die boek gevorder en in 'n afsonderlike werk ontwikkel het, het die skryfstyl ingewikkelder geraak. Toe Tolkien 25 jaar ná publikasie die boek weer lees, merk hy op, “[t]he first volume is really very different to the rest” (Carpenter 1977:193). Carpenter (1977:192) wys daarop dat Tolkien van die metamorfose van die skryfstyl bewus was en en dat dit geheel en al opsetlik was. Dit is waar maar die vraag is of Tolkien retrospektief sou verkies het om hierdie eerste deel te herskryf en op dieselfde vlak as die res van die boek te bring, maar net nooit daarby uitgekóm het nie?

Wat is die implikasies hiervan vir die vertaler, en waaraan moet getrou gebly word? Die volgende opsies is beskikbaar: (i) Wees getrou aan die bronteks en repliseer die ‘gebrek’ in die doelteks; (ii) Wees getrou aan die doelteks, en werk die styl van die eerste paar hoofstukke by sodat dit ooreenstem met die res van die boek, en die vertaalde werk deurgaans 'n ‘volwasse’ werk is; (iii) Wees getrou aan die doelteksleser – maar wat behels dit? Om die bronteks so getrou moontlik te vertaal, met die – herkenbare – gebrek daarvan? en (iv) Wees getrou aan die bronteksouteur, maar weereens: wat behels dit? Om die gebrek van die bronteks te herhaal want dit is op stuk van sake die finale produk van die bronteksouteur wat vir sy werk gerespekteer word, of om die gebrek reg te stel want dit is waarskynlik wat Tolkien sou wou doen? Is dit moontlik dat die vertaler met die lewer van die doelteks getrouer aan ('n deel van die) die bronteks kan wees as wat die outeur tydens die skep daarvan was? In hierdie geval dink ek dit is moontlik, en dat dit in so 'n mate suksesvol toegepas kan word dat die doelteks – of minstens 'n wesenlike deel daarvan – die bronteks kan oortref. Wat ook al die rede vir Tolkien se versuim om die skryfstyl aan te pas, vertalers kan hulle nie dieselfde rede veroorloof nie omrede hulle van die begin van die skeppingsproses van die gebrek bewus is. In hierdie geval kan geargumenteer word dat die vertaler die reg – selfs die plig – het om die relevante deel aan te pas, te herskryf; die verskil in skryfstyl is nie 'n skrywerstegniek wat doelbewus toegepas is om tot die ontwikkeling van die narratief by te dra nie. Vertalers moet hulle nie noodwendig rig volgens die vraag *Wat hét die bronteksouteur gedoen nie?* maar eerder *Wat sou hy wóú doen?* Vertalers word ook nie van hierdie besluitnemingsproses gevrywaar omdat

die outeur oorlede is nie. Nord (1997b:126) skryf dit “can be difficult to elicit the sender’s intentions in cases where we don’t have enough information about the original situation”. By Tolkien is dit nie die geval nie. Hoewel hy nie meer lewe nie, was Tolkien baie uitgesproke oor *LotR* en wat sy bedoeling daarmee was. Hy het ook gereeld sy mening gelug oor wat hy van vertalers verwag, soos verwoord in sy breedvoerige riglyne aan vertalers in addendum F (II) aan die einde van die boek en die *Guide*. Benewens die outeur se riglyne is daar ook die Tolkien Trust en die outeur se seun, Christopher Tolkien, wat baie van die postume redaksie van Tolkien se werke behartig het, onder meer *The legend of Sigurd and Gudrún* (2009) en *Beren and Lúthien* (2017), wat genader kan word. Vertalers van ’n afgestorwe Tolkien ontvang waarskynlik meer leiding as wat baie vertalers ontvang wat die werk van lewende outeurs vertaal. Die besluit berus egter by die vertaler as deskundige. Indien hy/sy kies om die doelteks aan te pas, rus die onus op hom/haar om lesers daarvan bewus te maak.

’n Vertaler sal die werk ook geheel en al by doeltekstomstandighede kan aanpas en ’n moderne weergawe van die boek skep wat byvoorbeeld in die 20ste eeu afspeel – dit selfs geografies op ’n bepaalde streek/land/kontinent sentreer wat van Tolkien se Middle-earth verskil, hoewel die storielyn steeds die narratief van die oorspronklike volg. Bestaande strydende faksies kan aangepas word om in te pas by die storie daargestel deur Tolkien. ’n Afrikaanse vertaler sou byvoorbeeld die verhaal in Suid-Afrika kon laat afspeel, en waar die bronteks se Shire die “baseline of the source culture” (Turner 2005:20) verteenwoordig en die Hobbits gebaseer is op “certain types of English people from recent times” kan die doelteks-Hobbits op Suid-Afrikaanse mense gebaseer wees, met min of geen ooreenkoms met Tolkien se Hobbits nie.⁸

Hoe dit ook sy, Nord se woorde klink weereens – vertalers is nie verplig om dít te doen wat doeltekstlesers verwag nie, maar hulle hét ’n verantwoordelikheid om enige afwykings van die bronteks uit te wys. Alles in ag genome, kan dit moontlik blyk dat Nord die vertaler met ’n onredelike verantwoordelikheid belas om al hierdie faktore in ag te neem en steeds ’n vertaling te lewer wat aan almal se verwagting voldoen. Maar die meeste vertalers sal hierdie vryheid waarskynlik eerder ’n voorreg as ’n onreg beskou, dit eerder verwelkom as verwerp. Nord se lojaliteitsbeginsel omskep die maatstawwe waarvolgens vertalers hulle tydens die vertaalhandeling laat rig van iets voorskrifteliks en afgedwonge – buite die vertaler self – na ’n interne lokus van kontrole waarvolgens vertalers volgens eie integriteit en na eie goeddunke

---

⁸ Tolkien sou terloops hewig gekant gewees het teen enige sulke vryhede wat ’n vertaler hom/haar sou veroorloof. In sy fel kritiek teen die hantering van plekname in die Nederlandse vertaling, skryf hy “[t]he Shire is based on rural England and not any other country in the world [...] After all, the book is English, and by an Englishman, and presumably even those who wish its narrative and dialogue turned into an idiom that they understand, will not ask of a translator that he should deliberately attempt to destroy the local colour.” (Tolkien 1981:267).

oordeel wat die beste manier is om te werk te gaan om die produk te lewer, en die funksie van die vertaling te vervul. Die verantwoordelikheid is aansienlik groter maar ook die bevrediging en die erkenning.

Die beginsels wat hierbo bespreek is, is van toepassing op my vertaling van *LotR*. Die vertaling het 'n doel/skopos: die replisering van Tolkien se taalgebruik; om soveel moontlik die “literary design of the source text into the target language” (Turner 2005:50) oor te dra; en om Afrikaans te verryk en te ontwikkel deur blootstelling aan vreemdetaalelemente. Soos wat Tolkien gedoen het, moet die vertaler hom/haar wend tot metodes waardeur Tolkien se wêreld herskep kan word en, soos Tolkien, “present ... to lovers of poetry and history fragments of a noble past that without it would have remained for ever dead and dark” (Shippey 2003:339). Die vertaler het egter nie vrye teuels nie. Die skopos is daargestel maar die vertaler is gebind deur lojaliteit aan die outeur, lesers en die bronteks. Metafories gesproke, is die vertaler aan die stuur van 'n skip: die skopos is die bestemming, en lojaliteit – die etos van die vertaler – die sterre waarvolgens die rigting bepaal word. Wat kortsiet, is wind om die vaartuig aan te dryf sowel as kennis van die getye en strome om navigasie te fasiliteer. Laasgenoemde deel van die metafoer word gevul deur die prosedures en strategieë wat tydens die vertaalproses toegepas word, en wat resorteer onder die vertaalbenadering wat die vertaler volg. Die vertaalbenadering word bepaal deur die skopos. Insgelyks die bronteks, sal my vertaling 'n narratief gebruik wat nie deurgaans alledaagse taal aanwend nie, en gevolglik moet die vertaalbenadering daardie aspek prioritiseer. Die vertaalde *LotR* sal nie lees soos byvoorbeeld 'n Deon Meyer-boek of 'n vertaling van 'n Jeffrey Archer-roman nie. Dit moet benader word op 'n manier wat – soos Tolkien se oorspronklike boek – die vreemdheid by lesers aanklank laat vind, pleks van hulle af te skrik. Om dit te vermag, moet die vertaler op die voorgrond tree en groter sigbaarheid geniet.

3.4 Venuti en die sigbaarheid van die vertaler

Hierdie sigbaarheid van die vertaler – of die gebrek daaraan – is sentraal aan Venuti se *The translator's invisibility* (1995). Venuti plaas die verantwoordelikheid van vertaalkeuses op die vertaler se skouers, en hy is hewig gekant teen die “regime of fluent translating” (Venuti 1995:5) wat die botoon gevoer het in vertaling in die Engel-Saksiese wêreld. Hy argumenteer vir groter sigbaarheid van vertalers. Die twee redes vir sy teenkanting teen die ‘kanonisering van vlotheid’ in doelt tekste, en die gevolglike onsigbaarheid (*invisibility*) van die vertaler, is: (i) dit ontnem vertalers van hulle regmatige erkenning en (ii) dit doen afbreuk aan die bronteks met dié dat linguistiese en kulturele aspekte van die oorspronklike werk en die bronteksouteur

nie ten volle in die doeltteks en doeltaal oorgedra word nie. Turner (2005:67) som dit soos volg op:

... by subtly domesticating the texts they translate, translators have unwittingly allowed target language readers to persist in the illusion that they are reading the original. As a result [the translators'] creative contribution goes unacknowledged and they have become largely invisible [...] they have low status and are economically subservient to publishers.

Venuti noem verskeie aspekte van vertalings wat positiewe kommentaar onder kritici ontlok het, met vlotheid (*fluency*) en deursigtigheid (*transparency*) die twee kenmerke waarop die meeste gefokus is en altyd gunstig ontvang is. Hy skryf “[a] translated text ... is judged acceptable by most publishers, reviewers, and readers when it reads fluently, when the absence of any linguistic or stylistic peculiarities makes it seem transparent” (Venuti 1995:1). Die klem val dus op die gemak waarmee die vertaling gelees word en die inhoud daarvan deur lesers geassimileer word. Weerstand teen teksbegrip moet tot die minimum beperk word; enige vreemde elemente wat integrasie van doeltteksinhoud by lesers se raamwerk belemmer, moet tydens vertaling geëlimineer word. Venuti (1995:4-5) identifiseer sekere kenmerke waaraan “fluent translation” moet voldoen om deur resensente as ‘aanvaarbaar’ beskou te word:

- kontemporêre (moderne) taalgebruik wat algemeen gebruik word, plaas van argaïese of gespesialiseerde taalgebruik;
- gebruik van standaard- eerder as omgangstaal;
- vermyding van vreemde woorde; en
- idiomatiese sintaksis wat eerder getrou aan die doel- as bronteks is, “that unfolds continuously and easily”

Volgens hierdie maatstawwe word vlot vertaling aangemoedig wat maklik verstaanbaar is en lesers “unobstructed ‘access to great thought,’ to what is present in the original” (Venuti 1995:5) gee. Derhalwe moet vertalers hulle werk rig volgens die gemak van doelttekslesers en so vertaal dat die vertaler se teenwoordigheid as skepper van ’n nuwe teks in die doeltaal skaars manifesteer.

Under the regime of fluent translating, the translator works to make his or her work ‘invisible,’ producing the illusory effect of transparency that simultaneously masks its status as an illusion: the translated text seems ‘natural,’ i.e., not translated.

(Venuti 1995:5)

Gevolgtrek word lesers toegang gegee tot die teks van vreemde herkoms sonder enige krediet aan die persoon wat primêr tot daardie tekstuele, linguistiese en kulturele oordrag bygedra het – die vertaler. Venuti maak kaspie hierteen omdat vertalings as ondergeskik aan die bronteks

beskou word terwyl dit aan die doelteks die gesag van die outeur verleen, maar sonder dat lesers ‘verontrief’ word deur vreemdetaalelemente eie aan die taal waarin die outeur se persoonlikheid en bedoeling oorspronklik gereflekteer word, en waarin die bronteks gevorm is (Venuti 1995:7). Alhoewel vertalers ’n sleutelrol speel in die verplasing van die bronteks in die doeltaal, en die verryking van laasgenoemde, word hulle – en hulle vertaling – grotendeels misken; Venuti (1995:8) verwys na die vertaler se “shadowy existence”.

Maar dit is nie net die onsigbaarheid van die vertaler waarteen Venuti gekant is nie, maar ook die tipe vertaling wat die bydrae van die vertaler geringskat, en die implikasies van so ’n soort vertaling. Venuti onderskei tussen twee soorte vertalings: *domestication* (domestikering) en *foreignization* (vervreemding). Hierdie onderskeid is nie nuut nie, maar Venuti word gekrediteer met die benaming wat vandag daaraan geheg word. Hy beskryf die twee tipes met verwysing na Schleiermacher se lesing ‘On the different methods of translating’ wat in afdeling 3.5 bespreek word:

Domesticating method: an ethnocentric reduction of the foreign text to target-language cultural values, bringing the author back home [Tydens vertaling word die bronteks by die doeltaal en -kultuur aangepas om die leeservaring vir doeltekslesers te vergemaklik; daar is so min moontlik aanduiding dat die doelteks se oorsprong in ’n vreemde taal is.]

Foreignizing method: an ethnodeviant pressure on those values to register the linguistic and cultural difference of the foreign text, sending the reader abroad [Die verskille tussen die bron- en doeltaal word beklemtoon eerder as verbloem; lesers word meer blootgestel aan vreemdetaalelemente. Die lees van die doelteks verg meer inspanning en toewyding maar lesers ervaar meer van die andersheid kenmerkend aan die bronteks.]

(Venuti 1995:20)

Venuti (1995:81) is gekant teen domestikering se “ethnocentric reduction of the foreign text to dominant cultural values”, ingevolge waarvan die bronteks nie die erkenning geniet waarop dit geregtig is nie maar ‘vertroebeel’ word om by die doeltaal in te pas. Sodoende word die eienaardigheid en onderskeidende kenmerke van die bronteks in so ’n mate gereduseer dat vreemdetaalelemente geneutraliseer word. Dit is veral hierdie miskenning van brontekselemente wat vir die doel van my argument – relevant vir *LotR* – klink. Volgens Venuti lei domestikering tot ’n inperking van vertalers se kreatiwiteit aangesien hulle nie met “discursive innovations and deviations” (Venuti 1995:116) vorendag hoef te kom om die kultuureie karakter van die bronteks oor te dra nie. Dié heftige kritiek kan nie goedsmoeds na alle domestikerende vertalings veralgemeen word nie aangesien laasgenoemde dikwels gepaardgaan met unieke uitdagings en dikwels ’n groot mate van innovasie en kreatiwiteit verg om doeltaalekwivalente te vind. Venuti is egter besorg oor meer as die aanbieding van die teks

aan lesers op 'n 'gebruikersvriendelike' wyse waarvolgens hulle so min moontlik verontref word. Hy argumenteer dat deel van die doel van vertaling juis is om die interkulturele verskille aan lesers uit te wys. Met verwysing na Nott, 'n 18de-eeuse vertaler, vestig Venuti (1995:306) die aandag daarop dat meer as bloot literêre waardering tydens vertaling op die spel is:

Translation is a process that involves looking for similarities between languages and cultures [...] but it does this only because it is constantly confronting dissimilarities. It can never and should never aim to remove these dissimilarities entirely. A translated text should be the site where a different culture emerges, where a reader gets a glimpse of a cultural other, and resistancy, a translation strategy based on an aesthetic of discontinuity, can best preserve that difference, that otherness, by reminding the reader of the gains and losses in the translation process and the unbridgeable gaps between cultures.

Die “confronting dissimilarities” vorm die kruks van die tipe vertaling wat Venuti wel voorstaan – *foreignizing*/vervreemdende vertaling, waarmee “that difference, that otherness” van die bronteks behou word, en in die doelteks inslag vind. Die verwysing na wins en verlies tydens die vertaalproses, en die onoorbrugbare gapings tussen kulture lig die dinamika van vertaling baie goed uit. Dit herinner aan Eco (2004:38) se vermaning dat die vertaler somtyds genoop word om teen 'n verlies te werk en dat “[t]ranslators are frequently aware of having missed a chance or being on the verge of missing one, and thus try to recover their losses.” (Eco 2004:147) Dit is nie noodwendig 'n goeie of 'n slegte ding nie, bloot die realiteit van die vertaalhandeling wanneer 'n verhaal – veral een van sodanige epiese omvang waarvan die skep 12 jaar geneem het – in 'n ander taal verplaas word. Dit is nie 'n taak wat lig opgeneem kan word nie, en dit is hierdie erns van die vertaalhandeling wat Venuti beklemtoon wanneer hy vervreemdende vertaling verdedig op grond daarvan dat “the translator becomes aware of his intimate sympathy with the foreign writer only when he recognizes his own voice in the foreign text”.

Dit bring weereens die lojaliteit van die vertaler teenoor die bronteksouteur te berde. Met verwysing na die skep van *LotR*, het Tolkien in 1947 vir Stanley Unwin, sy toekomstige uitgewer, geskryf, “[i]t is written in my life-blood, such as that is, thick or thin; and I can no other” (Tolkien 1981:141). Venuti argumenteer die beste manier om tekskenmerke en styl daargestel deur (byvoorbeeld) 12 jaar se toewyding te eerbiedig, is om daardie tekskenmerke en styl wat die outeur as sy lewensbloed beskou, so getrou en herkenbaar moontlik in die doelteks oor te dra; dit nie vir lesers se gerief te negeer nie, maar erkenning te gee aan die volle spektrum van die outeur se skeppingsvernuif en die vrug van sy/haar arbeid. Tolkien die vertaler – hoofsaaklik uit Ou Engels en Middelengels – sou waarskynlik met Venuti saamgestem het. In 'n essay oor sy benadering tot die vertaling van *Beowulf*, skryf Tolkien

If you wish to translate, not re-write, Beowulf, your language must be literary and traditional: not because it is now a long while since the poem was made, or because it speaks of things that have since become ancient; but because the diction of Beowulf was poetical, archaic, artificial (if you will) in the day that the poem was made.

(Tolkien 1983:54)

As vertaler van eeue-oue gedigte in “something that could be readily understood by speakers of the modern idiom” (Smith 2009:3), is Tolkien nie onredelik in sy verwagtinge van vertalers nie. Turner (2005:46) benadruk dat Tolkien bewus was van die “difficulties of conveying the sense of a culture so remote in time from our own in words which will be comprehensible to a modern readership without betraying the integrity of the source”. Nietemin het hy van lesers verwag “to put in a great deal of effort in order to gain a thorough understanding of what the author is saying”. Vir Tolkien, net soos vir Venuti, het vertaling nie bloot gegaan oor die beskikbaarstel van die bronteks aan doeltekslesers om enige nut daaruit te haal wat hulle behaag nie. Tolkien was besorg oor die behoud van die teks – sy *life-blood* – en indien dit vertaal moet word, moet dit geskied op ’n wyse wat die bronteks in al die fasette daarvan eerbiedig.

Een van die prominentste van hierdie fasette is taal – die dryfveer agter die skep van Tolkien se magnum opus, die saadjie waaruit die 600 000-woordroman ontkiem het. Hierdie hartstog vir taal, en sy aandrang op die behoud daarvan in vertalings, weerklink onder die afdeling ‘On translation’ in addendum F: “in those days all the enemies of the Enemy revered what was ancient, in language no less than in other matters, and they took pleasure in it according to their knowledge” (Tolkien 1993:1168). Die aanhaling klink amper Bybels, en dit is presies wat Tolkien met sy taalgebruik bereik het – en steeds bereik – en waarom dit so belangrik is dat die tipe vertaling wat vir *LotR* gebruik word, so ver moontlik geen aspekte afskeep nie. Tolkien het gereken “people could feel history in words, could recognise language ‘styles’, could extract sense ... from sound alone” (Shippey 2003:114). Hoe anders kan ’n vertaler van *LotR* as om ’n benadering te gebruik wat hierdie vreemdetaalelemente repliseer en die wens van die outeur eerbiedig? Domestikering sal nie deug as benadering nie omrede dit nie voldoende – as’t ware geensins – rekenskap van hierdie elemente gee nie; met vervreemdende vertaling kan die vertaler poog om hierdie elemente te repliseer, en die skopos van die vertaling te laat slaag. Poveda (2003:7) beweer “Tolkien’s fiction is built on the foundations of highly stereotyped and traditional narrative forms, far removed from the literary movements of the twentieth century” en Tolkien (1981:452) sê self “I have ... no interest at all in the history or the present situation of the English ‘novel’”. Met Nord (1997b:93) se advies dat die vertaler

bronteksentleding moet gebruik om te bepaal “whether and to what extent an imitation of the source-text style could be an appropriate way of achieving the intended function and what effect this will have”, spreek dit vanself dat die vertaler geen keuse het as om ’n benadering te volg wat Tolkien se taalgebruik so getrou moontlik repliseer nie.

3.5 Vervreemdende vertaling

Soos vroeër aangedui, is die skopos van my Afrikaanse vertaling van *LotR* drieledig: (i) om Tolkien se taalgebruik te repliseer waarmee ek beoog om (ii) ’n ekwivalente effek by die doelteksleser te skep as wat die bronteks onder brontekslesers skep, en (iii) om by te dra tot die groei van Afrikaans deur die blootstelling daarvan aan vreemdetaalelemente. Ek verduidelik in hierdie afdeling waarom ’n vervreemdende vertaling die geskikste benadering is om al drie elemente van hierdie skopos, nou verweef met mekaar, te laat slaag.

Die onderskeid tussen nougesette, byna blinde getrouheid aan die bronteks aan die een kant en vryer vertaling aan die ander kant, dateer eeue terug. Lorna Hardwick (2011:35) noem dat Cicero reeds in die eerste eeu voor Christus op die onderskeid tussen letterlike en vry vertaling gewys het. Wenfen Yang (2010:1) verwys na die “word-for-word [or] sense-for-sense”-vertaling wat die spilpunt vorm van die Heilige Hieronimus se Bybelvertaling. Nida onderskei tussen formele en dinamiese ekwivalensie, en Venuti identifiseer *foreignization* en *domestication* as terme vir die twee benaderings. Die seminale werk waarin die verskil tussen dié twee soorte vertalings breedvoerig uiteengesit word, is Schleiermacher se lesing ‘On the different methods of translating’ wat hy in 1813 aangebied het. Schleiermacher is nie net besorg oor eksegetiese getrouheid aan die bronteks nie; vir hom behels vertaling meer as die oordra van die boodskap of verruyking van doeltaallesers. Sy referaat is gelewer teen die agtergrond van die Napoleontiese oorloë, toe Duits as nasionale taal na vore getree het en Duitsland as nasie ontluik het. Schleiermacher koester ’n groot bewustheid van die ontwikkelingspotensiaal en -behoefte van sy moedertaal. Sy werk openbaar die hoë premie wat hy plaas op die ontwikkeling van Duits deur interaksie met ander tale, en die integrering en inburgering van vreemdetaalelemente in sy moedertaal; vir hom is vertaling ’n onontbeerlike middel tot hierdie doel. Die verruyking van sy moedertaal is nie die enigste funksie wat hy aan vertaling koppel nie; twee hoofdoelwitte word gedien: (i) die ontwikkeling van die doeltaal deur interaksie met vreemdetaalelemente integraal aan die bronteks, en (ii) die behoud van die andersheid om lesers te verruyk. Met die lewer van sy referaat was ’n vertaalbenadering gekenmerk deur ’n vlot skryfstyl die gewildste benadering tot vertaling maar hy, soos Venuti byna twee eeue later, keur hierdie “work of wantonness and presumption” (Schleiermacher 2007:61) af. Om in die doeltaal reg te laat geskied aan die vreemdetaalelemente van die bronteks, sal so ’n benadering

allermens werk. Hy is ten gunste van 'n benadering wat die andersheid van die bronteks aksentueer eerder as om dit te verberg. Gevolglik stel hy twee opsies vir vertalers: “Either the translator leaves the author in peace as much as possible and moves the reader toward him [the author]; or he leaves the reader in peace as much as possible and moves the writer to him [the reader]” (Schleiermacher 2007:49). Vandag staan eersgenoemde benadering bekend as ‘vervreemding’ (*foreignization*) en laasgenoemde as ‘domestikering’ (*domestication*). Volgens domestikering word lesers alle ‘onnodige’ inspanning en arbeid gespaar om die doelteks te lees, en die doelteks word op so 'n wyse aangebied dat dit voorkom of die outeur doeltekslesers se taal magtig was en daarin geskryf het – “doing what the author would have done if he had belonged to the target culture” (Pym 1995:1). Maar 'n teks wat vlotter lees maar die uitheemse aard van die bronteks negeer, is nie vir Schleiermacher 'n prioriteit nie; hy streef die interaksie met die vreemde na. Derhalwe fokus hy op die

inquisitive reader, who is drawn in the first place by the otherness of the author and his text ... [who] prefers a foreignising form of translation which preserves something of the spirit of the source language ... [t]his kind of translation assumes a discerning reader who is willing to put in a certain effort for the sake of understanding

(Turner 2005:65)

Hierdie “inquisitive ... discerning reader” is aangetrokke tot die andersheid van die teks en is bereid om die energie te investeer wat dit verg om die vreemdheid van nader te ondersoek, en dit in sy/haar verwysingsraamwerk te inkorporeer. Maar hoe kan die vreemdheid van die bronteks aan doeltekslesers gebied word op 'n manier wat die weetgierige en ondersoekende brein prikkel en stimuleer? Beantwoording van hierdie vraag vorm die spil van Schleiermacher se argument. Hy spekuleer oor die wyse waarop die “sense of encountering the foreign” (Schleiermacher 2007:53) aan lesers oorgedra kan word wanneer die gedagtes van die bronteksouteur in 'n vreemde taal verwoord en die natuurlike habitat ontnem word waarbinne dit saadgeskiet, ontkiem en volwassenheid bereik het.

Vir hom is die antwoord voor die hand liggend: 'n benadering moet gevolg word waartydens die vertaler die “turns and figures of the original” aankleef – hoe getrouer dit gedoen word, hoe meer uitheems of vervreemdend sal dit vir die leser voorkom (Schleiermacher 2007:53). Sekere kenmerke van die teks moet doelbewus as vreemd uitstaan “as a means of enabling the reader to come to grips with the ‘spirit’ of the foreign text” (Turner 2005:19). Die rede hiervoor is die verband tussen die outeur se gedagtes en die taal waarin oorspronklik daaraan uitdrukking gegee is. Schleiermacher (2007:46) wys op die dinamiese wisselwerking wat tussen iemand se taal en die persoon self bestaan:

Every human being is, on the one hand, in the power of the language he speaks; he and all his thoughts are its products. [...] On the other hand, every free-thinking, intellectually independent shapes the language in his turn.

Paz (1992:153) beaam hierdie simbiose tussen kultuur, taal en spreker waarvolgens elke persoon die produk van sy/haar taal is en terselfdertyd help om vorm aan daardie taal te verleen⁹ wanneer hy daarop wys dat “each language is a view of the world, each civilization is the world. The sun praised in an Aztec poem is not the sun of the Egyptian hymn, although both speak of the same star”. Om ’n teks wat oorspronklik in een taal geskep is uit daardie milieu te verwyder, en dit te ontkoppel van die geskiedenis en kultuur wat tot die vorming daarvan aanleiding gegee het, laat nie geregtigheid aan die teks óf die skrywer geskied nie. Gilliver, Marshall en Weiner (2006:46) skryf “[t]he study of texts, whether ‘literary’ or not, leads naturally both ‘out’ to the study of the society and culture to which the texts belong, and ‘in’ to the study of the language in which the text it is written”.

Hierdie behoud van die bronteksvorm – die “turns and figures” waarna Schleiermacher verwys – word in Antoine Berman se artikel ‘Translation and the trials of the foreign’ bepleit. Hy koppel vertaling aan die ontwikkeling van die doeltaal maar waarsku “[t]ranslation stimulated the fashioning and refashioning of the great western languages only because it labored on the letter and profoundly modified the translating language” (Berman 2007:289). Hy waarsku teen die betekenis van die bronteks wat ten koste van die “letter of the works” (Berman 2007:289) in die doeltaal oorgedra word. Hierdie “letter of works” verwys na onder andere die sintaktiese struktuur van die oorspronklike, die helderheidsvlak van woorde en die betekenis daarvan, die vervanging of behoud van terme en uitdrukkings waarin die rykheid van die bronteks uitdrukking vind. Berman (2007:288) maan teen die skeiding van brontekselemente soos “spirit and letter, sense and word, content and form, the sensible and the non-sensible” vir die produksie van helderder, eleganter, vlotter, suiwerder tekste as die oorspronklike – alles om te verseker die betekenis word oorgedra. Venuti se argument teen vlot vertaling en maklik leesbare tekste klink, sowel as Ortega y Gasset (2004:62) se aandrang op “a form of translation that is ugly ... that does not wear literary garb; that is not easy to read but is very clear indeed”. Deur middel van vervreemding word lesers deurentyd herinner aan die ander wêreld waarin die outeur leef/geleef het en die ander taal waarin die bronteks geskryf is.

---

⁹ Die Sapir-Whorf-hipotese, ook bekend as die beginsel van linguistiese relatiwiteit, is meer as honderd jaar later eers geformuleer, maar daar is ’n korrelasie met Schleiermacher se woorde. Die hipotese voer aan dat mense se gedagtes en hulle wêreldbeskouing deur hulle taal gevorm word, eerder as die teenoorgestelde, sodat “speakers of different languages think and perceive reality in different ways and that each language has its own world view” (Hussein 2012:642).

Walter Benjamin deel nie hierdie navolging van die bronteksvorm nie. Hy is vurig daarteen gekant en waarsku dit is “self-evident how greatly fidelity in reproducing the form [of the original] impedes the rendering of the sense” en “no translation would be possible if in its ultimate essence it strove for likeness to the original” (Benjamin 2007:80; 77). Volgens hom moet replisering van die bronteks se fisiese vorm – wat taalgebruik insluit – nie as maatstaf vir vertaalsukses dien nie. Die taal van die vertaling, benadruk hy, “[should] let itself go, so that it gives voice to the *intentio* of the original” (Benjamin 2007:79). Dit is die *intentio* – die bedoeling – van die bronteks waaroor Benjamin besorg is en die replisering daarvan wat hy bepleit. Benjamin koppel wel die bedoeling van die bronteks aan die taal van die doelteks wanneer hy skryf “the task of the translator consists in finding that intended effect ... upon language into which he is translating which produces in it the echo of the original” (Benjamin 2007:79). Vir Benjamin is taal bloot ’n middel tot ’n doel, nie ’n doel op sigself nie, maar die vraag is, hoe word die “intended effect” van die bronteks bepaal, en hoe gaan ’n vertaler te werk om die “echo of the original” in die doelteks te produseer?

Venuti (2007:487) vra dieselfde vraag: “[c]an a translation ever communicate to its readers the understanding of the foreign text that foreign readers have?” en Nord (2002:36) wys daarop dat “[a]t different times and in different parts of the world, people have had, and still have, different conceptions of the relationship that should hold between an original text and the text that is called its translation”. Met verwysing na die “totality of intended meaning” van vertaling, beaam George Steiner (1975:407) daar is geen manier om dit werklik te bevestig nie: “For how would we know?” wonder hy, en Schäffner en Wiesemann (2001:19) stem saam dat “[n]either authors nor clients are usually in a position to check whether translators work in accordance with these norms”. Die norme waarna verwys word, het betrekking op die verhouding tussen die bron- en doelteks, die verwagtinge gestel deur die doelteksgehoor, aanspreeklikheid van die vertaler en kommunikasie. Hoe inderdaad kan die vertaler of enigiemand weet of doeltekslesers die vertaling dieselfde as brontekslesers ervaar? En die Afrikaanse vertaler van *LotR* kan hom/haar met reg afvra wié die bronteksgehoor is wat in ag geneem moet word met wie die doelteksgehoor vergelyk moet word: lesers in Brittanje van die 1950’s wat eerstehands kon identifiseer met die elemente waarna Tolkien in sy parallelle wêreld verwys; hedendaagse Engelssprekende lesers (in enige land, wêreldwyd); of Engelssprekende Suid-Afrikaanse lesers? Indien laasgenoemde, watter een want Engelssprekende Suid-Afrikaanse lesers kan moedertaalsprekers wees met ’n nou verbintenis met die Engeland waarop Tolkien se Shire geskoei is, of moedertaalsprekers wat Brittanje nog nooit besoek het nie; of dit kan tweedetaalsprekers wees wat Engels goed magtig is en moontlik

'n liefde en respek vir die taal (en die boek) het wat dié van Suid-Afrikaanse moedertaalsprekers oorskry. Daar is geen manier hoe die effek vergelyk kan word nie. Wat die vertaler wel kan doen, en dit vind aansluiting by die Funksionalisme, is om die funksie van die bronteks in die doelteks te bepaal en na die beste van sy/haar vermoë te repliseer.

Maar wat is die funksie van *LotR*, met watter doel is dit geskep? Die antwoord is nie moeilik nie – Tolkien was baie uitgesproke daaroor. Hy skryf die boek se oorsprong lê in sy liefde vir taal en dat die verhaal en die karakters en die wêreld daarom vorm aangeneem het. “[T]he Word comes first and the story follows,” merk Poveda (2003:18) tereg op. Terselfdertyd was Tolkien ontsteld dat die Engelse so min mites van hulle eie gehad het. Hy verwys daarna as sy “Atlantis-haunting ... This legend or myth or dim memory of some ancient history has always troubled me” (Tolkien 1981:365) en gevolglik besluit hy om 'n mite van sy eie te skep – “schooling an entire generation to a renewed perception of an ancient value and truth” (Helms 1974:ix). Dit is dan die funksie van die bronteks: (i) gee uitdrukking aan die skrywer se liefde vir taal en (ii) skep 'n mitiese wêreld waarbinne lesers die heldedade van weleer verwant aan Noorse legendes kan herleef – “present[ing] a kind of legendary and history of a ‘forgotten epoch’” (Tolkien 1981:204). En hoewel dit nie spesifiek genoem word nie, glo ek 'n derde funksie kan daarby gevoeg word, en dit is die ontwikkeling van die Engelse taal – nie soseer 'n uitbreiding van die taal deur interaksie met ander tale nie maar eerder 'n herinnering aan die herkoms van die taal, die wortels by wyse van spreke, 'n fortifisering van die struktuur waarom Engels later vorm aangeneem het.

Die aanvanklike funksie(s) van die beoogde doelteks is dieselfde: (i) om Tolkien se taalgebruik te repliseer (ii) om sodoende 'n ekwivalente effek by die doelteksleser te skep, en (iii) om by te dra tot die groei van Afrikaans deur die blootstelling daarvan aan vreemdetaalelemente. Die ooreenkoms in effek, soos hierbo verduidelik, sal nooit gemeet kan word nie. Maar hierdie funksie is nou geskakel met die replisering van die taalgebruik. Benjamin (2007:77) waarsku teen “confus[ing] the root cause of something with its essence” maar in die geval van *LotR* is die “root cause” (Tolkien se taalgebruik) dieselfde as die “essence” (Tolkien se taalgebruik en sy benutting daarvan om 'n grootse verhaal te vertel) daarvan. Derhalwe is *LotR* se funksie – sowel dié van die bron- as van die doelteks – onlosmaaklik aan die taalgebruik verbind, en wanneer 'n vertaler daarvan lesers na die outeur verplaas, noop dit lesers om die wêreld van Tolkien se taalgebruik te betree.

Volgens Benjamin (2007:75) is “[no] poem ... intended for the reader, no picture for the beholder, no symphony for the listener”. Digters dig om uiting te gee aan gevoelens en

skrywers skryf om 'n storie te vertel; wie die gedig lees en daarby aanklank vind, is vir die skepper daarvan nie 'n prioriteit nie en beïnvloed nie die wyse waarop gedagtes uitgedruk word nie. Maar anders as Benjamin se digters, skilders en komponiste, is *LotR* uit die staanspoor vir lesers geskep met die doel/funksie om 'n liefde vir taal met hulle te deel, en hopelik met iets in hulle te laat resoneer; die taal wat Tolkien implementeer om met lesers te kommunikeer, is onontbeerlik in sowel die skryf van die oorspronklike boek as 'n vertaling daarvan. Benjamin (2007:80) se waarskuwing dat “it is self-evident how greatly fidelity in reproducing the form [of the original] impedes the rendering of the sense” is 'n vermaning om nie die bronteks goedsmoeds na te volg nie, maar by *LotR* is die *form* en die *sense* so nou geskakel met mekaar dat laasgenoemde nie sonder *fidelity* aan eersgenoemde oorgedra kan word nie. Die implikasies hiervan vir my vertaling van *LotR* is om die replisering van Tolkien se taalgebruik te beklemtoon vir algehele sukses van die vertaling van die boek. Dit is nie net om te kyk of dit wel gedoen kan word en wat die potensiaal van Afrikaans is nie; Tolkien se taalgebruik is so belangrik in *LotR* dat om dit nie te repliseer nie, is om nie die boek te vertaal nie. Rainer Nagel (2011:22) som hierdie vereiste baie goed op wanneer hy daarop wys dat “any translation of *The Lord of the Rings* is to be judged by the way it treats Tolkien’s use of language”.

Hierdie behoud van vreemdetaalelemente is nie sonder gevaar nie en Schleiermacher (2007:53) maan teen die risiko wat die vertaler loop indien daar nie op “that finest of lines” ag geslaan word nie. Hierdie gevaar sluit taalgebruik in wat waarskynlik vreemd op lesers se ore sal val, maar wat noodsaaklik vir die behoud van bronteksskenmerke is. Schleiermacher (2007:53) gebruik die frase “bent to a foreign likeness”, waarmee hy verwys na die hantering van die doeltaal, en hoe dié op so 'n wyse aan lesers gebied word om as't ware 'n ewebeeld van die brontaal in die doelteks te skep om sodoende die outeur ‘met rus te laat’ en doeltekslesers ‘na die outeur te bring’. Mary Snell-Hornby (2006:9) verwys na 'n “special sub-language for use in translation” – die vertaler moet so met die doeltaal omgaan dat 'n vorm van uitdrukking geskep word waarmee uiting aan die andersheid van die bronteksouteur se woorde gegee word, maar op so 'n wyse wat steeds onderhorig aan die voorskrifte van die doeltaal is – “striving to adhere so closely to the foreign tongue as his own language allows” (Schleiermacher 2007:53). Steiner waarsku die taal wat die vertaler as instrument van vertaling gebruik “has its own status of vulnerability, of unhousedness, of elucidative strangeness because it is an instrument of relation between the foreign tongue and one’s own” (Steiner 1975:395) en die vertaler – sowel as die doelteks en -kultuur – loop die risiko om oorweldig en lamgelê te word deur die invoer van vreemdetaalelemente; Steiner (1975:299) verwys na die “inhaled voice of the foreign text” wat dié van die vertaler kan versmoor. Sy vermaning weerklink in Schleiermacher (2007:54)

se woorde dat “even [the translator’s] own freely composed, original writings could be invaded by coarse and improper elements originating in his own translations, and his delicate sensibility for the native well-being of his own language blunted”. Schleiermacher identifiseer (2007:60) nie verniet hierdie verbuiging van die taal as waarskynlik die grootste struikelblok wat ’n vertaler moet konfronteer nie: “[The translator] is bound ... to the admittedly difficult art of supplying this knowledge of the foreign world ... while allowing the greater lightness and naturalness of the original to shine through everywhere”.

Bogenoemde vrese is nie ongegrond nie. Die gevare verbonde aan vervreemdende vertaling is voor die hand liggend: In die poging om lesers bloot te stel aan die vreemdheid van die teks kan die vertaler die bronteks so nougeset repliseer dat doeltekslesers eerder ’n afkeer in die taalgebruik ontwikkel as om daardeur meegesleur te raak. Volgens Turner (2005:46) demonstreer Tolkien

the difficulties of conveying the sense of a culture so remote in time from our own in words which will be comprehensible to a modern readership without betraying the integrity of the source, making it appear shallow or ridiculous, given the huge changes in language and poetics

Alhoewel die vertaler behoud van bronteksintegriteit moet nastreef, moet dus daarteen gewaak word om die vreemde karakter van die bronteks só getrou te vertaal dat lesers steier onder die onnatuurlikheid van die doelteks en glad nie met die narratief of dialoog kan vereenselwig nie. Schleiermacher (2007:52) gee toe die vertaler “will have to be content to achieve in the particular what he cannot on the whole” – m.a.w. om soms die verlies te erken waarna Eco verwys, en elders daarvoor te kompenseer. Een van Tolkien se sterkste punte, soos dit onder andere in *LotR* manifesteer, is juis die daarstel van ’n wêreld wat lesers nie eerstehands ken nie maar wat hulle wel glo kán bestaan, of kón bestaan het in ’n vervloë tydperk, met mense wat praat soos die karakters in die boek. Hierdie outentisiteit vorm een van die hoekstene van Tolkien se skeppingsvermoë, om ’n beleë wêreld te skep “which is more than imagined, whose supernatural qualities are close to entirely natural ones, one which has moreover been ‘worn down’, like ours, by time and by the process of lands and languages and people all growing up together over millennia” (Shippey 2003:109).

Indien die vertaler nie doeltekslesers van hierdie skynwerklikheid kan oortuig nie, misluk die vertaling. Schleiermacher verwys nie verniet na oënskynlik negatiewe kenmerke wat aan vervreemding gekoppel word nie: “considered ungainly”, “being thought clumsy”, “bending his mother tongue to foreign and unnatural dislocations” en die gebruik van “laborious and ill-considered [language]” en Pym (1995:5) waarsku, “[t]ranslators risk going too far, betraying

themselves and their language”. Domestikering daarenteen verg nie noodwendig minder inspanning, vindingrykheid of literêre vernuf van die vertaler nie maar dit is beslis die veiligste opsie omdat die vertaler aan doeltekslesers ’n leeservaring bied waarmee hulle vertrouwd is. Vervreemdende vertalers betree andersyds ongekarteerde terrein. Hulle verlaat die veiligheid van ’n bekende taal en kultuur; deur ’n produk te lewer wat spruit vanuit die vermenging van tale, waag hulle dit in die niemandsland tussen twee tale. Dit is ’n groot risiko en Schleiermacher (2007:47) maan dat slegs die persoon

who ... has mastered this art of understanding by studying the language with diligence, acquiring precise knowledge of the entire historical life of a people ... is justified ... to bring to his countrymen and contemporaries ... this same understanding of these masterworks of art ...

Sowel Schleiermacher as Tolkien (1981:193) hamer op die sleutelrol van taal, die begrip en aanwending daarvan – vir Tolkien, as sleutelaspek van die skeppingswerk; vir Schleiermacher, as onontbeerlike element vir die behoud van die essensie van daardie werk in vertaling. Albei is dit eens taal is ’n historiese entiteit; waardering van die teks is onmoontlik sonder waardering van die taal, en waardering van die taal kan nie geskied sonder waardering van die geskiedenis en kultuur – werklik of fiktief – waaruit dit spruit nie. ’n Taal word per slot van rekening nie uitgevind of ontdek nie – dit is nie iets wat reeds bestaan en uit die aarde ontgin word nie. Dit word stelselmatig gevorm en verfyn en gekultiveer, selfs veredel – hand aan hand met die kultuur waarvan dit deel vorm, onlosmaaklik verbind met die geskiedenis wat deur eeue heen daaraan gestalte gee. Tolkien sou dit waarskynlik met Steiner se stelling eens wees dat “[a]n informed, avid awareness of the history of the relevant language, of the transforming energies of feeling which make of syntax a record of social being, is indispensable” (Steiner 1975:25). Dit is dus met goeie rede dat Turner (2005:12) opmerk dat taal in *LotR* “in particular the relationship between different languages and different historical periods of the same language, with their respective modes of thought, is embedded into the literary texture” (Turner 2005:12).

Om sodanig te vertaal dat die bronteks – en die magte of “transforming energies” wat daaraan vorm gegee het – inslag in die doelteks vind, moet die vertaler presies dit doen wat vervreemdende vertaling volgens Schleiermacher as voorvereiste daarstel: die lesers moet na die outeur geneem word, na die wêreld waarmee die outeur vertrouwd is/was en die milieu waarbinne die oorspronklike werk geskep is. Hoewel Benjamin met Schleiermacher verskil oor die rol van die vertaler, vra hy “[i]f the original does not exist for the reader’s sake, how could the translation be understood on the basis of this premise?” (Benjamin 2007:76). Met ander woorde, hoe kan lesers van die vertaling enige begrip van die bronteksouteur of sy/haar werk hê as die weergawe wat hulle lees, afspeel in ’n milieu geheel al verwyder van dié van die

outeur? Schleiermacher (2007:52) wys verder op die verskil tussen die bron- en doeltaal – “the system of ideas and the signs for them in [the translator’s] language are completely different than in the original” en wonder hoe dit moontlik is dat die vertaler die skrywer van sy/haar taal kan skei en kan glo dat die skrywer “or even so much as a train of thought” (Schleiermacher 2007:56) dieselfde in twee tale kan voorkom.

Hierdie metafoor van verplasing van die vertaler/leser is nie vreemd in vertaalteorie nie, en vorm een van die grondbeginsels van Steiner se hermeneutiese beweging. Steiner beskryf die vertaalproses aan die hand van ’n 4-stapbeweging: (i) die vertaler **vertrou** iets in die bronteks is werd om vertaal te word; (ii) die bronteks word **aggressief** binnegeval, die rykdom van die bronteks geplunder en die buit na die doeltaal weggevoer; (iii) waar dit **geïnkorporeer** word; (iv) **restitusie** vind plaas. Die eerste drie stappe is maklik om te begryp; laasgenoemde gee Steiner (1975:300) toe is “very difficult to put abstractly”. Turner (2005:55) bied wel ’n verduideliking wanneer hy skryf “balance must be restored as the foreign object is assimilated; the target text ceases to stand out as something exotic and becomes a part of the target culture”. Die doeltaal se ‘beloning’ aan die bronteks vir die buit wat geplunder is – woordeskat, sintaktiese strukture, uitdrukkings, ens. – is om dit in die korpus van die doeltaal te assimileer. Hierdie beskrywing vind aansluiting by Steiner se gebruik van die woord *reciprocity* (wederkerigheid) in die frases “enactment of reciprocity in order to restore balance is the crux ... and morals of translation” en “the paradigm of translation stays incomplete until reciprocity has been achieved” (Steiner 1975:300; 395).

Daar is verskillende maniere om hierdie wederkerigheid te verduidelik. Berman (2007:285) skryf “two languages enter into various forms of collision and somehow couple”. In sy referaat gebruik Schleiermacher die metafoor *Blendling* na gelang waarvan vervreemdende vertaling as ’n kind van gemengde bloed uitgebeeld word, ’n produk wat spruit uit die wisselwerking tussen twee tale en twee kulture: die doelteks is die nasaat van die bronteks en doeltaal, en beskik oor eienskappe van albei ‘ouers’. Soos by mense, trek die kind na een van die ouers (oë, kennebak, wangbene, haarkleur, ens.). Die doeltaal is die dominante ouer, met baie pertinente eienskappe van die bronteks/brontaal wat dui op die identiteit/herkoms van die ander ouer. Die taak van die vertaler is om die korrekte verhouding tussen die twee linguisties genetiese DNS-stringe te bewerkstellig. Wederkerigheid dui dus daarop dat vertaling nie ’n eenrigtinghandeling is waarvolgens die doeltaal neem en niks in ruil gee nie, maar ’n tweerigtinghandeling waarvolgens “the arrows of meaning, of cultural, psychological benefaction, move both ways” (Steiner 1975:302). Volgens hierdie konsep kan daar – ideaal gesproke – ’n verwikkeling van gebeure wees waarby albei baat en Steiner (1975:300) wys

daarop dat die vertaalhandeling nie n t nadelige gevolge vir die bronteks inhou nie: “The work translated is enhanced ... the process of translation ... will detail, illumine, and generally body forth its object”. Dit manifesteer op verskillende maniere: die kies van ’n bronteks as waardig om vertaal te word, verleen daaraan status en verhoog die teks se statuur; dit raak meer gesog en invloedryk – “there can be no doubt that the echo [die vertaling van die bronteks] enriches” (Steiner:1975:301).

Steiner se “echo” klink in Benjamin se verwysing na die *afterlife* van die bronteks – die voortgesette lewe van die bronteks wat in die doeltaks inslag vind – en koppel hierdie *afterlife* aan die groei van sowel die bron- as die doeltaal: “it is translation which catches fire on the eternal life of the works and the perpetual renewal of language” en “it signifies a more exalted language” (Benjamin 2007:78; 79). Vir hom (2007:78) is vertaling “of all literary forms ... the one charged with the special mission of watching over the maturing process of the original language and the birth pangs of its own”. Die bronteks geniet geografiese en kulturele blootstelling wat in die brontaal/kultuur nie die geval sou wees nie, en die doeltaal verkry toegang tot taalkundige elemente, woordeskat, linguistiese strukture, ens. waartoe dit andersins nie toegang sou gehad het nie. Eco (2004:6) beskou vertaling as ’n transaksie: “in order to get something, each party renounces something else, and at the end everybody feels satisfied since one cannot have everything”. Die metafoor is baie gepas want die doel van enige transaksie – ideaal gesproke – in welke veld van menslike interaksie dit ook al plaasvind, is die bevoordeling van alle belanghebbende partye.

Watter metafoor ook al die geskikste is of die meeste byval vind, vertaling bly ’n uitdaging en Steiner lig uit die “perfect fit” is nie haalbaar nie – ’n vertaling waarin al vier die aspekte van die hermeneutiese beweging gelykmatig en ten volle verwesenlik word, is “a miracle of rare device” (Steiner 1975:408). Anders as by ander akademiese velde, het vertalers nie konkrete of wetenskaplike wette of formules of empiriese paradigmas waarvolgens hulle hul werk kan rig of die eindproduk as suksesvol al dan nie kan oordeel nie. Vertaling is nie ’n wetenskap nie. Volgens James S Holmes (2007:175) sal min mense dit bevraagteken of “linguistics has yet reached a stage of precision, formalization, and paradigm formation such that it can properly be described as a science” en Hooker (2009:iv) wys daarop dat “[w]riting and translation are products of the mind, and are, therefore, not governed by the fixed and immutable rules of the sciences.” Volgens Paz (1992:157) is daar “no such thing – nor can there be – as a science of translation, although translation can and should be studied scientifically”.

Wat staan vertalers dan te doen, want die verwagtinge en die druk is niks minder op hulle nie, en ook nie die begeerte om 'n produk van uitstaande gehalte te lewer nie? Om vervreemdend te vertaal, is allermens 'n maklike taak en Ortega y Gasset (2004:53) verwys met goeie rede na die “wedding of reality with the demon of what is impossible”. Dit herinner aan Schleiermacher (2007:62) se woorde, dat “[a]rt must learn to conquer its difficulties ... to the greatest extent possible”. Dit beteken die vertaler “[has] to figure out the possible world pictured by [the source] text” (Eco 2004:20) en dit op die beste moontlike manier weergee – soms moet baie na aan die bronteks gebly word, en soms moet daarvan afgewyk word, met die gedagte altyd in die agterkop om elders te kompenseer vir enige onvermydelike afwyking of verlies. Met verwysing na die digotomie van vryheid en verantwoordelikheid, adviseer Vermeer (1998:53), “... we have our brain. Why not rely on it?”

Vertalers is inderdaad nie magteloos nie en is nie uitgelewer aan magte buite hulle beheer nie. Die groot verantwoordelikheid aan hulle toevertrou – Vermeer (1998:50) vergelyk dit met dié van 'n dokter of prokureur – gaan hand aan hand met 'n groot vryheid aan hulle toegeken. Die verantwoordelikheid beteken die vertaler is “in the final analysis ... the only person qualified to judge whether the transfer process has taken place satisfactorily” (Naudé 2002:52). Die vryheid beteken die vertaler kies watter benadering gevolg word, watter strategieë en prosedures ingespan word, en is bewus van die beskikbare middele. Die vryheid is nie onbeperk nie; dit word aan bande gelê deur lojaliteit, die konstante herinnering aan die verbintenis wat die vertaler en sy/haar werk met ander belanghebbende partye het, dat rekenskap geëis sal word. Tolkien (1981:336) sê self, “the translator is not free”. Hierdie inperking van vryheid is nie 'n las waaronder vertalers gebuk gaan nie, maar is eerder 'n aansporing om vindingryk en vernuftig te werk te gaan met die middele tot hulle beskikking. Steiner (1975:302) verwys na hierdie middele as “technical devices” en Turner (2005:74) noem die algemeenste vertaaltegnieke wat in vorige vertalings van *LotR* gebruik is, onder meer verplasing (*transference*), leenvertaling (*calque*), herrangskikking van idees, vereenvoudiging en verwante vorme (*cognate forms*) van 'n woord. Die doel van hierdie tegnieke – in diens van vervreemdende vertaling – is om 'n vertaalde teks te skep waarin “a different culture emerges” (Venuti 1995:306). Ook Schleiermacher, wat herhaalde male hamer op die uitdagings waardeur die vervreemdende vertaler gekonfronteer word, doen praktiese advies aan die hand: die vertaler moet

- die vreemdheid (andersheid) van die bronteks in die doeltaal behou;
- die brontaal so na moontlik navolg as wat die doeltaal toelaat;

- ag slaan op dieselfde suiwerheid en volmaaktheid van die doeltaal, en moet dieselfde natuurlike styl daarin bewerkstellig as waarvoor die bronteksouteur in die brontaal geloof word. Hoewel die vertaler dus die doeltaal moet “bent to a foreign likeness” “to produce a new characteristic mode of expression” (Schleiermacher 2007:54), bly die taalgebruik van die doeltteks onderhorig aan die voorskrifte van die doeltaal.

Met hierdie taak op hande en Venuti (1995:310) se waarskuwing dat “[f]oreignizing translation is beset with risks”, sal die vertaler dit wys ag om Alexander Tytler (1978:78) se raad in gedagte te hou:

I conceive it to be the duty of a ... translator, never to suffer his original to fall. He must maintain with him a perpetual contest of genius; he must attend him in his highest flights, and soar, if he can, beyond him: and when he perceives, any time, a dimution of his powers, when he sees a drooping wing, he must raise him on his own pinions.

Die seile bol in die wind en die vertaler, aan die stuur van die skip wat aan sy/haar sorg toevertrou is, is reg om die reis na die vreemde aan te pak.

3.6 Samevatting

Die teorie wat hierbo bespreek is, is relevant vir twee aspekte van ’n Afrikaanse vertaling van *LotR*:

1. Die vertaling van die bronteks in ’n doeltteks wat getrou is aan die bronteks en deur die leser gelees sal word. Die doel van die teorie is nie net om ’n akademiese punt te bewys nie maar om teoretiese en praktiese riglyne daar te stel vir die skep van ’n produk wat by die leser byval sal vind terwyl dit getrou bly aan die uitheemse karakter van die bronteks en steeds die taalreëls en -regulasies van die doeltaal respekteer. Om ’n Afrikaanse vertaling van *LotR* te skep wat linguisties ‘getrou’ aan die bronteks is, maar deur niemand gelees word nie, dien geen doel nie. *Getrou* beteken nie net sekere aspekte van die bronteks word gerepliseer nie; alle aspekte moet gerepliseer word, en die beste maatstaf van getrouheid is die effek op en gewildheid onder doelttekslesers.
2. Die tweede aspek verbonde aan ’n Afrikaanse vertaling van *LotR* het te doen met die ontwikkeling en groei van die doeltaal. Oor sy vertaling van Leonard Cohen se lirieke het Koos Kombuis in ’n onderhoud gesê

[E]k het ... in die proses tot die besef gekom dat die vertaling van sulke verhewe werk baie waardevol is. Indien die vertaling iets kan ontsluit vir die Afrikaanse hart, verryk dit ons eie skatkis ... Dit dokumenteer as’t ware in Afrikaans iets wat wêreldwyd waardig genoeg geag is om in verskeie tale vertaal te word. Afrikaans gaan neem dan sy staanplek langs die res van die

wêreld in, en sê met vertaalwerk dat ons taal ook die diepte en die siel het om so 'n teks te kan dra na die Afrikaanse leser.

(Groenewald 2014:64)

Vertaling handel nie slegs oor die vertaal van die bronteks en die bied daarvan aan lesers nie. Daar is ook 'n baie pertinente element van ontwikkeling vir die doeltaal betrokke. Om dit te vermag, moet die doeltaal aan die vreemdetaalelemente van die brontaal blootgestel word. Ortega y Gasset (2004:63) huldig die mening dat 'n land (en dus taal) se leserspubliek dit waardeer wanneer “the possibilities of their language [is carried] to the extreme of the intelligible so that the ways of speaking appropriate to the translated author seem to cross into theirs”. Die kern van sy argument is die blootstelling van lesers – in hulle eie taal – aan die eiesoortige karakter van die vreemde taal van die bronteks. Dit beteken nie die doelteks sal moeiteloos gelees word nie, maar dit is ook nie die idee nie. Thomas Honegger (2011:i) benadruk dat “the language of Tolkien’s epic is ... not very easy even for those readers whose command of English is above average”. Waarom moet die Afrikaanse leser enigsins iets anders verwag? Die werk, of taak van die vertaler soos Benjamin (2007:82) uitwys, is “to release in his own language that pure language which is under the spell of another, to liberate the language imprisoned in a work in his recreation of that work”. Die vertaler moet in sy/haar eie taal die ekwivalent ontgin van die taal waarin die bronteks se boodskap oorgedra word, en dit repliseer. Uys Krige (1973:56) het voorgestel dat “ons ... die beste dinge in die Europese of buitelandse letterkunde ons eie maak, en daar iets sterk en suiwer van ons eie byvoeg, dit alles oplos in 'n eie nuwe sintese”. En hierdie konsep – die daarstel van 'n vreemde kultuur in Afrikaans – is hoegenaamd nie so vreemd of nuwerwetse idee nie. Met verwysing na SJ du Toit se 1921-skynvertaling *Di koningin van Skeba*, skryf Naudé (2008:97), “[b]y utilising foreign and ancient cultures ... Du Toit proves that it is possible to write in Afrikaans about any topic, no matter how far removed from the common colloquial language”. Uiteraard is dit nie 'n taak wat lig opgeneem moet word nie en dit is met goeie rede dat Maurice Blanchot na die vertaler as die “secret master of the difference of languages” (Venuti 1995:307) verwys.

Hoofstuk 4: Vertalings

4.1 'n Langverwagte partytjie – deel 1 (A Long-expected Party) (Tolkien 1993:41-3)

Soos vroeër aangedui, verskil die eerste deel van die boek se skryfstyl van die res. Met die eerste twee vertalings demonstreer ek hierdie verskil. Vertaling 1 vang die lighartige luim van Bilbo se partytjie vas, met al die verskillende hobbits daar vergader. In vertaling 2 word hierdie luim aanvanklik voortgesit, maar word vervang deur die interaksie tussen Bilbo en Gandalf wat op 'n ligte noot begin en dan tot 'n onverwagse konfrontasie eskaleer. Die skryfstyl is steeds dié van The Hobbit maar dit bied insig in die ernstiger en donkerder rigting wat die res van die boek gaan inslaan. Verder bied dit ook dialoog van Gandalf – wat verskil van die dialoog wat hy met Saruman voer in vertaling 4, “Die Raad van Elrond” – en dit sluit Bilbo se liedjie in. Desnieteenstaande die eenvoudiger skryfstyl, bied die teks reeds insig in Tolkien se dinamiese gebruik van taal, deur byvoorbeeld die woordspeling in Take care ... I don't care, en make up my mind en mine ... is quite made up.

Ná die feesmaal (so min of meer) kom die toespraak. Maar die meeste van die gaste is nou in 'n verdraagsame luim, in daardie vreedsame stadium wat hulle ‘gaatjies volstop’ noem. Hulle teug aan hulle gunstelingdrankies en peusel aan hulle gunstelinglekkernye, hulle vrees vergeet. Hulle is gereed om na enigiets te luister, en die spreker met elke blaaskans toe te juig.

“My liewe mense,” begin Bilbo terwyl hy opstaan.

“Hoor! Hoor! Hoor!” roep hulle en herhaal dit soos 'n koor, asof hulle traag is om hulle eie raad te volg. Bilbo verlaat sy plek en klim op 'n stoel onder die verligte boom. Die lig van die lanterns val op sy stralende gesig, die goue knope skyn op sy geborduurde sy-onderbaadjie. Almal kan hom daar sien staan; hy waai sy een hand in die lug, die ander is in sy broeksak.

“My liewe Buidlers en Boffins,” begin hy dan weer. “En my liewe Toeks en Brandeboks, en Dolfs, en Mols, en Hollemans, en Trompermans, en Bolgers, Bindemans, Goedharts, Meerhuise en Barrevoets.”

“BarreVOETE!” roep 'n ouerige hobbit van die agterkant van die markiestent af. Sy van is natuurlik Barrevoet en dis heel gepas want sy voete is groot en kaal, hoewel buitengewoon harig. Al twee sy voete is op die tafel.

“Barrevoets,” herhaal Bilbo. “Ook my Pakendorf-Buidlers wat ek uiteindelik weer terug verwelkom by Buidelpunt. Vandag is my honderd en elfde verjaardag: Ek is een en elftig vandag!”

“Hoera! Hoera! Mag daar nog baie wees!” roep hulle, en hamer jolig op die tafels. Bilbo vaar uitstekend. Dís die tipe goed waarvan hulle hou: kort en op die hobbit af.

“Ek hoop julle almal geniet juisself soos ek myself geniet.” ’n Dawerende gejuig. Krete van “Ja!” (en “Nee!”). Die klanke van trompette en horings, pype en fluite en ander musiekinstrumente. Soos reeds gesê, is daar baie jong hobbits teenwoordig. Honderde musieklappers word getrek. Die meeste van hulle het die merk DAL op, wat vir die meeste hobbits nie juis veel beteken nie; maar hulle almal stem saam dit is wonderlike klappers. Die klappers bevat instrumente – klein, maar perfek gemaak en met betowerende klanke. Trouens, onder die indruk dat oom Bilbo klaar is (omdat hy al alles gesê het wat nodig is), begin sommige van die jong Toeks en Brandeboks met ’n spontane orkes in die een hoek, en trek weg met ’n vrolike danswysie. Meester Everard Toek en mej. Melilot Brandebok klouter op ’n tafel en begin met klokkies in hulle hande die Lenteling te dans – ’n mooi rondedans, en nogal lewendig.

Maar Bilbo is nog nie klaar nie. Hy gryp ’n horing by ’n jong hobbit naby hom en blaas drie keer hard daarop. Die geraas bedaar. “Ek gaan julle nie lank ophou nie,” sê hy hard. Al die gaste juig. “Ek het julle almal bymekaargeroep vir ’n doel.” Iets aan die manier waarop hy dit sê, maak indruk. Daar is byna stilte, en een of twee van die Toeks spits hulle ore.

“Trouens, vir drie doeleindes! Eerstens, om vir julle almal te sê ek hou verskriklik baie van julle almal, en dat een en elftig jaar eintlik te kort is om tussen sulke uitstekende en wonderlike hobbits te woon.” ’n Geweldige uitbars van goedkeuring.

“Ek ken die helfte van julle nie halfpad so goed soos ek graag sou wou nie; en ek hou van minder as die helfte van julle die helfte so min as wat julle verdien.” Dít is onverwags en nogal moeilik. Daar is ’n bietjie verdwaalde applous, maar die meeste van hulle probeer dit uitredeneer om te sien of dit dalk ’n kompliment kan wees.

“Tweedens, om my verjaardag te vier.” Weer ’n gejuig. “Ek behoort te sê: óns verjaardag. Want dit is natuurlik ook die verjaardag van my erfgenaam en nefie, Frodo. Hy is vandag mondig en neem sy erfenis in ontvangs.” ’n Beleefde applous deur die ouer garde, en ’n paar uitroepe van die jonger geslag: “Frodo! Frodo! Goeie ou Frodo!” Die Pakendorf-Buidlers frons, en wonder wat met “neem sy erfenis in ontvangs” bedoel word.

“Saam is ons een honderd vier en veertig. Julle getal is gekies om hierdie merkwaardige totaal vol te maak: Een gros, as ek die uitdrukking mag gebruik.” Geen toejuiging nie. Dit is belaglik. Baie van die gaste, en veral die Pakendorf-Buidlers, is beledig; hulle voel hulle is net uitgenooi om die vereiste getal vol te maak, soos appels in ’n kardoos. “Een gros, sowaar! Vulgêre uitdrukking!”

“Dit is ook, as julle my sal toelaat om na antieke geskiedenis te verwys, die herdenking van my aankoms per vaatjie by Esgaroth op die Langemeer, alhoewel die feit dat dit my verjaardag was my destyds ontglip het. Ek was toe net een en vyftig, en verjaardae het nie so belangrik gelyk nie. Die banket was egter uitstekend, al het ek ’n slegte verkoue gehad en skaars “baie dakkie” kon uitkry. Ek herhaal dit nou meer korrek: Baie dankie dat julle na my beskeie partytjie toe gekom het.” Hardnekkige stilte. Almal is bang dat ’n liedjie of een of ander gediggie op hande is; en hulle is besig om verveeld te raak. Hoekom kan hy nie ophou praat sodat hulle op sy gesondheid kan drink nie? Maar Bilbo sing nie en dra niks voor nie. Hy talm ’n oomblik lank.

“Derdens en laastens,” sê hy, “wil ek ’n AANKONDIGING maak.” Hy sê die woord so hard en skielik dat almal wat nog kan, regop sit. “Dit spyt my om aan te kondig dat – hoewel, soos ek reeds gesê het, een en elftig jaar gans te kort is om tussen julle deur te bring – hierdie is die EINDE. Ek gaan nou. Ek verlaat julle NOU. VAARWEL!”

Hy klim van die stoel af en verdwyn. Daar is ’n verblindende flits lig, en die gaste knip hulle oë. Toe hulle dit oopmaak, is Bilbo nêrens te sien nie. Een honderd vier en veertig oorblufte hobbits leun sprakeloos terug. Ou Odo Barrevoet haal sy voete van die tafel af en stamp-stamp daarmee op die grond. Dan is daar ’n doodse stilte totdat skielik – ná verskeie diep asemteue – elke Buidler, Boffin, Toek, Brandebok, Dolf, Mol, Bolger, Meerhuis, Goedhart, Barrevoet, Holleman, Bindeman en Tromperman skielik gelyk begin praat.

Basies almal is dit eens dat die grap van uiters swak smaak getuig, en dat nog kos en drank nodig is om die gaste van skok en ergernis te genees. “Hy’s mal. Ek sê nog altyd so,” is waarskynlik die gewildste opmerking. Selfs die Toeks (buiten ’n paar uitsonderings) dink Bilbo se gedrag is absurd. Op daardie oomblik aanvaar die meeste van hulle dit as vanselfsprekend dat sy verdwyning niks meer as ’n verspote grap is nie.

4.2 ’n Langverwagte partytjie – deel 2 (A Long-expected Party) (Tolkien 1993:43-8)

Wat Bilbo Buidler betref: Selfs terwyl hy sy toespraak gelewer het, het hy met die goue ring in sy sak gespeel – sy towerring wat hy al soveel jaar geheim hou. Toe hy van die stoel af klim, het hy dit oor sy vinger geglip, en hy is nooit weer deur enige hobbit in Hobbitheim gesien nie. Hy loop flink terug na sy gat, gaan staan ’n oomblik lank en glimlag terwyl hy luister na die rumoer in die markiestent en die feestelike klanke op ander dele van die veld. Dan gaan hy in. Hy trek sy partytjiekler uit, vou sy geborduurde sy-onderbaadjie op en vou dit toe in sneespapier, en bêre dit. Dan trek hy vinnig ’n paar ou verslonste kledingstukke aan, en om sy

middel maak hy 'n afgeleefde leergordel vas. Daaraan hang hy 'n kortswaard in 'n gehawende skede van swart leer. Uit 'n toegesluite laai wat na motballe ruik, haal hy 'n ou mantel en kappie. Dit was toegesluit asof dit baie kosbaar is, maar dit is so gelap en verweer dat 'n mens skaars die oorspronklike kleur daarvan kan raai; dalk is dit donkergroen. Dit is heeltemal te groot vir hom. Daarna gaan hy na sy studeerkamer en uit 'n groot staaltrommel haal hy 'n bondel wat met ou lappe toegedraai is, sowel as 'n leerbandmanuskrip en 'n groot, lywige koevert. Die boek en die bondel prop hy bo in 'n swaar sak wat daar staan, wat al amper vol is. Hy glip sy goue ring en dié se fyn kettinkie in die koevert, seël dit en adresseer dit aan Frodo. Eers plaas hy dit op die kaggelrak, maar verwyder dit dan skielik en steek dit in sy sak. Op daardie oomblik swaai die deur oop en Gandalf kom vinnig in.

“Hallo!” sê Bilbo. “Ek het gewonder of jy gaan opdaag.”

“Ek is bly om jou sigbaar te vind,” antwoord die towenaar, en gaan sit in 'n stoel. “Ek wou jou nog kry en 'n paar laaste woorde wissel. Ek veronderstel jy voel alles het skitterend en volgens plan verloop?”

“Ek dink so, ja,” sê Bilbo, “alhoewel daardie ligflits 'n verrassing was. Dit het my nogal laat skrik, laat staan nog die ander. 'n Toevoeginkie van jou eie, veronderstel ek?”

“Dit was. Jy het al hierdie jare daardie ring wys geheim gehou, en ek het dit noodsaaklik geag om jou gaste iets anders te gee om jou skielike verdwyning te verduidelik.”

“En my grap te bederf. Jy steek jou neus ook oral in,” lag Bilbo. “Maar ek reken jy weet die beste, soos gewoonlik.”

“Inderdaad – wanneer ek enigiets weet. Maar ek voel nie so seker oor hierdie hele affêre nie. Dit het nou die finale punt bereik. Jy het jou grappie gemaak, die meeste van jou familie óf beledig óf die skrik op die lyf gejaag, en die hele Distrik iets gegee om nege dae lank oor te praat. Of eerder nege en negentig. Gaan jy voort met jou plan?”

“Ja, ek gaan. Ek voel ek het 'n vakansie nodig – 'n baie lang vakansie, soos ek jou vantevore gesê het. Waarskynlik 'n permanente vakansie: ek reken nie ek sal terugkeer nie. Trouens, ek beplan nie om terug te keer nie, en ek het ál die reëlins getref.

“Ek is oud, Gandalf. Ek lyk miskien nie so nie, maar ek begin dit te voel in my hart des harte. Goed behoue inderdaad!” snork hy. “Genade, ek voel heel dun, soort van uitgerék, as jy verstaan wat ek bedoel: soos botter wat oor te veel brood gesmeer is. Dit kan nie reg wees nie. Ek het 'n verandering nodig. Of iets.”

Gandalf beskou hom nuuskierig en noukeurig. “Nee, dit lyk nie reg nie,” sê hy nadenkend.

“Nee, alles in ag genome, reken ek jou plan is waarskynlik die beste.”

“Ek het in elk geval klaar besluit. Ek wil weer berge sien, Gandalf – berge. En dan êrens vind waar ek kan rús. In rus en vrede, sonder familie wat die heeltyd rondsnuffel, en 'n stroom

vervlakste besoekers wat alewig aan die klokke hang. Dalk vind ek 'n plek waar ek my boek kan klaarmaak. Ek het aan 'n mooi einde daarvoor gedink: 'en hy leef gelukkig tot aan die einde van sy dae.'”

Gandalf lag. “Ek hoop hy gaan. Maar niemand gaan die boek lees nie, ongeag hóé dit eindig.”

“Ag wat, miskien lees mense dit tog, in die jare wat kom. Frodo het al 'n bietjie gelees – so ver as wat dit al gevorder het. Jy sal 'n ogie oor Frodo hou, nè?”

“Ja, ek sal – twee oë, so gereeld as wat ek hulle kan spaar.”

“Hy sal natuurlik saam met my kom, sou ek hom vra. Trouens, hy het eenkeer aangebied, net voor die partytjie. Maar hy wil nie regtig nie – nog nie. Ek wil die ongerepte wêreld weer sien voor ek doodgaan, en die berge; maar hy is nog verknog aan die Distrik, met woude en velde en riviertjies. Hy behoort gemaklik te wees hier. Ek laat natuurlik alles vir hom na, buiten 'n paar ditjies en datjies. Ek hoop hy is gelukkig, wanneer hy daaraan gewoond raak om op sy eie te wees. Dis nou tyd dat hy sy eie meester word.”

“Alles?” vra Gandalf. “Die ring ook? Jy het daartoe ingestem, onthou.”

“Wel ... uh ... ja; ek veronderstel so,” stamel Bilbo.

“Waar is dit?”

“In 'n koevert, as jy dan moet weet,” antwoord Bilbo ongeduldig. “Daar op die kaggelrak. Wag, nee! Hier's dit in my sak!” Hy aarsel. “Is dit nou nie vreemd nie?” merk hy saggies teenoor homself op. “En tog ... hoekom nie? Hoekom kan dit nie maar daar bly nie?”

Gandalf kyk Bilbo weereens baie hard aan, en daar is 'n gloed in sy oë. “Ek dink, Bilbo,” sê hy saggies, “ek sou dit eerder agterlaat. Wil jy nie maar nie?”

“Wel, ja – en nee. Ek moet sê, nou dat dit daarop neerkom, hou ek glad nie daarvan om daarvan afstand te doen nie. En ek kan regtig nie insien hoekom ek moet nie. Hoekom wil jy hê ek moet dit doen?” vra hy, en daar is 'n vreemde verandering aan sy stem. Dit raak skerp van agterdog en ergernis. “Jy karring alewig aan my oor my ring, maar jy het my nog nooit gepla oor die ander goed wat ek op my reis gekry het nie.”

“Nee, maar ek móés aan jou karring,” sê Gandalf. “Ek wou die waarheid hê. Dit was belangrik. Towerringe ... besit towermagte; en hulle is skaars en eienaardig. Jy kan maar sê ek het 'n professionele belangstelling in jou ring gehad, en ek het steeds. Ek sou graag wou weet waar dit is, as jy weer gaan rondswerf. Boonop reken ek jý het dit reeds te lank. Tensy ek my heeltemal misgis, Bilbo, het jy geen nut meer daarvoor nie.”

Bilbo se gelaat verkleur en in sy oë is daar 'n kwaai lig. Sy vriendelike gesig verhard. “Hoekom nie?” wil hy weet. “En wat het dit in elk geval met jou uit te waai, om te wil weet wat ek met my eie goed doen? Dit is myne. Ek het dit gekry. Dit het na my toe gekom.”

“Ja, ja,” sê Gandalf. “Maar dit dien geen doel om kwaad te raak nie.”

“As ek kwaad raak, dan is dit jou skuld,” sê Bilbo. “Dit is myne, sê ek jou. My eie. My kosbare. Ja, my kosbare.”

Die towenaar kyk Bilbo steeds ernstig en aandagtig aan, en slegs ’n flikkering in sy diep oë dui aan dat hy geskrik het en inderdaad baie bekommerd is. “Dit is vantevore so genoem,” sê hy, “maar nie deur jou nie.”

“Maar ek sê dit nou. En hoekom nie? Al het Gollum vroeër dieselfde gesê. Dis nie nou syne nie, maar myne. En ek sê jou, ek gaan dit hou.”

Gandalf staan op. Hy praat streng. “Jy sal ’n dwaas wees as jy dit doen, Bilbo,” sê hy. “Jy maak dit duideliker met elke woord wat jy sê. Dit het te veel van ’n houvas op jou. Laat dit gaan! En dan kan jy self gaan, en vry wees.”

“Ek sal maak soos ek lus het en gaan waar ek wil,” sê Bilbo hardkoppig.

“Toe nou, toe nou, my liewe hobbit!” sê Gandalf. “Jou hele lewe lank al is ons vriende, en jy skuld my darem iets. Komaan! Maak soos jy belowe het: gee prys die ring!”

“Wel, as jy self my ring wil hê, sê dan so!” skel Bilbo. “Maar jy gaan dit nie kry nie. Ek gaan nie my kosbare weggee nie, dít sê ek jou nou.” Sy hand dwaal na die hef van sy kortswaard.

Gandalf se oë flits. “Binnekort gaan dit my beurt wees om kwaad te raak,” sê hy. “As jy dít weer sê, gaan ek. Dan sal jy Gandalf die Gryse in al sy grootsheid aanskou.” Hy gee ’n tree in die rigting van die hobbit, en hy lyk skielik lank en dreigend; sy skadu vul die klein vertrekke. Bilbo tree terug tot teen die muur en haal hard asem; sy hand gryp sy baadjiesak vas. Vir ’n wyle staan hulle aangesig tot aangesig; die lug in die kamer tintel. Gandalf se oë bly op die hobbit. Stadig begin Bilbo se hande ontspan, en hy begin te bewe.

“Ek weet nie wat jou makeer nie, Gandalf,” sê hy. “Jy was nog nooit vantevore so nie. Waaroor gaan dit alles? Dit is myne, nie waar nie? Ek het dit gevind, en Gollum sou my doodgemaak het, as ek dit nie gehou het nie. Ek’s nie ’n dief nie; maak nie saak wat hy gesê het nie.”

“Ek het jou nog nooit een genoem nie,” antwoord Gandalf. “En ek is ook nie een nie. Ek probeer jou nie besteel nie, maar jou help. Ek wens jy wil my vertrou, soos jy my nog altyd vertrou het.” Hy draai weg, en die skaduwee verdwyn. Dit is asof hy weer krimp tot ’n ou, grys man, geboë en bekommerd.

Bilbo vryf met sy hand oor sy oë. “Ek is jammer,” sê hy. “Maar ek het so vreemd gevoel. En tog sal dit op ’n manier ’n verligting wees om nie meer daarmee belas te wees nie. Dit het die afgelope tyd so swaar op my gedagtes gelê. Soms voel dit soos ’n oog wat my dophou. En weet jy wat: Ek wil dit die heeltyd aansit en verdwyn; en ek wonder die heeltyd of dit veilig is, en dan haal ek dit uit om seker te maak. Ek het dit probeer toesluit, maar het gevind ek kan nie sonder dit in my sak rus nie. Ek weet nie hoekom nie. En dis asof ek nie ’n oordeel kan vel nie.”

“Vertrou dan myne,” sê Gandalf. “My oordeel is reeds gevel. Gaan weg en laat dit agter. Hou op om dit te besit. Gee dit vir Frodo, en ek sal na hom omsien.”

’n Oomblik lank staan Bilbo gespanne en besluiteloos. Weldra sug hy. “Nou goed,” sê hy met moeite. “Ek sal.” Dan haal hy sy skouers op, en glimlag nogal hartseer. “Dit was per slot van rekening waaroor hierdie hele partytjie-affêre gegaan het: om baie verjaardaggeskenke weg te gee, en dit terselfdertyd op een of ander manier ook makliker te maak om dit weg te gee. Op die ou einde was dit glad nie makliker nie, maar dit sal jammer wees as al my voorbereidings tevergeefs was. Dit sal die grap heeltemal bederf.”

“Dit sal die affêre inderdaad ontnem van die enigste punt wat ek ooit daaraan gesien het,” sê Gandalf.

“Nou goed dan,” sê Bilbo. “Dit gaan aan Frodo, saam met die res.” Hy haal diep asem. “En nou moet ek regtig aan die gang kom, of iemand anders gaan my betrap. Ek het vaarwel gesê, en sal dit nie kan verdra om alles weer oor te doen nie.” Hy tel sy sak op en beweeg in die rigting van die deur.

“Jy het steeds die ring in jou sak,” sê die towenaar.

“Ek het sowaar!” merk Bilbo op. “En my testament en al die ander dokumente ook. Jy moet dit eerder vat en vir my aflewer. Dit sal die veiligste wees.”

“Nee, moenie die ring vir my gee nie,” sê Gandalf. “Sit dit op die kaggelrak. Daar sal dit veilig genoeg wees, totdat Frodo kom. Ek sal vir hom wag.”

Bilbo haal die koevert uit, maar nes hy dit langs die horlosie wil neersit, ruk sy hand terug en die pakkie val op die vloer. Voordat hy dit kan optel, buk die towenaar, raap dit op en sit dit op die kaggelrak. ’n Trek van ergernis flits weer oor die hobbit se gesig. Skielik wyk dit voor ’n uitdrukking van verligting, en hy lag.

“Wel, dis dit,” sê hy. “Nou’s ek op pad!”

Hulle gaan uit in die voorportaal. Bilbo kies sy gunstelingwandelstaf vanuit die staanhouer; toe fluit hy. Drie dwerge kom uit verskillende vertrekke waar hulle besig was.

“Is alles gereed?” vra Bilbo. “Alles gepak en gemerk?”

“Alles,” antwoord hulle.

“Nou toe, laat ons in die pad val!” Hy loop by die voordeur uit.

Dit is ’n mooi aand, en die swart hemel is bespikkeld met sterre. Hy kyk op en snuif die lug. “Watse pret is dit nie! Watse pret is dit net nie om weer die pad te vat, op pad saam met dwerge! Dit is waarna ek jare lank al hunker! Totsiens!” sê hy terwyl hy vir sy huis kyk en na die deur buig. “Totsiens, Gandalf!”

“Totsiens, Bilbo, vir eers. Sien mooi om na jouself! Jy is oud genoeg, en moontlik wys genoeg.”

“Sien om! Ek gee nie om nie! Moenie jou oor my bekommer nie! Ek’s nou so gelukkig soos nog nooit vantevore nie, en dít sê baie. Maar die tyd het aangebreek. Uiteindelik word my voete onder my uitgeslaan,” voeg hy by. En dan sing hy saggies in ’n lae stem, asof vir homself, in die donker:

*Die pad gaan ewig aan en aan
van die deur waar dit begin.
Nou ver vooruit het die pad gegaan,
en ek moet volg, sonder teësin;
dit agterna sit met gretig voet’,
tot dit aansluit by ’n groter weg
waar paadjies en doelwitte ontmoet.
En waarheen dan? kan ek nie seg.*

Hy talm, ’n oomblik stil. Sonder ’n woord verder draai hy dan weg van die ligte en stemme in die veld en tente en, gevolg deur sy drie metgeselle, loop hy om na sy tuin, en draf met die steil paadjie af. Hy spring aan die onderkant oor die heining, waar dit ’n bietjie laer is, kies koers na die weiveld, en verdwyn in die nag soos ’n wind wat ritsel in die gras.

Gandalf staan ’n rukkie en kyk Bilbo in die donkerte agterna. “Totsiens, my liewe Bilbo – tot ons volgende ontmoeting!” sê hy saggies en gaan terug binne toe.

4.3 Die ou oerwoud (The Old Forest)

(Tolkien 1993:134-7)

Die doel van vertaling 3 is om die karakter van Tom Bombadil uit te beeld, in sowel sy dialoog as sy lawwe liedjies (nonsense rhyme).

Hy stop skielik. Daar was ’n antwoord, of so dink hy, maar dis of dit van agter hom gekom het, met die paadjie af, dieper die woud in. Hy draai om en luister, en gou is daar geen twyfel meer nie: iemand sing ’n liedjie; ’n diep, vrolike stem is sorgeloos en bly aan’t sing, maar die liedjie is sommer laf:

*Haai lil! vrolik lil! ring ’n ling linger!
Ring ’n ling! Verder spring! fal lal die wilger!
Tom Bom, jolige Tom, Tom Bombadiller!*

Half hoopvol, en half bang vir een of ander nuwe gevaar, staan Frodo en Sam nou albei doodstil. Skielik verrys die stem hard en duidelik vanuit 'n lang string onsinwoorde (of só klink dit), en dit trek weg met hierdie liedjie:

Haai! Kom vrolik lil! Rolik lil! My liefeling!
Lig gaan die weerwind en geveerde spreekling.
Onderlangs die heuwel, skyn in die sonlig,
wag op die drumpel vir die koue sterlig,
daar is Rivier-vrou se dogter, my skone vrou,
slank soos die wilgerstaf, helderder as dou.
Ou Tom Bombadil aan 't waterlelies bring
kom tuis weer aangehop. Kan jy hom hoor sing?
Haai! Kom vrolik lil! Rolik lil! En vrolik nou
Goudbessie, Goudbessie, vrolik geel bessie gou!
Arme ou Wilger-man, pak jou wortels weg!
Tom's haastig nou. Aand volg dag gaandeweg.
Tom's op pad huis toe, aan 't waterlelies bring.
Haai! Kom vrolik lil! Kan jy my hoor sing?

Frodo en Sam staan asof betower. Die wind bedaar. Die blare hang weer stil aan stram takke. Die liedjie wel nog een keer op en toe skielik, hoppend en dansend, al met die paadjie langs, verskyn daar bo die riete 'n gehawende ou hoed met 'n hoë kroon en 'n lang blou veer in die band gestee. Met nog 'n wip en 'n sprong kom 'n man in sig; of so lyk dit altans. Hy is in elk geval te groot en te swaar vir 'n hobbit, al is hy nie heeltemal lank genoeg om een van die Groot Mense te wees nie. En tog maak hy genoeg geraas vir een van hulle terwyl hy met die swaar voetval van groot geel stewels aan sy dik bene aangestap kom, en deur die gras en biesies storm soos 'n bees op pad om te gaan drink. Hy dra 'n blou baadjie en het 'n lang bruin baard; sy oë is blou en helder, en sy gesig is so rooi soos 'n ryp appel, alhoewel verkreukel in honderd lagplooitjies. In sy hande dra hy 'n groot blaas asof dit 'n skinkbord is, met 'n houpie wit waterlelies daarop.

“Help!” roep Frodo en Sam en hardloop na hom met uitgestrekte arms.

“Hokaai! Hokaai! Stadig daar!” roep die ou man, en hy hou een hand uit sodat hulle in hul spore vassteek, asof versteen. “Kom nou, kêrels, waarheen is julle tog op pad, aan de hyg soos ou blaasbalke? Wat's dan fout hier, hm? Weet julle wie ek is? Ek's Tom Bombadil. Sê vir my wat julle probleem is! Tom's nogal haastig. Moenie my lelies staan en seermaak nie!”

“My vriende is vasgevang in die wilgerboom,” antwoord Frodo uitasem.

“Meester Merry word vasgedruk in ’n spleet!” roep Sam.

“Wat?” skree Tom Bombadil en spring in die lug. “Ou Man Wilger? Darem niks ergers as dit nie, nè? Dit kan sommer gou reggestel word. Ek ken sý deuntjie. Ou grys Wilgerman! Ek vries sy murg vir hom yskoud as hy hom nie gedra nie. Ek sing sy wortels af. Ek sing ’n wind aan die waai en waai blaar en wortel weg. Ou Man Wilger!”

Hy sit sy lelies versigtig op die gras neer, en hardloop na die boom toe. Daar sien hy Merry se voete wat nog uitsteek – die res van hom is reeds dieper ingetrek. Tom druk sy mond teen die spleet en begin met ’n lae stem na binne te sing. Hulle kan nie die woorde uitmaak nie, maak blykbaar maak dit Merry wakker. Sy bene begin te skop. Tom spring weg, breek ’n hangende tak af en moker die wilger teen die kant daarmee. “Laat hulle weer uitkom, Ou Man Wilger!” sê hy. “Wat besiel jou tog? Jy behoort nie wakker te word nie. Eet grond! Grawe diep! Drink water! Gaan slaap! Bombadil praat!” Toe gryp hy Merry se voete en sleep hom uit die skeur wat skielik breër geword het.

Daar is ’n geweldige kraakgeluid en die ander skeur bars oop en Pippin spring uit, asof hy uitgeskop is. Dan gaan al twee skeure weer met ’n harde slag stewig toe. ’n Siddering ril deur die boom, van wortel tot kruin, en algehele stilte daal neer.

“Dankie!” sê die hobbits, die een na die ander.

Tom Bombadil bars uit van die lag. “Wel, kêrels!” sê hy en buk vooroor sodat hy hulle reguit in die gesig kyk. “Julle kom saam met my huis toe! Die tafel is gedek met geelroom en heuningkoek, en witbrood en botter. Goudbessie wag. Genoeg tyd vir vrae aan die etenstafel. Volg my so vinnig as wat julle kan!” Daarmee tel hy sy lelies op en, met ’n winkende wuif van sy hand, wip en dans hy al met die paadjie ooswaarts, terwyl hy sy onsinnige gesing hardop voortsit.

Te verbaas en te verlig om te praat, volg die hobbits hom so vinnig hulle kan. Maar dit is nie vinnig genoeg nie. Spoedig verdwyn Tom voor hulle, en die geluid van sy gesing vervaag en beweeg al verder weg. Skielik kom sy stem na hulle teruggewarrel in ’n luide hallo!

Wip voort, my vriendjies, die Wilgewendel langs!

Tom gaan vooruit, om kerse vlam te laat vang.

weswaarts sink die Son: gou soek julle waar om te raak.

Wanneer nagskadu's daal, sal die deur oopmaak,

vanuit die ruite gaan ’n lig geel flik-flikker;

vrees geen elsboom swart! Steur aan geen grys wilger!

Vrees nóg wortel nóg tak! Tom gaan julle vooruit.

Haai nou! Vrolik lil! Ons sal wag die heeltyd!

Daarna hoor die hobbits niks meer nie. Byna onmiddellik blyk die son in die bome agter hulle weg te sink. Hulle dink aan hoe die aandlig skuinsweg op die Brandewynrivier glinster, en die vensters van Bokkenburg wat met honderde liggies begin te gloei. Groot skaduwees val oor hulle; stamme en takke van bome hang donker en dreigend oor die paadjie. Op die oppervlak van die rivier begin wit newels verrys en opwaarts krul, en dwaal tussen die wortels van die bome op die oewer in. Vanuit die grond aan hulle voete verrys 'n skaduagtige stoom en meng met die skemer wat vinnig neerdaal.

Dit raak moeilik om die paadjie te volg, en hulle is baie moeg. Hulle bene voel soos lood. Vreemde geluide ritsel onderlangs tussen die bosse en riete weerskante van hulle; en wanneer hulle opkyk na die bleek hemel, sien hulle vreemde knoetsrige en knobbelrige gesigte wat donker teen die skemering versomber en vanaf die hoë oewer en rant van die woud hulle aangeluur. Dit begin vir hulle voel dat hierdie hele wêreld onwerklik is, en dat hulle deur 'n onheilspellende droom voortstrompel, waaruit hulle nie gaan ontwaak nie.

Net toe hulle voel hul voete gaan stadigaan tot stilstand kruie, merk hulle op dat die grond egalig begin ophel. Die water begin te murmel. In die donkerte bespeur hulle die wit glinstering van skuim, waar die rivier oor 'n watervalletjie stort. Toe skielik hou die bome op, en die mis bly agter. Hulle tree vanuit die woud, en voor hulle strek 'n grasveld ruim teen 'n skuinste uit. Die rivier, nou klein en rats, kom vrolik afgekabbel om hulle te groet, en die lig van die sterre, wat reeds in die hemel skyn, glinster hier en daar op die water.

Die gras onder hulle voete is egalig en kort, asof dit gemaai of laag gesny is. Die oorhang van die woud is gesnoei, en netjies soos 'n heining. Die paadjie is nou duidelik voor hulle, goed versorg en begrens met klip. Dit krul op na die kruin van 'n grashoogtetjie, grys onder die bleek sterrenag; en daar, steeds ver bo hulle teen 'n volgende helling, sien hulle die vonkelende liggies van 'n huis. Weereens daal die paadjie, en styg dan teen 'n lang, egalige grashelling, na die lig. Skielik stroom 'n breë, geel straal helder vanuit 'n deur wat oopgemaak word. Daar is Tom Bombadil se huis voor hulle: op, af, onder die heuwel langs. Daaragter lê 'n steil rant van die aarde grys en kaal, en verder aan sluip die donker vorms van die Grafheuwel-rante in die oosternag weg. Almal haas hulle vorentoe, hobbits en ponies. Die helfte van hulle moegheid en al hulle vrese het reeds van hulle weggerol. *Haai! Kom vrolik lil!* spoel die liedjie af om hulle te groet.

Haai! Kom rolik lil! Hop voort, my liewe lot!

Hobbits! Ponies, almal! Op partytjies is ons versot.

Laat nou die pret begin! Kom ons sing nou saam!

Dan daal nog 'n helder stem, jonk en oud soos Lente, nes silwer neer om hulle te groet soos die lied van opgewekte water wat vanaf 'n helder oggend in die heuwels in die nag af vloei:

*Laat nou die lied begin! Kom ons sing nou saam
van son, sterre, mis en reën, wolkeweer en maan,
lig op bottende blare en dou op die veer,
wind oor die oop heuwel en klokkies op heide weer,
riete langs die skadupoel, lelies in die middel:
die Rivier se dogter en ou Tom Bombadil!*

En met daardie lied staan die hobbits op die drumpel, en 'n goue lig skyn reg rondom hulle.

4.4 Die Raad van Elrond (The Council of Elrond) (Tolkien 1993:275-7)

Vertaling 4 is die eerste vertaling waarin die ernstiger skryfstyl van die res van die boek manifesteer. Die hele vertaling behels Gandalf se terugflits na sy konfrontasie met Saruman in 'n styl wat kenmerkend aan Tolkien is – dié van die enkelpersoonmededeling. Dit bied ook die dialoog tussen Gandalf en Saruman wat uitbeeld hoe dit verskil van dialoog tussen byvoorbeeld Gandalf en Bilbo aan die begin van die boek, en tussen Faramir en Éowyn, wat heeltemal ander karakters is.

“Ek kon hom nie op die daad volg nie. Ek het daardie dag reeds baie ver gery en ek was so uitgeput soos my perd; en ek moes sake in oorweging bring. Ek het die nag in Bree deurgebring en het besluit ek het geen tyd om na die Distrik terug te keer nie. Nog nooit het ek 'n groter fout gemaak nie!

“Ek het egter 'n boodskap vir Frodo geskryf en het dit aan my vriend die herbergier toevertrou om vir hom te stuur. Met dagbreek het ek vertrek, en ten einde laaste het ek by Saruman se woonplek aangekom. Dit is ver suid in Ysterhof, aan die punt van die Mistig Gebergte, nie ver van die Gaping van Rohan nie. En Boromir sal julle vertel dat dít 'n groot, oop vallei is wat tussen die Mistig Gebergte en die noordelikste voetheuwels van Ered Nimrais, die Wit Gebergte van sy tuiste, lê. Maar Ysterhof is 'n sirkel loodregte rots wat 'n vallei soos 'n muur omring, en in die middel van daardie vallei is 'n toring van klip genaamd Orthanc. Dit is nie deur Saruman gemaak nie maar lank gelede deur die Mense van Númenor; dit is baie hoog en het baie geheime en tog kom dit nie voor asof dit die handewerk van Mense is nie. Dit kan

slegs bereik word deur die sirkel van Ysterhof deur te steek, en in daardie sirkel is daar slegs een hek.

“Laat een aand het ek aangekom by die hek, soos ’n groot boog in die muur van klip; en dit was swaar bewaak. Maar die bewaarders by die hek was op die uitkyk vir my gewees en het vir my gesê dat Saruman vir my wag. Ek het onder die boog deur gery en die hek het saggies agter my toegegaan, en skielik was ek bang, hoewel ek daarvoor geen rede geken het nie.

“Maar ek het tot by die voet van Orthanc gery, en by die trap van Saruman gekom, en daar het hy my ontmoet en na sy oppervertrek gelei. Aan sy vinger het hy ’n ring gedra.

“‘Jy het dus gekom, Gandalf,’ sê hy somber vir my, maar in sy oë is daar ’n wit lig, asof daar in sy hart ’n kil gelag weerklink.

“‘Ja, ek het gekom,’ sê ek. ‘Ek het gekom vir jou hulp, Saruman die Witte.’ En daardie titel blyk hom te vertoorn.

“‘Het jy inderdaad, Gandalf die Gryse!’ spot hy. ‘Vir hulp? Dit word selde gehoor dat Gandalf die Gryse hulp soek, iemand so vaardig en so wys, wat die wêreld bewandel, en hom met alle sake bemoei, of dit hom aangaan al dan nie.’

“‘Ek kyk na hom en wonder. ‘Maar indien ek nie mislei word nie,’ sê ek, ‘is dinge nou aan die roer wat vereis dat al ons kragte saamgesnoer word.’

“‘Dit kan moontlik so wees,’ sê hy, ‘maar die gedagte duik maar laat by jou op. Hoe lank, wonder ek, versteek jy al van my, die hoof van die Raad, ’n kwessie van die uiterste belang? Wat bring jou nou hierheen uit jou wegkruipplek in die Distrik?’

“‘Die Nege het weer te voorskyn gekom,’ antwoord ek. ‘Hulle het die Rivier oorgesteek. Dit is wat Radagast my vertel het.’

“‘Radagast die Bruine!’ lag Saruman, en nou verbloem hy sy hoon nie langer nie. ‘Radagast die Voëltemmer! Radagast die Eenvoudige! Radagast die Dwaas! En tog het hy net genoeg verstand gehad om die rol te speel wat ek aan hom toegewys het. Want jy het gekom en dit was die hele doel van my boodskap. En hier gaan jy bly, Gandalf die Gryse, en ’n wyle verpoos van jou reise. Want ek is Saruman die Wyse, Saruman Ringmaker, Saruman van Vele Kleure!’

“‘Ek kyk toe en sien dat sy gewaad, wat wit voorgekom het, nie wit is nie, maar uit alle kleure verweef is, en wanneer hy beweeg, glinster die kleure en verander dit van skakering sodat dit die oog verward laat.

“‘Ek het meer van wit gehou,’ sê ek.

“‘Wit!’ grynslag hy. ‘Dit dien as ’n begin. Wit materiaal kan gekleur word. Op die wit bladsy kan geskryf word, en die wit lig kan gebreek word.’

“‘In welke geval dit nie meer wit is nie,’ sê ek. ‘En hy wat iets breek om uit te vind wat dit is, het die weg van wysheid versaak.’

“‘Jy hoef nie met my te praat asof ek een van diegene is wat jy as vriende reken nie,’ sê hy. ‘Ek het jou nie hierheen gebring om deur jou voorgeskryf te word nie, maar om aan jou ’n keuse te stel.’

“Hy kom toe orent en begin my toe te spreek, asof hy ’n betoog voer wat hy lank vantevore ingeoefen het. ‘Die Ouere Dae is verby. Die Middel Dae is aan die verbygaan. Die Jongere Dae het begin. Die tyd van die Elwe is gedaan, maar ons tyd is in aantog: die wêreld van Mense, waaroor ons moet heers. Maar ons moet mag hê – mag om alles te orden soos ons wil, vir daardie goeie wat net die wyses kan sien.

“‘En luister, Gandalf, my ou vriend en helper!’ sê hy en kom nader en praat nou met ’n sagter stem. ‘Ek sê *ons* want dit kan *ons* wees indien jy by my aansluit. ’n Nuwe mag is aan die verrys. Daarteen sal die ou bondgenote en beleidsrigtings ons van geen nut wees nie. Daar bly geen hoop oor in Elwe of sterwende Númenor nie. Daar is dus een keuse vir jou, vir ons. Ons kan ons by daardie mag skaar. Dit sal wys wees, Gandalf. Daardie weg bied hoop. Daardie mag staan op die rand van oorwinning en diegene wat daarby staan, sal ryklik beloon word. Soos die mag groei, sal die bewese vriende daarvan ook groei; en die wyses, soos ek en jy, kan deur geduld ten einde laaste dalk die weë daarvan rig, dit beheer. Ons kan ons tyd afwag, ons kan ons gedagtes in ons harte bewaar, moontlik ewels betreur wat onderweg aangedoen word, maar die hoër en uiteindelijke doelwit wenslik ag: Kennis, Heerskappy, Orde; al die dinge wat ons tot dusver tevergeefs gestreef het om te vermag, en deur ons swak of ydele vriende eerder verhinder as bygestaan is. Daar hoef geen – daar sal geen – werklike verandering aan ons doelwit wees nie; slegs in ons middele.’

“‘Saruman,’ sê ek, ‘ek het vantevore toesprake van hierdie aard gehoor, maar slegs vanuit die mond van afgesante wat deur Mordor gestuur is om die onkundige te mislei. Ek kan nie dink dat jy my so ver laat kom het net om my ore te vermoei nie.’

“Hy kyk my sydelings aan en talm terwyl hy nadink. ‘Wel, ek kan sien hierdie wyse pad dra nie jou goedkeuring weg nie,’ sê hy. ‘Nog nie? Nie indien een of ander beter manier bewerkstellig kan word nie?’

“Hy kom nader en lê sy lang hand op my arm neer. ‘En waarom nie, Gandalf?’ fluister hy. ‘Waarom nie? Die Heersende Ring? As ons bevel daaroor kan voer, sal die mag na *ons* verskuif. Dit, in der waarheid, is waarom ek jou hierheen gebring het. Want ek het baie oë in my diens en ek glo jy weet waar hierdie kosbare ding nou is. Is dit nie so nie? Of waarom vra die Nege na die Distrik, en met watter sake bemoei jy jou daar?’ En terwyl hy dit sê, skyn daar in sy oë skielik ’n begeerte wat hy nie kan verberg nie.

“‘Saruman,’ sê ek en beweeg weg van hom af, ‘slegs een hand kan die Een Ring op ’n slag dra, en jy weet dit baie goed; moet dus nie die moeite doen om *ons* te sê nie! Maar ek sal dit nie gee nie; nee, noudat ek jou gedagtes ken, sal ek nie eers nuus daaroor vir jou gee nie. Jy was hoof van die Raad maar jy het jou uiteindelik ontmasker. Dit kom my dus voor die keuse is onderwerping aan Sauron, of onderwerping aan jou. Ek kies nie een van die twee nie. Het jy enige ander keuses om te bied?’

“Nou is hy koud en gevaarlik. ‘Ja,’ sê hy. ‘Ek het nie verwag dat jy wysheid aan die dag sal lê nie, nie eers namens jouself nie. Maar ek het jou die geleentheid gegee om my vrywillig te help, en jou sodoende baie moeite en pyn te spaar. Die derde keuse is om hier te bly, tot aan die einde.’

“‘Tot watter einde?’

“‘Totdat jy aan my onthul waar die Een Ring gevind kan word. Dalk vind ek ’n manier om jou te oortuig. Of tot dit in weerwil van jou gevind word, en die Heerser tyd het om hom tot geringer sake te wend: om sê maar ’n gepaste beloning te prakseer vir die dwarsboming en astrantheid van Gandalf die Gryse.’

“‘Dit sal dalk nie een van die geringer sake wees nie,’ het ek gesê. Hy het vir my gelag want my woorde was leeg, en hy het dit geweet.”

4.5 Die brug by Khazad-dûm (The Bridge of Khazad-Dûm) (Tolkien 1993:344-9)

Vertaling 5 beeld die vlug deur die myn van Moria uit. Dit is ’n dramatiese toneel wat hoofsaaklik uit handelinge bestaan, maar wat deur dialoog van verskillende karakters afgewissel word. Die bevat een van die mees ikoniese tonele in The fellowship of the ring, naamlik die stryd met die Balrog op die nou klipbrug, wat heelwat grafiese beskrywing verg om die toneel en die aksie uit te beeld.

Die gang word nie deur ’n skag verlig nie, en is heeltemal donker. Hulle voel-voel hulle pad met ’n lang trap af, en kyk dan terug, maar buiten die dowwe skynsel van die towenaar se staf

ver bo hulle kan hulle niks sien nie. Hy blyk steeds by die toe deur te waak. Frodo haal swaar asem en leun teen Sam, wat sy arms om hom vou. Hulle staan en tuur teen die trap op, die donkerte in. Frodo dink hy hoor Gandalf se stem daar bo wat woorde prewel wat soos 'n sug met die helling van die dak af weerklink. Hy kan nie uitmaak wat gesê word nie. Dit voel of die mure bewe. Elke dan en wan pols en rol die tromslae: *doem ... doem*.

Eensklaps is daar 'n spleet wil lig aan die bopunt van die trap. Dan is daar 'n dowwe gerommel en 'n harde slag. Die tromslae gaan woes te kere: *doem-boem, doem-boem*, en dan stop dit. Gandalf kom die trap af gestorm en stort in die middel van die Geselskap op die grond neer.

“Nou toe! Dis klaar!” sê die towenaar terwyl hy sukkel om orent te kom. “Ek het als gedoen wat ek kon. Maar ek het my rieme styfgeloop, en is byna vernietig. Moenie daar staan nie! Gaan verder! Julle sal 'n rukkie sonder lig moet klaarkom; ek is nogal vermoeid. Gaan voort! Gaan voort! Waar is jy, Gimli? Kom vorentoe saam met my! Bly kort agter ons, almal van julle!”

Hulle strompel agter hom aan, en wonder wat gebeur het. *Doem, doem*, slaan die tromme weer: dit klink nou gedemp en ver weg, maar dit volg hulle. Daar is geen ander klank van agtervolging nie – nie die gestamp van voete, of enige stem nie. Gandalf draai glad nie af nie, nie regs of links nie, want die gang blyk die rigting te volg waar hy wil gaan. Elke dan en wan gaan dit met trappies af, vyftig of meer, na 'n laer vlak. Op die oomblik is dit hulle grootste gevaar, want in die donker kan hulle nie 'n afdraand sien totdat hulle feitlik by dit is, en hulle voete in die niet steek nie. Gandalf voel-voel die loopvlak met sy staf soos 'n blinde man.

Nadat 'n uur verloop het, het hulle 'n myl gevorder, of miskien 'n bietjie meer, en met baie trappe af gegaan. Daar is steeds geen klank van agtervolging nie, en hulle begin amper hoop dat hulle moontlik kan ontsnap. Onderaan die sewende trap steek Gandalf vas.

“Dit raak warm!” hyg hy. “Ons behoort nou minstens onder op die hekke se vlak te wees. Ek dink ons moet binnekort uitkyk vir 'n draai na links om ons oos te neem. Ek hoop nie dit is ver nie. Ek is baie moeg. Ek moet 'n oomblik hier rus, al is elke orkgebroedsel agter ons aan.”

Gimli vat sy arm, en help hom om op 'n trappie te gaan sit. “Wat het daar bo by die deur gebeur?” vra hy. “Het jy die tromslaner teëgekome?”

“Ek weet nie,” antwoord Gandalf. “Maar ek het gevind ek bied skielik iets die hoof wat ek nooit vantevore teëgekome het nie. Ek kon aan niks anders dink om te doen buiten om 'n sluitspreuk op die deur te probeer plaas nie. Ek ken baie, maar om iets van daardie aard rég te doen, verg tyd, en selfs dan kan die deur met brute krag afgebreek word.

“Terwyl ek daar staan, kon ek orkstemme aan die ander kant hoor; ek het gedink hulle gaan die deur enige oomblik oopkloof. Ek kon nie hoor wat gesê word nie; dit het geklink of hulle in

hul eie afgryslieke taal praat. Al wat ek kon uitmaak, is *ghâsh*: dit beteken ‘vuur’. Toe kom iets die vertrek binne – ek kon dit deur die deur voel – en die orke was self bang en het stil geraak. Dit het die ysterring beetgekry, en toe my en my towerspreuk bemerk.

“Ek kan nie raai wat dit was nie, maar ek het nog nooit so ’n betwisting gevoel nie. Die teenspreuk was ongelooflik; dit het my amper gebreek. Vir ’n oomblik het ek beheer oor die deur verloor, en dit het begin oopgaan! Ek moes ’n bevelswoord spreek. Blykbaar het dit te veel spanning veroorsaak: die deur het aan stukke gespat. Iets donkers soos ’n wolk het al die lig binne-in geblokkeer, en ek is agteroor gegooi, met die trap af. Die hele muur het ingestort en ek dink die vertrek se dak ook.

“Ek’s bevrees Balin is diep begrawe, en miskien is iets anders ook daar begrawe. Ek kan nie sê nie. Maar ten minste is die gang agter ons heeltemal geblokkeer. Genade! Ek het nog nooit so uitgeput gevoel nie, maar dit is besig om oor te waai. En wat van jou, Frodo? Daar was nie tyd om dit te sê nie, maar ek was in my lewe nog nooit meer verheug as toe ek jou hoor praat nie. Ek was bevrees dit is ’n brawe maar dooie hobbit wat Aragorn dra.”

“Wat van my?” sê Frodo. “Ek’s lewendig, en heel, dink ek. Ek is gekneus en het seer, maar dit is nie te erg nie.”

“Wel,” sê Aragorn “Ek kan maar net sê hobbits is van ’n stoffasie gemaak wat so taai is dat ek die gelyke daarvan nog nooit teëgekom het nie. Het ek dit geweet, sou ek sagter gepraat het by die herberg in Bree! Daardie spiessteek sou ’n wildevarc deurboor het!”

“Wel, ek is bly om te sê dit het my nie deurboor nie,” sê Frodo; “hoewel dit voel of ek tussen ’n hamer en ’n aambeeld beland het.” Hy sê niks meer nie. Hy vind dit pynlik om asem te haal. “Jy aard na Bilbo,” sê Gandalf. “Daar steek meer in jou as wat mens dink, soos wat ek lank gelede vir hom gesê het.” Frodo wonder of hy meer met die opmerking bedoel as wat hy te kenne gee.

Hulle gaan weer verder. Kort voor lank praat Gimli. Hy het skerp oë in die donker. “Ek dink,” sê hy, “daar is lig daar voor. Maar dit is nie daglig nie. Dit is rooi. Wat kan dit wees?”

“*Ghâsh!*” prewel Gandalf. “Ek wonder of dit is wat hulle bedoel het: dat die laer vlakke aan die brand is? En tog, ons kan net verder gaan.”

Spoedig raak die lig onmiskenbaar en kan almal dit sien. Voor hulle flikker en gloei dit teen die gang se mure af. Hulle kan nou sien waar hulle loop: voor hulle hel die pad nogal skerp af, en ’n ent vorentoe is daar ’n lae gewelfde deurgang, waardeur die gloeiende lig kom. Die lug raak baie warm.

Toe hulle by die deurgang kom, beduie Gandalf hulle moet wag, en gaan deur. Hy staan net anderkant die opening, en hulle sien hoe sy gelaat deur ’n rooi gloed verlig word. Vinnig tree hy terug.

“Hier is een of ander nuwe duiwelary,” sê hy, “ongetwyfeld bedink om ons te verwelkom. Maar ek weet nou waar ons is: Ons het die Eerste Diepte bereik, die vlak reg onder die hekke. Dit is die Tweede Saal van Ou Moria; en die hekke is naby: anderkant die oostelike punt, links, nie verder as ’n kwartmyl nie. Oor die brug, teen ’n breë trap op, met ’n breë pad langs deur die Eerste Saal, en uit! Maar kom kyk!”

Hulle loer uit. Voor hulle is nog ’n massiewe saal. Dit is hoër en baie langer as die een waarin hulle geslaap het. Hulle is naby die oostelike punt; weswaarts strek dit die donkerte in. Twee rye suile troon in die middel af. Dit is uitgekap soos die stamme van magtige bome wat bolangs vertak om die dak met ’n loofwerk steen omhoog te hou. Die stamme is glad en swart, maar teen hulle oppervlak weerkaats ’n donkerrooi gloed. Oor die breedte van die vloer, naby die basis van twee yslike suile, het ’n groot skeur oopgegaan, en daaruit skyn ’n vurige rooi lig; elke dan en wan lek vlamme aan die rand, en krul dit om die suile se basis. Slierte donker rook draal in die warm lug.

“As ons met die hoofpad van die boonste sale af gekom het, was ons nou hier vasgekeer,” sê Gandalf. “Kom ons hoop die vuur lê nou tussen ons en ons agtervolgers. Kom! Daar is geen tyd om te verspil nie.”

Terwyl hy nog praat, hoor hulle weer die tromslag wat hulle volg: *Doem, doem, doem*. Van anderkant die skaduwees aan die westekant van die saal kom krete en die geblaas van horings. *Doem, doem*: dit lyk komplete of die suile bewe en die vlamme sidder.

“Nou vir die laaste wedloop!” sê Gandalf. “As die son buite skyn, kan ons moontlik nog ontsnap. Agter my aan!”

Hy draai links en snel oor die gladde vloer van die saal. Die afstand is groter as wat dit gelyk het. Terwyl hulle hardloop, hoor hulle agter hulle die ritme en weerklink van talle hasende voete. ’n Skril kreet weerklink: hulle is gesien. Daar is die klink en kletter van staal. ’n Pyl fluit oor Frodo se kop.

Boromir lag. “Hulle het nie dit verwag nie,” sê hy. “Die vuur het hulle afgesny. Ons is aan die verkeerde kant!”

“Kyk daar voor!” roep Gandalf uit. “Die brug is naby. Dit is gevaarlik en nou.”

Skielik sien Frodo ’n swart afgrond voor hom. Aan die einde van die saal verdwyn die vloer ’n onbekende diepte in. Die deur na buite kan net bereik word deur middel van ’n smal klipbrug, sonder rand of reling, wat die afgrond in een boog van vyftig voet oorspan. Dit was die Dwerge van ouds se verdediging teen enige vyand wat moontlik die Eerste Saal en die buitenste gange verower. Hulle kan dit slegs in enkelgelid oorsteek. Gandalf gaan staan op die rand, en die ander bondel agter hom saam.

“Neem die voortou, Gimli!” sê hy. “Pippin en Merry volgende. Reguit aan, en op met die trap anderkant die deur!”

Pyle val tussen hulle. Een tref Frodo en bons terug. Nog een deurboor Gandalf se hoed, en steek vas soos ’n swart veer. Frodo kyk agter hulle. Anderkant die vuur sien hy ’n gewemel van swart figure: daar blyk honderde orke te wees. Hulle swaai spiese en kromswaarde rond wat in die lig van die vuur so rooi soos bloed skyn. *Doem, doem* rol die tromslae, en word harder en harder; *doem, doem*.

Legolas draai om en hoewel dit ’n ver skoot vir sy klein boog is, plaas hy ’n pyl teen die koord van die boog. Hy span die boog, maar sy hand ruk, en die pyl tuimel na die grond. Hy uiter ’n kreet van misnoeë en vrees. Twee groot trolle kom te voorskyn; hulle dra groot plat blokke klip, en gooi dit neer om as loopplanke oor die vuur te dien. Maar dit is nie die trolle wat die Elf met vrees gevul het nie. Die geleedere van die orke het oopgegaan, en hulle maal om weg te kom, asof hulle self bang is. Van agter hulle nader iets. Wat dit is, kan nie gesien word nie: dit is soos ’n groot skaduwee, met ’n donker vorm in die middel, moontlik mensagtig, maar groter; en daar blyk ’n krag en verskrikking daarin te wees wat dit vooruit gaan.

Die vorm kom tot by die vuur se rand, en die lig vervaag asof ’n wolk oor die vuur gebuk het. Met ’n skielike beweging spring dit oor die skeur. Die vlamme dawer opwaarts om dit te begroet, en krul om die vorm; en ’n swart rook warrel in die lug. Die vorm se stromende maan ontvlam, en slier brandend agterna. In die regterhand is ’n lem soos ’n priemende tong vuur; in die linkerhand hou dit ’n sweep met talle rieme.

“Ai!” weeklaag Legolas. “’n Balrog! ’n Balrog is onderweg!”

Gimli staar met wydgesperde oë. “Durin se Vloek!” roep hy uit; hy laat sy byl val en bedek sy gesig.

“’n Balrog,” prewel Gandalf. “Nou verstaan ek.” Hy aarsel en leun swaar op sy staf. “Wat ’n bouse lot! En ek is reeds so vermoei.”

Die donker figuur snel na hulle, met vuur wat agterna stroom. Die orke skree en stroom oor die kliploopplanke. Toe lig Boromir sy horing en blaas daarop. Die uitdaging weerklink luid, en dreun soos die uitroep vanuit talle kele onder die massiewe dak. Die orke deins vir ’n oomblik terug, en die brandende skaduwee kom tot stilstand. Dan sterf die eggo’s so skielik soos ’n vlam wat deur ’n donker wind gesmoor is, en die vyand beweeg weer vorentoe.

“Oor die brug!” roep Gandalf onderwyl hy sy krag herwin. “Vlug! Dit is ’n vyand bo enige van julle se vuurmaakplek. Ek moet die smal weg verdedig. Vlug!” Aragorn en Boromir slaan nie ag op die bevel nie, maar staan steeds vas, sy aan sy, agter Gandalf by die verste punt van die

brug. Die ander gaan staan net binnekant die deuropening by die punt van die saal en draai om, nie in staat om hulle leier te los om die vyand alleen die hoof te bied nie.

Die Balrog bereik die brug. Gandalf staan bo die middel van die brugboog; hy leun op die staf in sy linkerhand, maar in sy ander hand glim Glamdring, koud en wit. Teenoor hom kom sy vyand weereens tot stilstand, en die skaduwee daarom spreid uit soos twee ontsaglike vlerke. Die vorm lig die sweep, en die rieme knetter en kras. Vuur kom vanuit die neusgate. Maar Gandalf staan geanker.

“Jy kan nie hier oorsteek nie,” sê hy. Die orke staan stil, en ’n doodse stilte daal neer. “Ek is ’n dienaar van die Geheime Vuur, draer van die vlam van Anor. Jy kan nie hier oorsteek nie. Die donker vuur gaan jou niks baat nie, vlam van Udûn. Keer terug na die skaduwee! Jy kan nie hier oorsteek nie.”

Die Balrog antwoord nie. Die vuur binne dit blyk dood te gaan, maar die duisternis raak groter. Die Balrog tree stadig vorentoe, tot op die brug, en strek dit skielik uit tot ’n groot lengte, en die vlerke spreid uit van muur tot muur; maar Gandalf kan steeds gesien word, ’n skynsel in die skemering; hy kom klein voor, en heeltemal alleen: grys en geboë, soos ’n verdorde boom voor die aanvang van ’n storm.

’n Vlamme rooi swaard kom meteens vanuit die skaduwee te voorskyn.

Glamdring glinster wit as antwoord.

Daar is ’n klinkende kletter en ’n flits wit vuur. Die Balrog val terug en die swaard spat aan smeltende skerwe. Die towenaar wankel op die brug, neem ’n tree terug, en staan dan weer stil. “Jy kan nie ... oorsteek ... nie!” sê hy.

Die Balrog spring vorentoe en land heeltemal op die brug. Die sweep kolk en sis.

“Hy kan nie alleen staan nie!” roep Aragorn skielik uit, en hardloop met die brug langs terug. “*Elendil!*” roep hy. “Ek staan by jou, Gandalf!”

“Gondor!” roep Boromir en hardloop agter hom aan.

Op daardie oomblik lig Gandalf sy staf, en slaan die brug voor hom met ’n luide kreet. Die staf spat aan stukke en val uit sy hand. ’n Verblindende vlag wit vlam skiet op. Die brug kraak, en verbrokkel aan die voete van die Balrog. Die klip waarop dit staan, tuimel die afgrond in terwyl die res oorbly, oorgehaal soos ’n kliptong wat die nietigheid in steek.

Met ’n verskriklike kreet val die Balrog vooroor, en toe tuimel die skaduwee na benede en verdwyn. Maar in die val klap dit die sweep, en die rieme krul om die towenaar se knieë, en sleep hom na die rand. Hy steier en val, gryp vergeefs na die klip, en gly die afgrond in. “Vlug, julle dwase!” roep hy uit, en verdwyn.

4.6 Die spieël van Galadriel (The Mirror of Galadriel) (Tolkien 1993:382-5)

Vertaling 6 beeld Frodo se visie in Galadriel se spieël uit. Dit verg ook 'n heel grafiese beskrywing, en bied die dialoog tussen Frodo en Galadriel.

“Wil jy nou kyk, Frodo?” sê die dame Galadriel. “Jy wou nie die towerkuns van Elwe aanskou nie en tog was jy tevrede.”

“Raai u my aan om te kyk?” vra Frodo.

“Nee,” sê sy. “Ek raai jou nóg aan nóg af om dit te doen. Ek is nie 'n raadgewer nie. Jy kan moontlik iets te wete kom, en of dít wat jy sien goed of sleg is, kan moontlik lonend wees, of straks nie. Om te sien, is sowel goed as gevaarlik. En tog dink ek, Frodo, dat jy oor voldoende moed en wysheid vir die waagstuk beskik, anders sou ek jou nie hierheen gebring het nie. Maak soos jy goeddink!”

“Ek sal kyk,” sê Frodo, en hy klim op die voetstuk en buk oor die donker water. Die spieël klaar onmiddellik op en Frodo sien 'n land gehul in skemerdonker. In die verte toring berge duister teen 'n vaalgrys hemel. 'n Lang, grys pad kronkel tot waar dit buite sig verdwyn. Ver weg kom 'n figuur stadig met die pad af, eers dof en klein, maar dan word dit groter en duideliker soos dit nader kom. Frodo besef skielik dat dit hom aan Gandalf herinner. Hy roep amper die towenaar se naam hardop uit, maar sien dan dat die figuur nie in grys geklee is nie maar in wit, 'n wit wat dofweg in die skemer skyn, en in die figuur se hand is 'n wit staf. Die kop is vooroor gebuig sodat hy nie die gesig kan sien nie en dan beweeg die figuur om 'n draai in die pad en verdwyn buite sig van die spieël. Twyfel syfer Frodo se gedagtes na binne: was dit 'n visie van Gandalf op een van sy vele eensame reise van lank gelede, of was dit Saruman?

Die visie verander. Dis kort en vlietend maar hy sien 'n duidelike blik van Bilbo wat rusteloos in sy kamer rondstap. Die tafel is besaai met deurmekaar papiere; reën giet teen die vensters neer.

Daar is 'n tussenpose, en daarna volg talle vlugtige tonele wat Frodo op een of ander manier weet deel vorm van 'n groot geskiedenis waarby hy betrokke geraak het. Die mis klaar op en hy sien 'n beeld wat hy nooit vantevore aanskou het nie maar onmiddellik herken: die see. Dit word donker. Die see dein en woed in 'n groot storm. Dan sien hy afgeëts teen die son, wat bloedrooi in 'n wolkbank wegsink, die swart buitelyne van 'n seilskip met hoë maste en geskeurde seile wat vanuit die Weste aangevaar kom. En toe 'n breë rivier wat deur 'n dig bewoonde stad vloei. Toe 'n wit vesting met sewe torings. En toe weer 'n skip met swart seile, maar nou is dit weer oggend en die water rimpel in die lig en 'n vlag met die embleem van 'n wit boom daarop glinster in die son. Rook verrys, soos dié van vuur en oorlogstryd, en die son

gaan weer onder met 'n brandende rooi wat vervaag tot 'n grys mis, en 'n kleinerige skip raak wasig in die mis, vonkelend met liggies. Dit verdwyn en Frodo sug en maak hom reg om terug te tree.

Maar skielik raak die spieël heeltemal donker, so donker asof 'n gat in die wêreld van sig oopgegaan het, en Frodo staar 'n leegte na binne. In die swart afgrond verskyn 'n enkele oog wat stadig groei tot dit bykans die hele spieël vul. So verskriklik is dit dat Frodo vasgenael staan, nie in staat om uit te roep of sy blik weg te skeur nie. Die oog is deur vuur omsoom maar self is dit glasig, geel soos dié van 'n kat, waaksaam en strak, en die swart spleet van die pupil lei na 'n put, 'n venster op niks.

Dan begin die oog dwaal. Dit soek hier en dit soek daar en Frodo weet met sekerheid en afgryse dat hy een van die vele dinge is waarna dit soek. Maar hy weet ook dat dit hom nie kan sien nie – nog nie, tensy hy wil hê dit moet. Die ring wat aan die kettinkie om sy nek hang, raak swaar, swaarder as 'n groot klip, en sy kop word afwaarts gerem. Dit lyk of die spieël warm begin raak en stoom kringel vanuit die water. Frodo sak vorentoe.

“Moenie aan die water raak nie,” sê die dame Galadriel saggies. Die visie vervaag en Frodo besef dat hy na die koel sterre kyk wat in die silwer kom skitter. Hy tree terug, sy hele liggaam aan die bewe, en kyk na Galadriel.

“Ek weet wat dit is wat jy laaste gesien het,” sê sy, “want dit is ook in my gedagtes. Moenie vrees nie! Maar moenie dink dit is bloot deur 'n gesing tussen die bome, of selfs die slank pyle van elweboë, dat hierdie land van Lothlórien behou, en teen die vyand daarvan bewaar word nie. Ek sê vir jou, Frodo, dat selfs terwyl ek met jou praat, bespeur ek die donker vors, en ek ken sy gedagtes, of al daardie gedagtes van hom wat Elwe betref. En hy tas immer rond om my en my gedagtes te sien. Maar die deur bly steeds toe!”

Sy lig haar wit arms en sprei haar hande uit na die ooste in 'n gebaar van verwerping en ontsegging. Eärendil, die aandster, mees geliefde ster van die Elwe, skyn helder bo hulle. So helder is dit dat die figuur van die Elwedame 'n dowwe skadu op die grond gooi. Die ster se strale flikker teen 'n ring aan haar vinger; dit glinster soos gepoleerde goud belê met silwer lig, en 'n wit steentjie aan die ring skitter asof die aandster neergedaal het om op haar hand rus te vind. Frodo staar met verwondering na die ring; en skielik is dit of hy verstaan.

“Ja,” raai sy sy gedagtes, “dit is nie toelaatbaar om daaroor te praat nie, en Elrond kon dit nie doen nie. Maar dit kan nie vir die ringdraer weggesteek word nie, en vir iemand wat die oog

gesien het nie. Dit is inderdaad in die land van Lórien aan die vinger van Galadriel waar een van die drie steeds vertoef. Dit is Nenya, die ring van Adamant, en ek is bewaarder daarvan.

“Hy vermoed dit, maar hy weet nie – nog nie. Kan jy nou sien hoekom jou koms hierheen vir ons soos die voetval van verdoemenis is? Want indien jy misluk, word ons aan die vyand blootgelê. En tog, indien jy slaag, sal ons mag afneem, en sal Lothlórien wegskeer, en sal dit deur die getye van die tyd weggevee word. Ons moet heengaan na die Weste of taan tot landelike bewoners van grot en vallei, om mettertyd te vergeet, en vergeet te word.”

Frodo buig sy hoof. “En waarvoor wens u?” vra hy oplaas.

“Dat wat moet wees, sal wees,” antwoord sy. “Die liefde van die Elwe vir hul grond en vir hul werke is dieper as die dieptes van die see, en hul berou is onsterflik en kan nooit volkome gesus word nie. En tog sal hulle as eerder versmaai as om hulle aan Sauron te onderwerp want hulle ken hom nou. Jy is nie aanspreeklik vir die lot van Lothlórien nie, maar slegs om jou taak te verrig. En tog kan ek wens dat die een ring nooit gesmee is nie, of dat dit vir ewig verlore gebly het.”

“Die dame Galadriel is wys en vreesloos en regverdig,” sê Frodo. “Ek sal u die een ring gee, indien u daarvoor vra. Hierdie taak is bo my vuurmaakplek.” Galadriel lag met ’n skielike helder lag. “Die dame Galadriel kan moontlik wys wees,” sê sy, “en tog het sy haar gelyke in hoflikheid hier teëgekom. Sagkens word jy nou gewreek omdat ek jou hart met ons eerste ontmoeting beproef het. Jy begin om met ’n skerp oog te sien, Frodo. Ek ontken nie dat my hart innig daarna gehunker het om dit te versoek wat jy aanbied nie. Jare lank peins ek al oor wat ek moontlik sou doen, indien die groot ring in my hande sou val, en waarlik! dit is binne my bereik gebring. Die boosheid wat so lank gelede bedink is, werk voort op baie maniere, of Sauron self nou staan of val. Sou dit nie ’n edele daad gewees het om aan sy ring toe te dig nie, indien ek die ring met geweld of vrees van my gas sou neem?

“En nou kom dit uiteindelik. Jy sal my die ring uit vrye wil gee! In stede van die donker vors, sal jy ’n koningin oprig. En ek sal nie donker wees nie, maar beeldskoon en skrikwekkend soos die oggend en die nag! Sierlik soos die see en die son en die sneeu op die berg! Afgryslik soos die storm en die weerligstraal! Sterker as die fundamente van die aarde. Almal sal my bemin en in wanhoop verval!”

Sy lig haar hand en daar skyn ’n grootse lig vanuit die ring wat sy dra wat slegs haar verlig en alles om haar in duister laat. Sy staan voor Frodo en dit is of haar lengte sonder perke strek en haar skoonheid bo uitwisbaarheid verhewe is, en sy kom vir hom sowel vreesaanjaend as

eerbiedwaardig voor. Dan laat sak sy haar hand, en die lig vervaag, en skielik lag sy weer, en kyk! sy het gekrimp: 'n skraal Elwevrou, geklee in eenvoudige wit wie se bedaarde stem sag en hartseer is.

“Ek slaag die toets,” sê sy. “Ek sal verbleek en na die Weste gaan, en ek sal Galadriel bly.”

4.7 Die ruiters van Rohan (The Riders of Rohan)

(Tolkien 1993:451-5)

Vertaling 7 is om twee redes gekies: dit beeld die dialoog tussen hoofsaaklik Aragorn en Éomer uit, sowel as die onderliggende spanning met hulle ontmoeting. Verder dien dit die doel om 'n indruk van die ruiters van Rohan te skep wat ooreenstem met die indruk wat in die bronteks geskep word.

Naderhand kan selfs Gimli die ver-af ritme van galoppende hoewe hoor. Die ruiters, op die spoor, het weg geswenk van die rivier en nader nou die rûens. Hulle ry soos die wind.

Die geroep van helder, sterk stemme weerklink nou oor die vlakte. Skielik swaai hulle kortom en kom met die gedreun van donderweer aangejaag, en die voorste ruiter swaai weg; hy beweeg met die voet van die heuwel langs en lei die ruitery teen die westelike rand van die rûens terug suidwaarts. Agter hom ry hulle aan: 'n lang linie geharnaste mans – vlug, fel, glansend en goed om te aanskou.

Hulle perde is groot van gestalte, sterk en mooi gebou; die grys velle glinster, hulle lang sterte stroom in die wind en die maanhare op die trotse nekke is gevleg. Die mense wat hulle ry, pas goed by hulle: lank met lang ledemate, en vlasblond vloei hulle hare van onder hul ligkleurige helms, en stroom in lang vlegsels agter hulle; hulle gesigte is vurig en gedug. In hulle hande is lang spiese van essenhout, geveerde skilde is oor hulle rûe geslinger, langswaarde hang aan hulle gordels, en blink gepoetste maliekolders kom tot by die knieë.

Twee-twee galop hulle verby, en hoewel een elke dan en wan hom in die stiebeuels lig, en vorentoe en na weerskante tuur, blyk hulle nie die drie vreemdelinge te bespeur wat hulle stil sit en dophou nie. Die ruitery het byna verby beweeg toe Aragorn skielik opstaan en in 'n harde stem roep:

“Watter nuus uit die noorde, ruiters van Rohan?”

Met verbysterende spoed en vernuf teuel hulle hul rosse in, swenk en kom om die drie gejaag. Spoedig bevind die drie metgeselle hulle in 'n sirkel ruiters wat om hulle beweeg, op met die helling agter hulle, en dan weer af, om en om, met die sirkel wat nouer en nouer word. Aragorn staan stil; die ander twee sit sonder om te beweeg, en wonder watter wending sake gaan neem.

Eensklaps, sonder woord of kreet, kom die ruiters tot stilstand. 'n Ruigte spiese rig op die vreemdelinge; sommige van die ruiters hou 'n boog vas, die pyl reeds teen die styfgespande koord. Dan ry een man vorentoe. Hy is 'n lang man, langer as al die ander, en van sy helm vloei 'n wit perdestert as pluim. Hy beweeg nader totdat die punt van sy spies minder as 'n voet van Aragorn se bors is. Aragorn roer nie.

“Wie is julle, en wat doen julle in hierdie land?” sê die ruiter. Hy gebruik die Omgangstaal van die Weste, in wyse en toon soortgelyk aan die spraak van Boromir, man van Gondor.

“Ek word Stryker genoem,” antwoord Aragorn. “Ek kom vanuit die noorde. Ek jag orke.”

Die ruiter spring uit sy saal. Hy gee sy spies vir 'n ander ruiter wat nadergery het, en nou langs hom afklm; dan trek hy sy swaard en staan aangesig tot aangesig met Aragorn terwyl hy hom stip betrag, hoewel nie sonder verwondering nie. Oplaas praat hy weer.

“Ek het eers gedog julle is self orke,” sê hy. “Maar ek sien nou dit is nie so nie. Julle weet maar min van orke, as dít is hoe julle te werk gaan om hulle te jag. Hulle was vinnig en goed bewapen, en daar was baie. Julle sou van jagter in prooi verander het, sou julle hul ooit ingehaal het. Maar daar is iets vreemds omtrent jou, Stryker.” Hy rig sy helder, skerp oë op die Swerwer. “Daardie naam wat jy my gee, is geen Mens s'n nie. En julle gewaad is ook vreemd. Het julle vanuit die gras ontspruit? Hoe het julle ons sig ontwyk? Is julle Elwemense?”

“Nee,” sê Aragorn. “Net een van ons is 'n Elf – Legolas van die Woudryk in verafgeleë Skimwoud. Maar ons het deur Lothlórien gekom, en die geskenke en guns van die dame gaan ons mee.”

Die ruiter kyk na hulle met hernude verwondering, maar sy oë verhard. “Dan ís daar 'n dame in die Goue Woud, soos die verhale van ouds vertel!” sê hy. “Hulle sê daar is min wat haar nette ontsnap. Dit is vreemde dae hierdie! Maar as julle by haar in die guns staan, dan is julle moontlik óók netwewers en towenaars.” Hy werp skielik 'n koue blik na Legolas en Gimli. “En julle twee se swygzaamheid?” eis hy.

Gimli staan op en plant sy voete ferm uitmekaar; sy hand klem die hef van sy byl stewig vas, en sy donker oë blits. “Gee my jou naam, perdemeester, en ek sal jou myne gee, en nog meer daarby,” sê hy.

“Wat dít betref,” sê die ruiter terwyl hy af gluur na die Dwerg. “Die vreemdeling behoort hom éérste bekend te stel. Ewenwel, my naam is Éomer, seun van Éomund, en ek word die Derde Maarskalk van die Ruiterperk genoem.”

“Nou maar, Éomer, seun van Éomund, Derde Maarskalk van die Ruiterperk, laat Gimli die Dwerg, seun van Glóin, jou waarsku teen dwase woorde. Jy praat boos van dit wat aanskouliker is as wat jou gedagtes ooit kan begryp, en slegs dwaasheid kan jou verskoon.”

Éomer se oë gloei heftig, en die manne van Rohan mompel ergerlik, en beweeg dreigend nader met hulle spiese. “Ek sou jou kop afkap, baard en als, meester Dwerg, as dit net ’n bietjie hoër van die aarde gestaan het,” sê Éomer.

“Hy staan nie alleen nie,” sê Legolas; blitsig span hy sy boog en glip ’n pyl teen die koord met hande vinniger as sig. “Jy sterf voor die eerste haal van jou swaard.”

Éomer lig sy swaard en sake kon ’n ramspoedige wending geneem het, maar Aragorn spring tussen hulle in, en lig sy hand. “Verskoning, Éomer!” roep hy uit. “Wanneer jy meer weet, sal jy verstaan waarom jy my metgeselle ontstel het. Ons koester geen kwade bedoelings jeens Rohan, of die inwoners nie – nóg mens nóg perd. Wil jy nie ons verhaal aanhoor voordat ons slaags raak nie?”

“Ek sal,” sê Éomer, en lat sak sy swaard. “Maar swerwers in die Ruitersperk sal wys wees om in hierdie dae van twyfel minder arrogant te wees. Sê my eers jou regte naam.”

“Sê my eers wie jy dien,” sê Aragorn. “Is jy vriend of vyand van Sauron, die donker vors van Mordor?”

“Ek dien slegs die Heer van die Perk, Théoden Koning, seun van Thenghel,” antwoord Éomer.

“Ons dien nie die mag van die verafgeleë Swart Land nie, maar verkeer ook nog nie openlik in oorlog met hom nie; en as julle van hom vlug, moet julle hierdie land eerder verlaat. Daar is moeilikheid op al ons grense, en ons word bedreig; maar ons verlang slegs om vry te wees, en om te leef soos ons geleef het, en na onself om te sien, en om geen vreemde heer, goed of boos, te dien nie. In beter dae het ons gaste vriendeliker verwelkom, maar in hierdie tye vind die ongenooide gas ons hard en heet. Kom nou! Wie is julle? Wie dien julle? Op wie se bevel jag julle Orke in ons land?”

“Ek dien geen mens nie,” sê Aragorn; “maar ek vervolg die dienaars van Sauron in welke land hulle ook al gaan. Onder sterflike Mense is daar min wat meer van Orke af weet, en dis nie uit vrye keuse wat ek hulle op hierdie manier jag nie. Die Orke wat ons agtervolg, het twee van my vriende gevange geneem. In sulke nood reis ’n man sonder perd te voet, en hy vra nie toestemming om die spoor te volg nie. En hy tel ook nie die koppe van die vyand nie, behalwe met ’n swaard. Ek is nie wapenloos nie.”

Aragorn skuif sy mantel terug. Die elfskede glinster toe hy dit omklem, en die helder lem van Andúril skyn soos ’n onverwagse vlam toe hy dit uittrek. “Elendil!” roep hy uit. “Ek is Aragorn, seun van Arathorn, en word Elessar genoem – die Elfsteen, Dúnadan, die erfgenaam van Isildur, Elendil se seun, van Gondor. Hier is die swaard wat gebreek was, en weer gesmee is! Bied jy my hulp, of bied jy my teenstand? Kies vinnig!”

Gimli en Legolas kyk met verwondering na hulle metgesel want in hierdie luim het hulle hom nog nooit aanskou nie. Hy blyk in gestalte te gegroei het terwyl Éomer gekrimp het; en in sy

besielde gesig bespeur hulle vlugtig 'n visie van die mag en majesteit van die konings van klip. Vir 'n oomblik kom dit vir Legolas se oë voor of 'n wit vlam soos 'n glansende kroon bo Aragorn se voorhoof flikker.

Éomer tree terug en op sy gelaat is 'n uitdrukking van ontsag. Hy slaan sy trotse oë af. “Dit is inderdaad vreemde dae hierdie,” prewel hy. “Drome en legendes ontspruit vanuit die gras.”

“Vertel my, heer,” sê hy, “wat bring julle hierheen? En wat is die betekenis van die donker woorde? Boromir, seun van Denethor is lank gelede al weg op soek na 'n antwoord, en die perd wat ons hom geleen het, het ruitersloos teruggekeer. Watter lot bring julle vanuit die noorde?”

“Die lot van keuse,” sê Aragorn. “Dit kan jy wel vir Théoden, seun van Thenghel sê: Openlike oorlog lê vir hom voor – sáám met Sauron, of teen hom. Niemand kan nou leef soos hulle geleef het nie, en min gaan dit behou wat hulle hul eie noem. Maar oor hierdie belangrike sake sal ons later praat. As die noodlot dit so beskik, sal ek self na die koning gaan. Nou het ek iets allernodigs, en ek vra om hulp, of minstens vir tyding. Jy het gehoor ons agtervolg 'n Orkleërmag wat ons vriende ontvoer het. Wat kan jy ons vertel?”

“Dat julle hulle nie verder hoef te agtervolg nie,” sê Éomer. “Die orke is vernietig.”

“En ons vriende?”

“Ons het niemand buiten orke gevind nie.”

“Dit is voorwaar vreemd,” sê Aragorn. “Het julle deur die gesneuweldes gesoek? Was daar geen liggame buiten dié van orke nie? Hulle sal klein wees – slegs kinders in julle oë – ongeskoeid, maar in grys geklee.”

“Daar was nóg dwerge, nóg kinders,” sê Éomer. “Ons het al die gesneuweldes getel, en hulle gestroop, en daarna die karkasse op 'n hoop gegooi en verbrand, soos ons gewoonte is. Die as is steeds aan't rook.”

“Ons praat nie van dwerge of kinders nie,” sê Gimli. “Ons vriende was hobbits.”

“Hobbits?” sê Éomer. “En wat is dit nogal? Dit is 'n vreemde naam.”

“'n Vreemde naam vir 'n vreemde volk,” sê Gimli. “Maar hierdie hobbits het ons baie na aan die hart gelê. Dit lyk of julle in Rohan gehoor het van die woorde wat Minas Tirith gekwel het. Dit maak melding van die halfling. Hierdie hobbits is halflinge.”

“Halflinge!” lag die ruiter wat langs Éomer staan. “Halflinge! Maar hulle is net mensies in ou liedjies en kinderverhale uit die noorde. Bewandel ons legendes of die groen aarde in die daglig?”

“'n Man kan albei doen,” sê Aragorn. “Want nie ons nie, maar diegene wat ná ons kom, gaan die legendes van ons tyd skep. Die groen aarde, sê jy? Dit is die magtige maaksel van legendes, hoewel jy dit in die daglig vertree.”

“Die tyd stap aan, heer,” sê die ruiter, sonder om ag te slaan op Aragorn se woorde. “Ons moet suid haas. Kom ons lewer hierdie wilde mense aan hul giere uit. Of kom ons bind hulle vas en neem hulle na die koning.”

“Vrede, Éothain!” sê Éomer in sy eie taal. “Laat my ’n wyle alleen. Sê vir die *éored* om in die pad aan te tree, en maak reg om na die Entwade te ry.”

4.8 Die Uruk-hai (The Uruk-hai)

(Tolkien 1993:466-8)

Vertaling 8 beeld die Uruk-hai uit, deur sowel die behandeling deur die twee orke van Pippin en Merry as die taalgebruik tydens die woordewisseling tussen Uglúk en Grishnákh, en die bloedige konfrontasie wat volg.

Hy worstel ’n rukkie, heeltemal vergeefs. Een van die Orke wat naby sit, lag en sê iets vir ’n makker in hulle afgryslike taal. “Rus terwyl jy kan, jou klein twak!” sê hy dan vir Pippin in die Omgangstaal, wat hy amper so afgryslik soos sy eie laat klink. “Rus terwyl jy kan! Ons sal binnekort een of ander nut vir jou bene vind. Voor ons terugkeer, sal jy wens jy’t g’n niks bene gehad nie.”

“As ek my sin kon kry, het jy nou gewens jy was vrek,” sê die ander. “Ek sou jou laat tjank het, jou mislike brak.” Hy buk laag oor Pippin, bring sy geel slagande tot naby die hobbit se gesig. Hy het ’n swart mes met ’n lang, ru gekepte lem in sy hand. “Lê stil, of ek begin jou bietjie hiermee te kielie,” sis hy. “Moenie aandag trek nie, of ek vergeet dalk net my bevel. Vervloekte Ysterhoffers! *Uglúk u bagronk sha pushdug Saruman-glob búbhosh skai*,” en hy slaan oor na ’n lang ontstoke tirade in sy eie tong wat stadig wegkwyn in ’n gegrom en gemor.

Pippin lê stil, vreesbevange, hoewel die pyn in sy polse en enkels toeneem, en die klippe onder hom in sy rug in boor. Om sy gedagtes van homself af te lei, luister hy aandagtig na alles wat hy kan hoor. Daar is baie stemme om hom, en hoewel Ork-spraak altyd vol haat en woede klink, is dit duidelik dat ’n rusie ontstaan het, en hewiger begin raak.

Pippin is verras om agter te kom dat hy die meeste van die gepraat verstaan; baie van die Orke gebruik gewone taal. Blykbaar is daar lede van twee of drie heeltemal verskillende stamme, en hulle verstaan nie mekaar se Ork-spraak nie. Daar word kwaai gedebatteer oor wat hulle nou te doen staan: watter koers hulle moet inslaan en wat met die gevangenes gedoen moet word.

“Daar’s g’n niks tyd om hulle ordentlik te dood nie,” sê een. “G’n tyd vir speel op hierdie uitstappie nie.”

“Dit kan nie gehelp word nie,” sê ’n ander een. “Maar hoekom hulle nie gou doodmaak nie – maak hulle nou vrek? Hulle’s ’n vervloekte oorlas, en ons is haastig. Dit raak aand, en ons moet roer.”

“Bevele,” sê ’n derde stem met ’n diep grom. “Maak almal dood maar nie die Halflinge nie; hulle moet so gou moontlik lewendig teruggebring word.’ Dis my bevele.”

“Waarvoor is hulle nodig?” vra verskeie stemme. “Hoekom lewendig? Is hulle vet pret?”

“Nee! Ek het gehoor een van hulle het iets, iets wat nodig is vir die oorlog, een of ander Elfkomploot. Elk geval, hulle sal al twee ondervra word.”

“Is dit al wat jy weet? Hoekom deursoek ons hulle nie en vind uit? Dalk kry ons iets wat ons self kan gebruik.”

“Dit is ’n baie interessante opmerking daardie,” smaal ’n stem, sagter as die ander, maar boser. “Ek sal dit dalk moet aangee. Die gevangenes sal nie deursoek of beroof word nie: Dit is my bevele.”

“En myne ook,” sê die diep stem. “Lewendig en soos toe hulle gevang is, niks bederf nie.’ Dit is my bevele.”

“Nie ons bevele nie!” sê een van die stemme van vroeër. “Ons kom al die pad van die Myne om dood te maak, en ons makkers te wreek. Ek wil doodmaak, en dan terug gaan noord.”

“Wens dan maar vir iets anders,” sê die grommende stem. “Ek is Uglúk. Ek’s in bevel. Ek keer terug na Ysterhof met die kortste pad.”

“Is Saruman meester, of die Groot Oog?” sê die bese stem. “Ons moet dadelik teruggaan Lugbúrz toe.”

“As ons die Groot Rivier kon oorsteek, kon ons dalk,” sê ’n ander stem. “Maar daar is nie genoeg van ons om dit onder na die brúe toe te waag nie.”

“Ek het oorgekom,” sê die bese stem. “’n Gevlerkte Nazgûl wag noord van hier op die oosoewer vir ons.”

“Dalk, dalk! Dan vlieg jy weg met ons gevangenes en kry al die betaling en beloning in Lugbúrz, terwyl ons so goed ons kan moet voetslaan deur Perdewêreld. Nee, ons moet bymekaar bly. Hierdie wêreld is gevaarlik: vol vieslike rebelle en struikrowers.”

“Ja, ons moet bymekaar bly,” grom Uglúk. “Ek vertrou nie julle klein varknekke nie. Buite julle eie hokke het julle niks murg in jul pype nie. Was dit nie vir ons nie, sou julle almal

weggehol het. Ons is die vegtende Uruk-hai! Ons het die groot kryger afgemaai. Ons het die gevangenes geneem. Ons is die dienaars van Saruman die Wyse, die Wit Hand: die Hand wat ons mensvleis gee om te eet. Ons het uit Ysterhof gekom, en julle hiernatoe gelei, en ons sal julle teruglei met die pad wat ons kies. Ek is Uglúk. Ek het gepraat.”

“Jy het meer as genoeg gepraat, Uglúk,” smaal die bose stem. “Ek wonder hoe hulle daarvan sal hou in Lugbúrz. Hulle dink dalk net Uglúk se skouers moet van sy opgeswelde kop bevery word. Hulle kan dalk vra waar sy vreemde idees vandaan kom. Kom dit dalk van Saruman? Wie dink hy is hý, om hom so op sy eie met sy smerige wit hande in te rig? Hulle stem dalk net met my saam, met Grishnákh, hul betroubare boodskapper; en ek, Grishnákh, sê: Saruman is ’n gek, en ’n vuil verraderlike gek. Maar die Groot Oog hou hom dop.

“Varknekke, sê jy? Hoe hou julle kêrels daarvan om várknekke genoem te word deur die misskrapers van ’n vuil, klein towenaartjie? Ek wed julle dis órkvleis wat hulle eet.”

Heelwat harde uitroepe in Ork-spraak beantwoord hom, en daar is die klinkende kletter van wapens wat getrek word. Pippin rol versigtig op sy sy, in die hoop om te sien wat gaan gebeur. Sy wagte het by die rusie gaan aansluit. In die skemerlig sien hy ’n groot swart Ork, waarskynlik Uglúk, wat aangesig tot aangesig staan met Grishnákh, ’n kort, krombeenkreatuur, baie breed en met lang arms wat byna tot op die grond hang. Rondom hulle staan heelwat kleiner goblins. Pippin veronderstel dít is die spul uit die noorde. Hulle swaarde en messe is getrek, maar hulle huiwer om Uglúk aan te val.

Uglúk uiter ’n kreet, en ’n aantal Orke byna so groot soos hy, storm nader. Skielik, sonder waarskuwing, spring Uglúk vorentoe, en met twee blitsige hale kap hy twee van sy teenstanders se kop af. Grishnákh tree na eenkant en verdwyn in die skaduwee. Die ander deins terug, en een tree na agter en struikel met ’n vloek oor Merry se uitgestrekte liggaam. Dit red waarskynlik die Ork se lewe want Uglúk se volgelinge spring oor hom en maai nog een met hulle breëlemswaarde af. Dit is die wag met die geel slagande. Sy liggaam val bo-op Pippin, die lang, gekepte mes steeds in sy vingers vasgeklem.

“Sit weg julle wapens!” roep Uglúk. “En staak hierdie twak! Ons gaan reguit wes van hier, en af met die trap af. Dan reguit na die rûens, en met die rivier langs na die woud. En ons beweeg dag en nag. Dit duidelik?”

“Nóú,” dink Pippin. “As dit daardie lelike kêrel net ’n rukkie neem om sy troepe onder beheer te kry, het ek ’n kans.” ’n Sweempie hoop het by hom opgevlam. Die rand van die swart mes

het sy arm skrams gesny, en toe afgegely tot by sy pols. Hy voel die bloed wat na sy hand afspyl, maar hy voel ook die koue aanraking van staal teen sy vel.

Die orke maak reg om hulle tog voort te sit, maar van die noorderlinge is nog teësinnig, en die Ysterhowers maak nog twee van kant voordat die res die aftog blaas. Daar is 'n warboel en baie geskel, en vir 'n oomblik hou niemand Pippin dop nie. Sy bene is stewig vasgebind, maar sy arms net om die polse, en sy hande is voor hom. Hy kan al twee saambeweeg, al is die tou verskriklik styf vas. Hy stoot die dooie Ork na eenkant, waag dit skaars om asem te haal, en skuif die tou om sy polse se knoop op en af teen die lem van die mes. Die lem is skerp en die dooie hand klem dit vas. Die tou is gesny! Pippin tel dit vinnig op en knoop dit sodat dit 'n los armband met twee lusse vorm, en glip dit oor sy hande. Dan lê hy baie stil.

4.9 Boombaard (Treebeard) (Tolkien 1993:496-9)

Boombaard se idiosinkratiese, woordryke manier van praat word in vertaling 9 uitgebeeld, en die lied "The Ent and the Ent-wife" vorm deel van die vertaalde poësie.

"Dit is 'n nogal vreemde en hartseer storie," vervolg hy ná 'n tussenpose. "Toe die wêreld jonk was, en die woude wild was en wyd gelê het, het die Ents en die Entvroue – en toe was daar nog Entmeisies: ai, die skoonheid van Fimbrelthil, van Leniglid die vlugvoetige, in die dae van ons jeug! – hulle het saam gewandel en hulle het saam gewoon. Maar ons harte het nie op dieselfde wyse aanhou groei nie: die Ents het hulle liefde gegee aan dinge wat hulle in die wêreld teëgekom het, en die Entvroue het hulle gedagtes op ander dinge gerig, want die Ents was lief vir die groot bome en die wilde woude, en die hange van die hoë heuwels; en hulle het van die bergstrome gedrink en het net van die vrugte geëet wat die bome in hulle pad laat val het; en hulle het by die Elwe geleer en met die bome gepraat. Maar die Entvroue het hulle gedagtes gerig op die geringer bome, en op die grasvelde in die sonskyn anderkant die voete van die oerwoudreuse; en hulle het die sleedoring gesien in die ruigte, en die wilde appel en die kersie aan't bloei in die lente, en die groen kruie in die vleilande in die somer, en die stuiwegras in die herfsvelde. Hulle het nie daarna gehunker om met hierdie dinge te praat nie; maar hulle wou hê dat hulle moes hoor en dat hulle gehoor moes gee aan wat vir hulle gesê word. Die Entvroue het hulle beveel om na hulle wens te groei en blare en vrugte na hulle smaak te dra; want die Entvroue het gehunker na orde, en oormaat, en vrede (waarmee hulle bedoel het dat dinge moes bly soos hulle dit geplaas het). Derhalwe het die Entvroue tuine gemaak om in te woon. Maar ons Ents het aanhou swerf, en het net dan en wan by die tuine aangedoen. Toe die Duisternis in die noorde aangebreek het, het die Entvroue die Groot Rivier

oorgesteek, en nuwe tuine gemaak, en nuwe lande bewerk, en ons het hulle minder gereeld gesien. Ná die Duisternis omvergewerp is, het die land van die Entvroue ryklik tot bloei gekom, en hulle lande het vol koring gestaan. Baie mense het die kundigheid van die Entvroue aangeleer en groot eer aan hulle betoon; maar ons was vir hulle net 'n legende, 'n geheim in die hart van die oerwoud. En tog hier is ons steeds terwyl al die tuine van die Entvroue verwoes is: Mense noem dit nou die Bruinveld.

“Ek onthou dit was lank gelede – ten tye van die oorlog tussen Sauron en die Mense van die See – 'n verlange het oor my gekom om Fimbrethil weer te sien. Toe ek haar laas gesien het, was sy steeds baie mooi in my oë, hoewel baie anders as die Entmeisie van ouds. Want die Entvroue was geboë en gebruin van hulle arbeid, hulle hare verbleik deur die son, die kleur van ryp koring en hulle wange soos rooi appels. En tog was hulle oë steeds die oë van ons eie mense. Ons het Anduin oorgesteek en hulle land bereik, maar daar het ons 'n woestyn gevind: dit was verbrand en onwortel, want oorlog het daardeur beweeg. Maar die Entvroue was nie daar nie. Ons het lank geroep, en ons het lank gesoek; en ons het almal wat ons teëgekom het, gevra waarheen die Entvroue gegaan het. Sommige het gesê hulle het hulle nooit gesien nie, en ander het gesê hulle het hulle weswaarts sien loop, en sommige het gesê oos, en ander suid. Maar nêrens waar ons gegaan het, kon ons hulle vind nie. Ons smart was baie groot. En tog het die wilde woud geroep, en ons het daarheen teruggekeer. Baie jare lank het ons elke dan en wan uitgegaan en die Entvroue gaan soek, en ons het wyd en syd geloop en na hulle geroep op hul pragtige name. Maar met verloop van tyd het ons nie meer so dikwels gegaan nie, en nie meer so ver geswerf nie. En nou is die Entvroue vir ons net 'n herinnering en ons baarde is lank en grys. Die Elwe het baie liederes geskep oor die Ents se Soektog, en sommige van die liederes is oorgedra in die taal van Mense. Maar ons het geen liederes daaroor geskep nie, en het daarmee genoeg geneem om hulle pragtige name te singpraat wanneer ons aan die Entvroue dink. Ons glo dat ons moontlik in dae wat kom weer kan ontmoet, en dalk sal ons 'n land vind waar ons saam kan woon en albei gelukkig kan wees. Maar daar word voorspel dat dit slegs gaan gebeur wanneer ons albei alles verloor het wat ons nou het. En dit is baie moontlik dat daardie tyd ten einde laaste nader. Want as Sauron van ouds die tuine vernietig het, is dit waarskynlik dat die vyand van vandag al die woude gaan verdor.

“Daar was 'n Elwelied wat hieroor gepraat het, of dit is ten minste hoe ek dit verstaan. Dit is al met die Groot Rivier langs gesing, maar let wel, dit was nooit 'n Entlied nie: dit sou 'n baie lang lied in Ents gewees het! Maar ons ken dit uit ons koppe en neurie dit dan en wan. Dit is hoe dit in julle taal klink:

Ent: Wanneer Lente die beukeblaar oopvou, en daar is vog in die tak;

- wanneer wind teen die rant is en lig oor die woudstroom sak;
 wanneer treë lank is en asem diep, en die berglug fris,
 kom terug na my! Kom terug na my en sê hoe mooi my land is!
- Entvrou: Wanneer Lente na tuin en land kom, en koring is in die halm;
 wanneer bloeisel soos glimmend sneeu op die boorde talm;
 wanneer reënbui en son op aarde die lug met aroma verfris,
 sal ek hier vertoef, en sal nie kom, omdat my land mooi is.
- Ent: Wanneer Somer oor die wêreld lê, en op 'n middag goudgeel
 onder dak van slapende blare die drome van bome afspeel;
 wanneer woudportale groen en koel is, en wind is in die Weste,
 kom terug na my! Kom terug na my, sê my land is die beste!
- Entvrou: Wanneer Somer hangend' vrugte warm bak en bessies bruin brand;
 wanneer strooi goud is en die aar wit, die oes in die dorp aanland;
 wanneer heuning stort en appels swel, en hoewel wind is in die Weste,
 sal ek hier vertoef onder die Son, want my land is die beste!
- Ent: Wanneer Winter kom, die wilde winter wat heuwel en woud verdelg;
 wanneer bome val en sterloos' nag die sonloos' dag verswelg;
 wanneer wind in die dood'lik' Ooste is, dan sal in die bitter reën,
 ek na jou soek, en roep na jou: ek sal weer na jou heen!
- Entvrou: Wanneer Winter kom, en sang ophou; wanneer duister oplaas aanbreek;
 wanneer lig en arbeid oor is, en die dorre tak gebreek,
 sal ek uitkyk vir jou, en wag vir jou, dan kom ons weer byeen:
 saam sal ons op die pad begeef onder die bitter reën!
- Albei: Saam sal ons op die pad begeef wat lei na die Weste,
 en 'n land vind waar albei ons hart kan rus in ver' geweste.

Boombaard beëindig sy lied. "Dit is hoe dit klink," sê hy. "Dit is natuurlik Elfs: lighartig, vlugwoordig en weldra oor. Ek dink nie dit is te sleg nie. Maar die Ents kan gerus meer aan hulle kant sê, as hulle net meer tyd gehad het! Maar nou gaan ek opstaan en 'n bietjie slaap. Waar gaan julle staan?"

"Ons lê gewoonlik wanneer ons slaap," sê Merry. "Ons sal piekfyn wees hier."

"Lê wanneer julle slaap!" sê Boombaard. "Maar natuurlik! Hm, hoem: ek het vergeet. Daardie lied het oue tye in herinnering teruggeroep; ek het amper gedink ek praat met jong Entlinge. Nou toe, julle kan op die bed lê. Ek gaan in die reën staan. Goeienag!"

Merry en Pippin klim op die bed en krul op in die sagte gras en varings. Dit is vars met 'n soet geur, en warm. Die ligte doof uit en die gloed van die bome vervaag, maar buite onder die gewelf kan hulle Boombaard sien staan, bewegingloos, met sy arms bo sy kop gelig. Die helder sterre loer vanuit die hemel en verlig die vallende water wanneer dit oor sy vingers en kop stroom, en in honderde silwer druppels op sy voete drup, drup. En met die geplons van die druppels raak die hobbits aan die slaap.

4.10 Die tog deur die moeras (The Passage of the Marshes)

(Tolkien 1993:645-7)

In vertaling 10 word Gollum uitgebeeld deur taalgebruik wat hom duidelik van enige ander karakter onderskei. Die uitbeelding van sy karakter word aangevul deur twee van sy liedjies. Dit beeld ook die teenstelling tussen Gollum se taalgebruik en dié van Frodo uit.

Gollum beweeg vinnig, sy kop en nek vorentoe uitgestoot, en gebruik dikwels sowel sy hande as sy voete. Frodo en Sam sukkel om by te bly, maar Gollum het blykbaar nie meer enige plan om te ontsnap nie en wanneer hulle agterraak, draai hy om en wag vir hulle. Ná 'n rukkie bring hy hulle tot stilstand op die rand van die nou donga wat hulle vroeër bereik het, maar nou is hulle verder van die heuwels af.

“Hier is dit!” roep hy. “Daar is 'n paadjie wat af ondertoe gaan. Nou volg ons dit – uit, uit, weg doer oorkant.” Hy wys na die suide en die ooste, na die moeras. Die stank daarvan bereik hul neusgate, swaar en walgend in die koel naglug.

Gollum skarrel op en af met die rand langs en roep uiteindelik na hulle. “Hier! Ons kan hier afgaan. Sméagol het een keer hier afgegaan: Ek het hier afgegaan, weggekruip van die orke.”

Hy gaan vooruit. Die hobbits volg hom en klouter in die skemerte af. Dit is nie moeilik nie want die skeur is hier omtrent net vyftien voet diep en ongeveer twaalf breed. Onder is daar lopende water; trouens, dit is die bedding van een van die baie klein riviertjies wat van die heuwels af insypel om die stagnante poele en die slyk daarna te voed. Gollum draai regs, min of meer suidwaarts, en plons voort met sy voete in die vlak, klipperige stroompie. Dis of hy hom in die gevoel van die water verlekker en hy lag stilletjies, en trek soms weg en neurie 'n liedjie met 'n skor stem.

*Die koue harde lande,
hulle byt onse hande,
knae aan onse voete.
klippers en stene*

*Is soos ou bene,
 kaalgestroopte goete.
 Maar stroompies en poeletjies
 is nat en koeletjies:
 so lekker vir voetetjies!
 en nou wens ons –*

“Ha! Ha! Waarvoor wensies ons?” sê hy, en loer sydelings na die hobbits. “Ons sal julle vertel,” mompel hy met ’n skor stem. “Hy’t dit lank terug al geraai. Buidlers het dit geraai.” ’n Glinstering verskyn in sy oë. Sam sien hoe dit glim in die duisternis en beskou dit glad nie as aangenaam nie.

*Lewend sonder asem;
 so koud soos ’n helm;
 dors nooit, altyd drink-drink;
 geharnas, nooit kling-klink.
 Verdrink op droë land,
 dink ’n eiland
 is ’n kliptuin;
 dink ’n fontein
 is ’n dampie lug.
 So slank, so lig!
 Die pret om te ontmoet!
 Ons enigste drang
 om ’n vissie te vang,
 so sappig soet!*

Hierdie woorde bring weereens by Sam die bewustheid tuis van ’n dringende probleem wat hom kwel sedert hy besef het sy meester gaan Gollum as gids gebruik: die probleem van kos. Hy dink nie daaraan dat sy meester moontlik ook al daaraan gedink het nie, maar hy reken Gollum het. Hoe het Gollum immers tydens al sy eensame omswerwinge na homself omgesien? “Glad nie baie goed nie,” dink Sam. “Hy lyk nogals uitgehonger. Ek wed hy’s glad nie te lekkerbekkig om uit te vind hoe ’n bietjie hobbit proe nie, as daar niks vis is nie. Mits hy ons aan die slaap kan vang, natuurlik. Wel, hy gaan nie – beslis nie vir Sam Ghamdjie nie.”

Hulle strompel 'n lang tyd voort in die donker, kronkelende donga, of so voel dit vir Frodo en Sam se moeë voete. Die donga swaai oos en soos hulle verder gaan, raak dit breër en al vlakker. Uiteindelik begin die hemel bo hulle vaal raak met die eerste grys van die oggend. Gollum het geen teken getoon dat hy moeg raak nie maar nou kyk hy op en gaan staan.

“Dag is naby,” fluister hy, asof die dag iets is wat hom kan afluister en bespring. “Sméagol sal hier bly: ek sal hier bly en die geel gesig sal my nie sien nie.”

“Ons behoort bly te wees om die son te sien,” sê Frodo, “maar ons sal hier bly: ons is op die oomblik te moeg om verder te gaan.”

“Julle’s nie wys om bly te wees om die geel gesig te sien nie,” sê Gollum. “Dit laat julle uitstaan. Gawe, verstandige hobbitjies bly maar by Sméagol. Orke en aaklige goete’s in die omte. Hulle kan ’n ver ent sien. Bly maar en kruip weg saam met my!”

Die drie van hulle raak rustig en gaan sit teen die voet van die donga se klipperige muur. Dit is nou nie veel hoër as ’n lang man nie en teen die basis is plat lae breë, droë klip, soos ’n rak gevorm uit rots; die water loop in ’n sloot aan die ander kant verby. Frodo en Sam gaan sit op een van die klipplate. Gollum plas en krap in die stroom rond.

“Ons moet ’n bietjie kos inkry,” sê Frodo. “Is jy honger, Sméagol? Ons het baie min om te deel, maar ons sal aan jou afstaan wat ons kan.”

Met die woord *honger* vonkel ’n groenerige lig in Gollum se vaal oë, en dit is of dit verder as ooit uit sy maer, sieklike gesig uitsteek. Vir ’n oomblik verval hy weer in sy ou Gollum-manier. “Ons is mos uitggehonger, uitggehonger is ons mos, kosbare,” sê hy. “Watsit daai wat hulle eet? Het hulle lekker vissietjies?” Sy tong hang uit tussen sy skerp, geel tande, en hy lek sy kleurlose lippe.

“Nee, ons het niks vis nie,” sê Frodo. “Ons het net dit,” en hy hou ’n stuk *lembas*-brood in die lug, “en water, as die water hier gedrink kan word.”

“Ja, ja, mos lekker watertjies,” sê Gollum. “Drinkit, drinkit, terwyl ons kan! Maar wassit wat hulle daar het, kosbare? Issit kraakrigs? Ietsie lekrigs?”

Frodo breek ’n deel van ’n broodjie af en gee dit op die blaaromhulsel vir Gollum. Gollum snuif aan die blaar en sy gesig verander: ’n trek van walging kom oor sy gelaat en daar is ’n spoor van sy ou venyn. “Sméagol ruik dit!” sê hy. “Blare uit die elfeland – gah! Hulle stink. Hy’t in daai bome geklim en hy kon van sy hande die stank nie afwas nie, my fraai, fraai

handjies.” Hy laat val die blaar, lig die *lembas* aan die hoek op en knaag daaraan. Hy spoeg, en ’n hoesbui ruk deur sy liggaam.

“Jug! Nee!” proes hy. “Julle probeer Sméagol verstik. Stowwe en asse – hy kan mos nie dit eet nie. Hy sal maar vergaan van honger. Maar Sméagol gee nie om nie. Gawe hobbitjies! Sméagol het belowe. Hy sal honger gaan. Hy kan nie hobbits se kos eet nie. Hy sal honger gaan. Arme, maere Sméagol!”

“Ek’s jammer,” sê Frodo, “maar ek’s bevrees ek kan jou nie help nie. Ek dink hierdie kos sal jou goed doen as jy dit net wil probeer. Maar dalk kan jy nie eers probeer nie. Nog nie, in elk geval.”

4.11 Die slag van die Pelennor Veld (The Battle of the Pelennor Fields) (Tolkien 1993:879-882)

Taalgebruik in die vertaling van “The Battle of the Pelennor Fields” moet duidelik van dié in die eerste twee vertalings onderskei word, en dit moet die doel dien om ’n somber luim van desperaatheid uit te beeld, soos wat in die bronteks die geval is. Maar dit is spesifiek gekies omdat dit die keerpunt van die veldslag kenmerk, en beeld die oorgang van nederlaag na oorwinning uit.

En nou neem die stryd verwoed toe op die Pelennor Veld; en die galm van wapentuig styg omhoog saam die geskreeu van manne en die gerunnik van perde. Horings word geblaas en trompette skal, en die *mûmakil* trompetter terwyl hulle na die stryd aangehits word. Onder die suidelike muur van die stad dryf die voetsoldate van Gondor nou in teen die legioene van Morgul wat daar steeds in groot getalle saamdrom. Maar die perderuiters snel ooswaarts tot Éomer se hulp: Húrin die Lange, Bewaarder van die Sleutels, en die heer van Lossarnach, en Hirluin van die Groen Heuwels, en prins Imrahil die aantreklike met sy ridders om hom.

Vir die Rohirrim daag hulp net betyds op want Éomer se geluk het teen hom gedraai en sy drif versaak hom nou. Die groot toorn van sy aanslag het algehele verwoesting onder sy vyand se voorste linie gesaai, en op verskeie plekke het sy ridders ’n groot wig in die geledere van die Suiderlinge gedryf en reg deur hulle beweeg, en laasgenoemde se perderuiters verslaan en hulle voetsoldate vermorsel. Maar waar die *mûmakil* ook al gaan, wil die perde nie gaan nie, maar hulle deins terug en swaai weg; en die groot monsters bly onbestrede, en staan soos torings van teenstand, en die Haradrim skaar om hulle. Waar die Rohirrim tydens hulle aanval teen ’n oormag te staan gekom het waarvan slegs die Haradrim drie keer soveel as hulle was, het hulle lot nou vinnig vererger. Versterkings vir die vyand stroom na die slagveld vanuit Osgiliath, waar hulle in afwagting op hulle kaptein se bevel saamgetrek het om die Stad te plunder en

Gondor te stroop. Hulle kaptein is nou vernietig, maar Gothmog, die luitenant van Morgul, het hulle in die stryd gewerp: Oosterlinge met byle, en Wariaghs van Khand, Suiderlinge in skarlaken, en vanuit die Verre Harad, swart manne soos halftrolle met wit oë en rooi tonge. Sommiges haas hulle agterom die Rohirrim en ander hou aan weswaarts om die magte van Gondor af te weer en te verhoed dat hulle by Rohan aansluit.

Dit is juis toe die dag hierdie somber wending teen Gondor begin neem en hulle hoop begin wyk dat 'n nuwe kreet vanuit die stad verrys. Dit is die middel van die oggend en 'n sterk wind waai, en die reën wyk noordwaarts, en die son skyn. In daardie helder lug sien die wagte op die muur 'n angswekkende nuwe gesig in die verte, en hulle laaste bietjie hoop verlaat hulle.

Want Anduin vloei vanaf die draai by die Harlond sodat die mense in die stad vir etlike myle met die lengte van die rivier kan opkyk en vërsiendes enige skip kan sien wat nader. En toe hulle derwaarts kyk, uiter hulle 'n kreet van ontsteltenis want swart teen die glinsterende stroom bespeur hulle 'n vloot wat deur die wind aangedryf word: kaapvaarders, en skepe van groot diepgang met baie spane en met swart seile wat bol in die bries.

“Die kapers van Umbar!” roep mans uit. “Die kapers van Umbar! Kyk! Die kapers van Umbar is op pad! Belfalas is dus beset, en die Ethir, en Lebennin is daarmee heen. Die kapers is op ons! Dit is die laaste slag van verdoemenis!”

En sonder bevel – want niemand kan in die stad gevind word om hulle aan te voer nie – hardloop sommige na die klokke en lui alarm, en sommige blaas op die trompette om die terugval aan te kondig. “Terug na die muur!” roep hulle. “Terug na die muur! Kom terug na die Stad voordat almal oorweldig word!” Maar die wind wat die skepe voortdrijf, waai al hulle krete weg.

Die Rohirrim benodig nóg tyding nóg alarm. Hulle kan self die swart seile al te goed sien. Want Éomer is nou skaars 'n myl van die Harlond af, en tussen hom en die hawe daar is 'n groot gedrang van sy eerste vyand, terwyl nuwe vyande agterom maal en hom van die prins afsny. En nou kyk hy na die rivier en in sy hart sterf die hoop, en die wind wat hy geseën het, noem hy nou vervloek. Maar die leërskare van Mordor is bemoedig en, gevul met nuwe oorloglus en woede, val hulle skreeuend aan.

Nou is Éomer stroef van gemoed en sy gedagtes weer helder. Hy laat die horings blaas om al die manskappe wat herwaarts kan kom onder sy krygsbanier te skaar. Sy idee is om 'n groot skildmuur te vorm en te staan, en te voet te veg totdat almal gesneuwel het, en op die Pelennor Veld liederdade te verrig, hoewel geen mens in die Weste sal oorbly om die laaste Koning van

die Perk te onthou nie. Derhalwe ry hy na 'n groen koppie en plant sy banier daar, en die galoppende wit perd rimpel in die wind.

Vanuit twyfel, vanuit duister, na die breek van die dag,

kom ek singend in die son, met swaard ontbloot.

Na hoopseind' ry ek en na hartebreek:

Nou vir weerwraak, nou verderf, en 'n rooi skemering!

Hierdie strofe spreek hy en tog lag hy terwyl hy dit sê. Want weereens het die krygslus hom beetgepak, en hy is steeds ongedeed, en hy is jonk, en hy is koning: die heer van 'n forse volk. En so waarlik, terwyl hy lag vir die wanhoop, aanskou hy die swart skepe, en hy lig sy swaard om hulle uit te daag.

En toe word hy gevul met verwondering, en 'n groot vreugde; en hy werp sy swaard in die sonlig en sing toe hy dit vang. En alle oë volg sy blik en sowaar! Op die voorste skip ontplooi 'n groot standaard, en dit vertoon in die wind toe die skip na die Harlond draai. Daar ontvou 'n wit boom en dit is vir Gondor; maar sewe sterre is daar rondom, en 'n hoë kroon daarbo – die tekens van Elendil wat geen heer vir tallose jare vertoon het nie. En die sterre vlam in die sonlig want dit is met juwele afgewerk deur Arwen, dogter van Elrond; en die kroon glinster in die oggend want dit is afgewerk met mithril en met goud.

Sodoende kom Aragorn, seun van Arathorn, Elessar, Isildur se erfgenaam, vanuit die Paaie van die Dood, gedryf deur 'n wind van die see af na die koninkryk van Gondor; en die vreugde van die Rohirrim is 'n storvloed gelag en glinsterende swaarde, en die vreugde en verwondering van die stad is musiek met trompette en die gebeier van klokke. Maar die leërskaare van Mordor maal oorbluf en dit kom vir hulle soos groot towerkuns voor, dat hulle eie skepe met hulle vyande gevul moet wees, en 'n swart afgryse pak hulle beet, met die wete dat die gety van die noodlot teen hulle gedraai het en hulle ondergang op hande is.

Die ridders van Dol Amroth ry ooswaarts en dryf die vyand voor hulle uit: trolmanne en Wariaghs en orke wat die sonlig haat. Éomer en sy manskappe stryk suidwaarts aan en manne vlug voor sy aangesig, en hulle word vasgevang tussen die hamer en die aambeeld want by Halrond spring manskappe nou van die skepe op die kaai en ruk op noord en vee soos 'n storm alles uit hulle pad. Daar kom Legolas, en Gimli wat sy byl inlê, en Halbarad met die standaard, en Elladan en Elrohir met sterre op hulle voorhoof, en die felhandige Dúnedain, Swerwers van die Noorde, aan die voorpunt van 'n moedige leërskaar krygers van Lebennin en Lamedon en die leenstate van die Suide. Maar voor hulle almal beweeg Aragorn met die Vlam van die

Weste, Andúril soos 'n nuwe vuur wat ontvlam, Narsil weer gesmee soos van ouds; en op sy voorhoof is die Ster van Elendil.

En ten einde laaste ontmoet Éomer en Aragorn te midde van die stryd, en elkeen leun op sy swaard en kyk na mekaar en is bly.

“So ontmoet ons weereens, hoewel die hele leërskaer van Mordor tussen ons gestaan het,” sê Aragorn. “Is dit nie wat ek by die Horingburg gesê het nie?”

“Jy het inderdaad,” sê Éomer, “maar hoop is dikwels misleidend, en ek het toe nie geweet jy is heldersienende nie. En tog dubbel geseën is onvoorsiene hulp, en die ontmoeting tussen vriende was nog nooit meer vreugdevol nie.” En hulle hande omklem. “Of tydiger nie,” sê Éomer. “Jy kom net betyds, my vriend. Baie verlies en leed is ons berokken.”

“Nou kom ons wreek dit, eer ons daaroor praat!” sê Aragorn, en saam ry hulle terug na die stryd.

4.12 Die hofmeester en die koning (The Steward and the King) (Tolkien 1993:995-997)

Vertaling 12 beeld die toneel tussen Faramir en Éowyn uit. Die uitdaging was om die interaksie tussen die twee uit te beeld sonder om die romantiese wisselwerking enigsins meer gedwonge of onverbloem as in die bronteks te laat voorkom.

Die heer Faramir wandel alleen in die tuin van die Huis van Genesing, en die sonlig maak hom warm en dit voel of die lewe weer opnuut deur sy are vloei; maar sy hart is swaar en hy tuur ooswaarts oor die muur. Die Kastelein nader hom en spreek sy naam, en hy draai en sien die dame Éowyn van Rohan; en hy word deur deernis geraak want hy sien dat sy beseer is, en sy deursig bespeur haar smart en onrus.

“My heer,” sê die Kastelein. “Hier is die dame Éowyn van Rohan. Sy het saam met die koning uitgery en is ernstig beseer, en vertoef nou onder my sorg. Maar sy is nie goed gestemd nie en wil graag met die Hofmeester van die Stad praat.”

“Moet hom nie verkeerd verstaan nie, my heer,” sê Éowyn. “Dit is nie 'n gebrek aan sorg wat my grief nie. Geen huis kan meer welgevallig wees vir diegene wat wens om genees te word nie. Maar ek kan nie ledig lê nie; laks, ingehok. Ek het gehoop om in die stryd te sterf. Maar ek het nie, en die stryd duur steeds voort.”

Ná 'n gebaar van Faramir, buig die Kastelein en verlaat hulle. “Wat wil u hê moet ek doen?” sê Faramir. “Ek is ook 'n gevangene van die genesers.” Hy kyk na haar, en as man deur deernis

diep ontroer, voel dit vir hom dat haar skoonheid ten midde van haar smart sy hart kan deurdring. En sy kyk na hom en sien die somber teerheid in sy oë en tog weet sy, want sy is grootgemaak tussen krygsmanne, dat hier iemand is wat geen Ruiter van die Perk op die slagveld sal verslaan nie.

“Waarvoor wens u?” sê hy weer. “Indien ek daartoe in staat is, doen ek dit.”

“Ek wil graag hê dat u die Kastelein moet gebied om my te laat gaan,” sê sy; maar hoewel haar woorde steeds trots is, weifel haar hart, en vir die eerste maal twyfel sy aan haarself. Sy reken hierdie lang man, sowel streng as sagmoedig, kan haar bloot as eiesinnig beskou, soos ’n kind wie se gees aan die bestendigheid ontbreek om ’n saai taak tot die einde deur te sien.

“Ek is self onder die sorg van die Kastelein,” antwoord Faramir. “Ek het nog nie gesag in die stad oorgeneem nie. Het ek wel, sou ek steeds ag geslaan het op sy raad en, buiten ’n groot nood, hom nie teëgaan in aangeleenthede wat sy ambag betref nie.”

“Maar ek verlang nie genesing nie,” sê sy. “Ek wil oorlog toe ry, soos my broer Éomer, of nog beter, soos Théoden die koning, want hy het gesterf en het sowel eer as vrede.”

“Dit is te laat om die kapteine te volg, al het u die krag gehad,” sê Faramir. “Maar ons almal kan die dood steeds in die stryd tegemoet gaan, gewillig of onwillig. U sal beter voorbereid wees om dit op u eie manier in die gesig te staar indien u doen soos die Geneser beveel terwyl daar nog tyd is. U en ek moet met geduld die ure van afwagting verduur.”

Sy antwoord nie maar soos hy na haar kyk, kom dit hom voor of iets in haar verweek het, soos ’n bitter ryp meegee voor die eerste aanduiding van lente. ’n Traan wel in haar oog op en rol teen haar wang af, soos ’n glinsterende druppel reën. Haar trotse hoof krom effens vooroor. Dan gedemp, asof sy eerder met haarself praat as met hom: “En my venster kyk nie ooswaarts.” Haar stem is nou dié van ’n hartseer jong vrou.

Faramir glimlag, hoewel sy hart met deernis gevul is. “U venster kyk nie ooswaarts nie?” sê hy. “Dit kan reggestel word. Wat dít betref, sal ek die Kastelein opdrag gee. As u in hierdie huis sal bly, onder ons sorg, en uitrus, sal u in hierdie tuin in die son wandel, soos dit u behaag; en u sal kyk na die ooste, waarheen al ons hoop vertrek het. En hier sal u my vind, aan’t wandel en wag, ook ooswaarts gekeer. Dit sal my sorge verlig, indien u met my sal praat, of soms saam met my sal wandel.”

Toe lig sy haar kop en kyk hom weereens in die oë; en haar bleek gesig kry ’n bietjie kleur. “Hoe sal ek u sorge verlig, my heer?” sê sy. “En ek verlang nie die spraak van lewende mense nie.”

“Mag ek my antwoord reguit gee?” sê hy.

“Ek verkies dit.”

“Dan sê ek vir jou, Éowyn van Rohan, jy is beeldskoon. In die valleie van ons heuwels is daar blomme, mooi en helder, en jong vroue wat nog mooier is; maar nóg blom nóg vrou het ek al in Gondor gesien wat so pragtig is, en so droewig. Dit kan wees dat slegs ’n paar dae oorbly voordat die duisternis oor ons wêreld neerdaal, en wanneer dit kom, hoop ek ek sal dit bestendig tegemoet gaan; maar dit sal my hart verligting bring indien, terwyl die son steeds skyn, ek jou nog kan sien. Want sowel jy as ek het onder die vlerke van die Skadu deurbeweeg, en dieselfde hand het ons teruggetrek.”

“Helaas, nie ek nie, my heer!” sê sy. “Die Skadu lê steeds op my. Moet tog nie na my kyk vir genesing nie. Ek is ’n skildvrou en my hand is nie verfynd nie. Maar hiervoor bedank ek u ten minste: dat ek nie in my kamer hoef te bly nie. Ek sal buite wandel, by wyse van guns, van die Hofmeester van die Stad.” En sy kniebuig voor hom en stap terug na die huis. Maar Faramir wandel nog ’n geruime tyd alleen in die tuin, en nou dwaal sy blik eerder na die huis as na die oostelike muur.

4.13 Poësie

Die twee gevalle van vertaalde poësie (buiten dié wat in die ander vertalings voorkom) wil aantoon dat die gedigte of liederes in Afrikaans vertaal kan word. Alhoewel ek ag slaan op die formele kenmerke soos ritme en rym, is nie een daarvan my prioriteit nie en fokus ek eerder op inhoud. Die poësie moet eerder deur ’n professionele vertaler van digkuns behartig word.

4.13.1 Die grafhope van Mundburg (Mounds of Mundburg) (Tolkien 1993:882)

Ons het gehoor van die horings se galm in die heuwels,
die swaarde wat skitter in die Suid-koninkryk.
Strydrosse het na die Gesteenteland aangestryk
soos wind in die môre. Die stryd is aangesê.
Daar het Théoden gesneuwel, magtige Thengling;
om na sy goue sale en groen weiding
in die noordelike veld nooit terug te keer,
edel heer van die leërskaar. Harding en Guthláf,
Dúnhere en Déorwine, dapper Grimbald,
Herefara en Herubrand, Horn en Fastred,

het daar geveg en geval in 'n ver-af land:
 in die Grafhope van Mundburg onder molm lê hulle
 saam hul bondgenote, here van Gondor.
 Na die heuwels by die see het Hirluin die Aantreklike,
 en ook Forlong die oue na die blommende valleie,
 immer na Arnach, na sy eie land
 in triomf nie teruggekeer; ook nie die lang boogskutters,
 Derufin en Duilin, na hul donker waters,
 mere van Morthond onder bergskaduwees.
 Die dood het die oggend en teen oudag
 here geneem en ned'riges. Lank slaap hul nou
 onder gras in Gondor, langs die Groot Rivier.
 Grys nou soos trane, glimmend silwer,
 rooi vloei dit toe, druisend water:
 skuim deur bloed verkleur, vlam sononder;
 soos bakens berge teen skemer brand;
 rooi lê die dou in Rammas Echor.

4.13.2 Die ringerym (The Verse of the Rings) (Tolkien 1993:64)

Drie ringe vir die Elwekonings onder hemelbaan,
 Sewe vir die Dwerghere in hul sale van rots,
 Nege vir Mense verdoem om dood te gaan,
 Een vir die donker troon se Donker Vors
 In die land van Mordor waar skadu's staan.
 Een ring om oor almal te heers, een ring om hulle te vind,
 Een ring om almal te bring en in die donker te bind
 In die land van Mordor waar skadu's staan.

Hoofstuk 5: Annotasie

Vir die doel van hierdie studie het ek 'n aantal tekste uit *LotR* vertaal. Die keuse van die tekste is daarop gemik om verskillende aspekte van Tolkien se skryfstyl uit te lig en te demonstreeer dat hierdie tekste individueel in Afrikaans vertaal kan word, met die gevolgtrekking dat die boek in sy geheel vertaal kan word. Die vertaling het baie uitdagings opgelewer en dit is hierdie probleme en uitdagings wat in hierdie hoofstuk geannoteer en bespreek word. Met die Funksionalisme as oorkoepelende benadering, was die replisering van Tolkien se taalgebruik die hoof funksie van die vertalings waarvolgens ek my vertaalhandelinge gerig het.

5.1 Inleiding

Die vertaling van *LotR* is soos 'n literêre legkaart wat gebou moet word. Tolkien het 'n kunswerk in die brontaal geskep; die werk van die vertaler behels om daardie oorspronklike werk te dekonstrueer deur tekselemente te identifiseer, en in die doeltaal te herkonstrueer. Die struikelblok en uitdaging van die vertaling lê daarin dat hoewel die 'prent' wat geherproduseer moet word met dié van die bronteks moet ooreenstem, die legkaartstukke tot die vertaler se beskikking nie dieselfde as dié van die oorspronklike legkaart is nie. As biculturele deskundige wat "specialize in solving particular kinds of communication problems" (Chesterman 2016:85), moet die vertaler die legkaartstukke in die doeltaal soek, fatsoeneer en selfs skep om die ewebeeld van die bronteksprent in die doeltaal weer te gee. Nord (1997b:93) skryf "the target culture provides linguistic means appropriate to attaining a particular text function ... [u]sing these means, the translator can be relatively sure the target receivers will ... receive the text with the desired function".

Met die identifisering en aanwending van hierdie linguistiese middele moet die vertaler sorgvuldig te werk gaan. Volgens Nord (1997b:84) onderneem elke outeur wat verwag dat sy/haar werk enigins gelees sal word, om 'n bepaalde uitwerking te skep en laat hy/sy nie hierdie uitwerking aan die noodlot oor nie. "The text producer will orient any choice of textual elements toward the intended effect" (Nord 1997b:85). Ten opsigte hiervan was Tolkien 'n meester: niks in *LotR* is aan die noodlot of toeval oorgelaat nie en elke woord, frase en sinstruktuur is met die grootste sorg gekies. Tolkien (1981:167) beskryf homself as "cursed by acute sensibility in such matters" en sy woorde aan Milton Waldman klink weereens: "[h]ardly a word in [*Lord of the rings*'] 600,000 or more has been unconsidered. And the placing, size, style, and contribution to the whole of all the features, incidents, and chapters [have] been laboriously pondered" (Tolkien 1981:177). Shippey (2003:28) wys daarop dat Tolkien se opleiding as filoloog

[made him] prone to consider not only what a word was doing in its immediate contexts, but also its roots, its analogues in other languages, its descendants in modern languages and all the processes of cultural change that might be hinted at by its history.

Volgens Turner (2005:28) beklemtoon Shippey die belangrikheid daarvan om die woorde wat Tolkien gebruik het “and in particular an understanding of their history” noukeurig te ondersoek om Tolkien se literêre doelwit te begryp. Sodanige benadering was onderliggend aan my aanslag op die vertaling – om nie woorde in die bronteks bloot met woorde met ’n soortgelyke betekenis in die doeltteks te vertaal nie maar om te kyk of ek die doeltaalekwivalent vir gegewe tekselemente kan opspoor om sodoende Tolkien se taalgebruik en linguistiese elemente, en sy bepaalde doelwit daarmee in ’n gegewe konteks te repliseer. Turner (2005:82) wys daarop dat “Tolkien expected translators to understand more of the significance of words than would necessarily be grasped by the average reader” en Nagel (2011:23) beklemtoon dat die vertaler die regte balans moet vind om die “appropriate linguistic means in the target language” te vind. Hierdie “appropriate linguistic means” behels replisering van Tolkien se taalgebruik waarmee die vertaler ’n geloofwaardige skynwêreld skep waarbinne karakters geloofwaardig optree.

Tolkien se taalgebruik is omvangryk en sluit argaïsme, herhaling van klanke, alliterasie, assonansie, inversie, ens. in. Dit is uniek en illustreer Robinson (2010:154) se punt dat die “auditory, semantic, and etymological intelligence of the writer combines [words] to activate some of these words’ innumerable associations”. Die enigste manier waarop die vertaler hierdie “innumerable associations” kan repliseer, is deur sorgvuldige speurwerk oor die motivering van Tolkien se voorkeur aan sekere woorde bo ander, en diepliggende navorsing oor die manier waarop hierdie keuses in die doeltteks herhaal kan word. Waarom gebruik Tolkien soms *banner* en soms *standard* om na twee items te verwys wat albei as *flag* of *colours* beskryf kan word? Waarom word die onderskeid tussen *wood* en *forest* getref – is dit bloot vir afwisseling of is daar ’n motief wat verder strek as die ooglopende? Kan die onderskeid in die doeltteks gerepliseer word? Baie van hierdie speurwerk en navorsing – selfs die meeste – sal waarskynlik nie deur die deursneelesers opgemerk word nie, laat staan nog waardeur word. Die vertaler sou kon vra of dit nie voldoende is om ’n boek te skep wat die gemiddelde leser bloot lees en geniet nie, ongeag die dieperliggende linguistiese ‘geheime’ wat onder die teks verborge lê? Verlang die meeste lesers nie net ‘lekker leesvermaak’ nie? Met verwysing na relevante tekstuele vlakke, sê Eco (2004:30) egter dat vertalers teoreties gesproke onder verpligting staan om alle vlakke te identifiseer, en tog kan “[a]n insensitive, inattentive or superficial reader ... miss or disregard many of them”.

Die antwoord op voorgenoemde vraag is gesetel in Nord se lojaliteitsbeginsel: by *LotR* beteken dit die vertaler gebruik nie die eerste die beste woord wat in die woordeboek opgespoor word nie maar is gebind deur 'n morele verpligting teenoor Tolkien die outeur en skepper van die werk om sy unieke en soms idiosinkratiese aanwending van Engels so ver moontlik in Afrikaans te repliseer. Die genot en sukses van *LotR* berus nie net op die verhaal en die karakters nie maar ook op die wyse waarop hierdie verhaal vertel word. Verder is hierdie lojaliteit nie beperk tot die vertaler se verhouding met die bronteksouteur nie maar geld dit ook teenoor lesers. En dit sluit alle lesers in – nie net die gemiddelde leser nie maar ook dié wat 'n getroue weergawe van Tolkien se magnum opus op alle vlakke verwag; wát lesers met die vertaalde werk doen, is hulle prerogatief. Die behoefte van die leser wat die doel- en bronteks vergelyk met die oog op dieperliggende linguistiese en tekstuele ooreenkomste en verskille moet eerbiedig word en die vertaler moet rekenskap kan gee van elke besluit wat tydens die vertaalhandeling geneem word. As 'n vertaler dit goeddink om *banner*, *standard* en *flag* met dieselfde woord te vertaal, moet hy/sy die keuse kan motiveer. Volgens Nord (1997b:90) behoort vertalers die reg te hê “to translate *their* interpretation of the text” maar sy voeg 'n caveat daaraan toe: “after thorough investigation, of course”.

Ingevolge die Funksionalisme geniet die vertaler wel groter vryheid en tree hy/sy as biculturele deskundige op maar soos vroeër uitgelig, gaan hierdie status met sowel groter vryheid as groter verantwoordelikheid gepaard. Die vertaler word wel as die “closest reader” (Turner 2005:82) van die teks beskou maar die werk moet vertaal word asof daardie benaming vir elke leser kan geld. Die beste maatstaf wat die vertaler moontlik vir hom/haarself kan stel, is om te vra, Wat sou Tolkien doen? Indien Tolkien self aan die stuur van die vertaling was, hoe sou hy 'n bepaalde situasie hanteer, 'n spesifieke woord vertaal, of uitdrukking aan 'n sekere frase gegee het; watter navorsing sou hy gedoen het? In 'n sekere mate oortref die taak van die vertaler dié van Tolkien omrede laasgenoemde se kennis omvangryker was, en baie van die woorde waarmee hy vertrouwd was deur die vertaler opgesoek moet word, en moontlike verborge betekenis nagespoor moet word. Maar dit is die lot van die vertaler om hom/haarself te onderwerp aan die kennis van die bronteksouteur. Tolkien (1983:53) bied moontlik 'n antwoord wanneer hy skryf “[t]he effort to translate ... is valuable, not so much for the version it produces, as for the understanding of the original which it awakes” – 'n punt wat Robinson (2010:172) beaam wanneer hy opmerk “[t]ranslation can in some cases be the only means you have for thoroughly reading a book”.

Voorts is daar die ‘gevoel’ van die teks. Alhoewel die meeste lesers waarskynlik nie so ver sal gaan om woorde na te speur nie, en moontlik nie oor die linguistiese kennis (of behoefte) beskik

om tussen verskillende tekstuele kenmerke te onderskei nie, moet die gevoel wat 'n teks onder lesers skep nie onderskat word nie. Shippey (2003:115) maan dat

it would be as wrong to say that the readers understand nothing ... as to say they understand everything. As with place-names, landscapes, mythic fragments, 'feel' or 'style' is enough, however much it escapes a cerebral focus.

Alhoewel die kans goed is dat al die sorgvuldige speurwerk, nougesette naspur van woorde, omsigtige ondersoek van Tolkien se motivering en keuses – en soms blatante haarklowery – die meerderheid lesers sal ontgaan, moet die uitwerking van hierdie werk wat 'agter die skerms' plaasvind, nie gering geag word nie.

Op 'n praktiese vlak behels bogenoemde navorsing en ondersoek noukeurige aandag aan onder meer die volgende:

- Byna elke woord wat Tolkien gebruik het, en Tolkien se agtergrond as filoloog – en die implikasies daarvan op sy keuse van woorde – moet te alle tye in gedagte gehou word en tydens die keuse van woorde in die doelteks in berekening gebring word.
- Die vertaler moet let op woorde en frases wat herhaal word en bepaal of dit vir 'n spesifieke doel plaasvind, en of dit moontlik toevaligterwys geskied.
- Tolkien het baie idiosinkratiese uitdrukkingsvorme aan sekere karakters en toegeken, byvoorbeeld Treebeard en Tom Bombadil. Hoe gaan die vertaler te werk om hierdie onderskeidende kenmerke in die doelteks oor te dra? Dieselfde geld vir verskillende bevolkingsgroepe wie se taalgebruik aansienlik verskillend klink, byvoorbeeld die Orke. Tolkien het dit doelbewus gedoen om die leser verskillend te stem ten opsigte van hierdie groepe.
- Die korrekte vertaling van name – die betekenis sowel as die struktuur daarvan – moenie onderskat word vir die bydrae daarvan tot die geheel van die boek nie. Eerstens is daar die oorweldigende aantal name. Turner (2005:77) skryf die “profusion of names is a striking feature of Tolkien’s writing” en Shippey (2003:100) wys daarop dat die “indices of *The Lord of the Rings* list over 600 names of ‘Persons, Beasts and Monsters’, almost as many places”. Die belangrikste aspek is die impak wat die name op die bronteks het, en wat die vertaling daarvan op die doelteks sal – moet – hê. Die name dra by tot die “circumstantial detail” (Turner 2005:77) wat help om die geloofwaardigheid van Middle-earth tuis te bring maar dit dien ook as merkers tussen verskillende kulture – om te onderskei tussen die bekende en die eksotiese elemente (Turner 2005:78). Soveel waarde het Tolkien aan die name van die teks geheg dat hy

skryf “the Greek mythology depends far more on the marvellous aesthetic of its language and so of its nomenclature of persons and places and less on its content than people realize” (Tolkien 1981:250) en dit sluit aan by wat hy elders noem dat tale en name vir hom onlosmaaklik van die stories is: “They are and were so to speak an attempt to give a background or a world in which my expressions of linguistic taste could have a function. The stories were comparatively late in coming” (Tolkien 1981:229). Die name – soos elke ander aspek van die boek – is nie uit die lug gegryp nie. Tolkien (1981:232) wys daarop dat “[a]ll the names in the book ... are of course construed, and not at random”. Daar is ’n baie goeie rede waarom Tolkien dit goedgevind het om die *Guide* saam te stel. Uiteraard is die aantal name beperk wat vir die doel van hierdie studie vertaal word. Sommige van die name wat vertaal is, verskyn net een maal in die hele trilogie en die vertaling daarvan, en die tyd en energie wat geïnvesteer is om ’n vertaalekwivalent te vind, kan moontlik as ’n verkwisting van tyd voorkom, maar die doel is om te wys dat – ongeag hoe gering die tekstuele element blyk te wees – dit vertaal kan word.

- In watter mate word die sinskonstruksie van die bronteks gerepliseer? In Afrikaans word die werkwoord byvoorbeeld gewoonlik so ver moontlik aan die einde van die sin geplaas maar is dit moontlik om die sinskonstruksie in individuele gevalle aan te pas om sekere doeltaalkonvensies noodsaaklikerwys te ‘buig’?
- Die vertaler moet ag slaan op klanke wat herhaal word. Shippey (2003:112) verwys na Tolkien se private teorie oor die estetika van klank, “a science that would explain why certain sounds or combinations of sounds produced different effects from others”. Dit beteken dat klanke soms herhaal moet word, maar weens verskille tussen die bron- en doeltaal kan hierdie klanke nie noodwendig dieselfde wees nie; dit moet egter in die doelteks dieselfde funksie as dié van die bronteksklanke hê.

Al bogenoemde uitdagings (sowel as baie wat nie hier genoem word nie) is onderhewig aan en dra by tot die lewer van ’n suksesvolle vertaling, met die sukses van die vertaling wat gemeet word aan die funksie wat vervul word al dan nie. Maar hoe word bepaal of die funksie wel vervul word?

Tradisioneel is van literêre vertalings verwag om ekwivalensie as vertrekpunt (en eindpunt) te gebruik en van literêre vertalers is verwag om nie net die boodskap van die bronteks nie maar ook die bepaalde manier waarop uitdrukking aan die boodskap in die brontaal gegee word, in die doelteks oor te dra (Nord 1997b:88). Maar Nord (1997b:91) wys daarop dat “translated

literature frequently results in disappointment”. Hierdie teleurstelling was instrumenteel in die vorming van die Funksionalisme as teoretiese benadering tot vertaling wat vroeër bespreek is.

Nord (1997b:92-3) stipuleer gevolglik vier skopos- of funksievoorstelle vir literêre vertaling, waarvan die tweede en vierde voorstel veral vir ’n Afrikaanse vertaling van *LotR* klink; albei handel oor die funksie van die vertaling:

- The target text should be composed in such a way that it fulfils functions in the target situation that are compatible with the sender’s intention.
- The code elements should be selected in such a way that the target-text effect corresponds to the intended target-text functions.

Die funksie van die vertaling verwys terug na die dryfveer agter die skep van die bronteks, in die geval van hierdie studie, Tolkien se liefde vir taal. Iemand se liefde vir taal kan uiteraard nie gerepliseer word nie – net die produk wat daaruit voortvloei – en die funksie van my *LotR*-vertaling is die replisering van Tolkien se taalgebruik. Die vertaling het heelwat uitdagings gebied. Ek bespreek van die uitdagings hier en kategoriseer dit volgens Nord (1997:58-61) se vier kategorieë vir vertaalprobleme: pragmaties, interkultureel, interlinguisties en teksspesifiek.

Pragmatiese vertaalprobleme verwys na probleme wat ontstaan weens verskille tussen die bronteks- en doelteksituasie. Hierdie probleme het gewoonlik betrekking op die kommunikatiewe situasie en is “indicative of the conditions of the production and reception of the ST” (Schäffner & Wiesemann 2001:32). Sulke verwysings moet gewoonlik in die doelteks aangepas word om die doelteksgehoor te akkommodeer sodat die vertaling se doel meer gepas vervul kan word. Schäffner en Wiesemann (2001:32) noem teksvoorbeelde soos “vandag”, “verlede week”, “hier”, “in ons land” en die publikasiedatum van die doelteks wat aangepas moet word om die doelteks volgens die omstandighede te oriënteer waarin dit uitgegee word. Verder word kultuurgebonde terme altyd as pragmatiese probleme gekategoriseer omrede daar nie van doeltekslesers verwag kan word om die brontekskultuur te ken nie (Nord 1997:59). Schäffner en Wiesemann (2001:33) lys voorbeelde van verskynsels wat net in die een kultuur voorkom: geografiese, etnografiese, antropologiese, sosiohistoriese sowel as alledaagse aspekte. Eiename word gewoonlik onverander in die doelteks oorgedra maar soms vereis die verskillende skryfstelsels van die bron- en doelteks dat die name verander word, in welke geval dit ook onder pragmatiese vertaalprobleme ressorteer.

Interkulturele vertaalprobleme spruit uit die verskille in konvensies wat tussen die bron- en doelkultuur bestaan en behels die verskillende kulture se gewoontes en norme om verbale en nieverbale kommunikasie te fasiliteer. Dit sluit byvoorbeeld formele en maatkonvensies (*kilometer per uur* teenoor *myl per uur*), aanspreekvorme (die formele *u* in Afrikaans wat nie in Engels beskikbaar is nie, buiten die argaïese *thou* en *thy*) en maniere van groet in. Schäffner en Wiesemann (2001:37) verwys na 'n kulturele filtrering wat toegepas moet word waarvolgens verskillende terme, konsepte, uitdrukkings, ensovoorts gesif word om aan die konvensies van die doeltteks te voldoen. Vertalers moet waak teen die gebruik van *culture bumps* of “features that hinder cross-cultural interaction, that prevent smooth communication” (Chesterman 2016:185) – daardie elemente in die bronkultuur waarmee doelttekslesers nie vertroud is nie en wat leesbegrip kan belemmer.

Interlinguistiese vertaalprobleme hou verband met die strukturele verskille van die twee tale se woordeskat en sintaksis – dit fokus dus op die twee tale se onderskeie linguistiese stelsels. Toe die Vertaalteorie as vakrigting begin posvat het, is daar gefokus op die kontras tussen die taalstelsels maar funksionalistiese benaderings lê klem op die onderlinge verband tussen taal en kultuur, en die twee kan nie afsonderlik van mekaar bestudeer word nie (Schäffner en Wiesemann 2001:38). Gevolglik moet die “concrete linguistic structure of the ST” (Schäffner & Wiesemann 2001:39) teen die agtergrond van die vertaalopdrag ontleed word om te besluit wat die doeltteks se mees gepaste struktuur moet wees, en die vraag moet gevra word, “Does the TT display a linguistic structure which is most appropriate to the intended purpose of the text for its addressees in the target culture?” Die implikasie hiervan vir my vertaling van *LotR* is verreikend want taalgebruik, onlosmaaklik verbind aan die linguistiese struktuur, speel 'n sleutelrol in die vertaling. Interlinguistiese taalprobleme moet deurentyd opgeweeg word aan die hand van vervreemdende vertaling as vertaalstrategie en daar moet in gedagte gehou word dat afwykings van konvensionele doeltaalgebruik en sinstruktuur aan die orde van die dag sal wees.

Teksspesifieke vertaalprobleme spruit uit die vertaling van een spesifieke teks met oplossings wat nie noodwendig na ander tekste veralgemeen kan word nie. Dit sluit titels van tekste, metafore, ander tipes beeldspraak, nuutskeppinge, alliterasie, woordspeling, rym, ensovoorts in. Herproduksie van die brontekselement kan dikwels nie in dieselfde posisie in die doeltteks plaasvind nie, en Schäffner en Wiesemann (2001:41) meld dat vertalers soms skeppend te werk moet gaan om 'n spesifieke effek elders in die teks te bewerkstellig.

Kategorisering van vertaalprobleme is nie altyd 'n duidelik afgebakende veld nie en al die uitdagings pas nie eenduidig in die vier kategorieë nie, sodat kategorieë dikwels oorvleuel.

Ek orden die voorbeelde volgens die Engelse benaming in die bronteks, en gebruik die bronteksname om na karakters, ens. te verwys, byvoorbeeld *Baggins* en nie *Buidler*, *Entwives* en nie *Entvroue*, *Treebeard* en nie *Boombaard* nie.

5.2 Pragmatiese vertaaluitdagings

5.2.1 Formele aanspreekvorm

Die formele aanspreekvorm as vertaaluitdaging is pragmaties van aard, alhoewel dit nou verband hou met interkulturele vertaaluitdagings. Volgens Schäffner en Wieseemann (2001:32) spruit pragmatiese vertaalprobleme uit die kontras tussen die “ST situation and the TT communicative situation”. Die twee voorbeelde wat ek noem, behels albei die gebruik van die woord *lady* as formele aanspreekvorm. Die vertaling van die woord bied nie sodanig ’n probleem nie maar die aanvaarding van die woord onder die bepaalde omstandighede wel aangesien die direkte vertaling van die woord as *dame*, *juffrou* of *mevrou* weens verskillende redes nie een ’n aanvaarbare vertaling bied nie. Schäffner en Wieseemann (2001:32) wys verder daarop dat kultuurspesifieke terme gebruik word vir verskynsels “that exist only in one of the two cultures”. In hierdie geval is dit nie soseer ’n geval dat doeltekslesers nie “fully familiar with the source culture” (Schäffner & Wieseemann 2001:33) is nie maar eerder dat hulle ’n verskillende kulturele waarde aan die term heg. Die oplossing wat in albei gevalle gebied word, is ook pragmaties van aard: die formele *u*-aanspreekvorm het nie ’n ekwivalent in Engels nie (buiten, soos vroeër aangedui, die argaïese *thou* en *thy*). Gevolglik word ’n term wat in die brontaal geen ekwivalent het nie (*u*) gebruik om ’n term te vertaal wat in die doeltaal geen ekwivalent het nie (*lady*, soos gebruik in die betrokke konteks).

Lady (The Steward and the King)

BT: ... here is the **lady Éowyn** of Rohan.

DT: Hier is die **dame Éowyn** van Rohan.

BT: What would you have me do, **lady**?

DT: Wat wil **u** hê moet ek doen?

Ek hanteer die vertaling van *dame* op twee maniere. In die eerste geval, waar die Kastelein in die derde persoon na Éowyn verwys, vertaal ek dit. Dit is nie net omrede dit ’n derdepersoonsverwysing is en die gebruik van *dame* natuurlik voorkom nie, maar ook omdat hy ondergeskik aan haar is, teenoor Faramir wat haar gelyke in sosiale stand is. Wanneer Faramir haar egter aanspreek, gebruik ek nie *dame* nie weens twee redes: (i) Om *dame* te gebruik wanneer iemand direk aangespreek word, is wel ’n vorm van respek maar dit stel ook ’n sosiale afstand daar tussen die spreker en die aangesprokene, wat nie in hierdie konteks

gepas is nie. Die aanspreekvorm is gepas in 'n formele situasie, byvoorbeeld 'n winkel waar 'n assistent hulp aanbied en die omstandighede 'n formele register vereis (of tussen die Kastelein en Éowyn). Benewens die gebruik van *lady/dame* om na 'n vrou uit die hoër stand te verwys, is daar 'n duidelike registerverskil in Engels en Afrikaans tussen die gebruik van *lady/dame* om iemand aan te spreek wat jou sosiale stand deel. Webster's wys daarop dat *lady* "a polite term for any woman" is, en dit klink glad nie vreemd vir 'n man om 'n vrou as *lady* aan te spreek nie. Die HAT wys op die gebruik van *dame* as 'n "neutrale aanspreekvorm vir 'n vrou van wie 'n mens nie weet of sy getroud is nie" en volgens Müller en Pistor (2011:647) word *dame* "hoofsaaklik gebruik om 'n onbekende vrou aan te spreek, of as eretitel". Die Afrikaanse gebruik van *dame* is meer beperk as die Engelse gebruik van *lady*. Selfs binne die ouwêreldse konteks van *LotR* sal die gebruik van *dame* hier gedwonge klink.

'n Meer kontemporêr aanvaarbare Afrikaanse term is *juffrou* maar *juffrou* geniet glad nie die aansien wat *dame* geniet nie. Alhoewel *juffrou* taalkundig histories wel as verwysing na 'n vrou van hoër aansien kan verwys, het "die 'status' v[an] *juffrou* [met verloop van tyd] van 'aansienlike dame' ... tot dié van 'n gew[one] *juffie* gedaal" (Boshoff & Nienaber 1967:314). *Mevrou* is 'n aanspreekvorm wat dui op groter aansien maar weens Éowyn se huwelikstatus is dit beslis nie gepas nie. Gevolglik laat ek *dame* eerder hier uit en maak staat op die formele *u* om die nodige respek te toon. Ek gebruik die *u*-aanspreekvorm regdeur die dialoog (*It is too late, lady, to follow the Captains, even if you had the strength* | *Dit is te laat om die kapteine te volg, al het u die krag gehad*) en dit is eers nadat Faramir Éowyn die eerste maal op haar naam aanspreek dat ek daarmee wegdoen.

Lady Galadriel (The Mirror of Galadriel)

BT: "You are wise and fearless and fair, Lady Galadriel," said Frodo. "I will give you the One Ring, if you ask for it. It is too great a matter for me."
Galadriel laughed with a sudden clear laugh. "Wise the Lady Galadriel may be," she said

DT: "Die dame Galadriel is wys en vreesloos en regverdig," sê Frodo. "Ek sal u die een ring gee, indien u daarvoor vra. Hierdie taak is bo my vuurmaakplek."
Galadriel lag met 'n skielike helder lag. "Die dame Galadriel kan moontlik wys wees," sê sy

Ek vertaal nie *Lady Galadriel* wanneer Frodo haar aanspreek nie want die formele aanspreekvorm *u* is voldoende om Frodo se respek uit te beeld. *U is wys en vreesloos en regverdig, dame Galadriel* klink nie idiomaties nie – selfs nie binne die konteks nie. Daar is 'n verdere motivering om Frodo se eerbetoen tot die gebruik van die eerbiedwaardige *u* te beperk. Tolkien (1993:1167 [addendum F]) skryf "It was, however, one of the peculiarities of Shire-

usage that the deferential forms had gone out of colloquial use” en hy noem die voorbeeld van Peregrin Took wat in sy eerste paar dae by Minas Tirith die informele vorm (*familiar forms*) gebruik het om “people of all ranks, including the Lord Denethor himself” aan te spreek. Tolkien (1993:1167 [addendum F]) skryf verder dat

It will be noticed that Hobbits such as Frodo ... do not always use the same style. This is intentional. The more learned and able among the Hobbits had some knowledge of ‘book-language’, as it was termed in the Shire; and they were quick to note and adopt the style of those whom they met.

Tolkien gebruik *Lady Galadriel* hier as eerbiedwaardige aanspreekvorm maar indien Frodo nie die naam gebruik het nie, sou hy Galadriel waarskynlik as *thou* aangespreek het om sy respek te toon. Afrikaans het wel die formele *u*-aanspreekvorm en dit kan hier met dieselfde uitwerking gebruik word.

Die komplikasie wat dit veroorsaak, is dat Galadriel se woorde in die volgende sin waar sy na haarself in die derde persoon verwys verkieslik ’n herhaling van Frodo se woorde moet wees omdat sy hardop oor haar eie karakter besin. Daar is niks verkeerd met Galadriel se illeïsme om hier *Die dame Galadriel is moontlik wys* te gebruik nie – dit klink natuurlik en die oordrewe formele toon onder die omstandighede pas by die kommentaar wat sy oor haarself lewer. Om Frodo se woorde te herhaal, laat ek dat Frodo in sy eerste sin in die derde persoon na haar verwys, en in die tweede sin gaan hy voort met die formele *u*-aanspreekvorm. Sodoende bly Frodo se woorde natuurlik en idiomaties, en word Galadriel se herhaling van Frodo se woorde in die doeltteks behou.

5.3 Interkulturele vertaaluitdagings

5.3.1 Maateenhede

Maateenhede word onder interkulturele vertaalprobleme gekategoriseer aangesien dit deel vorm van die verskille in konvensies tussen die bron- en doeltkultuur. Schäffner en Wiesemann (2001:36) verwys na die kulturele filtrering wat die vertaler moet toepas om te verseker die regte term word in die doeltteks gebruik; dit doen ek deur die onbekende *league* (waarvoor daar geen vertaling in Afrikaans is nie) in die term *myl* uit te druk waarmee Afrikaanssprekendes wel vertrou is. Alhoewel Suid-Afrika van die metrieke stelsel gebruik maak en meer vertrou met *kilometer* as *myl* is, is laasgenoemde nie ’n vreemde term nie en is doelttekslesers vertrou genoeg daarmee. Die gebruik van ’n anachronisme soos *kilometer*, wat eers in die vroeë neëntiende eeu gevestig geraak het, sal geheel en al onvanpas wees.

League/mile (The Battle of the Pelennor Fields)

'n *League* is gelyk aan 3 myl maar ek spoor geen vertaling in Afrikaans op van die afstandsmaat *league* nie. Met die vertaling van *league* in *LotR* is dit nie nodig om die verhouding tussen *league* en *myl* te verduidelik nie behalwe wanneer die aantal *leagues* spesifiek genoem word om die afstand relatief tot iets anders aan te dui of om 'n spesifieke afstand of area aan te dui. Die grootte van die Shire word byvoorbeeld as “[f]orty leagues ... from the Far Downs to the Brandywine Bridge, and fifty from the northern moors to the marshes in the south” (Tolkien 1993:17) aangedui. In so 'n geval kan *leagues* nie bloot met myle vertaal word nie omdat dit 'n wanindruk van die grootte van die Shire sal skep. Dit moet onderskeidelik as *120 myl* (3 x 40) en *150* (3 x 50) *myl* vertaal word. Hierdie omskakeling klink moontlik voor die hand liggend maar Hooker (2006:93) wys daarop dat “the first Dutch translator apparently thought that there was no difference, and simply converted all the *leagues* to *miles* on a 1:1 basis, which made the Shire much smaller: 50 miles square instead of 50 leagues square”. Die fout is wel in die tweede Nederlandse vertaling reggestel deurdat die vertaler elke verwysing na *league* na drie myl omgeskakel het (Hooker 2006:95). ('n Moontlike verklaring vir die fout is die vertaling van *seven-league boots* in Nederlands as *zevenmijlslaarzen* [sewemyllaarse in Afrikaans] wat die vertaler laat aanvaar het *league* is gelyk aan *mile/mijl*.)

Die presisie van die omskakeling gaan nie net oor die akkurate uitbeelding van die geografiese gebied nie maar ook die impak daarvan elders in die boek. 'n *League* word gedefinieer as “the distance walked in an hour by an average man. If a man were to walk 7 hours per day, he would then walk 7 leagues, or about 21 miles (34 km).” Pas dit nou toe op die volgende uittreksel waar Éomer vir Aragorn, Gimli en Legolas prys vir die spoed waarteen hulle die Orke agtervolg het:

Wide wonder came into Éomer's eyes. 'Strider is too poor a name, son of Arathorn,' he said. 'Wingfoot I name you. This deed of the three friends should be sung in many a hall. Forty leagues and five you have measured ere the fourth day is ended! Hardy is the race of Elendil!'

(Tolkien 1993:456)

Die *forty leagues and five* is dus 45 *leagues*, oftewel 135 myl, of 216 km. Vir iemand om binne vier dae 216 km oor ruwe, onherbergsame terrein af te lê, is inderdaad indrukwekkend. Indien *league* egter op 'n 1:1-verhouding met *myl* vertaal word, beteken dit die drie metgeselle het maar 45 myl, oftewel 72 km afgelê wat skaars as *hardy* beskryf kan word vir drie geharde krygers.

Hooker (2006:94) wys op 'n verdere onderskeid wat in *LotR* tussen *league* en *mile* getref word, maar dit is een waaraan die vertaler van die Afrikaans nouliks iets kan doen: “Tolkien also gives an indication that the further they get from The Shire, the less well-known distance measurements in miles are”. Die rede hiervoor is dat die “Shire is calqued on England, and its cultural and linguistic history on the early history of English” (Turner 2005:15). Hoe verder die karakters van die Shire, waar *miles* die voorkeurafstandseenheid is, weg beweeg, hoe meer bevind hulle hulle in 'n wêreld wat meer op die Europese vasteland geskoei is, waar *leagues* die voorkeurafstandseenheid is. Dit is dus 'n tegniek wat Tolkien gebruik om te demonstreer dat die Hobbits al verder van hulle tuiste weg beweeg. Die tegniek kan egter nie in Afrikaans gerepliseer word nie. Hooker wys daarop dat die Duitse vertaling wel 'n woord – *Wegstunden* (padure) – gebruik om *league* te verduidelik. Die vertaling beskryf die grootte van die Shire as “40 by 50 *Wegstunden*” wat neerkom op die afstand wat 'n gemiddelde mens binne 'n uur op 'n pad kan aflê, vermenigvuldig met 40x50. Ek verkies om *myl* te gebruik en die nodige omskakeling te doen. Afrikaanse lesers is merendeels vertrouwd met *kilometer* as afstandsmaat maar *myl* is nie 'n vreemde konsep nie. Om iets soos byvoorbeeld *paduur/padure* te skep, kan verwarrend wees en buitendien word daar dikwels na afstand verwys wat nie op 'n pad afgelê word nie.

5.4 Interlinguistiese vertaaluitdagings

5.4.1 Afwykings van Standaardafrikaans

Afwykings van Standaardafrikaans ressorteer onder interlinguistiese vertaalprobleme omdat dit verband hou met strukturele verskille van die woordeskat en sintaksis (Nord 1997:60) van die bron- en doeltaal, oftewel die linguistiese stelsels van die onderskeie tale. Die uitdagings is egter ook teksspesifiek omrede die probleem wat in die bronteks gebied word in 'n ander teks waarskynlik anders hanteer sou word. Baie van die vertaalprobleme in *LotR* spruit uit die assosiasie van die problematiese tekselemente met verskillende karakters, en daarom word die uitdagings op 'n bepaalde manier hanteer wat nie noodwendig die geval in 'n ander teks sal wees nie. Neem byvoorbeeld onderstaande gevalle met koherensie en die groepbetekenisbeginsel. In 'n ander teks sal 'n vertaler anders optree en korrekte Afrikaans navolg, maar hier word vertaalbesluite gerig deur die karakter van Treebeard en sy idiosinkratiese manier van praat. In die vertaling word 'n linguistiese struktuur gekies “which is most appropriate to the intended purpose of the text” (Schäffner & Wiesemann 2001:39). By die vertaling hieronder van *And my window does not look eastward* waar ek kies om die dubbele negatief weg te laat, is die vertaaluitdaging teksspesifiek maar die oplossing interlinguisties.

Ents and Entwives: koherensie (1) (Treebeard)

BT: the Ents and the Entwives – and there were Entmaidens then: ah! the loveliness of Fimbrethil, of Wandlimb the lightfooted, in the days of our youth! – they walked together and the housed together.

DT: het die Ents en die Entvroue – en toe was daar nog Entmeisies: ai, die skoonheid van Fimbrethil, van Leniglid die vlugvoetige, in die dae van ons jeug! – hulle het saam gewandel en hulle het saam gewoon.

Dit kom moontlik voor of die doeltekkingskonstruksie verkeerd is in dié dat dit na verwagting soos volg moet lees: *het die Ents en die Entvroue – en daar was [...] in die dae van ons jeug! – saam gewandel en saam gewoon*. Maar dan moet die bronteks lees *the Ents and the Entwives – and there were [...] in the days of our youth! – walked together* pleks van die bestaande *they walked together and they housed together*. Dit is egter deel van Treebeard se idiosinkratiese manier van praat – hy onderbreek homself en gaan dan voort maar nie heeltemal konsekwent met die sin wat tot dusver gevorm is nie. Vergelyk die eerste sin in die volgende paragraaf:

BT: I remember it was long ago – in the time of the war between Sauron and the Men of the Sea – desire came over me

DT: Ek onthou dit was lank gelede – ten tye van die oorlog tussen Sauron en die Mense van die See – ’n verlange het oor my gekom

Éowyn: weglaat van die dubbele negatief (The Steward and the King)

BT: And my window does not look eastward.

DT: En my venster kyk nie ooswaarts.

Ek laat die tweede *nie* uit want Éowyn uiter die woorde “quietly, more as if speaking to herself than to him” – dit is meer ’n gedagte wat sy teenoor haarself uitspreek en sy is nie begaan oor die grammatikale korrektheid daarvan nie.

Look not to me: moet tog nie pleks van moenie (The Steward and the King)

BT: Look not to me for healing!

DT: Moet tog nie na my kyk vir genesing nie.

Ek gebruik nie *Moenie* nie want dit is te gelate; Éowyn se opdrag aan Faramir moet benadruk word, soos uitgedruk in die *Look not to me for healing!* (pleks van *Do not look to me for healing!*). Deur *Moet tog nie* te gebruik, word die leser gedwing om die woorde versigtig te artikuleer en ag te slaan op die dringendheid waarmee Éowyn haar opdrag uitspreek.

My friends are caught in the willow-tree: posisie van die werkwoord (1) (The Old Forest)

BT: My friends are caught in the willow-tree

DT: My vriende is vasgevang in die wilgerboom

Hoewel die gebruik in Afrikaans is om die werkwoord so na moontlik aan die einde van die sin te plaas, plaas ek dit hier in die middel. Die doel is nie om getrou aan die bronteks te bly nie maar om die dringendheid van die situasie te beklemtoon: dit maak nie saak waarin sy vriende vasgevang is nie; wat vir Frodo belangrik is, en die boodskap wat hy so vinnig moontlik met Tom wil deel, is die feit dat hulle vasgevang is, en dat Tom se hulp benodig word.

Treebeard: groepbetekenisbeginsel (Treebeard)

BT: our beards are long and grey

DT: ons baarde is lank en grys

BT: we know it by heart

DT: ons ken dit uit ons koppe

Volgens die groepbetekenisbeginsel moet die enkelvoud van *baard* in die eerste geval gebruik word. WAM Carstens (2011:77) gebruik soortgelyke voorbeelde om die beginsel te verduidelik, onder andere “Hulle trek hul *neus* op vir ons” en “Die damme se *watervlak* het mooi gestyg” (oorspronklike beklemtoning). Daarvolgens moet bogenoemde frase eerder *ons baard is lank en grys* wees maar ek gebruik die meervoud as deel van die uitbeelding van Boombaard se idiosinkratiese spraak.

Dieselfde geld vir die tweede voorbeeld: taalkundig sal *ons ken dit uit ons kop* korrek wees, net soos wat die damme se watervlak – nie die watervlakke – mooi gestyg het, maar ek verkies om die meervoud te gebruik. Die gebruik van *koppe* is ‘anatomies’ korrek vir die Ents want Tolkien skryf later (in die laaste paragraaf van die Boombaard-vertaling) “his arms raised above his head” (Tolkien 1993:499).

5.4.2 Teenwoordige en verlede tyd

Afrikaans en Engels se verskillende gebruik van die teenwoordige en verlede tyd in die narratief bied interlinguistiese vertaaluitleidings aangesien dit verband hou met konvensies wat in die taalgebruik as sodanig gesetel is. ’n Mens sou wel die hele vertaling in die verlede tyd kon vertel soos wat in die bronteks die geval is maar dit sal die teks besaai met verlede deelwoorde en hulpwerkwoorde wat leesgemak sal kompromitteer. Gebruik van die imperfektumvorm, byvoorbeeld *dog/dag* pleks van *dink*, en *had* pleks van *hê* bied wel ’n eenvoudiger alternatief maar dit dek net ’n “paar gevalle” (Carstens 2011:86). My oplossing vir hierdie interlinguistiese vertaaluitleiding is die gebruik van die konvensionele teenwoordige tyd, afgewissel met die verlede tyd waar duidelik onderskeid getref moet word, en die historiese presens “ter wille van aktualiteit” (Carstens 2011:139) wanneer die situasie dit vereis.

Gandalf (The Council of Elrond)

BT: “But I rode to the foot of Orthanc, and came to the stair of Saruman; and there he met me and led me up to his high chamber. He wore a ring on his finger.

““So you have come, Gandalf,’ he said to me gravely; but in his eyes there seemed to be a white light, as if a cold laughter was in his heart.”

DT: “Maar ek het tot by die voet van Orthanc gery, en by die trap van Saruman gekom, en daar het hy my ontmoet en na sy oppervertrek gelei. Aan sy vinger het hy ’n ring gedra.

““Jy het dus gekom, Gandalf ,’ sê hy somber vir my, maar in sy oë is daar ’n wit lig, asof daar in sy hart ’n kil gelag weerklink.

Afrikaans en Engels se benadering tot die narratief verskil ten opsigte van die tyd waarin die verhaal vertel word. Engels maak hoofsaaklik van die verlede tyd gebruik terwyl Afrikaanse verhale merendeels in die teenwoordige tyd vertel word. By hierdie mededeling van Gandalf meng ek die twee tye omdat ek Gandalf se mededeling duidelik in die verlede wil vestig maar nie die leesbaarheid van die narratief wil belemmer deur deurentyd die verlede tyd te gebruik wat op verlede deelwoorde en hulpwerkwoorde staatmaak nie. Chanette Paul (2012:39) wys daarop dat dit baie moeilik is om

op oortuigende wyse ’n toneel-binne-’n-toneel ongedwonge binne te gaan of met grasia daaruit te kom. Oorgange kan maklik geforseerd voorkom. Hede en verlede moet ’n eenheid vorm. Die hele proses moet geloofwaardig wees en nie die leesvloei versteur nie.

Weens die “tyd wat verspring” (Paul 2012:39), dit wil sê verlede en teenwoordige tyd wat deurmekaar loop, begin ek Gandalf se verhaal in die verlede tyd maar gebruik dan die aanvang van die dialoog as merker om oor te skakel na die historiese presens, waarin die res van die mededeling plaasvind.

Derhalwe word twee doelstellings gedien: dit lees makliker en dit help om binne die vertelling tussen die teenwoordige en verlede tyd te onderskei. Sonder hierdie strategie sou die tydelemente van ’n frase soos byvoorbeeld *wat wit voorgekom het* in die volgende sin moeilik gewees het om van die res van die vertelling te onderskei:

BT: “I looked then and saw that his robes, which had seemed white, were not so, but were woven of all colours, and if he moved they shimmered and and changed hue so that the eye was bewildered.”

DT: “Ek kyk toe en sien dat sy gewaad, wat wit voorgekom het, nie wit is nie, maar uit alle kleure verweef is, en wanneer hy beweeg, glinster die kleure en verander dit van skakering sodat dit die oog verward laat.”

5.4.3 Uitdrukkings

Uitdrukkings bied interlinguistiese uitdagings maar oorvleuel met interkultureel. In die eerste voorbeeld wat ek behandel (Tom se gebruik van die *a--*-prefiks) is daar nie 'n ekwivalent in die doeltaal nie en 'n uitdrukkingsvorm moet gevind word wat die funksie vervul. In die tweede geval bied die taal wel 'n geskikte vertaling maar weens die religieuse konnotasie (van *moses/Moses*) wat die kultuur daaraan kan heg, en wat nie in *LotR* pas nie, moet 'n ander oplossing gevind word.

A-thinking of/a-going (The Old Forest)

BT: What be you a-thinking of?

DT: Wat besiel jou tog?

BT: where be you a-going to

DT: waarheen is julle tog op pad.

Die *a--*-prefiks soos dit hier gebruik word, het geen ekwivalent in Afrikaans nie. 'n Soortgelyke uitdaging sal wees om die *bry-r* van die Swartland in Engels te probeer vertaal: die vertaler wil die idiosinkrasie van die spreker in die doelteks oordra maar sonder om dit gedwonge of onnatuurlik te laat klink. Ek laat Tom *tog* byvoeg in die vrae wat hy onderskeidelik aan die hobbits en Old Man Willow stel. Dit het nie dieselfde betekenis as *a-thinking* en *a-going* nie maar dit dra wel die gevoel van gesaghebbendheid – sowel as 'n mate van irritasie en ongeduld – oor wat Tolkien van meet af aan Tom Bombadil toeken.

Met her match (The Mirror of Galadriel)

BT: yet here she has met her match in courtesy

DT: en tog het sy haar gelyke in hoflikheid hier teëgekom

Die meer idiomatiese vertaling van *meeting one's match* is *jou moses teenkom* of *jou rieme styfloop*. Eersgenoemde verwys na *moesoek*, die Maleise woord vir *opponent/meerdere* (Prinsloo 2009a:307) en laasgenoemde is “ontleen aan die boerdery waar perde of beeste geleer word en dus net sover kan beweeg as wat die stywe riem toelaat” (Prinsloo 2009a:381).

Ek verwerp eersgenoemde as vertaalekwivalent omrede min Afrikaanssprekendes moontlik weet waarna die *moses* in die uitdrukking verwys en waarskynlik eerder sal dink dat dit na die Bybelfiguur Moses verwys. Die Bybelfiguur en 'n verwante uitdrukking kan egter nie aan die Elwe se kultuur of etimologie gekoppel word nie. Trouens, een van die punte van fel kritiek teen die Franse vertaling is “bringing in references to God or Christianity where the original text conspicuously omits them” (Ferré et al 2011:61).

Ek verwerp ook die tweede opsie as vertaalekwivalent omrede die voorbeeld gesetel is in 'n landelike kultuur wat ook nie met die Elwe verbind word nie. Die Elwe leef wel na aan die natuur maar hulle kan skaars as 'boere' beskou word en Galadriel verwys nie verniet met misnoeë na die *rustic folk* nie. Ek gebruik die uitdrukking *gelyke teëgekom* wat wel 'n meer direkte vertaling van die Engels is maar steeds goeie Afrikaans is, die boodskap korrek oordra en nie met die kultuur van die Elwes bots nie.

5.5 Teksspesifieke vertaaluitdagings

5.5.1 Alliterasie

Alliterasieverwante vertaaluitdagings is teksspesifiek aangesien die uitdagings – en die oplossings daarvoor – nie na ander tekste veralgemeen kan word nie. Dit gaan hand aan hand met interlinguistiese uitdagings aangesien die vertaler 'n ekwivalent in die doelteks moet vind wat die alliterasie van die bronteks weergee en dit moet doen deur beskikbare taalkundige elemente te gebruik. Die woordeskat van die bron- en doeltaal laat egter nie altyd toe dat die aanvangsklanke van die woorde in die doelteks allitereer soos wat met die woorde in die bronteks die geval is nie. By 'n sin soos byvoorbeeld *With that he seized a great horn from Guthláf his banner-bearer, and he blew such a blast upon it that it burst asunder* (Tolkien 1993:870) is dit nie noodwendig vir die vertaler moontlik om al die b-klanke te laat allitereer nie. Die vertaler sal so 'n geval as 'n verlies kan reken maar onderneem om vir die verlies te vergoed deur elders in die doelteks alliterasie toe te pas waar dit nie in die bronteks voorkom nie. Afrikaans as Wes-Germaanse taal geniet egter 'n groot voordeel bo Romaanse tale soos Frans en Italiaans aangesien dit baie taalkundige wortels met Engels deel.

Bent and browned by their labour (Treebeard)

BT: bent and browned by their labour

DT: geboë en gebruin van hulle arbeid

Die klank in *geboë en gebruin* verskil van dié van die bronteks maar die alliterasie in die doelteks word gerepliseer. Alhoewel dit nie 'n uitdrukking in Afrikaans is nie, klink dit baie idiomaties, soos iets wat na analogie van *gebore en getoë* moontlik wel in Afrikaans gevestig kan wees. Voorts dui die HAT *bruin* as werkwoord aan, met die volgende voorbeelde: “deur die son gebruin wees ... 'n gebruinde gesig”. 'n Mens sou pleks van *arbeid* eerder *gewerk* kon gebruik (*geboë en gebruin van hulle gewerk*) en sodoende 'n derde g-klank byvoeg, maar ek verkies *arbeid*.

*Fair as the Sea and the Sun and the Snow upon the Mountain! (The Mirror of Galadriel)***BT:** Fair as the Sea and the Sun and the Snow upon the Mountain!**DT:** Sierlik soos die see en die son en die sneeu op die berg!

Hierdie voorbeeld illustreer die suksesvolle replisering van alliterasie, met 'n verbetering op die bronteks in dié dat *sierlik* tot die alliterasie bydra wat nie in die bronteks (*Fair*) die geval is nie.

Footstep of Doom (The Mirror of Galadriel) (kompensasie)**BT:** footstep of Doom**DT:** voetval van verdoemenis

Tolkien gebruik dikwels alliterasie wat nie op 'n spesifieke plek in die teks deur die vertaler gerepliseer kan word nie omdat die doeltaalwoordeskat dit nie toelaat nie. Turner (2005:150) identifiseer die “compensatory addition of alliteration ... in places where it is not present in the source text ... whenever appropriate words are available in the target language” as een van die Duitse vertaling se kompensasietegnieke om argaïsme daar te stel. Om dus te kompenseer vir die ‘verlies’ wanneer die alliterasie nie op dieselfde plek in die doelteks gerepliseer kan word nie, moet die vertaler op die uitkyk wees om elders alliterasie toe te pas waar dit nie in die bronteks voorkom nie. Hierdie voorbeeld is een so 'n geval, met drie opeenvolgende woorde wat met dieselfde letter begin.

5.5.2 Herhaling van klanke

Die herhaling van klanke bied 'n teksspesifieke uitdaging omrede die repetisie tot hierdie spesifieke teks beperk is en nie na ander tekste veralgemeen kan word nie. Tolkien herhaal klanke met opset en dit vorm deel van sy strategie om deur middel van argaïsme 'n ouwêreldse atmosfeer te skep. In die meeste ander tekste is die herhaling van klanke moontlik lukraak of per abuis en dien dit waarskynlik geen doel nie, en die vertaler hoef nie daarop te let nie. Die vertaler van *LotR* is egter daarvan bewus dat die herhaling van klanke doelbewus deur Tolkien ingespan word om 'n bepaalde effek te skep en daarom moet noukeurig daarop gelet word wanneer hierdie verskynsel voorkom en of dit gerepliseer kan word en indien nie, of elders daarvoor gekompenseer kan word. Schäffner en Wiesemann (2001:41) wys daarop dat “[a] decision as to the most appropriate translation strategy will have to be based on a consideration of their relevance for the text”. Hierdie relevansie vir die teks – of die afwesigheid daarvan – moet in berekening gebring word om te oordeel of die herhaling van klanke op 'n bepaalde plek in die teks enigsins in die doelteks gerepliseer moet word en, indien wel, hoe te werk gegaan moet word om dit te vermag.

Aid me or thwart me (The Riders of Rohan)

BT: Will you aid **me** or thwart **me**?

DT: **Bied jy my** hulp, of **bied jy my** teenstand?

Ek repliseer nie die eindklank *me* van die bronteks nie maar eerder die aanvangsklanke met *Bied jy my. My (me)* word wel herhaal.

Out of doubt, out of dark (The Battle of the Pelennor Fields)

BT: **Out of** doubt, **out of** dark to the day's rising [...] **Now for** wrath, **now for** ruin and a red nightfall!

DT: **Vanuit** twyfel, **vanuit** duister, na die breek van die dag, [...] **Nou vir** weerwraak, **nou verderf**, en 'n rooi skemering!

Ek herhaal die aanvangsklanke. Streng gesproke moet die laaste reël *Nou vir weerwraak, nou vir verderf* wees, maar ek los die *vir* uit om eerder die ritme te akkommodeer (nog 'n voorbeeld van haplogie – sien ook *Mistig Gebergte*).

5.5.3 Herhaling van woorde

Ek kategoriseer die herhaling van woorde onder teksspesifieke vertaalprobleme aangesien die herhaling van die spesifieke woorde en die manier hoe ek die vertaling daarvan hanteer het spesifiek op die *LotR*-teks betrekking het. Die woorde wat ek herhaal, sal nie noodwendig in 'n ander teks herhaal word nie, maar vir die doel van hierdie teks is dit wel belangrik om herhaal te word. Dit geld ook vir woorde wat Tolkien wel in die bronteks herhaal, maar wat ek goedgevind het om weens welke rede ook al nie te herhaal nie. 'n Voorbeeld hiervan is die hantering van die woord *diminish* in die *Mirror of Galadriel*-vertaling waar ek gekies het om twee verskillende doeltekswoorde vir dieselfde brontekswoord te gebruik. My keuse van die woord *verbleek* in die tweede geval is gerig deur eienskappe wat die teks spesifiek aan Galadriel heg. In enige ander teks is dit onwaarskynlik dat die woord *diminish* as *verbleek* vertaal sal word.

Daar is ook 'n interlinguistiese element verbonde aan die uitdaging wat die herhaling van woorde bied aangesien die keuses wat gemaak word op taalkundige keuses gegrond is. Die woorde wat gekies word, is onderhewig aan die betekenis daarvan en die taalkundig korrekte aanwending. Om *Take care of yourself* as *Sien mooi om na jouself* te vertaal, is nie noodwendig die eerste keuse van uitdrukking nie maar dit is korrek en onder die omstandighede dien dit die doel baie goed om Tolkien se woorde in die bronteks te herhaal.

Diminish (The Mirror of Galadriel)

BT: Yet if you succeed, then our power is **diminished**

DT: En tog, indien jy slaag, sal ons mag **afneem**

BT: I will **diminish**, and go into the West, and remain Galadriel.

DT: Ek sal **verbleek** en na die Weste gaan, en ek sal Galadriel bly.

Galadriel verwys vroeër na die *power* van die Elwe wat sal *diminish* indien Frodo se sending suksesvol is, en ek vertaal die uitdrukking as hulle *mag* wat sal *afneem*. Hier verwys Galadriel egter na haarself wat sal *diminish* en verkieslik moet die vertaling dieselfde woord in albei gevalle gebruik, om aan te dui dat haar lot dieselfde as dié van die Elwe gaan wees. Ek gebruik egter nie dieselfde woord nie en vertaal Galadriel se woorde soos hierbo. Die redes hiervoor is

- (i) Ek vind nie 'n vertaling van *diminish* wat sowel die lot van die Elwe as dié van Galadriel doeltreffend beskryf nie. Die Elwe se mag wat *afneem*, is geskik maar Galadriel kan nie *afneem* nie. Ek kan ook nie haar woorde verdraai en sê *my mag/invloed sal afneem* om sodoende dieselfde woord te kan gebruik nie want dit is nie wat sy sê nie; om dieselfde rede kan ek dit nie impliseer nie. Die Elwe se *power* wat *diminish* is 'n algemene verwysing na die lot van die Elwe maar Galadriel se verwysing na haarself wat *diminish*, is 'n baie persoonlike refleksie en die uiting word gekenmerk deur 'n ondertoon van weemoedigheid oor 'n onvermydelike en persoonlike lot wat haar in die gesig staar. Haar woorde *I pass the test ... I will diminish, and go into the West, and remain Galadriel* getuig van haar verligting oor haar triomf oor die mag van die ring wat haar aangebied is maar dit beeld ook die prys uit waarteen daardie oorwinning kom, naamlik dat sy gaan *diminish* en nie in Middle-earth kan bly nie.
- (ii) Ek gebruik *verbleek* omrede Galadriel dikwels met die kleur wit geassosieer word (“clad wholly in white”, “[t]all and white and fair” en “white arms” [Tolkien 1993:373;380;394]). *Verbleek* dui daarop dat sy steeds dieselfde gaan bly (*remain Galadriel*) maar minder gaan wees. Soos wat Tolkien aan die begin van die hoofstuk haar beskryf as “clad wholly in white” (Tolkien 1993:373) sal sy ná die afneem van haar mag, “clad in simple white” (Tolkien 1993:385) wees. Deur *verbleek* te gebruik, dui ek daarop dat sy steeds Galadriel sal bly, soos geïllustreer deur die simboliese wit wat aan haar gekoppel word, maar minder sal wees.

Take care (A Long-expected Party 2)

BT: “... **Take care** of yourself! You are old enough, and perhaps wise enough.”
“**Take care!** I don’t **care**. ...”

DT: “... **Sien mooi om** na jouself! Jy is oud genoeg, en moontlik wys genoeg.”

“**Sien om!** Ek gee nie **om** nie! ...”

Die algemener uitdrukking is *Kyk mooi na jouself* of *Wees versigtig* maar ek wil Tolkien se herhaling van *care* repliseer en gebruik die uitdrukking *omsien na*.

5.5.4 Interpunksie en die gebruik van hoofletters

Alhoewel interpunksie en die gebruik van hoofletters eerder aan interlinguistiese vertaalprobleme en -oplossings gekoppel word, bied dit hier teksspesifieke uitdagings aangesien die uitdagings gesetel is in Tolkien se gebruik daarvan in *LotR*. Tolkien gebruik dikwels hoofletters om na sekere naamwoorde te verwys om eiename aan te dui maar hy is nie altyd konsekwent met sy gebruik daarvan nie. Derhalwe word daar na Minas Tirith verwys as *city of the Kings* (Tolkien 1993:1099) en *City of the Kings* (Tolkien 1993:1009), en na dieselfde kruispad as sowel *the cross-roads* (Tolkien 1993:674) as *the Cross-roads* (Tolkien 1993:726), met geen ooglopende verduideliking vir die verskil nie. Afrikaans maak aansienlik minder van hoofletters gebruik as Engels en Tolkien gebruik hoofletters waarskynlik as 'n manier om te argaïseer, soos wat hy samestellings gebruik, maar die afwisselende gebruik veroorsaak dikwels verwarring. Die vertaler moet hoofletters na goeddunke gebruik maar dit liewers tot die minimum beperk wanneer dit geen ooglopende doel dien nie. Dieselfde geld vir leestekens.

Men/men (Treebeard)

BT: Many men learned the crafts of the Entwives and honoured them greatly; but we were only a legend to them, a secret in the heart of the forest. Yet here we still are, while all the gardens of the Entwives are wasted: Men call them the Brown Lands now.

DT: Baie mense het die kundigheid van die Entvroue aangeleer en groot eer aan hulle betoon; maar ons was vir hulle net 'n legende, 'n geheim in die hart van die oerwoud. En tog hier is ons steeds terwyl al die tuine van die Entvroue verwoes is: Mense noem dit nou die Bruinveld.

Hierdie uittreksel dien as goeie voorbeeld van die verwarring wat dikwels geskep word deur Tolkien se afwisselende gebruik van hoofletters by die name van bevolkingsgroepe. *Men* word hier die eerste maal met 'n hoofletter en die tweede maal met 'n kleinletter geskryf. Die feit dat die tweede *Men* ná 'n dubbelpunt volg, verklaar nie die gebruik van die hoofletter nie; neem die sin aan die begin van die vorige paragraaf waar die dubbelpunt deur 'n kleinletter gevolg word: *growing in the same way: the Ents gave their love to things*. Die moontlikheid bestaan dat die spreker (Treebeard) nie na die bevolkingsgroep Mense verwys nie maar na manlike Ents maar Tolkien (1981:196) skryf “[The Entwives] survived only in the ‘agriculture’ transmitted to Men (and Hobbits).” Die Entvroue se landboukundige kennis is dus wel aan *Men* (Mense) oorgedra maar ek dink Tolkien wil die boodskap oordra dat Mense nie as volk by hulle

geleer het nie maar eerder as individue, gemeenskappe, ens. wat deel vorm van Mense wat die kennis sodoende kollektief bekom het. Gevolglik repliseer ek Tolkien se gebruik van hoofletters/kleinletters hier.

Weglaat van komma (The Riders of Rohan)

BT: the heir of Isildur Elendil's son of Gondor

DT: die erfgenaam van Isildur, Elendil se seun, van Gondor

Wees bedag op die weglaat van die komma ná *Isildur* in die bronteks. Isildur was Elendil se oudste seun en die komma tussen die twee name ontbreek in die bronteks. Die bronteks is baie verwarrend; ek stel dit in die vertaling reg.

5.5.5 Name

Name speel 'n belangrike rol in die konstruksie van Tolkien se skynwêreld: “[t]he maps and the names give Middle-earth that air of solidity and extent both in space and time which its successors so conspicuously lack” (Shippey 2003:103). Vertaling van name moet dus spesiale sorg geniet want indien 'n naam onoortuigend is, neem die leser nie die karakter ernstig op nie. Baie van die vanne wat Tolkien byvoorbeeld vir die hobbits gebruik, is werklike Engelse vanne – Baggins, Hornblower, Proudfoot – waarvan die meeste 'n ooglopende betekenis het, en een van die vertaler se grootste uitdagings is om (Suid-)Afrikaanse vanne te vind wat 'n soortgelyke betekenis het – “assimilating the Shire to a greater or lesser degree to the linguistic and cultural norms of the target language” (Turner 2005:78). Tolkien (1981:267) wys self daarop dat die nomenklatuur “in an imaginary country and period, as this one, coherently made” baie belangriker as in 'n historiese roman is. Die rede daarvoor is dat bestaande name en vanne reeds geloofwaardig is bloot weens hulle bestaan. Hoe vreemd en ongewoon die vanne Shuffelbottom of Rattlebag, Hogewind of Onkruydt ook al klink, niemand kan hulle egtheid in twyfel trek nie. Die “coherently made” wat Tolkien noem, verwys na die geskiedenis en kultuur wat hy vir sy skynwêreld geskep het en wat ook grootliks bydra tot die geloofwaardigheid van die verhaal. Die betekenisvolle elemente van name wat met hierdie geskiedenis en kultuur skakel, moet behou word (Turner 2005:80).

Volgens Schäffner en Wiesemann (2001:34) word eiename in die meeste gevalle nie verander nie en net so in die doeltaal oorgedra. Wanneer dit wel verander word, is dit weens die verskillende skryfstelsels van die bron- en doeltaal, en ressorteer dit onder pragmatiese vertaalprobleme. Derhalwe word die Russiese name *Горбачёв* en *Толстой* as onderskeidelik *Gorbachov* en *Tolstoy*, en *Gorbatsjof* en *Tolstoi* (AWS 2017:672) in onderskeidelik Engels en Afrikaans geskryf. In die geval van *LotR* word net die name van Tolkien se selfgeskepte tale

nie aangepas nie terwyl dié in die Omgangstaal wel verander word. Die uitdaging wat laasgenoemde vir die vertaler bied, is hoofsaaklik teksspesifiek van aard maar dit oorvleuel met sowel interlinguistiese en – in sommige gevalle in ’n geringe mate – met interkulturele uitdagings.

Die uitdaging is hoofsaaklik teksspesifiek omrede die vertaling van name volgens Tolkien se voorskrifte moet geskied en daardie voorskrifte net vir die *LotR*-teks geld; indien enige van die name in enige ander teks verskyn, staan dit daardie vertaler vry om met ’n ander vertaling vorendag te kom. Twee goeie voorbeelde is *Baggins* en *Bag End*. Tolkien se voorskrifte in die *Guide* is baie spesifiek oor wat die vertaling van die name moet behels. Dieselfde geld vir *Bracegirdle* en *Hornblower*. Tolkien wou ’n bepaalde effek met sy gekose bronteksname vermag en die vertaler is verplig om – sover moontlik – hierdie effek te probeer repliseer. In ’n ander teks kan die name moontlik net name wees met geen bedoelde effek nie, en die vertaler sou die naam óf net na die doelteks kon oordra, óf dit na goeddunke met ’n ander kon vervang.

Name bied egter ook ’n interlinguistiese uitdaging aangesien dit dikwels ook ’n onderliggende betekenis bevat wat net taalkundig oorgedra kan word. Vergelyk byvoorbeeld die wisselvorme van *Proudfoot* (*Barrevoet*) se meervoud wat in die bronteks as *Proudfeet* (*Barrevoete*) en as *Proudfoots* (*Barrevoets*) uitgedruk word. Daar is ook die vertaling van *Withywindle* waarvan die alliterasie in die vertaling *Wilgewendel* gerepliseer word terwyl die betekenis van die twee stamme waaruit die samestelling bestaan met dié van die bronteks ooreenstem.

Verder bied name ’n interkulturele uitdaging. Met die vertaling van byvoorbeeld *Riddermark* kan veral ’n Afrikaanse vertaler in die versoeking kom om die naam net so oor te dra aangesien albei die wortels van die naam eg Afrikaanse woorde is en *mark* (soos in *markgraaf*) aan ’n grens gekoppel word, soos in die bronteks. Maar die vertaler moet die kultuur van die doelgehoor in ag neem: *mark* in Afrikaans is hoofsaaklik ’n openbare verkoopplek soos ’n dorpsmark of boeremark, en om ’n naam soos *Riddermark* net so in die doeltaal oor te dra, sal bots met die doelkultuur. Derhalwe het ek ook nie die korrekte vertaling van *brock* (*das*) in *Brockhouse* (*Dashuis*) gebruik nie omrede Afrikaanssprekendes *das* met ’n *dassie* sal verbind wat glad nie die indruk sal skep wat Tolkien met *Brockhouse* in gedagte gehad het nie.

Baggins (*A Long-expected Party 1*)

BT: Baggins (meervoud: Bagginses)

DT: Buidler (meervoud: Buidlers)

Alhoewel dit nie alom bekend is nie, is Baggins 'n werklike Engelse van. Tolkien (1975:3) gee die volgende riglyn vir die vertaling daarvan: “Intended to recall ‘bag’ ... and meant to be associated (by hobbits) with *Bag End* (that is, the end of a ‘bag’ or ‘pudding bag’ = cul-de-sac), the local name for Bilbo's house. [...] The translation should contain an element meaning ‘sack, bag’.”

Bilbo speel nie so 'n groot rol in *LotR* nie, maar ek wil die alliterasie van sy naam en van in die doeltteks repliseer en ook Tolkien se voorskrif nakom en die *bag*-element behou. Ek gebruik *Budler*, 'n Suid-Afrikaanse van – dit is nie 'n variasie op die Engelse *Butler* nie – en kombineer dit met *buidel* (“geldsak, beurs” [WAT] en “[l]eersak wat om die nek aan 'n leerband gedra word” [VAW], met 'n verwysing na “buidelsakke” in die HAT).

Buidler sinspeel op die werklike van maar die klank herinner aan buidel (sak), soos wat Tolkien wou hê. Die feit dat *buidel* sinoniem vir 'n geldsak of beursie is, is ideaal aangesien Bilbo skatryk is ná sy avontuur in *The hobbit* en sy rykdom altyd 'n punt van belang onder die inwoners van Hobbiton is.

Aanvanklik plaas ek die -s aan die einde om *Buidlers* te vorm wat meer soos *Baggins* klink maar in Afrikaans klink dit soos 'n meervoud, anders as baie Engelse vanne (Hopkins, Watkins, Perkins, Jenkins) wat soos *Baggins* op -ins eindig. Ek hou die enkelvoud dus *Buidler*, met die meervoud *Buidlers*.

Die versoeking bestaan om die van *Sack* (rym met die Afrikaanse *sak*, nie die Engelse *sack* nie) te gebruik. Dit beteken “[i]emand wat in 'n doodloopstraat woon” (Pama 1983:281) – soos Bilbo se woning, *Bag End*. Maar die enkele lettergreep doen afbreuk aan Tolkien se ritme, en negeer die alliterasie, tensy ek Bilbo se naam ook verander.

Bag End (A Long-expected Party 1)

BT: Bag End

DT: Buidelpunt

Tolkien (1975:12) skryf die volgende oor Bag End: “The local name for Bilbo's house, and meant to be associated (by hobbits) with the end of a ‘bag’ or ‘pudding-bag’ = cul-de-sac. Translate by sense. See Baggins; the same element in the language of translation should appear both in Baggins and in Bag End.”

Brockhouse (A Long-expected Party 1)

BT: Brockhouse (Brockhouses)

DT: Meerhuis (Meerhuise)

Die Nederlandse vertaling het *Brockhouse* met *Broekhuis* vertaal om die klank van die brontekst van te behou. Maar die van se klank is nie so belangrik soos die betekenis daarvan nie en Tolkien (1975:4) was baie ontsteld oor die Nederlandse vertaling: “the Dutch translation *Broekhuis* ... seems absurd: what is a ‘breech-house’?” So aantreklik soos dit dus voorkom om die werklike vanne *Broekhuizen* of *Broekhuyzen* te gebruik, beplan ek nie om hierdie fout te herhaal nie.

Die sleutel tot die vertaling van die van lê in die betekenis van *brock*. Tolkien (1975:4) skryf “[b]rock is an old word for the badger”; hy het hierdie naam gekies omrede *brocks* sulke “complicated and well-ordered underground dwellings” bou wat aan Hobbit-wonings herinner. Die logiese stap is om ’n vertaling vir *brock* te vind, dit aan *-huis* te koppel en te kyk of ’n soortgelyke van in Afrikaans opgespoor kan word. *Brock* is ’n ou woord vir *badger*. Sowel *badger* as *brock* vertaal as *das* (Pharos 2010, o.w. ‘badger’; ‘brock’). Hierdie *das* verwys egter nie na die Suid-Afrikaanse *dassie* nie, alhoewel die woord later daarvan afgelei is. Sowel Boshoff en Nienaber (1967 o.w. ‘das’) as Van Wyk (2003 o.w. ‘das’) onderskei tussen *dassie* en *das*, met laasgenoemde ’n “[r]atelagtige soogdier waarvan soortgelyke diersoorte ook in Europa voorkom” (Van Wyk 2003 o.w. ‘das’). (Die woordkeuse om die Europese dier te beskryf, is baie geskik aangesien die Suid-Afrikaanse *ratel* as *honey badger* vertaal word.)

Ek besluit aanvanklik om *Dashuis* te gebruik maar besluit daarteen aangesien *brock* nie ’n volksvreemde woord in Tolkien se tyd was nie (“still widely current in country speech up to the end of the nineteenth century and appearing in literature, and hence in good dictionaries, including bilinguals” [Tolkien 1975:4]). Tolkien het dus aanvaar mense sal weet waarna *brock* verwys en die verbintenis tussen die dier se ondergrondse wonings en dié van Hobbits vorm. Indien *Dashuis* gebruik word, bestaan die vraag hoeveel Afrikaanse lesers gaan weet die *das* in die woord verwys na ’n (Europese) dier wat ’n netjiese ondergrondse woning skep? Indien daar geen verwante woord was nie, sou die vervreemdende vertaler van leergierige lesers kon verwag om die nodige speurwerk te doen om hulle kennis te verruim, maar in hierdie geval is die moontlikheid groot dat die deursnee- Afrikaanse leser sal aanneem *das* verwys na *dassie*. Maar *dassies* word in rotsskeure en klipprante aangetref, en daar bestaan geen korrelasie tussen *dassies* en Hobbits nie. Ongeag die etimologiese konneksie tussen *das* en *brock* kan ek nie die woord gebruik nie. (Die situasie dien as goeie illustrasie van Tolkien se waarskuwing dat “etymological descent is of all guides to a fit choice of words the most untrustworthy” [Tolkien 1983:56]). ’n Plaaslike – en welbekende – dier wat wel die eienskappe ten toon stel wat Tolkien aan *brocks* heg, is die meerkat met hulle sorgvuldig gestruktureerde ondergrondse wonings. Gevolglik vertaal ek *Brockhouse* as *Meerhuis*. Ek maak wel staat op die leser om die

verbintenis met *meerkat* te vorm maar dit is verkieslik bo die gebruik van *Dashuis* en die leser wat die hobbits as bewoners van skeure en rantjies voorstel, heeltemal teenstrydig met die karakter van hobbits. Verder het *Meerhuis* ook die onderliggende betekenis van *meer huis* wat sinspeel op die hobbits se liefde vir hulle ondergrondse wonings – een van die “low philological jest[s]” (Tolkien 1981:39) wat Tolkien so baie vermaak verskaf het tydens die skep van die boek.

Hornblower (A Long-expected Party 1)

BT: Hornblower (Hornblowers)

DT: Tromperman (Trompermans)

Tolkien (1975:7) skryf: “Hornblow and Hornblower are English surnames. In the Shire they are evidently occupational surnames. Translate by sense.”

Ek oorweeg die volgende moontlikhede: Rall (geraasmaker – Pama 1983:262), Preller (roeper, aankondiger – Pama 1983:256), Tromp (blaashoring; bynaam vir ’n trompetblaser – Pama 1983:323), Trümpelmann (tromslaner – Pama 1983:323) en Bletterman (doedelsakspeler – Pama 1983:60). Alhoewel nie een van hierdie vanne ‘horingblaser’ beteken nie, is daar ’n skakel tussen elkeen met iemand wat iets aankondig. Ek wil egter die ritme van die bronteksnaam behou. Die van wat die naaste daaraan kom, is Trümpelmann maar ek verkies om *Tromperman* te skep om sodoende die duidelik herkenbare *Tromp*, soos in *trompet* of *trompetter* te behou aangesien dit nou verwant aan die bronteks se *Hornblower* is, en die Duitse umlaut-ü sodoende omseil word. Ek gebruik net een n aan die einde.

Isengarde (The Council of Elrond)

BT: Isengarde

DT: Ysterhof

Tolkien (1975:17) skryf die volgende oor die vertaling van *Isengarde*: “*Isen* is an old variant form in English of iron; *gard* a Germanic word meaning ‘enclosure’, especially one round a dwelling or group of buildings. Isengard ‘the Iron-court’ was so called because of the great hardness of the stone in that place and especially in the central tower.”

Ek vertaal *Isengarde* as *Ysterhof* met een van die WAT se beskrywings van *hof* soos volg: “omheinde stuk grond [om ’n gebou] met bome, plante, blomme daarin; tuin”. Die *hof* in *Ysterhof* is inderdaad om ’n gebou – die toring Orthanc, wat in die middel staan.

Merry (The Old Forest)

BT: Merry

DT: Merry

Tolkien bied geen aanduiding in *Guide* oor die vertaling van *Merry* nie buiten die opdrag aan die begin dat geen naam wat nie in die *Guide* genoem word nie, vertaal moet word nie. Voorbeelde van hoe ander vertalings *Merry* hanteer het, sluit die volgende in:

Nederlands: Merijn
Duits: Merry
Frans: Merry
Spaans: Merry
Fins: Merri

Merry word in twee gevalle dus vertaal, onder andere Nederlands. Die ooglopende Afrikaanse vertaling, suiwer gegrond op klank, is *Merrie*. Ek verwerp dit omrede dit aan 'n vroulike perd herinner en nie as naam van 'n karakter (manlik of vroulik) sal deug nie. Dan ontdek ek in die WAT die volgende definisie van *merrie*:

(minder gebruiklik; streektaal) Pyp waarmee mens rook: 'n Skyf op jou merrie trek (W.Kaap). Jou merrie laat brand (Oudtshoorn). (Ook opgeteken in Robertson).

Hobbits is baie bekend vir hulle liefde vir pyp rook en tabak en die einste Merry is outeur van 'n boek oor hierdie “peculiar custom, or ‘art’ as the Hobbits preferred to call it” (Tolkien 1993:20), en in die inleiding tot *The fellowship of the ring* lees ons

[a]ll that could be discovered about it in antiquity was put together by Meriadoc Brandybuck (later Master of Buckland), and since he and the tobacco of the Southfarthing play a part in the history that follows, his remarks in the introduction to his *Herblore of the Shire* may be quoted

(Tolkien 1993:20)

Meer as enige van die ander vier hobbits wat 'n hoofrol in *LotR* speel, word Merry se naam aan die rook van tabak gekoppel en die versoeking is groot om wel *Merrie* te gebruik weens bogenoemde WAT-beskrywing. Maar omdat die woord beperk tot streektaal is, sal min mense die konneksie tussen *Merrie* en pyp/tabak vorm. Vir feitlik alle Afrikaanssprekendes is *merrie* 'n vroulike perd of selfs 'n “vrylustige vrou/meisie” (HAT). Ek besluit dus teen die gebruik daarvan. Dit is jammer want dit is weereens die tipe woordspeling waarin Tolkien hom sou verlustig het maar dit kan nie ten koste van begrip gebruik word nie. Ek soek ander Afrikaanse mansname wat met *Mer-* begin maar kry niks nie. *Merry* bly dus *Merry*.

*Misty Mountains (The Council of Elrond)***BT:** Misty Mountains**DT:** Mistig Gebergte

By *Mistig Gebergte* pas ek konteksgevoelige haplogie toe deur die herhalende sillabe te laat wegval. 'n Werklike voorbeeld van haplogie is *bewaararea* wat as *bewarea* uitgespreek word (Carstens & Bosman 2017:66). My motivering hiervoor is tweeledig: (i) Ek grond die klankverandering op die beginsel van minimum uitset of “moeiteloos praat” (Carstens & Bosman 2017:133) – dit is makliker om te sê *Mistig Gebergte* as om die aangrensende ge-klank in *Mistige Gebergte* te herhaal; en (ii) ek vervang die bronteksalliterasie wat in die doelteksnaam verlore gaan met die aangrensende g-klanke wat *Mistig* aan *Gebergte* koppel: *Mistig Gebergte*. Die alternatief is *Mistige Berge* maar dit verander die betekenis in dié dat dit na meer as een berg verwys terwyl *Gebergte* na 'n bergreeks verwys, soos wat in die bronteks die geval is. Insgelyks sal *Lonely Mountains* as *Allenig Gebergte* vertaal word.

*Proudfoot (A Long-expected Party I)***BT:** Proudfoot (Proudfoots)**DT:** Barrevoet (Barrevoets)

Tolkien (1975:9) skryf: “A Hobbit surname (it is an English surname). Translate.” *Barrevoet* beteken wel *kaalvoet* en nie *trotse voet* soos die van in die bronteks nie, maar die woordspeling tussen die twee moontlike bronteksmeervoude *Proudfoots* en *Proudfeet* (Tolkien 1993:41) is die belangrike aspek. Met *Barrevoet* word hierdie woordspeling maklik weergegee deur *Barrevoets* of *Barrevoete*. Die *proud*-gedeelte van die naam vorm nie 'n wesentlike deel van die groter verhaal nie, en die *kaalvoete* is van toepassing op die hobbits wat nooit skoene dra nie.

*Riddermark (The Riders of Rohan)***BT:** Riddermark**DT:** Ruiterperk

Riddermark lyk op die oog af na 'n eg Afrikaanse woord en hoewel die Germaanse wortels van Afrikaans en Engels ooglopend daarin is, kan dit nie net so in 'n Afrikaanse doelteks gebruik word nie omrede die onderskeie komponente 'n verskillende betekenis in Afrikaans en Engels het. Met betrekking tot die vertaling van samestellings, adviseer Tolkien (1983:58) “[a] satisfactory solution will seldom be arrived at by translation of the elements separately and sticking them together again”. *Riddermark* (ook na verwys as *the Mark*) is 'n ander benaming

vir Rohan, die land van die Rohirrim, bekend vir hulle ruitervaardighede. Volgens Gilliver et al (2006:159) is *Riddermark* 'n "modernization of Old English *riddena-mearc* ('land of the knights'), met *riddena* die meervoud van *ridda*, wat *a rider* of 'n *ruiter* beteken. Die tweede deel van die woord, *-mark*, stam af van die Ou Engelse *mearc* wat "a boundary, a frontier, a limit" (Gilliver et al 2006:158) beteken. *Riddermark* beteken dus die grens(land) wat deur ruiters/ridders bewoon word. Die Afrikaanse naam moet albei hierdie elemente bevat. *Ridder* kan behou word maar ek verkies om *Ruiter* te gebruik omrede *Ridder* meer beperkend is aangesien dit op iemand dui wat aan die ridderorde behoort, en alhoewel die inwoners van Rohan ruiters is, is hulle nie noodwendig ridders nie. Buitendien is die naam van die hoofstuk waaruit hierdie uittreksel geneem is *The riders of Rohan* – nie *The knights of Rohan* nie.

Die vertaling van *mark* is ingewikkelder. *Mark* kan nie in Afrikaans behou word nie want dit vorm die woord *Ruitermark* wat nie sin maak nie. Wat is 'n ruitermark – 'n mark op die stadspalein waar ridders toebehoort vir ridderspele koop? Daarbenewens is 'n algemene benaming vir Rohan in die bronteks *the Mark* wat in Afrikaans as *die Mark* vertaal sal word. Die WAT dui wel een betekenis van *mark* aan as 'n "[s]tuk grond i.d. Laat-Middeleeue gesamentlik deur 'n gemeenskap van Germaanse afkoms bewoon en bewerk" en daar is die titel *markgraaf*, "'n Duitse edelman ... aangestel om 'n grensgebied te regeer" (HAT). Maar hierdie betekenis as grensgebied word oor die algemeen nie aan *mark* gekoppel nie en sal vreemd op die oor val. Vir die vertaling van *mark* gebruik ek dus *perk*: *Ruiterperk* en *die Perk*. Van Wyk (2003:345) definieer *perk* as "[b]egrensing, grens" en die HAT beskryf dit as 'n "gebied waarbinne iemand/iets moet bly; grens". *-Perk* as woorddeel is 'n "gebied/ruimte afgebaken vir die doel in die eerste deel genoem" (HAT o.w. 'perk'); voorbeelde is *grasperk*, *tydperk* en *strydperk*. Gevolglik raak *Éomer son of Éomund ... Third Marshall of the Riddermark* in Afrikaans *Éomer, seun van Éomund ... Derde Maarskalk van die Ruiterperk*.

Sackville-Baggins (A Long-expected Party I)

BT: Sackville-Baggins (Sackville-Bagginses)

DT: Pakendorf-Buidler (Pakendorf-Buidlers)

Tolkien (1975:9) skryf: "*Sackville* is an English name (of more aristocratic association than *Baggins*). It is of course joined in the story with *Baggins* because of the similar meaning in English ... *sack* and *bag*, and because of the slightly comic effect of this conjunction. Any compound in the language of translation containing elements meaning (more or less) the equivalent of *sack* / *bag* will do."

Met *Pakendorf* kombineer ek die kombinasie van *pak* (wat iets bevat, soortgelyk aan *sack* en *bag*) en *buidel* (sak), en verder word die *-ville*-element in *-dorf* gerepliseer, met albei wat na 'n dorp of *village* verwys.

Wandlimb (Treebeard)

BT: Wandlimb

DT: Leniglid

Wandlimb is die Omgangstaalnaam vir *Fimbrethil* wat die Elwenaam vir 'n spesifieke Entmeisie is. 'n Direkte vertaling daarvan is iets soos *Staftak* of *Staflid/been/arm*. Ek gebruik nie byvoorbeeld *Staftak* nie omrede dit nie dieselfde gevoelswaarde as *Wandlimb* het nie. Tolkien het nie *Staffleg* of *Twigarm* gebruik nie omdat die gevoel van 'n woord – en spesifiek dié van name – vir hom van uiterste belang was. Vir die vertaling van *Wandlimb* raai hy die vertaler aan om “by sense” (Tolkien 1975:11) te vertaal. 'n Vertaler kan hom/haarself vra, *Wat beteken dit om by sense te vertaal?* Beteken dit om die semanties korrekte vertaling te gee? Moontlik, maar ek dink dit strek verder as dit. By *LotR* is die vertaling nie beperk tot die betekenis van die woord nie maar sluit dit ook die gevoelswaarde in. Indien dit die mening van die vertaler is dat die woord *Staftak* – wat semanties korrek is – nie deug om die gevoel van die brontekswoord in die doelteks oor te dra nie, moet 'n ander oplossing gevind word om *by sense* te vertaal.

In hierdie geval kyk ek na die Elwenaam *Fimbrethil*, waarvan – toegegee – *Wandlimb* “is not a translation” (Tolkien 1975:11), en ek werk dit by my vertaling in. *Fimbrethil* beteken *slender-beech* (Tolkien 1993:1165), of *slank beukeboom*. Ek skeep *Leniglid* om sodoende komponente van sowel die Elwe- as die Omgangstaalnaam te behou. Pleks van *skraal* of *slank* gebruik ek *lenig* en kombineer dit met *lid* vir die alliterasie, waarmee ek hoop om te kompenseer vir die wegval van die woordspeling op *limb*: *tak* en *ledemaat*. Die versoeking bestaan om *lightfooted* as *loslittige* te vertaal wat goed in die konteks sal pas maar *Leniglid die loslittige* klink eerder komies.

Withywindle (The Old Forest)

BT: Withywindle

DT: Wilgewendel

Tolkien (1975:21) beskryf die naam *Withywindle* soos volg: “River-name in the Old Forest”, met die rivier self “a winding river bordered by willows (withies)”.

Die naam bestaan uit twee komponente (*withy* + *windle*), met *withy* wat na 'n wilger verwys en *windle* wat verwys na iets wat kronkel, dikwels van rigting verander – iets meandries. Tolkien raai aan dat 'n “invention of suitable elements in the language of translation would be desirable” (1975:21). Ek vertaal dit met *Wilgewendel* wat bestaan uit *wilge(r)* en *wendel*; laasgenoemde is 'n verbuiging van *wend* wat “van rigting verander of 'n ander rigting gee aan” beteken (WAT). Tolkien beskryf die Nederlandse vertaling *Wilgewinde* as baie goed.

5.5.6 Neologismes en geleentheidswoorde

Tolkien se skep van nuutskeppinge vorm een van die kenmerkende eienskappe van *LotR* en 'n vertaler staan as't ware onder verpligting om hierdie eienskap van die bronteks in die doelteks te repliseer. Die belangrikheid van nuutskeppinge lê nie net in die skeppingsvernuif van die outeur om die bronteks op vindingryke wyse te verryk nie maar dui ook op die “capability of language to undergo and sustain change, and its capability of deflecting negative intrusion from other languages and cultures” (Ahmad 2000:711) – 'n kenmerk wat klink vir 'n vertaling waarvan een van die funksies is om die doeltaal te verryk. Tolkien het ruim van nuutskeppinge gebruik gemaak en Gilliver et al (2006:242) verwys na “Tolkien’s lifelong engagement with the English language [leading] to his coining many words, and using many others in distinctive ways.” Gilliver et al (2006:80) wys daarop dat “Tolkien makes liberal use of such compounds” en dit sal eintlik vreemd wees indien 'n vertaler in Afrikaans – 'n taal wat ruim van samestellings gebruik maak – nie hierdie kenmerk van die outeur repliseer nie. Dit beteken nie die vertaler moet nuutskeppinge gebruik bloot om Tolkien in 'n spesifieke situasie na te boots nie.

Onderskeid moet egter getref word tussen neologismes of nuutskeppinge enersyds, en *nonce words/formations* of geleentheidswoorde andersyds. Crystal (2008:329) beskryf *nonce (adj.)* as 'n “term describing a linguistic form which a speaker consciously invents or accidentally uses on a single occasion” wat “occasionally come to be adopted by the community – in which case they ... become neologisms”. Pavol Štekauer (2002:97) skryf *nonce formations* is “speech units bound to a specific author; they are not customary – unlike neologisms which are units or gradually become units of the language system”. Neologismes, voer hy aan, word diachronies gedefinieer in die sin dat hulle hulle status as nuutskepping ontgroeï deur in die taalstelsel van 'n gemeenskap ingeburger te raak.

Tolkien se nuutskeppinge ressorteer onder *nonce words*. Alhoewel Gilliver et al (2006:96) daarop wys dat sy werke by “a surprisingly large number of compound terms” in die *Oxford English Dictionary* aangehaal word, het die woorde nie in die taal ingeburger geraak nie. En

alhoewel woorde soos *smial*, *mathom* en *tweens* wel meer as een maal in *LotR* verskyn, strek die betekenis en impak daarvan nie verder as die teks nie, en kan dit gevolglik ook as geleentheidswoorde beskou word, “coined for use at the moment of speech” (Litak 2013:1).

Tolkien gebruik nuutskeppinge in *LotR* hoofsaaklik weens twee redes: (1) Om die outentisiteit van Middle-earth se skynwerklikheid deur nuwe woorde tuis te bring deur die daarstelling van sogenaamde gevestigde kulture, en (2) deur veral samestellings in sy argaïese skryfstyl te gebruik om die ouwêreldse gevoel van die teks inslag te laat vind. In die eerste geval word die betekenis van die nuwe woord gewoonlik vergesel deur ’n beskrywing aangesien die leser nie uit die woord (se vorm en klank) alleen die betekenis kan aflei nie. In die tweede geval moet die leser die betekenis van die samestelling uit die konteks aflei.

Die eerste geval verwys veral na “peculiar hobbit-words” (Tolkien 1993:1170 [addendum F]). Dit skep die indruk van ’n lang gevestigde kultuur in Middle-earth waarvan die woordeskat deur die verloop van millenia ontwikkel het. Voorbeelde hiervan is *mathom*, *smial* en *tweens*. Al drie hierdie voorbeelde word in *The fellowship of the ring* deur ’n verduideliking vergesel:

“But suitable sites for these large and ramifying tunnels (or *smials* as they called them)” (Tolkien 1993:18)

“for anything that Hobbits had no immediate use for, but were unwilling to throw away, they called a *mathom*.” (Tolkien 1993:18)

“in his *tweens*, as the hobbits called the irresponsible twenties between childhood and coming of age at thirty-three” (Tolkien 1993:33)

Alhoewel hierdie tipe nuutskepping getuig van Tolkien se linguistiese innovasie, bepaal ek my vir die doel van hierdie studie by die tweede metode, die geleentheidswoorde waarvoor geen verduideliking verskaf word nie en wat so aan die leser gebied word dat die betekenis daarvan uit die konteks afgelei moet word. Hierdie woorde verg meer van die outeur se vaardigheid as woordsmid want dit word net een keer aangewend en dit moet op so ’n wyse aan die leser gebied word dat die vreemdheid daarvan nie die leesbaarheid van die teks belemmer nie. Volgens Antonina Litak (2013:1) het “a book as a source of information ... less feed-back from a recipient” – die outeur moet seker maak dat die geleentheidswoord op so ’n wyse aangebied word dat geen onduidelikheid oor die betekenis bestaan nie.

Samestellings is een van die bekendste vorms van geleentheidswoorde, iets waarvan Tolkien gebruik gemaak het as deel van sy strategie om die ouer Germaanse sy van Engels uit te buit (Turner 2005:141). Alhoewel Turner (2005:141) daarop wys dat “compounding cannot be claimed as archaic *per se*”, vorm die oorfloed samestellings in *LotR* “an important feature of

the style, creating an epic effect”. Hy wys voorts op drie verskillende maniere waarop samestellings funksioneer (Turner 2005:141):

- Dit dra by tot die skynwerklikheid aangesien “most people perceive a word as referring to something definite and real”.
- Dit is byna altyd deursigtig, “which helps give them a traditional, down-to-earth quality”.
- Die semantiese verhouding tussen die dele van ’n samestelling is nie spesifiek nie.

Tolkien beklemtoon laasgenoemde punt wanneer hy skryf “[a] satisfactory solution will seldom be arrived at by translation of the elements separately and sticking them together again” (Tolkien 1983:58) en “the translator dealing with these compounded nouns must hesitate between simply naming the thing denoted ... and resolving the combination into a phrase” (Tolkien 1983:58). Hierdie rol van samestellings in *LotR* om die ouwêreldse gevoel te benadruk, kan relatief maklik in Afrikaans gerepliseer word alhoewel nie noodwendig om dieselfde rede waarvoor dit in die bronteks gebruik word nie. Die vertaler van die Afrikaanse teks moet in gedagte hou dat samestellings algemener in Afrikaans as in Engels is en die blote gebruik – of selfs die oorvloed daarvan – nie noodwendig op argaïsme dui nie. Volgens Turner (2005:142) is samestellings in Germaanse tale “less likely to convey any archaic quality that is not already present in the individual elements”. Die teenwoordigheid van nuwe samestellings in die doeltteks sal op sigself nie die eienskap van argaïsme repliseer nie maar wel bydra om (i) Tolkien se linguistiese vindingrykheid te repliseer en (ii) die ouwêreldse gevoel tuis te bring en sodoende die skynwerklikheid van die bronteks inslag te laat vind. Derhalwe word ’n woord soos *felhandig* (Tolkien 1993:881) eerder gebruik as byvoorbeeld ’n omskrywing soos *met magtige hale van die swaardhand*.

Die skep van geleentheidswoorde in die doeltteks is nie beperk tot die outeur se skep van geleentheidswoorde in die bronteks nie. Wanneer geleentheidswoorde nie ’n bestaande ekwivalent in die doeltaal het nie, het die vertaler geen keuse as om óf dieselfde brontekswoord te gebruik nie (aan die bronteks te ontleen) óf sy/haar eie nuwe woord of term te skep om die betekenis van die brontekswoord of -term oor te dra. Eweneens kan dit gebeur dat die outeur ’n bekende en ingeburgerde Engelse woord gebruik maar dat die vertaler voel die bestaande opsies wat die doeltaal as vertaling bied, nie deug om voldoende uiting te gee aan die betekenis van die woord binne die betrokke konteks nie. In so ’n geval het die vertaler die opsie om uit te brei op die betekenis van die woord, of hy/sy kan ’n geleentheidswoord skep. Jakobson (2007:140) beveel aan “[w]henever there is deficiency, terminology may be qualified and

amplified by loan-words or loan-translations, neologisms or semantic shifts, and finally, by circumlocutions” en Venuti (2007:484) wys daarop dat

In current practices, a translation of a novel can and must communicate the basic elements of narrative form that structure the foreign-language text. But it is still not true that these elements are free from variation. Any language use is likely to vary the standard dialect by sampling a diversity of substandard or minor formations: regional or group dialects, jargons, clichés and slogans, stylistic innovations, archaisms, neologisms.

Die skep van neologismes/geleentheidswoorde in die doelteks in situasies wat nie in die bronteks voorkom nie is ’n gulde geleentheid vir die vertaler om te kompenseer vir ander plekke in die teks waar hy/sy voel die vertaling weens welke rede ook al nie op die verwagte peil is nie. In so ’n geval is dit goed om Tolkien (1981:472) se woorde in gedagte te hou:

In living languages ... new words could be invented without any precise origin, or made up of existing elements in compounds that did not follow older phonetic habits. And in such cases 'euphony' (or what seemed 'euphonious' to a language and people at a given time) will then play a part.

Eco (2004:48) bied ’n goeie riglyn wanneer hy die vertaler aanraai om uit te pluig watter wêreld deur die oorspronklike sin uitgebeeld word, “and then to see what kind of sentence in the destination language can contribute to create the same world-picture in the mind of the reader”. Want wat vir die outeur geld, geld ook vir die vertaler.

Neologismes en geleentheidswoorde bied teksspesifieke uitdagings aangesien die vertaling van elke woord of term in ’n ander teks waarskynlik anders hanteer sal word. In *LotR* word die vertaling egter gerig deur eerstens die doel wat die woord of term veronderstel is om in die doelteks te verrig, en tweedens die karakter of teksspesifieke situasie waarmee dit geassosieer word. Derhalwe moet die vertaling van *dour-handed* die karakter van die Dúnedain vasvang en dié van *dromund* moet ’n skip uitbeeld wat deur die *Corsairs of Umbar* gebruik sal word. (Die vertaling van *dromund* kan moontlik ook as pragmaties gekategoriseer word aangesien dit verwys na ’n term wat vreemd in die doelkultuur is, maar die woord is net so vreemd in die brontekst.) *Quickworded* sal in ’n ander teks waarskynlik as iets soos *kort van woord* vertaal word maar die vertaler moet Tolkien se voorliefde vir samestellings as instrument van argaïsme in gedagte hou en dit sover moontlik repliseer. Nuutskeppe of geleentheidswoorde beskik egter oor wat Litak (2013:1) *geleentheidskarakter* noem: “Most of them do not live long. They are not meant to live long ... They are ... coined for use at the moment of speech [...] They do not tend to become the units of a dictionary.” Die vertaaloplossing van ’n neologisme of geleentheidswoord in die bronteks of waar die vertaler na goeddunke een in die doelteks gebruik, oorbrug nie die grens tussen tekste nie.

*Dour-handed (The Battle of the Pelennor Fields)***BT:** dour-handed**DT:** felhandig

Dour beteken “severe or stern”. Vertalings daarvan sluit *stroef*, *stug*, *stuurs*, *onbuigsaam* en *somber* in. Maar met *dour-handed* vang Tolkien ook iets van die karakter van die Dúnedain vas, en om die woord te vertaal, moet die vertaler iets van die mense begryp waarna die woord verwys. Die Dúnedain, of Rangers, word soos volg beskryf:

Lonely men are we, Rangers of the wild, hunters – but hunters ever of the servants of the Enemy (Tolkien 1993:265)

What roads would any dare to tread, what safety would there be in quiet lands, or in the homes of simple men at night, if the Dúnedain were asleep, or were all gone into the grave? (Tolkien 1993:265)

A little apart the Rangers sat, silent, in an ordered company, armed with spear and bow and sword. They were clad in cloaks of dark and grey, and their hoods were cast now over helm and head. Their horses were strong and of proud bearing, but rough-haired (Tolkien 1993:809)

Met die gebruik van *dour* het Tolkien die onverbiddelikheid en grimmigheid van die Dúnedain vasgevang en die Afrikaanse woord moet hierdie karaktereienskappe naboots. ’n Moontlikheid is *hardhandig* want dit dui op die krag van die Dúnedain maar *hardhandig* het ’n negatiewe konnotasie en dra nie soseer die karakter van die persoon oor nie – net die fisiese optrede. Ek kies die woord *felhandig* weens die HAT se definisie van *fel* as “heftig; sterk” maar ook weens die WAT se definisie: “vurig, hartstogtelik, onstuimig, verbete”. Die woord vang nie net die strengheid en die hardheid van die Dúnedain vas nie, maar ook die vurigheid van die mense, waarmee hulle oorlog voer teen die dienaars van Sauron. Basson, Kromhout, Nel en Senekal (1982:23) ken drie kenmerke aan ’n geleentheidswoord toe:

1. dit moet duidelik aan ’n behoefte voorsien en nie ’n bestaande woord verdring nie
2. ondubbelsinnig wees en die betrokke saak of voorwerp onmiddellik aandui, en
3. pittig en kernagtig wees sodat dit maklik inslag onder taalgebruikers sal vind.

Alhoewel die gewildheid van ’n woord slegs met verloop van tyd gevestig kan word, voel ek wel dat *felhandig* aan al drie vereistes voldoen.

Interessant genoeg, gebruik Tolkien wel die uitdrukking *fell-handed* elders (Tolkien 1993:546), met verwysing na die Rohirrim.

*Dromund (The Battle of the Pelennor Fields)***BT:** dromund**DT:** kaapvaarder

Dromund is 'n ouer vorm van die woord *dromond*, “a large, fast-sailing ship of the Middle Ages” (Webster’s) maar ek spoor geen Afrikaanse vertaling op nie. Daar is 'n tipe skip genaamd 'n *brigantyn* wat as “[g]aleivormige skip, laag van boord, in die Middellandse See vir seerowery gebruik” deur die WAT vertaal word, maar *brigantyn* vertaal as *brigantine*, “a two-masted sailing vessel, square-rigged on the foremast and having a fore-and-aft mainsail with square upper sails” (Webster’s) wat heeltemal iets anders is en geruime tyd ná die Middeleeue gebruik is. Daar is wel 'n tipe vaartuig genaamd 'n *kaapvaarder* (wat nie verwar moet word met *Kaapvaarder* [hoofletter] nie wat dui op iemand wat “na, om die Kaap die Goeie Hoop vaar” [WAT]).

'n *Kaapvaarder* (kleinletter) is iemand “wat, of 'n skip wat die kaapvaart beoefen; kaper(skip)”, met *kaapvaart* wat verwys na 'n vaart waartydens ander skepe gekaap word. Hierdie beskrywing sê niks van die skip self nie maar ek kyk na die beskrywing van die *Corsairs of Umbar* aan wie die *dromunds* behoort. Ek vertaal *Corsairs* as *kapers* want dit is wat hulle doen: “waged naval war against Gondor’s coastlands” en “continued to harass Gondor’s coasts” (Tyler: 1977:495). Voorts is Umbar die naam van “the great Cape and Firth on the coasts of Middle-earth” (Tyler 1977:494) van waar die *Corsairs* hulle aanvalle loods. Die naam pas perfek by kapers wat op 'n kaap woon en rondvaar en kapery beoefen. Sodoende pas ek woordspeling in die doelteks toe wat nie in die bronteks toegepas word nie en wat as goeie voorbeeld dien van Eco se ‘wins’. 'n Ander term vir 'n *kaapvaarder* is *kaperskip*. Die versoeking bestaan om bloot die bronteksterm *dromund* te ontleen maar die samestelling bied “a partial and often imaginative or fanciful description of a thing” (Tolkien 1983:59). Dit herinner aan Nord (1997b:93) se woorde:

The translator thus has to use source-text analysis to determine whether and to what extent an imitation of the source-text style could be an appropriate way of achieving the intended function and what effect this will have ... The result of this analysis should determine the choices made in the translation process.

Ontleding van die bronteks het gewys dat Tolkien ruim gebruik gemaak het van geleentheidswoorde en samestellings; wat verhoed die vertaler om dieselfde te doen? En soos vroeër aangedui, is die vertaler nie beperk tot daardie dele in die teks waar Tolkien van geleentheidswoorde of samestellings gebruik gemaak het nie; dit staan die vertaler vry om die tegniek na goeie dunde elders te gebruik. Die vertaler skep per slot van rekening 'n nuwe

letterkundige werk in die doeltjeks en sy/haar kreatiwiteit speel 'n groot rol in die daarstel van daardie werk.

Dwindle (The Mirror of Galadriel)

BT: dwindle

DT: wegskemer

Moontlike vertalings vir *dwindle* is *afneem*, *verminder*, *minder word*, *(in)krimp*, *verflou*, *(weg)kwyn*. Die woord verwys na die invloed en mag van die Elwe en Lothlórien wat mettertyd in Middle-earth sal vervaag en verdwyn. Die naaste Afrikaanse vertaling daarvan in daardie konteks is *afneem*, *taan*, *verflou* of *wegkwyn*, maar nie een van hierdie woorde beskryf waarlik die impak van die verwickelinge wat deur Galadriel beskryf word op die status en omstandighede van die Elwe nie. Ek wou 'n woord gebruik wat die implikasies beter illustreer as om bloot te sê die Elwe gaan onttrek aan Middle-earth en terselfdertyd wou ek ook die aard van die Elwe – wat baie na aan die natuur leef – illustreer. Ek skep die woord *wegskemer* om hierdie proses uit te beeld. Skemer is 'n stelselmatige proses wat dui op die oorgang van lig na donker, en dit het 'n nou konnotasie met die natuur en pas goed in die frase *wegskemer tot landelike bewoners van grot en vallei*. *Wegskemer* is glad nie vreemd op die oor nie, en herinner aan *deurskemer*.

Quickworded (Treebeard)

BT: quickworded

DT: vlugwoordig

Quickworded sou bloot as byvoorbeeld die meer idiomatiese *kort van woord* vertaal kan word. In *LotR* word 'n aantal soortgelyke samestellings aangetref en in die meeste gevalle sou dit vir Tolkien moontlik – en selfs makliker – gewees het om langer maar meer algemeen gebruikte weergawes van die samestelling te gee, byvoorbeeld: *clever-handed and quiet-footed* (Tolkien 1993:66), *lightning-crowned* (Tolkien 1993:985) en *dark-leaved* (Tolkien 1993:989). Maar Gilliver et al (2006:96) beweer die gebruik van die samestelling “can ... impart a poetic or ‘high’ feel to a prose description” en vandaar Tolkien se voorkeur vir samestellings. Ek verkies om, waar moontlik, dit te repliseer.

Seeding grasses (Treebeard)

BT: seeding grasses

DT: stuiwegras

Vir *seeding grasses* oorweeg ek eers *saadskietende gras* maar hou nie van die klank of die ritme nie. Dieselfde geld vir *bestuiwende gras* – dit is te deskriptief en klink glad nie idiomaties

nie. Ek hou wel van die *stuiwe*-klank in *bestuiwings* en oorweeg die samestelling *stuiwingsgras* of *stuifgras*. Ek skep gevolglik *stuiwegras* as gras wat saadskiet.

5.5.7 Poësie

Nog een van die kenmerke van *LotR* is die aantal liedere en digkuns (gesamentlik na verwys as *poësie*) wat aangetref word – van kinderlike onsinversies en rustieke, ongekunstelde liedjies tot epiese ballades en roerende liedere. Tolkien was bewus van die “high cultural prestige” (Jones 2011:7) verbonde aan poësie en hy wend dit aan as modus om die outentisiteit van die skynwêreld te bekragtig, en die verskillende individue en kulture te karakteriseer waarmee die poësie geassosieer word (Turner 2005:156). Volgens Kelly (1970:172) is “[p]oetry ... a means Tolkien has utilized to reinforce the remoteness and unreality of this work”. Na gelang van hoe herhalings getel word (wat soms klein afwykings van mekaar toon), is daar volgens Stanton (2001:159) tussen 50 en 60 voorbeelde van poësie in *LotR*. Dit sluit viervoetige versreëls, ballades, onsinrym en rympare met verskillende metrum sowel as kriptiese raaisels in.

Oor die gehalte van Tolkien se poësie – oor die algemeen, en spesifiek dié in *LotR* – bestaan uiteenlopende menings, van “charming, imaginative, even evocative” (Kelly 1970:170) tot “embarrassingly bad ... a tissue of ill-digested borrowings” (Raffel 1970:229). Tolkien (1981:427) se opmerking dat sy digkuns “has received little praise – comment even by some admirers being as often as not contemptuous” getuig van sy bewustheid daarvan dat sy digkuns – selfs deur aanhangers – nie altyd gunstig ontvang is nie. Baie lesers maak geen geheim daarvan dat hulle die poësie oorslaan wanneer hulle die boek lees nie en alhoewel Burton Raffel (1970:218) *LotR* as ’n “magnificent performance, full of charm, excitement, and affection” beskryf, is hy van mening dat die poësie “can be skipped with no loss to the tale” (Raffel 1970:232). Ruth Lacon (2008:7) bied ’n moontlike verduideliking vir hierdie verskynsel (wat waarskynlik nie tot Tolkien se werk beperk is nie) wanneer hy sê “poetry can seem simply inconsequential, surely not something an author would use for serious or important work”. Of Tolkien se poësie goed of sleg is, en wat ook al lesers se motivering vir die lees of oorslaan daarvan is, maak nie werklik ’n verskil aan die vertaler se taak nie; dit vorm deel van die boek en moet vertaal word. Die vraag wat wel gevra kan word, is of die vertaler wat die res van die boek vertaal wel opgewasse vir die taak is. Shippey beskryf een van die liedere, “Song of Eärendil” (Tolkien 1993:250-253) soos volg:

The rhymes are obvious, on lines 2 and 4, 6 and 8 – ‘-nien/-ney in’, ‘made/laid’. The internal rhymes, however, operate not between even lines but between odd and even, and 2, 3 and 4, and so on. They are furthermore not on the ends of words but in the middle: ‘mariner’/‘tarried in’, ‘timber felled/Nimbrethil’, ‘silver fair/silver were’, ‘like a swan/light upon’. Nor are

they always complete. One might note that the full rhymes are similarly not always exact, some of them being ‘masculine’, i.e. on one syllable only, but some ‘feminine’, on more than one syllable, and tending towards similarity rather than identity [...] These are too common to be the result of incapacity, and they are furthermore reinforced by the unpredictable but frequent use of the other devices of sound: alliteration ... alliterative assonance ... Typically, in between there are such doubtful cases as ‘built a boat’ – just alliteration, or assonance as well? – while over the whole poem there lies a web of grammatical repetitions and variations, also never quite exact ...

(Shippey 2003:193)

Die doel van bogenoemde beskrywing is om die spesialiskundigheid te illustreer waarom ’n vertaler moet beskik om al die fasette van die verskillende gedigte eerstens uit te ken, en tweedens getrou te repliseer. Robinson (2010:97) dring aan dat “[t]he good translator of poetry understands not only the meaning of the words, but also the interaction between the words and their structuring” en hy verwys na die “compositional skills of the translator as a poet in his or her own right” (Robinson 2010:26). Francis R Jones (2011:176) benadruk die vaardighede van poësievertalers; hulle benodig

[s]ophisticated source-poem reading skills, to identify not only surface semantics, but also underlying imagery, idiom and allusion, plus the form and function of intrinsic-poetic and stylistic features. They also need expert writing skills in a highly specialist target genre, plus need the strategic ability to decide how their reading should influence their writing.

Voeg daarby die feit dat die vertaler van die poësie ook baie goed oor Tolkien se oeuvre – *LotR*, maar ook ander werke, byvoorbeeld *The Silmarillion* – ingelig moet wees, en dit is voor die hand liggend dat die vertaal van die poësie ’n gewigtige taak is wat inspanning verg “out of proportion to the small space it takes up in a longer narrative” (Turner 2005:156). Ideaal gesproke streef die vertaler na “maximum equivalence at all levels of poetically relevant meaning” (Jones 2011:102). Maar soos met die res van die boek is daar by die poësie soveel tegniese aspekte waarop gelet moet word en dan moet ook in gedagte gehou word dat die poësie is “fitted in style and contents to the *characters* in the story that sing or recite them, and to the situations in it” (Tolkien 1981:426-7). Hoe benader die vertaler dan Tolkien se poësie? “With difficulty,” maan Lacon (2008:7). Dit is nie ’n onderneming wat lig opgeneem moet word nie, en die vraag is of iemand wat as literêre vertaler opgelei is noodwendig gekwalifiseer is om poësie van hierdie ingewikkeldheidsgraad te vertaal. Lacon (2008:7) skryf die meeste van ons “no longer have the tools for understanding European poetry in its classic forms” en Turner (2005:156) wys daarop dat “literary translators tend to specialise either in poetry or in prose” en verwys na die manier waarop hierdie probleem in die Duitse vertaling opgelos is deur van twee vertalers gebruik te maak, een spesifiek vir die poësie. Vir die doel van hierdie studie

word enkele voorbeelde van Tolkien se poësie vertaal bloot om te demonstreer dat die betekenis en die taalgebruik in Afrikaans gerepliseer kan word, maar indien *LotR* in Afrikaans vertaal word, is my voorstel dat die Duitse voorbeeld gevolg word, en 'n vertaler aangestel word wat in poësievertalings spesialiseer om daardie aspek te behartig, sodat verseker kan word dat die fyner tegniese punte van die poësie aandag geniet. Alhoewel baie lesers die poësie oorslaan, vorm dit steeds 'n integrale deel van die narratief en daar is geen verskoning vir die afskeep daarvan nie.

Ek volg twee benaderings by die vertaling van die poësie. By die eerste twee voorbeelde bly ek getrou aan die formele kenmerke van die bronteks omrede ek die rym, ritme en klank belangrik ag vir Tom Bombadil en Gollum se onderskeidelike onsinrym en naïewe raaisel. By die langer poësie negeer ek die formele kenmerke en slaan meer ag op die betekenis van die woorde wat ek so getrou moontlik repliseer.

Poësie bied sowel teksspesifieke as interlinguistiese vertaaluitdagings. Die poësie is Tolkien se eie skepping en vorm deel van die wêreld wat hy geskep het en word verder met sekere karakters of bevolkingsgroepe verbind; dit verrig 'n aantal funksies, “not least to characterise the individuals and cultures with whom they are associated” (Turner 2005:156). Die vertaler kan dus nie net een ‘generiese’ benadering tot die vertaling daarvan hê of besluit daar moet op die betekenis/inhoud of formele kenmerke van die digvorm gekonsentreer word, met ander aspekte wat genegeer word nie. Soms – soos by Tom Bombadil en Gollum – is dit belangriker om die formele kenmerke te behou aangesien dit 'n uitdrukking van hulle karakter vorm maar soms geniet die inhoud voorrang omrede dit op die narratief uitbrei. Met die kategorisering van vertaalprobleme verwys Nord (1997:58) na “equifunctional instrumental translation”. Die gedig of lied moet dieselfde funksie in sowel die bron- as doelteks verrig, en die vertaler se strategie moet instrumenteel wees om dit te laat gebeur sonder om die lojaliteitsbeginsel te skend. Die vertaler moet besluit wat die funksie – of die belangrikste funksie – van die betrokke gedig of lied is en sy/haar strategieë daarvolgens rig.

Uiteraard bied poësie ook interlinguistiese vertaaluitdagings wat deur strukturele en leksikale verskille tussen die bron- en doeltaal veroorsaak word. 'n Eenvoudige rymvorm in die bronteks sal nie noodwendig in die doelteks gerepliseer kan word nie, en die woordeskat van die doeltaal laat nie dieselfde ritme toe as dié van die bronteks nie. Wat die vertaler in gedagte moet hou, is dat die outeur self die poësie geskep het volgens die beperkings van die brontaal, en moes waarskynlik ook improviseer en soms tevrede wees met 'n tweede eerder as met 'n eerste keuse. Waarom gebruik Tolkien byvoorbeeld *mortal* in *Mortal Men doomed to die* in die “Verse of

the Rings” as *doomed to die* reeds op *mortal* dui en nie een van die ander bevolkingsgroepe verder beskryf word nie? Dit is waarskynlik om die ritme vir die reël aan te pas by die res van die vers. Die vertaler van die verse moet insgelyks van kreatiewe maniere gebruik maak om die funksie van die betrokke gedig of lied te verrig.

Gollum (The Passage of the Marshes)

BT:	Alive without breath; as cold as death; never thirsting, ever drinking; clad in mail, never clinking. Drowns on dry land, thinks an island is a mountain; thinks a fountain is a puff of air. So sleek, so fair! What a joy to meet! We only wish to catch a fish, so juicy-sweet!	DT:	Lewend sonder asem; so koud soos ’n helm; dors nooit, altyd drink-drink; geharnas, nooit kling-klink. Verdrink op droë land, dink ’n eiland is ’n kliptuin; dink ’n fontein is ’n dampie lug. So slank, so lig! Die pret om te ontmoet! Ons enigste drang om ’n vissie te vang, so sappig soet!
------------	---	------------	--

Die antwoord op hierdie ‘raaisel’ is ’n vis. Omdat Gollum, soos Tom Bombadil, baie oënskynlike kinderlike eienskappe openbaar – “[h]is state of mind is the direct opposite of the childish innocence of his speech” (Kelly 1970:200) – voel ek die rymvorm moet behou word, en die inhoud kan eerder aangepas word solank die vergelyking met ’n vis steeds bly. Derhalwe gebruik ek

breath/death | asem/helm

Dit is vir my belangriker om die *alive without breath*-konsep te behou aangesien dit ’n vis beskryf wat lewend is sonder om oënskynlik asem te haal terwyl enige ondergeskikte vergelyking met *cold* sal deug om hierdie eienskap van ’n vis oor te dra. *Asem* en *helm* rym nie so goed soos *breath* en *death* nie maar die gees van die gedig word nietemin behou. Dit is ’n voorbeeld van wat Jones (2011:180) “creative adjustments” noem – “used largely to improve the target version’s stylistic quality”. Insgelyks raak *[m]ountain* in die bronteks *kliptuin* in die doelteks; ek maak dit doelbewus nie *rotstui* nie want die woord skep beelde van rotstuine met vetplante, ens.; ek gebruik eerder *klip* omdat daar vroeër na die *klipperige stroompie* verwys word, en Gollum sing van die *klippe en stene*.

*Mounds of Mundburg***BT:**

We heard of the horns in the hills ringing,
 the swords shining in the South-kingdom.
 Steeds went striding to the Stoningland
 as wind in the morning. War was kindled.
 There Théoden fell, Thengling mighty,
 to his golden halls and green pastures
 in the Northern fields never returning,
 high lord of the host. Harding and Guthláf,
 Dúnhere and Déorwine, doughty Grimbold,
 Herefara and Herubrand, Horn and Fastred,
 fought and fell there in a far country:
 in the Mounds of Mundburg under mould they lie
 with their league-fellows, lords of Gondor.
 Neither Hirluin the Fair to the hills by the sea,
 nor Forlong the old to the flowering vales
 ever, to Arnach, to his own country
 returned in triumph; nor the tall bowmen,
 Derufin and Duilin, to their dark waters,
 meres of Morthond under mountain-shadows.
 Death in the morning and at day's ending
 lords took and lowly. Long now they sleep
 under grass in Gondor by the Great River.
 Grey now as tears, gleaming silver,
 red then it rolled, roaring water:
 foam dyed with blood flamed at sunset;
 as beacons mountains burned at evening;
 red fell the dew in Rammas Echor.

DT:

Ons het gehoor van die horings se galm in die heuwels,
 die swaarde wat skitter in die Suid-koninkryk.
 Strydrosse het na die Gesteenteland aangestryk
 soos wind in die môre. Die stryd is aangesê.
 Daar het Théoden gesneuwel, magtige Thengling;
 om na sy goue sale en groen weiding
 in die noordelike veld nooit terug te keer,
 edel heer van die leërskaar. Harding en Guthláf,
 Dúnhere en Déorwine, dapper Grimbold,
 Herefara en Herubrand, Horn en Fastred,
 het daar geveg en geval in 'n ver-af land:
 in die Grafhoop van Mundburg onder molm lê hulle
 saam hul bondgenote, here van Gondor.
 Na die heuwels by die see het Hirluin die Aantreklike,
 en ook Forlong die oue na die blommende valleie,
 immer na Arnach, na sy eie land
 in triomf nie teruggekeer; ook nie die lang boogskutters,
 Derufin en Duilin, na hul donker waters,
 mere van Morthond onder bergskaduwees.
 Die dood het die oggend en teen oudag
 here geneem en ned'riges. Lank slaap hul nou
 onder gras in Gondor, langs die Groot Rivier.
 Grys nou soos trane, glimmend silwer,
 rooi vloei dit toe, druisend water:
 skuim deur bloed verkleur, vlam sonder;
 soos bakens berge teen skemer brand;
 rooi lê die dou in Rammas Echor.

Soos vroeër vermeld, bepaal ek my met die vertaling van hierdie gedig, as voorbeeld van die vertaling van *LotR* se langer gedigte/liedere, nie by die formele, tegniese aspekte nie. Die doel is onder andere om te bewys dat Tolkien se taalgebruik in poësie ook in die Afrikaanse doeltelke gerepliseer kan word. Aangesien poëtiese werke soveel bondiger as ander tipes narratief is, is die skepper – en vertaler – daarvan onderworpe aan meer beperkte vorms van uitdrukking en is daar minder speling wat betref die weergee van die “work’s spirit” of “[t]hose particular words in that particular order, when experienced by a reader” (Robinson 2010:155). Robinson wys trouens daarop dat die gees van die unieke oorspronklike werk nie oorgedra kan word nie, maar dat die vertaalde werk – as poësie in eie reg (“a letter-spirit of its own” [Robinson 2010:156]) – met ’n gees van sy eie bedeel sal wees. Hoe suksesvol hierdie vertaling is, word bepaal deur die karakter van die vertaalde werk met dié van die oorspronklike te vergelyk en te kontrasteer. Die doel is om ’n werk te skep waarvan die gees ooreenstem met dié van die oorspronklike maar wat ook kongruent met die res van die teks is waarbinne dit aangetref word. My vertrekpunt is ’n “faithful rendering of the letter” (Robinson 2010:155). Om die gees van die gedig vas te vang, probeer ek wel om die klanke van die brontekste te behou:

We heard of the horns in the hills
 ringing,

Ons het gehoor van die horings se galm in die
 heuwels,

the swords shining in the South-kingdom.	die swaarde wat skitter in die Suid-koninkryk.
Steeds went striding to the Stoningland	Strydrosse het na die Gesteenteland aangestryk
fought and fell there in a far country:	het daar geveg en geval in 'n ver-af land:
under grass in Gondor by the Great River.	onder gras in Gondor, langs die Groot Rivier.
as beacons mountains burned at evening;	soos bakens berge teen skemer brand;

The Verse of the Rings

Three Rings for the Elven-kings under the sky,	Drie ringe vir die Elwekonings onder hemelbaan,
Seven for the Dwarf-lords in their halls of stone,	Sewe vir die Dwerghere in hul sale van rots,
Nine for Mortal Men doomed to die,	Nege vir Mense verdoem om dood te gaan,
One for the Dark Lord on his dark throne	Een vir die donker troon se Donker Vors
In the Land of Mordor where the Shadows lie.	In die land van Mordor waar skadu's staan.
One Ring to rule them all, One Ring to find them,	Een ring om oor almal te heers, een ring om hulle te vind,
One Ring to bring them all, and in the darkness bind them,	Een ring om almal te bring en in die donker te bind
In the Land of Mordor where the Shadows lie.	In die land van Mordor waar skadu's staan.

By die *Verse of the Rings* behou ek die formele kenmerke en ek doen moeite om die relevante reëls te laat rym. Daarbenewens is daar sekere aspekte waarop ek ag slaan:

- Die eerste drie reëls begin elkeen met 'n getal, soos wat in die bronteks die geval is.
- Ek karring nie aan die woordorde nie. Die enigste uitsondering hierop is die vierde reël waar *Donker Vors* na die einde van die reël geskuif word om met *rots* te assoneer.
- Ek laat die vertaling van *Mortal* weg om die ritme van die reël te akkommodeer; dit beïnvloed nie die betekenis nie aangesien *verdoem om dood te gaan* reeds *sterflik (mortal)* impliseer. Tolkien het *Mortal* waarskynlik om dieselfde rede ingevoeg – om die reël te verleng vir beter ritme.
- *Staan* beteken nie dieselfde as *lie* nie maar aangesien ek die rymvorm repliseer, soek ek iets wat met *hemelbaan* en *gaan* rym en *staan* dui op iets wat – soos *lie/lê* – nie beweeg nie maar immer teenwoordig is.

Tom Bombadil (The Old Forest)

BT:

Hey dol! merry dol! ring a dong dillo!
Ring a dong! hop along! fal lal the willow!
Tom Bom, jolly Tom, Tom Bombadillo!

Hey! Come merry dol! derry dol! My darling!
Light goes the weather-wind and the feathered starling.
Down along under Hill, shining in the sunlight,
Waiting on the doorstep for the cold starlight,
There my pretty lady is, River-woman's daughter,

DT:

Haai lil! vrolik lil! ring 'n ling linger!
Ring 'n ling! Verder spring! fal lal die wilger!
Tom Bom, jolige Tom, Tom Bombadiller!

Haai! Kom vrolik lil! Rolik lil! My liefing!
Lig gaan die weerwind en geveerde spreekling.
Onderlangs die heuwel, skyn in die sonlig,
wag op die drumpel vir die koue sterlig,
daar is Rivier-vrou se dogter, my skone vrou,

Slender as the willow-wand, clearer than the water.
 Old Tom Bombadil water-lilies bringing
 Comes hopping home again. Can you hear him singing?
 Hey! Come merry dol! derry dol! and merry-o!
 Goldberry, Goldberry, merry yellow berry-o!
 Poor old Willow-man, you tuck your roots away!
 Tom's in a hurry now. Evening will follow day.
 Tom's going home again water-lilies bringing.
 Hey! Come derry dol! Can you hear me singing?

slank soos die wilgerstaf, helderder as dou.
 Ou Tom Bombadil aan't waterlelies bring
 kom tuis weer aangehop. Kan jy hom hoor sing?
 Haai! Kom vrolik lil! Rolik lil! En vrolik nou
 Goudbessie, Goudbessie, vrolik geel bessie gou!
 Arme ou Wilger-man, pak nou jou wortels weg!
 Tom's haastig nou. Aand volg dag gaandeweg.
 Tom's op pad huis toe, aan't waterlelies bring.
 Haai! Kom vrolik lil! Kan jy my hoor sing?

Tom se volle naam is Tom Bombadil maar in die liedjie pas Tom woorde aan om by mekaar te rym. Sodoende verdraai hy sy van van *Bombadil* na *Bombadillo* om met *willow* te rym, terwyl die laaste woord in die eerste reël van die onsinrym op *dillo* eindig om met albei te rym. Ek doen dieselfde deur *Bombadiller* aan te pas om met *wilger* te laat rym, terwyl die laaste woord van die eerste reël (*linger*) by albei aangepas word sonder om enige betekenis op sy eie te hê, soos in die bronteks. By die meeste van die poësie in *LotR* ag ek dit belangriker om eerder die betekenis van die gedig/lied oor te dra en die rymvorm, indien enige, te negeer. By onsinrym soos dié van Tom Bombadil voel ek egter die rymvorm is wel belangrik omdat die persoon wat die liedjies sing of die gedig voordra, gekenmerk word deur 'n kinderlike naïwiteit en hierdie liedjies baie op aanbieding staatmaak. Kelly (1970:180) beaam “[s]ound rather than sense is important to Tom’s poetry” en “[n]onsensical words and syllables which are pleasing to the ear or which simply fill out the measure are a normal part of his discourse”. Dit gaan oor hoe die gedig/liedjie die luisteraar laat voel, eerder as wat dit sê – die benutting van “sounds ... and not just semantic meanings” (Jones 2011:2). Uiteraard beteken dit nie die inhoud daarvan moenie as riglyn vir die inhoud van die doeltteks dien nie; ek probeer steeds so getrou moontlik daaraan bly. Om dieselfde rede skep ek die woord *spreeu*ling: dit rym met die laaste woord van die eerste reël (*liefling*) en die woord beteken dieselfde as die bronteks se *starling* wat *spreu* beteken. Die verbuiging van die woord strook met die karakter en gees van die onsinrym, sonder om afbreuk aan die betekenis te doen. Die doeltteks se digvorm is nie noemenswaardig nie maar Kelly (1970:180) meld Tom se koeplette is “sometimes poorly rhymed” en verwys na die “irregular and nonrational rhythm of his song”.

5.5.8 Uitbeelding van bevolkingsgroepe en karakters

Die uitbeelding van karakters en bevolkingsgroepe bied teksspesifieke vertaaluitdagings aangesien die karakters en bevolkingsgroepe eie aan die teks is en nie in 'n ander teks uitgebeeld sal word nie. Die metodes en strategieë wat gebruik word om byvoorbeeld die Orke of Tom Bombadil se spraak uit te beeld, kan wel in ander tekste gebruik word maar dan sal dit wees om 'n bepaalde funksie in daardie teks te verrig en teksspesifiek aan daardie teks wees.

Orcs

Stanton (2001:154) verwys na die belangrikheid van taal in *LotR* en dat die vernuf van Tolkien se gebruik van taal en spesifiek die tale wat hy self uitgedink het, nie slegs in die vindingsrykheid daarvan lê nie maar ook in die manier waarop hy dit aanwend om karakters en bevolkingsgroepe uit te beeld. Die taal van die Orke (die *Black Speech*) word spesifiek uitgesonder as “electrifyingly evil” en ’n “language of surpassing ugliness” (Stanton 2001:154) waarvan “the ugliness is just the audible equivalent of its evil”; die volgende is ’n voorbeeld daarvan:

Ash nazg durbatulûk, ash nazg gimbatul, ash nazg thrakatulûk agh burzum-ishi krimpatul.

(Tolkien 1993:271)

Die reaksie onder Mense, Elwe en Dwerge op bogenoemde sin is soos volg:

The change in the wizard’s voice was astounding. Suddenly it became menacing, powerful, harsh as stone. A shadow seemed to pass over the high sun, and the porch for a moment grew dark.

(Tolkien 1993:271)

Tolkien (1993:293) beskryf die Orke as “corruptions of the ‘human’ form seen in Elves and Men. They are ... squat, broad, flat-nosed, sallow-skinned, with wide mouths and slant eyes: in fact degraded and repulsive”. Met betrekking tot hulle taal, skryf hy in addendum F (Tolkien 1993:1165) die Orke “had long used the Westron as their native language, though in such a fashion as to make it hardly less unlovely than Orkish”. Dit is ’n belangrike konsep vir ’n vertaler om te begryp want alhoewel die Black Speech, soos die taal van die Elwe, nie vertaal word nie, word die Omgangstaal wel vertaal, en wanneer Pippin se wag met hom praat, laat die wag die Omgangstaal so “hideous as his own language” (Tolkien 1993:466) klink. Hierdie afgryslikheid waarmee die Omgangstaal deur die Orke verwring word, manifesteer nie werklik in die bronteks nie en die rede daarvoor is waarskynlik dat daar nie soveel woorde in Engels is wat die harde, gutturale klanke het wat Tolkien met die Orke se spraak identifiseer nie. In my vertaling probeer ek aan die Omgangstaal wat die Orke praat ’n mate van hierdie afgryslikheid verleen deur soveel moontlik ‘harde’, gutturale klanke in te werk. Stanton (2001:155) verskaf riglyne hoe om dit te doen wanneer hy verwys na “Tolkien’s attempt to create what he has called a ‘hideous’ language” deur die “prevalence of ‘hard’ sounds like b’s and k’s and g’s, grating sounds like ‘sh’, the absence of ‘smooth’ vowels”. Hierdie klanke word gereedlik in Afrikaans gebruik en die vertaler kan dit inspan om die indruk van die Orke as weersinwekkende kreature uit te beeld. Desnieteenstaande bied Tolkien waardevolle advies oor die taalgebruik van Orke. Terence Tiller, die vervaardiger van die BBC Third Programme-

weergawe van *LotR* het in 1956 by Tolkien navraag gedoen oor die aksent waarmee die Orke moet praat en Tolkien het hom geantwoord dat “it would probably be better to avoid certain, actual or conventional, features of modern ‘vulgar’ English in representing Orcs, such as the dropping of aitches (these are, I think, *not* dropped in the text, and that is deliberate)” (Tolkien 1981:271). Verder skryf hy dat aksent nie verteenwoordig kan word wanneer die Omgangstaal in Engels vertaal word nie maar dit is nie nodig nie want hy “paid great attention to such linguistic differentiation as was possible: in diction, idiom, and so on” (Tolkien 1981:271). Tolkien se Orke is miskien nie so wel ter tale soos Aragorn of Gandalf nie, maar hulle praat steeds korrekte Engels, en die vertaler moet hierdie kenmerk in die doeltteks oordra want “why violate rules of grammar in places where the author makes no such violation” (Ferré et al 2011:55)? Enige manier om die taal van die Orke van dié van iemand anders te onderskei, moet dus berus op wát hulle sê, nie soseer hóé hulle dit sê nie. Die vertaler kan wel klanke, woorde en uitdrukkings gebruik om die Orke op ’n bepaalde wyse uit te beeld maar hulle taalgebruik moet korrek bly.

Before we get home (The Uruk-hai)

BT: before we get home

DT: voor ons terugkeer

Ek vertaal *before we get home* eerder as *voor ons terugkeer* omrede ek nie woorde soos *huis/tuis* met die Orke wil verbind nie want dit laat hulle mensliker klink. Ek verkies ook om soveel woorde moontlik met ’n g- of k-klank te gebruik wat die Orke se uitspraak meer gutturaal maak. *K* is wel ’n stemlose konsonant maar dit is een van die klanke wat Stanton (2001:155) as “prevalent” in Orks beskryf, en ook in Afrikaans verskyn die klank in baie Afrikaanse vloek- en skelwoorde.

Winged (The Uruk-hai)

BT: winged Nazgûl

DT: gevlerkte Nazgûl

Gevleuelde is die meer korrekte vertaling van *winged* maar ek gebruik *gevlerkte* vir die Orke want dit is platter en bevat weereens die k-klank. Verder het *gevleuelde* ’n baie poëtiese gevoelswaarde wat ek verkies om nie met die taalgebruik van die Orke te verbind nie. *Gevlerkte* is wel taalkundig korrek volgens sowel die HAT as die WAT.

Tickle you with this (The Uruk-hai)

BT: Lie quiet, or I’ll tickle you with this

DT: Lê stil, of ek begin jou bietjie hiermee te kielie

Ek verander effens aan die sin om die b-klank in te werk – ook een van die klanke wat Stanton as algemeen in Orks identifiseer.

Tongue (The Uruk-hai)

BT: in his own tongue

DT: in sy eie tong

Die HAT beskryf die gebruik van *tong* as verwysing na iemand se taal as “deftig”. Ek gebruik wel *tong* hier om na die Orke se taal te verwys omrede daar iets dierliks daaraan is, en ek gebruik dit om die Orke te ontmens.

Miserable rat (The Uruk-hai)

BT: I’d make you squeak, you miserable rat.

DT: Ek sou jou laat tjank het, jou mislike brak.

Die direkte vertaling is *Ek sou jou laat piep het, jou mislike rot* wat glad nie intimiderend klink nie; trouens, dit klink eerder komies. Ek gebruik *brak* pleks van *rot* omdat dit my die geleentheid gee om ook *tjank* te gebruik wat albei neerhalende woorde is. Die vraag is natuurlik of karakters in Middle-earth enigsins met honde/brakke vertrou is. Die antwoord is ja – in *The fellowship of the ring* word daar verwys na Farmer Maggot wat drie “ferocious dogs” (Tolkien 1993:105) aanhou met die naam Grip, Fang en Wolf. Gimli gebruik ook die uitdrukking “like many blind beggars with one dog” (Tolkien 1993:306). Voorts is honde verwant aan eerstens wolwe wat ook in *The fellowship of the ring* genoem word (“the wolves that had once come ravaging out of the North” – Tolkien 1993:17) en tweedens *wargs*, ’n tipe wolf wat in die Misty Mountains aangetref word en veral deur die Orke van Isengard en Mordor gevang en gebruik is. *Wargs* en weerwolwe word ook as dienaars van Sauron beskryf en “[w]olves and orcs were housed in Isengard” (Tolkien 1993:278). Die konsep van ’n hond, en dus ’n brak, is welbekend aan die inwoners van Middle-earth, en spesifiek die Orke.

5.5.9 Woordkeuses

Die keuse van spesifieke woorde vir die vertaling van brontekswoorde bied hoofsaaklik teksspesifieke uitdagings aangesien die keuse van die bepaalde woorde tot die spesifieke teks beperk is en dit in enige ander teks weliswaar met óf dieselfde woorde óf enigen van ’n verskeidenheid alternatiewe vertaal kan word. Maar die keuses wat hier gemaak word, is spesifiek van toepassing op *LotR* en die keuses is gemaak na aanleiding van die konteks. Derhalwe *trompetter* die *mûmakil* en *bulk* hulle nie, al is laasgenoemde die akkurater vertaling van die bronteks se *bellow*. Insgelyks word *standard* as sowel *standaard* as *vlag* vertaal terwyl dit in ’n ander teks waarskynlik as dieselfde woord vertaal sou word.

Uitdagings wat deur die woordkeuses gebied word, is dikwels ook interlinguisties van aard aangesien taalkundige maniere gevind moet word om die doeltreksekwivalent te vind. Daarom word twee verskillende woorde vir die vertaling van *wood* en *forest* benodig alhoewel die konsepte nou verwant is. Ook die vertaling van *wrack* bied 'n interlinguistiese uitdaging omrede die vertaler moet probeer om 'n oplossing te vind met net soveel verwante betekenisse as die brontekswoord.

Die vertaling van *skirts of mail* bied ook 'n interkulturele uitdaging aangesien die ooglopende vertaling van *skirts* as *rompe* bots met die doeltaalkulturele opvatting van laasgenoemde as 'n vrouekledingstuk.

Verder bied die vertaling van *high chamber* ook 'n pragmatiese uitdaging omdat dit 'n situasie bied waar “readers cannot ... be supposed to be fully familiar with the source culture” (Schäffner & Wieseemann 2001:33). Daar kan nie van Afrikaanssprekendes verwag word om vertrouwd te wees met 'n term soos *high chamber* nie omdat dit nie deel van die Afrikaanse kultuur is nie. Schäffner en Wieseemann (2001:33) doen 'n aantal vertaalstrategieë aan die hand, onder meer ontlening en 'n verduideliking.

Bellowing (The Battle of the Pelennor Fields)

BT: and the *mûmakil* were bellowing

DT: en die *mûmakil* trompetter

Die *mûmakil* is basies olifante. JEA Tyler (1977:320) beskryf die *mûmakil* as “pachyderms. Giant war-beasts known to the Hobbits (in tales only) as ‘Oliphaunts’”. Gevolglik gebruik ek *trompetter* om die klank van hierdie diere uit te beeld, en nie *bulk* wat die meer korrekte vertaling van *bellow* is nie.

Blew the trumpets sounding the retreat (The Battle of the Pelennor Fields)

BT: and some blew the trumpets sounding the retreat. ‘Back to the walls!’ they cried. ‘Back to the walls! Come back to the City before all are overwhelmed!’

DT: en sommige blaas op die trompette om die terugval aan te kondig. “Terug na die muur!” roep hulle. “Terug na die muur! Kom terug na die Stad voordat almal oorweldig word!”

Sound the retreat moet eintlik as *blaas die aftog* vertaal word maar ek wil nie *blaas* twee keer so kort ná mekaar hê nie. Ek het die sin oorspronklik as *sommiges blaas op die trompette om die aftog aan te kondig* vertaal want ek wou ook nie vier gevalle van *terug* so kort op mekaar gehad het nie. Maar ek besef die herhaling van *terug* bring eintlik die gevoel van dringendheid

– en nederlaag – van die situasie tuis: **terug**val ... **terug** na die muur! ... **terug** na die muur!
... **terug** na die Stad!

Fair (The Battle of the Pelennor Fields)

BT: Prince Imrahil the fair

DT: prins Imrahil die aantreklike

Fair verwys nie na Imrahil se karakter nie (regverdig/billik/redelik) maar na sy voorkoms. Robert Foster (1978:211) wys daarop dat “Imrahil ... was known as Imrahil the fair because he bore the signs of his Dúnadan and Elvish ancestry” en voorts kon “the kinship between the two races ... still be seen in the dark hair, grey eyes and noble bearing of the Men of Westergesse” (Tyler 1977:111). *Fair* verwys dus nie na blonde hare nie maar eerder na sy algehele voorkoms en gedragswyse. Die Elwe staan bekend as die *Fair Folk* en Tolkien (1975:5) beskryf hulle as “[t]he beautiful people”. *Fair* word hier op dieselfde manier gebruik as wat die woord in byvoorbeeld *the fair sex* gebruik word, wat as die *skone geslag* vertaal word maar ek wil nie ’n “mighty warrior” (Tyler 1977:235) as *die skone* beskryf nie, en gebruik gevolglik *aantreklike*.

Goodbye (A Long-expected Party 1)

BT: goodbye

DT: vaarwel

In die bronteks sê Bilbo, *Thirdly and finally* net voor hy sy aankondiging maak. Die *finally* dui op die laaste ding wat hy gaan sê maar daar is ook die dubbele betekenis van dit is die finale ding wat hy ooit aan enige van die Hobbits in die Shire gaan sê. Die woorde word verdere impetus verleen deur die herhaling van die *-ly*-klank aan die einde. In die doeltteks herhaal ek die uitgangsklank – *derdens en laastens* – om sodoende dieselfde impak en ritme as die bronteks te hê. Maar *laastens* het nie die finaliteit van *finally* nie. Derhalwe gebruik ek **VAARWEL!** as Bilbo se afskeidsgroet. *Totsiens* is ’n meer korrekte vertaling van *goodbye* maar *totsiens* is ’n verkorte vorm van *tot weersiens* en dit sal nie deug nie want Bilbo beplan nie om enige van die Shire-Hobbits weer te sien nie.

High chamber (The Council of Elrond)

BT: there he met me and led me up to his high chamber

DT: daar het hy my ontmoet en na sy oppervertrek gelei

Die letterlike vertaling van *high chamber* is *hoë kamer* of *boonste kamer*, met laasgenoemde die mees idiomatiese van die twee. Dit verwys letterlik na ’n kamer wat hoog in die vesting geleë is en dit maak sin want “he ... led me up to his high chamber”. Maar dit verwys nie na

enige kamer/vertrek soos 'n slaapkamer of eetsaal nie; dit is 'n vertrek waar sake van 'n amptelike/formele aard – van hoë belang/*high importance* – te berde gebring word; 'n studeerkamer of konferensielokaal, by wyse van spreke. Ek oorweeg iets soos *raadsaal* of *kamerhof* maar albei woorde het 'n bepaalde betekenis in Afrikaans wat nie vir die konteks van die vertaling geskik is nie.

In 2 Samuel 18:33 word daar verwys na die “high chamber over the gate” wat in die Afrikaanse 1948-vertaling as *bovertrek* vertaal word. Maar *bovertrek* klink eerder soos 'n solderkamer en het nie die statige gevoel van *high chamber* nie; ek verkies wel *vertrek* bo *kamer*. Die Nederlandse Bybel gebruik *opperzaal* in dieselfde teksvers en dié woord – *oppersaal* – word in die WAT aan *bovertrek* gekoppel. Maar *saal* wek in Afrikaans die beeld van 'n groot, ruim skoolsaal, eetsaal of ouditorium – 'n *hall* eerder as 'n *chamber*. Ek besluit om die twee woorde te kombineer en *oppervertrek* te gebruik: die *vertrek* perk die grootte van die area in, terwyl *opper* daaraan die status van *chamber* verleen.

In battle (The Steward and the King)

BT: I looked for death in battle.

DT: Ek het gehoop om in die stryd te sterf.

Ek oorweeg dit om *op die slagveld* te gebruik maar *in battle* kan enige plek wees waar daar konflik is – nie noodwendig op die slagveld nie. Ek hou van die woordspeling van *in die stryd sterf* op *in die tuig sterf*. Voorts moet *stryd* in die volgende sin (*battle still goes on*) herhaal word, wat nie met *slagveld* kan gebeur nie:

BT: I looked for death in **battle** ... and **battle** still goes on.

DT: Ek het gehoop om in die **stryd** te sterf ... en die **stryd** duur steeds voort.

Nephew (A Long-expected Party I)

BT: my heir and nephew

DT: my erfgenaam en nefie

Frodo is Bilbo se nefie, nie broers- of susterskind nie (Foster 1978:152; Tyler 1977:185). Die boek (Tolkien 1993:33) dui dit ook duidelik aan: “But [Bilbo] had no close friends, until some of his younger cousins began to grow up. The eldest of these ... was young Frodo Baggins.” Die rede hoekom Bilbo soms na Frodo as sy nefie verwys, is die groot ouderdomsverskil (Bilbo is 78 jaar ouer as Frodo). Webster’s verduidelik dat *nephew* gebruik kan word om na 'n “remote male descendant, as a grandnephew or cousin” te verwys. Hoewel *neef* of *nefie* soms as aanspreekvorm gebruik word vir iemand wat nie verwant is nie, is dit nie 'n ingeburgerde

aanspreekvorm vir 'n broers- of susterskind – die vertaling van *nephew* – nie. Bilbo sal Frodo dus as *neef* of *nefie* aanspreek.

Skirts of mail (The Riders of Rohan)

BT: burnished skirts of mail hung down upon their knees

DT: blink gepoetste maliekolders kom tot by die knieë

Die vertaaluitdaging wat deur *skirts of chain* veroorsaak word, is sowel interkultureel as linguisties. Die *chain* waarna verwys word, kan maklik as *malie* vertaal word met verwysing na die metaalringetjies waaruit dit bestaan. Die *skirt*-komponent is nie so maklik nie. Hoewel *skirts of chain/chainmail skirt* gevestigde en welbekende uitdrukkings in Engels is, is die direkte vertaling van *skirt* – *romp* – uitsluitlik 'n vrouekledingstuk in Afrikaans en word dit geensins met mans – veral nie gepantserde krygers – geassosieer nie. Van Wyk (2003:385) wys daarop dat *romp* “[i]n die bet[ekenis] ‘kledingstuk’ ... dus uit Ndl., dog die spesifieke toepassing [“Dameskledingstuk wat van die middellyf af ondertoe strek”] ... in Afr. self ontwikkel [het]”. Om iets soos *malieromp* of *pantserrompe* te gebruik, is onaanvaarbaar. My oplossing is om *maliekolder* – “harnas van malies (ysterringetjies) gemaak” (HAT) – te gebruik maar aan te dui dat die kledingstuk tot by die knieë kom.

Standard (The Battle of the Pelennor Fields)

BT: standard

DT: standaard

Tolkien se onderskeid tussen *standard* en *banner* is geskoei op linguistiese konsepte wat nou verwant en onlosmaaklik met die betekenis van die woorde verband hou. Hy gebruik spesifiek *standard* want dit is “a flag indicating the presence of a sovereign or public official” (Webster’s) – dit dui Aragorn se soewereine gesag aan want hy keer terug as heerser oor die verenigde koninkryk van Gondor en Arnor, soos die titel van die laaste boek in die trilogie – *The return of the king* – aandui. Die *standard* is spesifiek deur Arwen vir hom gemaak vir die dag wat hy sy regmatige plek as koning inneem. Ek vertaal *standard* as *standaard* ooreenkomstig die beskrywing in die HAT – “(a) vaandel (aan 'n stok): *die koninklike standaard*”. Die gebruik van *standaard* in hierdie konteks word wel as “weinig gebruiklik” gemerk maar in sy bespreking van kompensasietegnieke skryf Turner (2005:150) egter dat “archaism may not necessarily be an established register in the target languages, and ... its use may conflict with the prevailing literary norms”. Een van die tegnieke vir vertalers wat Turner (2005:150) op leksikale vlak voorstel – veral vir tale waar argaïsme nie so 'n gevestigde register is nie – is die gebruik van die “least modern synonym ... even when the source text form is not particularly archaising”. Die voorbeeld *die koninklike standaard* beteken nie noodwendig die

Afrikaanse *standaard* dui spesifiek die teenwoordigheid van ’n koninklike aan soos wat met die Engelse *standard* die geval is nie, maar dit vestig wel die gebruik van *standaard* in die betrokke konteks.

Die vertaling van *standard* moet onderskei word van die vertaling van die *banner* wat Éomer in die grond steek by sy beoogde plek van laaste verset. Die direkte vertaling van *banner* is *banier*, met die HAT wat dit soos volg definieer: “vierkantige vlag met ’n leuse/naam/slagspreuk, ens. aan ’n stok, saamgedra as ’n veldteken van ’n afdeling soldate”. *Banier* sal dus wel in hierdie konteks pas maar *banier* het ook ’n moderne – meer bekende en algemeen gebruikte – betekenis, naamlik “kenteken van ’n vereniging/vakunie/ens. in optogte” of “smal, langwerpige advertensie aan die bo-/onder-/sykant van ’n webblad”. Die kans is goed dat die gemiddelde leser eerder aan hierdie betekenis van *banier* sal dink as die militêre een. Die ander twee opsies is *vlag* en *vaandel*. Ek gebruik nie *vlag* nie want die woord is te modern. Van Wyk (2003:547) spoor die Nederlandse herkoms van die woord terug na 1557 – ná die Middeleeue; selfs die Engelse *flag* word maar tot so relatief onlangs as die laat 15de eeu nagespoor – wanneer die Middeleeue feitlik verby was. Voorts verskyn die woord *flag* – as *vlag*, nie byvoorbeeld *flagstone* nie – slegs drie maal in die hele *LotR*-trilogie, terwyl *banner* 47 maal en *standard* 11 maal verskyn. *Flag* was dus nie Tolkien se voorkeurkeuse om heraldiek of strydvlae aan te dui nie. Dit laat *vaandel* as die laaste opsie maar dié word soos volg gedefinieer: “veldteken/banier/vlag van die voetsoldate (infanterie) van ’n leër (teenoor *standaard* van die kavallerie)” (HAT). As veldteken of vlag van ’n leër se voetsoldate sal *vaandel* nie deug vir Éomer, een van die ruiters van Rohan, wat juis vir hulle ruitervaardighede bekend is nie. Ek besluit om wel *banier* vir *banner* te gebruik maar weens die meer algemene moderne gebruik daarvan, plaas ek die woord in ’n duidelike militêre konteks deur die eerste geval *krygsbanier* te maak en die tweede geval (twee sinne later) net *banier*:

Hy laat die horings blaas om al die manskappe wat herwaarts kan kom onder sy **krygsbanier** te skaar. [...] Derhalwe ry hy na ’n groen koppie en plant sy **banier** daar, en die gallopende wit perd rimpel in die wind.

Die maklike alternatief vir die vertaler is om een woord vir al die tipe vlae – *standard*, *banner* en *flag* – te gebruik en dit is onwaarskynlik dat dit enige verskil aan die leeservaring van die deursneeleser – onbewus van die verskil tussen die drie woorde in die bronteks – sal maak. Maar die vertaling van die drie tipes vlae dien as baie goeie illustrasie van die verskil tussen vervreemdende en domestikerende vertaling. In die geval van laasgenoemde is dit waarskynlik wel aanvaarbaar om *vlag* vir al drie gevalle te gebruik want dit is die term waarmee die leser die vertroudeste is om ’n stuk materiaal met heraldiek aan te dui, en wat die leser die minste

moeite sal besorg om die doelteks te verstaan en te geniet. Maar Turner (2005:82) wys daarop dat

Tolkien expected translators to understand more of the significance of words than would necessarily be grasped by the average reader, which reinforces the theoretical tenet ... that the translator is in fact the closest reader of the source text.

Die “inquisitive ... discerning reader who is willing to put in a certain effort for the sake of understanding” waarna Turner (2005:65-6) verwys, gaan wonder hoekom die woord *standaard* eerder gebruik word en hoekom dit van (*krygs*)*banier* onderskei word, en hopelik die moeite doen om die woord na te slaan en sodoende sy/haar kennis verruim. Kelly (1970:171) meld dat indien die “[attentive] reader is willing to seek or to erect a bridge between the two worlds, then the work gains in significance”. En dit is wat die vertaler op sy/haar beurt van die leergierige leser verwag, net soos wat Tolkien van sy lesers verwag het.

Tolkien (1983:56) sê immers vertalers se uitdagings “are not, however, ended with the choice of a general style of diction. They have still to find word for word” en hy verwys afkeurenswaardig na byvoorbeeld die gebruik van “‘shield’ alone to render Ou Engels se *bord*, *lind*, *rand* and *scyld*” (Tolkien 1983:56). In dieselfde paragraaf noem hy weereens die aspek van klank en hoe belangrik dit vir die vertel van die verhaal is. Die Afrikaanse vertaler van *LotR* sal inderdaad *vlag* vir sowel *standard*, *banner* en *flag* kan gebruik maar daar moet ag geslaan word op Tolkien (1983:56) se woorde dat die “variation, the *sound* of different words, is a feature of the style that should to some degree be represented”. Soos hy elders tereg uitwys, is daar geen rede waarom ons ons armoede moet laat toeneem deur ’n verskeidenheid woorde te vermy nie. Afrikaans se woordeskat is nie so groot soos dié van Engels nie maar dit is beslis nie gebrekkig nie en indien Tolkien (1981:240) van Engels kon vra “[w]hy deliberately ignore, refuse to use the wealth of English ...?”, watter verskoning het die vertaler van die Afrikaanse *LotR* om nie dieselfde vraag aan Afrikaanssprekendes te stel nie? As die woordeskat wel bestaan om die tekstuur van die narratief te verryk, dan moet dit benut word; indien die woorde minder algemeen of bekend is, rus die onus op die vertaler om die woorde op so ’n manier in die doelteks aan die leser te bied dat dit laasgenoemde geensins vreemd opval nie, maar natuurlik en idiomaties voorkom.

Tolkien het per slot van rekening nie sy boek vir akademici of medefiloloë geskryf nie; hy het dit gerig aan “the general reader of literary bent with no knowledge of Middle English” (Tolkien 1981:364). Maar Tolkien het soveel vertroue in die gehalte van sy werk gehad – waarin hy soveel sorg en moeite geïnvesteer het – dat hy van lesers verwag het om hulle te

wend tot 'n hoë mate van inspanning om sy werk tot die volle potensiaal daarvan te geniet. Moontlik is daar 'n mate van verwaandheid daaraan verbonde, maar dit is soos die ouer wat deurentyd hoër eise aan sy of haar kind stel want die ouer weet die kind is tot soveel meer in staat as wat tans die geval is. Dieselfde geld vir die Afrikaanse vertaling – die doeltteksgehoor is nie lesers wat oor spesialis- linguistiese vaardighede, kennis of agtergrond beskik nie, maar dit beteken nie die leser moet van alle moeite ontnem word om die diepte van die werk eerstens te ontgin, en tweedens te geniet nie. Nord (1997b:93) maan dat “[t]he translator should by no means spoon-feed the target receivers” en verder skryf sy “[t]his is a major way to enrich the language by transferring unusual language use”. Minder bekende of minder algemeen gebruikte woorde in 'n taal se woordeskat is soos goue munte op die bodem van 'n skatkis – net omdat dit minder sigbaar is, maak dit nie minder kosbaar of minder nuttig nie, en soms moet die makliker bereikbare munte uit die pad gekrap word. Dit is daar vir gebruik deur enigiemand; mense moet net op die waarde daarvan attent gemaak word.

Dit vind aansluiting by Tolkien se siening, “requir[ing] effort from the reader ... encourag[ing] the reader to grapple with the signification of the source text” (Turner 2005:66). Agøy (2011:33) wys ook pertinent daarop dat “the language used in the bulk of the book is deliberately archaic ... using words in other senses than is usual today”. Tolkien (1983:57) gee self toe “it will sometimes be found impossible to match [Old English's] richness of variation even with the most indiscriminate collection of words” maar terselfdertyd vermaan hy ons dat dit nie nodig is “to increase our poverty by avoiding words of chivalry” (Tolkien 1983:57) nie. Die Afrikaanse vertaler het geen rede om moeite te ontsien om verskillende woorde met soortgelyke betekenisse van mekaar te onderskei en ooreenkomstig die relevante konteks voorkeur aan te gee nie. Ferré et al (2011:59) verwys na Tolkien se waarskuwing dat “different ... words should not be translated by a single word”. Nord se konsep van lojaliteit klink ook hier want is dit nie 'n vorm van eerbetoon deur die vertaler aan die outeur om minstens daarna te streef om die outeur se oorspronklike inspanning gedeeltelik te repliseer om te probeer verseker dat die werk so getrou moontlik vertaal word nie?

Net soos 'n vertaler daarop attent moet wees om bepaalde woorde so ver moontlik met dieselfde woord te vertaal, moet hy/sy besef dat Tolkien soms doelbewus nie dieselfde woord vir dieselfde konsep gebruik nie. 'n Voorbeeld hiervan is Frodo se gebruik van *flag* om na die *standaard* te verwys wat hierbo bespreek word.

Wanneer Aragorn (die *king* in *The return of the king*) 'n standaard by die Slag van die Pelennor Veld ontplooi en sy status as koning bekend maak, is dié gebeure steeds ver in die toekoms

wanneer Frodo die visie in *The Mirror of Galadriel* ervaar. Met Aragorn se ware identiteit steeds verborge, sien Frodo net 'n vlag met die embleem van 'n wit boom daarop; hy het geen manier om te weet dat die vlag wat hy sien die heraldiek van 'n koning vertoon en dus 'n standaard is nie. Derhalwe gebruik Tolkien *banner* hier en nie *standard* nie; die vertaler moet ooreenkomstig vertaal. Die slagkat is dat *banier* 'n moderne gebruik het wat niks met heraldiek te doen het nie. Gevolglik gebruik ek die neutraalste van die verwante terme, naamlik *vlag*.

Ungentle (The Steward and the King)

BT: I am a shieldmaiden and my hand is ungentle.

DT: Ek is 'n skildvrou en my hand is nie verfynd nie.

Daar is meer aan die woord *ungentle* as die ooglopende betekenis. Wanneer Éowyn sê haar *hand is ungentle* bedoel sy wel haar hand is nie sag nie, soos wat 'n mens verwag van 'n *shieldmaiden*. Omdat sy 'n vrou is, aanvaar sy Faramir dink haar hande is sag (*gentle*) en sy wil die teendeel by hom tuisbring, dat dit nie die geval is nie (sy het per slot van sake die Lord of the Nazgûl en sy gevleuelde ryding verslaan). Dit gaan nie net oor wat haar hand wel is nie, maar ook oor wat dit nie is nie. Maar *gentle* het – veral in 'n Middeleeuse konteks – ook die betekenis van “highborn, noble” (Webster’s) – dieselfde wortel as *gentleman* – en word met verwysing na die adelstand ook vertaal as “edel, adellik ... welgeborene”. Hierdie aspek van die woord se betekenis moenie geïgnoreer word nie en die korrekte vertaling daarvan verg dieper insae in Éowyn se karakter en 'n breër begrip van die teks. Hoewel sy ná die dood van haar ouers in haar oom, koning Théoden, se huishouding grootgemaak is, was sy “of a martial spirit” (Foster 1978:126) met “a skill with horse and blade to match any Rider of the Mark” (Tyler 1977:157) en sy het onderneem “to find honourable death as a ‘shieldmaiden’ on the field of battle” (Tyler 1977:157). Wat sy dus vir Faramir sê, is dat sy nie noodwendig die saggeaarde, konvensionele vrou van die adelstand is wat hy moontlik vermoed die geval is nie. Sy identifiseer meer met bereide krygers van Rohan as wat sy met adellikes identifiseer. Wanneer sy sê haar hand is *ungentle*, beteken dit haar hand is nie sag nie, en ook nie adellik nie.

My vertaling van *ungentle* met *nie verfynd nie* berus op die twee betekenisse onderliggend daaraan: (i) *fyn* beteken “klein; tengerig” of “teer; sag” (HAT) en *verfynd* dui op “beskaaf(d); deftig” (HAT). *Nie verfynd nie* weerlê albei hierdie betekenisse en vang die twee betekenisse van Éowyn se beskrywing van haar hand vas.

Waterland (Treebeard)

BT: waterland

DT: vleiland

Ek vind geen Afrikaanse vertaling van *waterland* nie maar Tolkien gebruik die woord ook in *Unfinished tales* om Nîn-in-Eilph te beskryf as “the Waterlands of the Swans” (Tolkien 2014:344). Nîn-in-Eilph is die bloop van die Glanduinrivier, “where it still ran swiftly, soon to be lost in the plains and disappear in the fens: a network swamps, pools, and eyots” (Tolkien 2014:344). ’n Algemener woord vir *waterland* is *wetland* wat as “a tract of land having wet and spongy soil, as a marsh, swamp or bog” (Webster’s) beskryf word. *Wetland(s)* word as *moerasland* vertaal (Pharos 2010) maar dit roep beelde op van die Amerikaanse Everglades of die bayou in Louisiana en daar is iets poëties aan die frase “the green herbs in the waterlands in summer” wat ek nie met daardie twee gebiede vereenselwig nie. Steenkamp en Reynders (2004) bied wel ’n ander vertaling: *vleilande*. ’n Praktiese oorweging wat met die vertaling in ag geneem moet word, is of daar wel kruie (*green herbs*) in *wetlands* groei. Walter J Hoagman se *Great Lakes wetlands – a field guide* (1998) bied die antwoord wanneer hy verwys na die “herbaceous wetland plants” en die “flowering herbs of the wet meadow” (Hoagman 1998:69; 69). Hoagman bespreek die groot mere van Michigan maar die verbinding tussen kruie en vleilande klink. *Waterlands* verwys dus na *wetland(s)* en dié vertaal ek as *vleiland*. Ek gebruik die meervoud om dieselfde rede as wat ek die meervoud vir *woude* gebruik (hieronder verduidelik onder *wood/forest* (2)).

Wood/forest (1) (*Treebeard*)

BT: wood/forest

DT: woud/oerwoud

Ek gee spesiale aandag aan die vertaling van *forest* en *wood* want dit is twee van die woorde wat Tolkien met sorg gekies en nie afwisselend vir dieselfde konsep gebruik het nie. Ferré et al (2011:58) skryf “Tolkien’s choice of where to use ‘forest’ and where to use ‘wood’ is not insignificant” en hulle volg hierdie stelling op met ’n verduideliking van die onderskeid tussen a *forest* en ’n *wood* ten opsigte van die *Old Forest* in *LotR*:

[w]here the Old Forest is instead referred to as a ‘wood’ we get a glimpse of the Hobbit’s tendency to underestimate the place, since a ‘wood’ may evoke (to Hobbits) pleasant outings with friends, while a ‘forest’ is a much more wild and uncontrolled place – foreign to the calm and cultivated Shire”

(Ferré et al 2011:58-9).

Vergelyk dit met die onderskeid wat Webster’s tussen die twee konsepte tref: “A forest is an extensive area, preserving some or all of its primitive wildness and usually having game or wild animals in it. Woods (or a wood) resembles a forest but is a smaller tract of land, less wild

in character, and generally closer to civilization”. ’n *Wood* is dus kleiner – en minder intimiderend – as ’n *forest*. Die Afrikaanse vertaling van die twee woorde is vaag aangesien albei sowel *woud* as *bos* gebruik. Pharos se tweetalige woordeboek vertaal *forest* as “woud, (hout)bos” en *wood* as “bos, woud”. Die volgorde van die woorde verskil maar geen werklike onderskeid word getref nie en die leser kry die indruk die woorde is wisselvorme. Die HAT is effens meer beslissend: *bos* word as “groot klomp bome; woud” gedefinieer maar by die definisie van *woud* (“groot gebied waar baie bome dig teen mekaar groei”) word die voorbeelde “die woude van Brasilië, Midde-Afrika” wel genoem. Dit koppel *woud* aan die konsep van groot beboste gebiede wat meer herinner aan die primitiewe wildheid waarna Webster’s verwys. Voorts het Afrikaans die woord *oerwoud* wat die HAT beskryf as “oorspronklike woud; woud wat nog ... in sy natuurlike staat is ... *die oerwoud van die Amasone*”. *Oerwoud* word deur Pharos (2010) vertaal as “jungle, primeval/virgin forest” wat *woud* weereens aan *forest* koppel. Voorts definieer Boshoff en Nienaber (1967:731) en Van Wyk (2003:587) *woud* onderskeidelik as “groot bos bome” en “groot bos”. Streng gesproke kan *forest* dus as *woud* en *wood* as *bos* vertaal word maar die betekenis van *bos* is in Afrikaans omvangryker as in Engels: ’n bos bome, ’n ruigte, kreupelbos, fynbos, die Bosveld. Trouens, die moontlikheid bestaan dat die betekenis van *bos* in die konteks van ’n woud waarskynlik nie die eerste betekenis is wat die leser met *bos* sal vorm nie. Om dus tussen die twee konsepte te onderskei, gebruik ek eerder *woud* (wood) en *oerwoud* (forest).

In die Treebeard-vertaling word *forest* net twee maal genoem: *feet of the forests* en *heart of the forest* wat ek onderskeidelik as *voete van die oerwoudreuse* en *hart van die oerwoud* vertaal. Dit is duidelik dat die onderskeid hier skaars ’n verskil maak; nietemin is dit van die uiterste belang dat die vertaler wel die onderskeid tref weens die rede waarna Ferré et al hierbo verwys; die onderskeid is uiteraard nie net van toepassing op die gekose vertalings hier nie maar ook op die res van die boek. (Die Franse vertaling het terloops albei woorde as *forêt* vertaal.) As Tolkien sorg geneem het om tussen die twee woorde te onderskei, is dit die vertaler se plig om nie net daardie onderskeid te repliseer nie maar ook die sorg wat die bronteksouteur geneem het.

Work of craft (The Council of Elrond)

BT: yet it looks not to be a work of craft

DT: en tog kom dit nie voor asof dit die handewerk van Mense is nie

Die beste vertaling van *craft* in hierdie konteks is *handewerk* maar om die frase bloot as *en tog kom dit nie voor soos handewerk nie* voel vir my naak en afgestomp. Ek wou die sin beter afrond. Elders in *LotR* beskryf Tolkien (1993:578) die toring Orthanc soos volg:

There stood a tower of marvellous shape. It was fashioned by the builders of old, who smoothed the Ring of Isengard, and **yet it seemed a thing not made by the craft of Men**, but riven from the bones of the earth in the ancient torment of the hills. (my beklemtoning)

Ek besluit om Eco (2004:50) se advies te volg dat “in order to avoid a possible loss, [the translator occasionally] says more than the original” en hierdie beskrywing in die vertaling te inkorporeer.

Wrack (The Mirror of Galadriel)

BT: wrack

DT: wolkbank

Wrack – hoewel dit deesdae eerder in die verbuigde vorm *rack* gebruik word – is ’n gevestigde uitdrukking in Engels om na *a group of drifting clouds* (Webster’s) te verwys. Verdere betekenisse van die woord is:

1. wreck or wreckage (van toepassing op die *tall ship with torn sails*);
2. damage or destruction (van toepassing op die indruk van verdoemenis wat Frodo se visie kenmerk);
3. a trace of something destroyed;
4. seaweed or other vegetation cast on the shore (van toepassing op die seetema hier ter sprake);
5. to drive or move, especially before the wind (van toepassing op sowel die natuurlike elemente as die indruk van verdoemenis).

Tolkien kon net sowel *bank of clouds* gebruik het maar sy keuse van *wrack* getuig weereens van sy diepliggende en omvangryke kennis van die Engelse taal. Dit is die plig van die vertaler om elke woord met ‘linguistiese agterdog’ te bejeën en altyd te wonder of daar nie iets meer in Tolkien se keuse die steek as die voor die hand liggende nie.

Die vertaling van *wrack* is nie ’n geval waar die veelvlakkigheid van die brontekswoord gerepliseer kan word nie en dit dien as baie goeie voorbeeld van ’n brontekswoord wat noukeurig nagevors is maar waarvoor daar eenvoudig nie die ekwivalent in die doeltaal bestaan om al die onderliggende betekenisse te vervat nie. Die ooglopendste woord – *wolkbank* – is in hierdie geval die vertaler se enigste opsie, maar die onus rus steeds op die vertaler om te kan regverdig waarom hy/sy die woord gebruik het, en die vertaler moet die gemoedsrus hê dat hierdie ooglopende keuse onder die omstandighede wel die beste keuse is. Alhoewel Ferré et al (2011:61) daarop wys dat “the translator has to bear in mind that it is crucial to try and understand Tolkien’s lexical and grammatical choices, and to reproduce them”, waarsku hulle

“[t]he variety of his vocabulary is striking, and sometimes difficult to match”; dit vind aansluiting by Tolkien se woorde dat “[f]or many Old English poetical words there are ... no precise modern equivalents of the same scope and tone”.

You cannot pass! (The Bridge of Khazad-dûm)

BT: You cannot pass!

DT: Jy kan nie ... oorsteek ... nie!

Ek het baie moontlikhede vir hierdie sin oorweeg, onder andere:

Jy kan nie verbykom nie.
 Jy kan nie verby nie.
 Jy kom nie verby nie.
 Jy kom nie hier verby nie.
 Jy steek nie hier oor nie.
 Jy mag nie oorsteek nie.

Laasgenoemde voorbeeld sal nie werk nie omrede die vertaling *kan* – en nie *mag* nie – moet gebruik want dit het betrekking op die verhouding tussen Gandalf en die Balrog: Deur Gandalf se verwysing na die “flame of Anor” en die “flame of Udûn” stel hy die twee protagoniste in teenstryd met mekaar – dienaars van twee teenoorstaande pole in die stryd tussen goed en sleg. Gandalf verklaar homself – as draer van die vlam van Anor – as sterker as die Balrog. Dit gaan nie net oor Gandalf wat die Balrog belet om die brug oor te steek nie; dit gaan oor die gesag waarmee hy dit sê. Dit is hoekom die “fire in it seemed to die”. Derhalwe móét die *can not*-aspek in die vertaling wees want Gandalf verklaar nie bloot “jy sal/mag nie oorsteek nie” – ’n ultimatum wat die Balrog kan verkies om te ignoreer – maar hy sê dat die krag wat hy, Gandalf, uitoefen dit vir die Balrog fisies onmoontlik maak om oor te steek; hy *kán* nie. Wanneer die Balrog kies om dit te ignoreer, lei dit na sy ondergang.

Ek oorweeg dit om die dubbele negatief weg te laat omdat dit moontlik treffender sal wees, maar vreemd genoeg het die sin meer impak mét die tweede – gebiedende – *nie*. Ek voeg wel iets van my eie by in die laaste herhaling van die frase deur die *hier* weg te laat en twee ellipse in te voeg: *Jy kan nie ... oorsteek ... nie*. Die gevolg is ’n frase wat bestaan uit drie lettergrepe ... twee lettergrepe ... en een finale en gebiedende lettergreep. Die doel hiervan is om die gesag waarmee Gandalf die opdrag gee ná elke ellips meer gesaghebbend te maak.

Hoofstuk 6: Gevolgtrekking, en verdere studie

Die studie het die vertaalbaarheid van JRR Tolkien se epiese roman *The lord of the rings* in Afrikaans ondersoek. Daar is gefokus op Tolkien se taalgebruik, en verskillende aspekte van sy skryfstyl is vertaal om te bewys dat die boek in sy geheel in Afrikaans vertaal kan word. Besluite tydens hierdie vertaling is toegelig aan die hand van die outeur se motivering vir die gebruik van sekere woorde, terme of uitdrukkings, sowel as die vereiste daargestel deur die unieke taalgebruik. Hierdie hoofstuk bied 'n samevatting van die bevindings, sowel as 'n beantwoording van die navorsingsvrae wat aan die begin van die studie gestel is. Die moontlikheid vir verdere studie word ondersoek.

6.1 Samevatting van die studie

Tolkien se unieke skryfstyl en sy taalgebruik is as die hoofuitdagings geïdentifiseer en daar is aangevoer die vertaler moet so te werk gaan dat hierdie aspekte in die doelteks gerepliseer word, en dat die bronteks se kenmerkende karakter in die doelteks inslag vind. Dit moet egter op 'n wyse geskied wat die reëls en regulasies van Afrikaans eerbiedig en wat lesers nie deur ongewone taal afskrik nie. Die Funksionalisme is as benadering gekies omrede dit die funksie van 'n vertaling as die belangrikste doelwit daarstel; replisering van Tolkien se taalgebruik is as funksie geïdentifiseer. Om hierdie funksie te vervul, is vervreemdende vertaling as oorkoepelende vertaalstrategie uitgesonder aangesien die vertaling vreemde elemente in die doelteks sou inkorporeer waarmee lesers nie in hulle alledaagse omgang te doen kry nie. Met verwysing na gesaghebbende vakkundiges en relevante teorie is klem gelê op sowel die vryheid van die vertaler om na goeddunke op te tree om die funksie te vervul, as op Nord se konsep van lojaliteit, en dat elke vertaalbesluit geregverdig moet word.

In die vertaling van uitgesoekte uittreksels van die boek wat verskillende aspekte van Tolkien se skryfstyl verteenwoordig, is die vertaalteorie toegepas, en vertaalbesluite gemotiveer aan die hand van besluite wat Tolkien gemaak het en riglyne wat hy in sy *Guide* verskaf. Verskillende uitdagings is bespreek, sowel as die oplossings wat aangewend is om die uitdagings die hoof te bied, of elders te kompenseer vir dié waarvoor 'n oplossing nie gevind kon word nie.

6.2 Beantwoording van die navorsingsvrae

'n Afrikaanse vertaler van *LotR* kom voor unieke uitdagings te staan. Die taal is relatief jonk en die woordeskat, hoewel ruim, nie so omvangryk soos dié van Engels nie. Om 'n ouwêreldse atmosfeer deur middel van taalkundige elemente te skep, bied meer struikelblokke as wat in die bronteks die geval is. Daar kan nie gearchiverend word dat Afrikaans uit Nederlands

ontwikkel het soos wat kontemporêre Engels uit Ou Engels ontwikkel het, en dat Nederlandsverwante elemente gebruik kan word om 'n gedateerde atmosfeer te skep soos Tolkien met Ou Engels gedoen het nie. Afrikaans is sustertaal – nie dogtertaal nie – tot Nederlands (Carstens & Bosman 2017:52) en het sedert die 17de eeu ontwikkel om as nuwe taal erken te word (Carstens & Bosman 2017:10). Tydens die vertaling kan Nederlands wel nuttig te pas kom om die ouderdom van sommige woorde te bepaal. Derhalwe kan byvoorbeeld vasgestel word dat *lekker* 'n Middeleeuse herkoms het terwyl *vlag* maar tot so onlangs as die 16de eeu nagespoor kan word. Maar die vertaling self moet van suiwer Afrikaans gebruik maak en daar moet gepoog word om die ouwêreldse atmosfeer te skep deur middel van 'n sintese tussen alledaagse en minder gewone Afrikaans om sodoende 'n “spesiale subtaal” (Snell-Hornby 2006:9) te skep.

- *Kan Tolkien se ouwêreldse skryfstyl in Afrikaans oorgedra word sonder om die leser af te skrik?*

Tolkien se ouwêreldse skryfstyl kán in Afrikaans oorgedra word sonder om lesers af te skrik deur taalgebruik waaraan hulle minder gewoond is. Deur woorde te kies wat nie modern klink of voel nie, of woorde in 'n konteks aan te wend waarin die betekenis nie so alledaags is nie, kan elemente van Tolkien se taalgebruik ineengeskakel word met Afrikaanse woorde en terme, en dit aan lesers gebied word op 'n manier waarmee hulle minder vertrouwd is. Hierdie tegniek is nie beperk tot woorde nie maar sluit ook frases in. Sodoende word *the din of arms ... the crying of men and the neighing of horses* vertaal as *die galm van wapentuig ... die geskreeu van manne en die gerunnik van perde* plaas van die taalkundig korrekter *die wapentuig se galm ... die manne se geskreeu en perde se gerunnik*. Die woordorde kom anglisties voor maar die doel is nie om die bronteks woord vir woord weer te gee nie, maar om eerstens die fokus te laat val op wat die belangrikste is (*galm, geskreeu, gerunnik*), en tweedens – om 'n sportterm te gebruik – om die ‘bal te vertraag’: om lesers te dwing om stadiger te lees en te fokus op wat belangrik is, soos wat Tolkien gedoen het. Om dieselfde rede word die werkwoord nie altyd aan die einde, en die tydelement nie altyd so naby moontlik aan die begin van die sin geplaas nie. Verder, deur bekende woorde (soos *standaard*) in 'n konteks te gebruik waaraan die leser nie gewoond is nie (maar wat semanties korrek is), word die leser konstant herinner aan die gedateerde aard van die wêreld, en ook aan die vreemdheid van die bronteks, die “cultural other” (Venuti 1995:306).

Dieselfde geld vir die gebruik van samestellings alhoewel die vertaler in gedagte moet hou dat 'n samestelling nie dieselfde uitwerking in Engels as in Afrikaans het nie aangesien

laasgenoemde meer gereeld daarvan gebruik maak. Om samestellings as deel van die argaïese register daar te stel, kan dit in sogenaamde nuwe woorde geïnkorporeer word, byvoorbeeld *felhandig* en *vlugwoordig*. Die gebruik van neologismes en geleentheidswoorde is kenmerkend aan die bronteks en Afrikaans fasiliteer die replisering daarvan. Die gevaar is om nie nuwe woorde in die teks in te ‘dwing’ bloot omdat dit in die bronteks voorkom nie. Die vertaler moet geduld aan die dag lê, maar altyd op die uitkyk wees vir die geleentheid om te kompenseer.

- *Kan die vertaler aspekte en tekselemente eie aan Afrikaans aanwend om idiosinkratiese kenmerke aan die karakters toe te ken wat hulle van mekaar onderskei?*

Verskillende karakters en bevolkingsgroepe kan op unieke wyse uitgebeeld word. Afrikaans beskik oor die idiosinkrasieë om byvoorbeeld Gollum nie net verskillend van mede-hobbits Frodo en Sam, sowel as die mens Faramir te laat praat nie, maar ook om hom op geloofwaardige wyse as ’n grillerige karakter uit te beeld. Insgelyks kan uitdrukking gegee word aan die onverfyndheid van die Orke, terwyl statigheid aan die spraak van Gandalf en Aragorn verleen word.

- *Kan die gebruik en herhaling van klanke in ’n vertaling gerepliseer word?*

Die aanwending van klank beteken nie net hoe woorde op hulle eie klink nie, maar ook wanneer en hoe dit kontekstueel met ander klanke gekombineer word. Die vertaler word dikwels beperk deur die klanke tot sy/haar beskikking maar daar bestaan wel verskillende maniere waarop die klanke in die teks gebied kan word, byvoorbeeld die woordorde en sinstruktuur. Die bronteks gebruik dikwels woorde met ’n ‘stadige’ klank; in sulke gevalle kan ’n doeltekswoord met ’n soortgelyke stadige klank gekies word, of soos in die voorbeeld hierbo, kan woorde op so ’n manier gerangskik word dat die leser gedwing word om stadiger te lees, om aan die teks ’n statiger karakter te verleen, en die narratief te vertraag. Dit is nie altyd moontlik om Tolkien se gebruik van alliterasie of assonansie op dieselfde plek te herhaal nie maar die doelteks – en doeltaal – bied genoeg geleentheid om elders daarvoor te kompenseer. Verder is dit nie altyd moontlik om dieselfde klank op ’n bepaalde plek te herhaal nie, en die vertaler sal dikwels geen keuse hê as om ander klanke te gebruik nie; dit doen geensins afbreuk aan die doelteks se lojaliteit aan die bronteks nie.

- *Hoe suksesvol sal ’n Afrikaanse vertaling Tolkien se riglyne kan volg om die relevante betekenis van die bronteksname so suksesvol moontlik oor te dra?*

Name kan met groot sukses vertaal word. Weens die gemene Germaanse herkoms van Engels en Afrikaans het laasgenoemde ’n groot voordeel bo baie ander vernamer tale, en die vertaling van name bied ’n goeie geleentheid vir die vertaler om Tolkien se skynwêreld geloofwaardig aan die leser te bied. Alhoewel die vertaler by sommige hobbit-name

en -vanne moet improviseer, en selfs van Tolkien se riglyne moet afwyk, bied werklike Afrikaanse vanne genoeg opsies om – soos in die bronteks – die skynwêreld met ’n groot mate van realisme te betree.

Ortografies geniet Afrikaans ’n verdere voordeel aangesien al die diakritiese tekens met behoud van die oorspronklike beklemtoning oorgedra kan word teenoor byvoorbeeld Frans waarin dit gewoonlik nie by hoofletters gebruik word nie sodat “names like Éomer ... lose their accent” (Turner 2005:127). Vir die Afrikaanse leser sal Tolkien se vreemdetaalname dus meer soos dié in die bronteks klink as wat vir baie ander tale die geval is.

- *Kan poëtiese elemente soos gedigte en liedere in die Afrikaanse doeltteks herskep word?*

Die gedigte en liedere kan in Afrikaans oorgedra word maar die vertaler moet daarop let dat ’n keuse tussen formele elemente en inhoud soms uitgeoefen moet word; na gelang van die konteks en die spreker moet die vertaler besluit watter een om te prioriteer. Derhalwe is Tom Bombadil se lawwe liedjie nie veronderstel om aan te veel kritiek onderwerp te word nie want dit is iets wat hy op die ingewing van die oomblik skep en sing – waarskynlik om nooit herhaal te word nie. Turner (2005:156) beweer “Tom Bombadil appears to represent a time in which song and speech, verse and prose have not yet become separated from one another”. Hierdie karakter kan met welslae akkuraat weergegee word. Andersyds kan ’n ernstige lied soos “Mounds of Mundburg” sowel die gees as die inhoud, struktuur en formele kenmerke van die bronteks vasvang. Alhoewel ’n vertaler na goeddunke soms sal verkies om eerder op die inhoud te fokus, moet in gedagte gehou word dat die “type of verse-form plays an important role in characterisation” (Turner 2005:156), en dit moet so ver moontlik gerepliseer word. Dieselfde geld vir die vertaling van die “Verse of the Rings”.

Relatief tot die volume van die boek wat dit in beslag neem, maak die vertaling van die poësie ’n uitermate groot aanspraak op die tyd en inspanning van die vertaler. Maar dit – en die onsekerheid of die poësie dieselfde aandag onder lesers as die res van die boek sal geniet – is geen rede om dit af te skeep nie. Dit geld veral vir die langer, ingewikkelder gedigte wat in die doeltaal op dieselfde standaard as byvoorbeeld die werk van Leipoldt of Langenhoven moet wees. Indien ’n vertaler nie die vertroue in sy of haar eie vermoë het om sodanige peil te handhaaf nie, moet iemand gebruik word wat oor die nodige literêre vaardigheid en ervaring beskik, en wat die kundigheid het om die tegniese aspekte van die poësie te identifiseer om reg daaraan te laat geskied.

- *Kan die verskil in skryfstyl tussen die eerste deel van die boek en die res daarvan gerepliseer word, sodat die doeltteksleser die ontwikkeling van die narratiefpeil kan bespeur soos wat in die bronteks die geval is?*

Vir die doel van hierdie studie is die verskil in skryfstyl tussen die eerste deel en die res van die boek behou om sodoende te illustreer dat die ontwikkeling van die bronteks se skryfstyl in die doeltteks gerepliseer kan word. Derhalwe weerspieël die eerste twee vertalings ('n *Langverwagte partytjie* deel 1 en 2) die skryfstyl aan die begin van die boek, en die taalgebruik daarin is 'afgeskaal' tot die vlak van 'n kinderboek. Gevolglik sê Bilbo iets *hard*, nie *luid* nie; verwag die gaste 'n *gediggie*, nie *poësie* nie; sit die gaste *nog* regop, nie *steeds* nie; en word die spreker met elke *blaaskans* toegejuig, nie met elke *verposing* nie. Bilbo se spraak is wel effens formeler maar dit reflekteer die bronteks. Hy het per slot van rekening tyd saam met die Elwe en Dwerge deurgebring en Gandalf is 'n goeie vriend van hom, sodat 'n groter mate van verfyndheid hom van die res van die hobbits onderskei.

The lord of the rings kan suksesvol in Afrikaans vertaal word maar daar is sekere sleutelemente waaraan die vertaler aandag moet gee, onder meer Tolkien se veelvlakkige benadering tot die vertel van die verhaal. Noukeurige ondersoek moet gedoen word om woorde, frases en sinskonstruksies te vind wat die beste uiting gee aan Tolkien se brontekselemente. Die doel hiervan is om te illustreer dat die ooglopende keuse nie noodwendig die regte een is nie, en dat die regte keuse dikwels net nagespoor kan word deur diep te graawe in Tolkien se motivering vir die gebruik van 'n bepaalde woord of term. Die vertaal van die boek – soos die skryf daarvan – maak staat op baie huiswerk wat agter die skerms plaasvind, en nie beperk is tot woordeboeke deurblaai nie. Die doel van die vertaling moet nooit net wees om *The lord of the rings* 'n Afrikaanse stem te gee nie, maar ook om Tolkien as skepper van die werk te eerbiedig deur die onvermoeide ywer waarmee hy die skryf van sy boek aangepak het in die vertaling van sy werk inslag te laat vind. Die vertaling kan as vorm van eerbetoen beskou word aan die skrywer van 'n werk waarvan die suksesvolle vertaling in Afrikaans tot die verryking van die doeltaal sal bydra. Derhalwe moet elke vertaalbesluit gerig word deur drie beginsels wat die maatstaf vorm waarvolgens elke vertaling of element daarvan as aanvaarbaar al dan nie geoordeel word:

- Is dit getrou aan die gevoel en atmosfeer van die bronteks (alhoewel dit die bronteks nie noodwendig presies weergee nie)?
- Is dit versoenbaar met die begrip van die deursneeleser (alhoewel dit nie noodwendig is waaraan die leser gewoond is nie)?
- Is dit taalkundig korrek (alhoewel dit nie noodwendig die taalkundig korrekste of eerste keuse is nie)?

Enige aspek van die doeltteks wat nie aan al drie hierdie vereistes voldoen het nie, moet verwerp word.

6.3 Beperkings, en voorstelle vir verdere studie

Die lengte van die studie laat nie toe dat al die elemente van die boek te berde gebring, of alle moontlikhede van 'n vertaling ontgin word nie. Ek het bepaalde aspekte geïdentifiseer wat ek voel Tolkien se skryfstyl verteenwoordig, en dit vertaal en geannoteer. Uiteraard kan die vertaalbaarheid van *The lord of the rings* in sy geheel net bewys word deur die hele boek te vertaal. So 'n vertaling sal meer aandag aan die poësie moet gee en moet verseker dit word behartig deur 'n persoon wat vertrou is met die fyner punte van die digkuns. Verder maak die addenda byna 'n tiende van die hele boek uit en 'n vertaling van die boek kan nie sonder vertaling daarvan as afgehandel beskou word nie. Dit is 'n grootse onderneming op sy eie maar sal die vertaler dwing om beter insig in Tolkien se oeuvre te kry, en nie net te fokus op *The lord of the rings* nie. Die boek is nie 'n alleenstaande werk nie maar is nou gekoppel aan ander Tolkien-werke soos *The Silmarillion* en *Unfinished tales* wat ook in Middle-earth afspeel. 'n Vertaler sal dit wys ag om hierdie ander werke en elemente daarvan in berekening te bring, in ag genome dat dit later vertaal kan word en konsekwent met *The lord of the rings* moet wees.

'n Vertaler kan die moontlikheid oorweeg om die skryfstyl deurentyd konsekwent te hou, sodat die boek van die begin af op dieselfde vlak as die res daarvan is. Die vertaler sal 'n groot mate van vindingrykheid aan die dag moet lê want so 'n onderneming behels van meet af 'n meer argaïese register. Sinstrukture moet aangepas word en die vertaler moet ingewikkelder elemente inkorporeer om die skryfstyl met die res van die boek te laat ooreenstem. So 'n vertaling moet ook oor die etiese aspek besin want die leser word nie 'n getroue weergawe van die bronteks gegee nie (en dit doen in 'n mate afbreuk aan die boek se aanvangsin, "This tale grew in the telling" [Tolkien 1993:9]). Andersyds kan die vertaler die skuif regverdig deur te argumenteer so 'n vertaling is 'n verbetering op die bronteks – iets wat min vertalers die geleentheid kry om te doen.

Turner (2005:70) noem 'n ander moontlikheid wat nog nooit aangepak is nie, en dit is "to play Tolkien's own game". Hy verwys na *The lord of the rings* as skynvertaling van die fiktiewe *Red Book of Westmarch* en die moontlikheid om Engels as vertaling van die Omgangstaal geheel en al uit te sny, en direk in die doeltaal te vertaal; met ander woorde, asof *The lord of the rings* nooit geskryf is nie. Geen melding word dus van Engels gemaak nie en alle Engelse elemente word uitgelaat. Die implikasie hiervan is dat name wat byvoorbeeld in Ou Engels gewortel is en wat tans nie vertaal word nie, geheel en al verander kan word, solank

ooreenstemmende elemente in die doeltaal gevind word. Voorbeelde hiervan is name van die Rohirrim soos *Éomer* en *Éowyn*. Dit druis natuurlik lynreguit teen Tolkien se wense in en roer weereens die vraag oor die etiek agter so 'n vertaling aan. Waar word die lyn getrek indien 'n vertaler so ver van die bronteks afwyk, en wat word as maatstaf van lojaliteit voorgehou waarvolgens die vertaalhandeling gerig word?

'n Verdere navorsingsarea is 'n vergelykende studie tussen hierdie vertaling met ander Germaanse vertalings, byvoorbeeld Nederlands of Duits. Hoe word veral name, samestellings en sintaksis hanteer, en watter strategieë gebruik die vertaler om argaïsme te implementeer? 'n Soortgelyke vergelyking kan tussen 'n vertaling in Germaanse en Romaanse tale getref word, met 'n dieperliggende ondersoek na hoe getrou die verskillende vertalings aan Tolkien se *Guide* bly. Germaanse tale sal Tolkien se riglyne waarskynlik getrouer kan nakom terwyl die Romaanse tale se oplossings ingewikkelder sal wees (Turner 2005:121).

Peter Jackson het die trilogie suksesvol in 'n film omskep, wat 'n verdere geleentheid vir studie bied, naamlik onderskrifte vir die films. Hoe sal 'n vertaler te werk gaan om die taalgebruik van die bronteks te behou maar dit binne perke te hou van die bondigheid wat spruit uit onderskrifte se beperkte tyd en ruimte? Is dit enigsins moontlik om die linguistiese karakter van die bronteks by die beperkinge aan te pas of moet 'n vertaler daarmee verlief neem dat net die boodskap per toneel oorgedra word, sonder dat ag geslaan word op die ouwêreldse karakter van die bronteks?

6.4 Ten slotte

In 'n tydperk van WhatsApp en Twitter, Snapchat en YouTube Go, emosiekone en 'n verskeidenheid ander media wat taal en mense se koherente gebruik daarvan aanhoudend ondermyn, reken ek die vertaling van *The lord of the rings* kan 'n monumentale rol speel om Afrikaanssprekendes se liefde en respek vir hulle moedertaal aan te vuur. Alhoewel dit debatteerbaar is of iemand ooit Tolkien se liefde vir taal sal ewenaar, behoort die vertaling nie aangepak te word deur iemand wat nie minstens daardie liefde – in welke mate ook al – deel nie. In so 'n geval raak die vertaling van die boek 'n baie altruïstiese en waaghalsige daad omrede die vertaler – soos die karakters in die boek – hom of haar begeef op 'n reis in die vreemde om 'n item van onskatbare waarde te bekom waarmee ander se lewe ruim verryk kan word. Maar die doel heilig die middele want 'n vertaling van *The lord of the rings* kan Afrikaanse lesers opnuut trots op hulle taal maak, sodat hulle nie net besef dat Afrikaans 'n taal is waarvoor niemand hom of haar hoef te skaam nie, maar ook dat die huidige verlies aan Afrikaans se hoër funksies tragies is. Hierdie vertaling is 'n bewys van die krag en die omvang

van Afrikaans, wat as beskeie kreoolse taal begin het, maar wat vandag oor die vermoë beskik om op die hoogste vlak met enige wêreldtaal mee te ding.

Bronnelys

- 2 Samuel. 1948. *Die Bybel*. Kaapstad: Die Britse en Buitelandse Bybelgenootskap.
- 2 Samuel. 1982. *Holy Bible* (nuwe King James-weergawe). Nashville: Thomas Nelson.
- Agøy, NI. 2011. A question of style: on translating *The Silmarillion* into Norwegian, in T Honegger (red.). *Tolkien in translation*. Zürich: Walking Tree. 31-44.
- Ahmad, K. 2000. Neologisms, nonces and word formation, in U. Heid, S. Evert, E. Lehmann & C. Rohrer (reds.). *Die 9de EURALEX Internasionale Kongress* (8-12 Augustus 2000, München). Volume II. München: Universitat Stuttgart. 711-730.
- Aucamp, H. 1963. *Een somermiddag*. Kaapstad: HAUM.
- Ball, M. 2003. Cultural values and cultural death in *The lord of the rings*. *Australian Humanities Review* [Aanlyn], 28. Beskikbaar: <http://australianhumanitiesreview.org/2003/01/01/cultural-values-and-cultural-death-in-the-lord-of-the-rings/> [2016, 1 Maart].
- Basson, MA, Kromhout, J, Nel, PG & Senekal, JH. 1982. *Afrikaans vir die student: Die suiwer woord*. Johannesburg: Voortrekkerpers.
- Bayona, S. 2011. *Begging your pardon, Con el perdón de usted*: Some socio-linguistic features in *The lord of the rings* in English and Spanish, in T Honegger (red.). *Tolkien in translation*. Tweede uitgawe. Zürich: Walking Tree. 69-90.
- Benjamin, W. 2007. The task of the translator. An introduction to the translation of Baudelaire's *Tableaux Parisiens*, in L Venuti (red.). *The translation studies reader*. Tweede uitgawe. Londen: Routledge. 75-85.
- Berman, A. 2007. Translation and the trials of the foreign, in L Venuti (red.). *The translation studies reader*. Tweede uitgawe. Londen: Routledge. 276-289.
- Bishop, M (red. N Kotker). 1969. *The Horizon book of the Middle Ages*. Londen: Cassell.
- Boshoff, SPE & Nienaber, GS. 1967. *Afrikaanse etimologieë*. Pretoria: Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns.
- Brink, AP (vert.). 2010. *Don Quijote*. Kaapstad: Human & Rousseau.
- Carpenter, H. 1977. *JRR Tolkien: A biography*. Londen: Unwin Paperbacks.
- Carstens, WAM. 2011. *Norme vir Afrikaans: Enkele riglyne by die gebruik van Afrikaans*. Vyfde uitgawe. Pretoria: Van Schaik.
- Carstens, WAM & Bosman, N. (reds.). 2017. *Kontemporêre Afrikaanse taalkunde*. Tweede uitgawe. Pretoria: Van Schaik.
- Chesterman, A. 1998. Hans J Vermeer. *A skopos theory of translation: (Some arguments for and against)*. Boekresensie. *Target*, 10(1):155-159.
- Chesterman, C. 2016. *Memes of translation: The spread of ideas in translation theory*. Hersiene uitgawe. Amsterdam: John Benjamins.

- Citizen, The. 2017. *Amazon to launch 'Lord of the Rings' TV show* [Aanlyn]. Beskikbaar: <https://citizen.co.za/lifestyle/your-life-entertainment-your-life/1726944/entertainment-us-television-amazon/> [2018, 30 Augustus].
- Cooper, WA. 1928. Translating Goethe's poems. *The journal of English and German Philology*, 27(4):470-485.
- Crystal, D. 2008. *A dictionary of linguistics and phonetics* (sesde uitgawe). Oxford: Blackwell.
- Curry, P. 2005. *Tolkien and his critics: a critique* [Aanlyn]. Beskikbaar: <http://www.patrickcurry.co.uk/papers/Tolkien-and-Critics.pdf> [2016, 1 Maart].
- Cussons, S. 1990. *Die knetterende woord*. Kaapstad: Tafelberg.
- Di Giovanni, JA. 2011. *I am no man: JRR Tolkien's The lord of the rings as gender-progressive text*. BA-tesis. Williamsburg: The College of William and Mary.
- Donaldson, BC. 1991. *The influence of English on Afrikaans*. Goodwood: National.
- Drout, M. 2004. Tolkien's prose style and its literary and rhetorical effect. *Tolkien Studies* 1:137-163.
- Drout, M. 2005. Towards a better Tolkien criticism, in R. Eaglestone (red.). *Reading The lord of the rings: New writings on Tolkien's classic*. Londen: Continuum. 15-28.
- Eco, U. 2004. *Mouse or rat? Translation as negotiation*. Londen: Orion.
- Ferré, V, Lauzon, D & Riggs, D. 2011. Traduire Tolkien en Français: on the translation of JRR Tolkien's works into French and their reception in France, in T Honegger (red.). *Tolkien in translation*. Zürich: Walking Tree. 45-67.
- Foster, R. 1978. *The complete guide to Middle-earth*. Londen: Unwin.
- Gentzler, E. 2004. *Contemporary translation theories*. Hersiene tweede uitgawe. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- Gilliver, P, Marshall, J & Weiner, E. 2006. *Ring of words: Tolkien and the Oxford English Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- Groenewald, A. 2014. 'n Vertaalstorie. *Taalgenoot*, Somer 2014:62-65.
- Hardwick, L. 2011. Classical texts, in M Baker en G Saldanha (reds.). *Routledge encyclopedia of translation studies*. Tweede uitgawe. Routledge: Londen. 34-37.
- HAT: Handwoordeboek van die Afrikaanse taal* (sesde uitgawe). 2015. Kaapstad: Pearson.
- Helms, R. 1974. *Tolkien's world*. Boston: Houghton Mifflin.
- Hendry, O. 2013. *Glossary of literary terms*. Kaapstad: Pharos.
- Hiemstra, VG & Gonin, HL. 2016. *Drietalige regswoordeboek*. Derde uitgawe. Claremont: Juta.
- Hinger, S. 2014. *Tolkien and the Viking heritage*. Diploma-tesis. Wene: Universiteit van Wene.

- Hoagman, WJ. 1998. *Great Lakes wetlands: A field guide*. Michigan: Michigan Sea Grant Publications.
- Holmes, JS. 2007. The name and nature of translation studies, in L Venuti (red.). *The translation studies reader*. Tweede uitgawe. Londen: Routledge. 180-192.
- Honegger, T. (red.). 2011. *Tolkien in Translation*. Zürich: Walking Tree.
- Honegger, T. (red.). 2011a. *Translating Tolkien: Text and Film*. Zürich: Walking Tree.
- Hooker, M. 2004. Tolkien in Chinese. A Thesis Review [Aanlyn]. *Translation Journal*, 8(3). Beskikbaar: <http://translationjournal.net/journal/29tolkien.htm> [2014, 14 Desember].
- Hooker, MT. 2006. *A Tolkienian mathomium: A collection of articles about JRR Tolkien and his legendarium*. Bloomington: Llyfrawr.
- Hooker, MT. 2009. *The hobbitonian anthology of articles on JRR Tolkien and his legendarium*. Bloomington: Llyfrawr.
- Hugo, D. (red.). 2009. *Halala Afrikaans*. Pretoria: Protea.
- Hunt, P (red.). 2013. *JRR Tolkien: The hobbit and The lord of the rings*. New York: Palgrave Macmillan.
- Husby, O. 2010. *The Norwegian language* [Aanlyn]. Beskikbaar: <https://www.ntnu.edu/now/intro/background-norwegian> [2016, 7 Oktober].
- Hussein, B.A-S. 2012. The Sapir-Whorf hypothesis today. *Theory and Practice in Language Studies*, 2(3):642-646.
- IMDb. 2018. *Howard Shore – Awards* [Aanlyn]. Beskikbaar: <https://www.imdb.com/name/nm0006290/awards> [2018, 24 Oktober].
- Jakobson, R. 2007. On linguistic aspects of translation, in L Venuti (red.). *The translation studies reader*. Tweede uitgawe. Londen: Routledge. 138-143.
- Jones, FR. 2011. *Poetry translation as expert action: Processes, priorities and networks*. Amsterdam: John Benjamins.
- Kapsaskis, D. 2012. Translation, necessity, vulnerability: an interview with Michael Cronin [Aanlyn]. Beskikbaar: http://synthesis.enl.uoa.gr/fileadmin/synthesis.enl.uoa.gr/uploads/Issue4/Synthesis_4_10_interview.pdf [2017, 31 Maart].
- Kelly, MQ. 1970. The poetry of fantasy, in ND Isaacs & RA Zimbardo (reds.). *Tolkien and the critics: Essays on JRR Tolkien's The lord of the rings*. Londen: Notre Dame. 170-200.
- Krige, U. 1973. Uys Krige in gesprek met Jan Rabie, in *Gesprekke met skrywers 3*. Kaapstad: Tafelberg. 14-58.
- Lacon, R. 2008. Letters to the editor, *Mallorn: The Journal of the Tolkien Society*, 46:6-7.
- Lefevere, A (red.). 1992. *Translation, history, culture – a sourcebook*. Londen: Routledge.

- Leonberger, RG. 2016. *A Swann's song in Middle-earth: An exploration of Donald Swann's "The road goes ever on" and the development of a system of lyric diction for Tolkien's constructed, Elvish languages*. Doktorale proefskrif. Louisiana: Louisiana State University.
- Lindrea, V. 2004. *How Tolkien triumphed over the critics* [Aanlyn]. Beskikbaar: <http://newsvote.bbc.co.uk/mpapps/pagetools/print/news.bbc.co.uk/2/hi/entertainment/3935561.stm> [2016, 15 Maart].
- Litak, A. 2013. Author neologisms in JRR Tolkien's trilogy *The lord of the rings* (in original and translation). *English Matters*, 4:25-33.
- Lynch, A. 2005. *Archaism, nostalgia, and Tennysonian war in The lord of the rings* [Aanlyn]. Beskikbaar: <https://subjectgroups.research.uwa.edu.au/bitstream/123456789/1262/2/Lynch.%20Archaism%20Nostalgia%20and%20Tennysonian%20War%20in%20the%20Lord%20of%20the%20Rings.pdf> [2016, 29 November].
- Moorcock, M. 1978. *Epic Pooh* [Aanlyn]. Beskikbaar: http://www2.warwick.ac.uk/fac/arts/english/currentstudents/undergraduate/modules/en361fantastika/bibliography/2.7moorcock_m.1978epic_pooh.pdf [2016, 10 Maart].
- Müller, D & Pistor, S. 2011. *Skryf Afrikaans van A tot Z: Die essensiële gids vir taalgebruikers*. Tweede uitgawe. Kaapstad: Pharos.
- Munday, J. 2001. *Introducing translation studies*. New York: Routledge.
- Music of Johan de Meij, The. s.a. *Symphony No. 1 The lord of the rings (orchestral version)* [Aanlyn]. Beskikbaar: http://www.johandemeij.com/cd_profile_main.php?id=1008 [2018, 23 Oktober].
- Nagel, R. 2011. "The new one wants to assimilate the alien" – different interpretations of a source text as a reason for controversy: the 'old' and the 'new' German translation of *The lord of the rings*, in T Honegger (red.). *Translating Tolkien: text and film*. Tweede uitgawe. Zürich: Walking Tree. 19-48.
- Naudé, JA. 2000. The Schocken Bible as source-oriented translation: description and implications. *Acta Theologica*, 20(1):1-33.
- Naudé, JA. 2002. An overview of recent developments in translation studies with special reference to the implications for Bible translation. *Acta Theologica, Supplementum 2*, 22(1):44-69.
- Naudé, JA. 2008. The role of pseudo-translations in early Afrikaans travel writing. *South African Linguistics and Applied Language Studies*, 26(1):97-106.
- Nida, E. 2007. Principles of correspondence, in L Venuti (red.). *The translation studies reader*. Tweede uitgawe. Londen: Routledge. 153-167.
- Noel, R. 1980. *The languages of Tolkien's Middle-earth*. Boston: Houghton Mifflin.
- Nord, C. 1997. A functional typology of translations, in A Trosborg (red.). *Text typology and translation*. Amsterdam: John Benjamins. 43-66.

- Nord, C. 1997a. Defining translation functions. The translation brief as a guideline for the trainee translator. *Ilha Do Desterro* [Aanlyn], nr. 33. Beskikbaar: <https://periodicos.ufsc.br/index.php/desterro/article/view/9208/9484> [2015, 2 Junie].
- Nord, C. 1997b. *Translating as a purposeful activity: Functionalist approaches explained*. Manchester: St Jerome.
- Nord, C. 2001. Loyalty revisited. Bible translation as a case in point. *The Translator*, 7(2):185-202.
- Nord, C. 2002. Manipulation and loyalty in functional translation. *Current Writing*, 14(2):32-44.
- Nord, C. 2005. *Text analysis in translation – theory, methodology, and didactic application of a model for translation-oriented text analysis*. 2de uitgawe. Amsterdam: Rodopi.
- Norman, P. 1967. The prevalence of hobbits. *New York Times*. 15 Januarie.
- Oberholzer, E. 2018. The lord of the rings television series: release date, budget and more. *The South African* [Aanlyn]. Beskikbaar: <https://www.thesouthafrican.com/lord-of-the-rings-tv-series-release-date-budget/> [2018, 30 Augustus].
- Oosthuysen, J. (vert.). 2017. *Die hobbit*, deur JRR Tolkien. Pretoria: Protea.
- Orbach, D. 2011. The Israeli translation controversy – what about and where to? in T Honegger (red.). *Translating Tolkien: text and film*. Zürich: Walking Tree. 49-63.
- Ortega y Gasset, J. 2004. The misery and splendor of translation, in L Venuti (red.). *The translation studies reader*. Londen: Routledge. 49-63.
- Pama, C. 1983. *Die groot Afrikaanse familienaamboek*. Kaapstad: Human & Rousseau.
- Paul, C. 2012. Stylelemente vir prosa, in R Scheepers & L Kleyn (reds.). *Die Afrikaanse skryfgids*. Johannesburg: Penguin. 11-62.
- Paz, O. 1992. Translation: literature and letters, vertaal deur Irene del Corral, in R Schulte en J Biguenet (reds.). *Theories of translation: An anthology of essays from Dryden to Derrida*. Chicago: University of Chicago Press. 152-162.
- Pearce, J. 2014. *Catholic literary giants: a field guide to the Catholic literary landscape*. San Francisco: Ignatius.
- Pharos: Afrikaans-Engels/Engels-Afrikaans-woordeboek*. 2010. Kaapstad: Pharos.
- Poveda, JA. 2003. Narrative models in Tolkien's stories of Middle-earth. *Journal of English Studies*, 4:7-22.
- Pretorius, R. 2012. Die sêkrag van Afrikaans soos weerspieël in die Afrikaanse poësie, in FIJ van Rensburg (red.). *Afrikaans, lewende taal van miljoene*. Pretoria: Van Schaik.
- Princeton encyclopedia of poetry and poetics* [Aanlyn]. 2012. Beskikbaar: <http://search.credoreference.com/content/entry/prpoetry/archaism/0> [2016, 13 Oktober].
- Prinsloo, AF. 2009. Die vele gesigte van Afrikaans, in D Hugo (red.) *Halala Afrikaans*. Pretoria: Protea. 137-169.
- Prinsloo, AF. 2009a. *Spreekwoorde en waar hulle vandaan kom*. Kaapstad: Pharos.

- Pym, A. 1995. Schleiermacher and the problem of the *Blendlinge* [Aanlyn]. Beskikbaar: http://synthesis.enl.uoa.gr/fileadmin/synthesis.enl.uoa.gr/uploads/Issue4/Synthesis_4_10_interview.pdf [2017, 7 April].
- Pym, A. 2010. *Exploring translation theories*. New York: Routledge.
- Qvale, P. 2003. *From St Jerome to hypertext*, vertaal deur Norman R Spencer. Manchester: St Jerome.
- Raffel, B. 1970. The lord of the rings as literature, in ND Isaacs & RA Zimbardo (reds.). *Tolkien and the critics: Essays on JRR Tolkien's The lord of the rings*. Londen: Notre Dame. 218-246.
- Ratcliff, JD. 2009. "A kind of Elvish craft": Tolkien as literary craftsman. *Tolkien Studies* 6:1-21.
- Robbins, S. 2013. Beauty in language: Tolkien's phonology and phonaesthetics as a source of creativity and inspiration for *The lord of the rings*. *Man & the Word/Zmogus ir zodis*, 15(1):183-191.
- Robinson, P. 2010. *The art of the impossible*. Liverpool: Liverpool University Press.
- Rosebury, B. 1992. *Tolkien – a critical assessment*. New York: St Martin's.
- Rosebury, B. 2003. *Tolkien – a cultural phenomenon*. New York: Palgrave Macmillan.
- SA Akademie vir Wetenskap en Kuns. 2017. *Afrikaanse woordelys en spelreëls*. 11de, omvattend herbewerkte uitgawe. Kaapstad: Pharos.
- Schäffner, C. 2003. Translation studies, in J Östman, J Verschueren, J Blommaert & C Bulcaen (reds.). *Handbook of pragmatics*. Amsterdam: John Benjamins. 1-14.
- Schäffner, C en Wiesenmann, U. 2001. *Annotated texts for translation: English-German: Functionalist approaches illustrated*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- Schleiermacher, F. 2007. On the different methods of translating, in L Venuti (red.). *The translation studies reader*. Tweede uitgawe. Londen: Routledge.
- Shippey, T. 2000. *JRR Tolkien – author of the century*. New York: Houghton Mifflin.
- Shippey, T. 2003. *The road to Middle-earth. How JRR Tolkien created a new mythology*. New York: Houghton Mifflin.
- Smith, R. 2009. JRR Tolkien and the art of translating English into English. *English Today*, Vol. 25(3):3-11.
- Snell-Hornby, M. 2006. *The turns of translation studies: new paradigms or shifting viewpoints?* Amsterdam: John Benjamins.
- Stanton, M. 2001. *Hobbits, elves and wizards: exploring the wonders and worlds of JRR Tolkien's The lord of the rings*. New York: Palgrave Macmillan.
- Steenkamp, WFJ & Reynders, HJJ. 2004. *Ekonomiese en bedryfswoordeboek*. Tweede, hersiene en vermeerderde weergawe. Kaapstad: Pharos.
- Steiner, G. 1975. *After Babel. Aspects of language and translation*. Londen: Oxford University Press.

- Štekauer, P. 2002. On the theory of neologisms and nonce-formations. *Australian Journal of Linguistics*, 22(1):97-112.
- Tolkien, JRR. 1937. *The hobbit*. Brittanje: Allen & Unwin.
- Tolkien, JRR. 1950. Prefatory remarks: on prose translation of 'Beowulf', in JRC Hall (vert.). *Beowulf and the Finnsburg fragment*. Londen: Allen & Unwin. ix-xliii.
- Tolkien, JRR. 1954. *The fellowship of the ring*. Londen: George Allen & Unwin.
- Tolkien, JRR. 1954. *The two towers*. Londen: George Allen & Unwin.
- Tolkien, JRR. 1955. *The return of the king*. Londen: George Allen & Unwin.
- Tolkien, JRR. 1967. *Smith of Wootton Major*. Brittanje: Allen & Unwin.
- Tolkien, JRR (red. C Tolkien). 1975. Guide to the names in *The lord of the rings*: Nomenclature of *The lord of the rings*, in J Lobdell (red.). *A Tolkien compass*. Chicago: Open Court.
- Tolkien, JRR. 1977. *The Silmarillion*. Londen: George Allen & Unwin, Ltd.
- Tolkien, JRR. 1980. *Unfinished tales*. Londen: George Allen & Unwin, Ltd.
- Tolkien, JRR (red. H Carpenter). 1981. *The letters of JRR Tolkien*. Londen: George Allen & Unwin.
- Tolkien, JRR (red. C Tolkien). 1983. *The monsters and the critics and other essays*. Londen: George Allen & Unwin.
- Tolkien, JRR. 1993. *The lord of the rings*. Londen: HarperCollins.
- Tolkien, JRR (red. C Tolkien). 2009. *The legend of Sigurd and Gudrún*. New York: Houghton Mifflin Harcourt.
- Tolkien, JRR. 2014 (red. C Tolkien). *Unfinished tales*. Londen: HarperCollins.
- Tolkien, JRR. 2017 (red. C Tolkien). *Beren and Lúthien*. New York: Houghton Mifflin Harcourt.
- Tolkien Gateway. 2018. *Balrogs* [Aanlyn]. Beskikbaar: <http://tolkiengateway.net/wiki/Balrog#Etymology> [2018, 25 Oktober].
- Toury, G. 2012. *Descriptive translation studies – and beyond*. Hersiene uitgawe. Amsterdam: John Benjamins.
- Turner, A. 2005. *Translating Tolkien: Philological elements in The lord of the rings*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Tyler, JEA. 1977. *The Tolkien companion*. Londen: Macmillan.
- Tytler, AF. 1978. *Essay on the principles of translation*. Amsterdam: John Benjamins.
- Van der Merwe, FP. 1958. *Die vertaling as kuns*. Johannesburg: Cape Times Ltd.
- Van der Peet, D. 2000. *The lord of the rings: critique of the two Chinese translations*. Tesis. Taiwan: Fu Jen Katolieke Universiteit.

- Van Wyk, GJ (red.). 2003. *Etimologiewoordeboek van Afrikaans*. Stellenbosch: Buro van die WAT.
- Venter, A, Botha, S, Du Plessis, L & Alberts, M. 2017. *Verklarende politieke woordeboek: Tweetalige kernterme en -definisies in Politieke Wetenskap*. Claremont: Juta.
- Venuti, L. 1995. *The translator's invisibility. A history of translation*. Londen: Routledge.
- Venuti, L. 2007. Translation, community, utopia, in L Venuti (red.). *The translation studies reader*. Tweede uitgawe. Londen: Routledge. 482-502.
- Verklarende Afrikaanse woordeboek*. Negende, hersiene uitgawe. 2010. Pietermaritzburg: Pharos.
- Vermeer, HJ. 1998. Starting to unask what translation is about. *Target*, 10(1): 41-68.
- Vermeer, HJ. 2007. Skopos and commission in translational action, in L Venuti (red.). *The translation studies reader*. Tweede uitgawe. Londen: Routledge. 227-238.
- Ward, R. 2015. The Great Gatsby *remains most valuable first edition* [Aanlyn]. Beskikbaar: <http://www.telegraph.co.uk/books/what-to-read/great-gatsby-most-valuable-first-edition/> [2016, 17 Maart].
- WAT: *Woordeboek van die Afrikaanse taal* [Aanlyn]. 2018. Beskikbaar: <https://woordeboek.co.za/>.
- Webster's encyclopedic unabridged dictionary of the English language*. 1989. New York: Gramercy.
- Worldcrunch. 2015. *My father's "eviscerated" work – son of Hobbit scribe J.R.R. Tolkien finally speaks out* [Aanlyn]. Beskikbaar: <https://www.worldcrunch.com/culture-society/my-father039s-quot-eviscerated-quot-work-son-of-hobbit-scribe-jrr-tolkien-finally-speaks-out> [2015, 12 Februarie].
- Yang, W. 2010. Brief study on domestication and foreignization in translation. *Journal of Language Teaching and Research*, 1(1):77-80.
- Yatt, J. 2002. *Wraiths and race* [Aanlyn]. Beskikbaar: <https://www.theguardian.com/books/2002/dec/02/jrrtolkien.lordoftherings> [2016, 13 Maart].

Addendum A: Brontekste

1. A Long-expected Party ('n Langverwagte partytjie) – deel 1 (Tolkien 1993:41-3)

After the feast (more or less) came the Speech. Most of the company were, however, now in a tolerant mood, at that delightful stage which they called 'filling up the corners'. They were sipping their favourite drinks, and nibbling at their favourite dainties, and their fears were forgotten. They were prepared to listen to anything, and to cheer at every full stop.

My dear People, began Bilbo, rising in his place. 'Hear! Hear! Hear!' they shouted, and kept on repeating it in chorus, seeming reluctant to follow their own advice. Bilbo left his place and went and stood on a chair under the illuminated tree. The light of the lanterns fell on his beaming face; the golden buttons shone on his embroidered silk waistcoat. They could all see him standing, waving one hand in the air, the other was in his trouser-pocket.

My dear Bagginses and Boffins, he began again; *and my dear Tookes and Brandybucks, and Grubbs, and Chubbs, and Burrowses, and Hornblowers, and Bolgers, Bracegirdles, Goodbodies, Brockhouses and Proudfoots*. 'ProudFEET!' shouted an elderly hobbit from the back of the pavilion. His name, of course, was Proudfoot, and well merited; his feet were large, exceptionally furry, and both were on the table.

Proudfoots, repeated Bilbo. *Also my good Sackville-Bagginses that I welcome back at last to Bag End. Today is my one hundred and eleventh birthday: I am eleventy-one today!* 'Hurray! Hurray! Many Happy Returns!' they shouted, and they hammered joyously on the tables. Bilbo was doing splendidly. This was the sort of stuff they liked: short and obvious.

I hope you are all enjoying yourselves as much as I am. Deafening cheers. Cries of *Yes* (and *No*). Noises of trumpets and horns, pipes and flutes, and other musical instruments. There were, as has been said, many young hobbits present. Hundreds of musical crackers had been pulled. Most of them bore the mark dale on them; which did not convey much to most of the hobbits, but they all agreed they were marvellous crackers. They contained instruments, small, but of perfect make and enchanting tones. Indeed, in one corner some of the young Tookes and Brandybucks, supposing Uncle Bilbo to have finished (since he had plainly said all that was necessary), now got up an impromptu orchestra, and began a merry dance-tune. Master Everard Took and Miss Melilot Brandybuck got on a table and with bells in their hands began to dance the Springle-ring: a pretty dance, but rather vigorous.

But Bilbo had not finished. Seizing a horn from a youngster nearby, he blew three loud hoots. The noise subsided. *I shall not keep you long*, he cried. Cheers from all the assembly. *I have*

called you all together for a Purpose. Something in the way that he said this made an impression. There was almost silence, and one or two of the Tooks pricked up their ears.

Indeed, for Three Purposes! First of all, to tell you that I am immensely fond of you all, and that eleventy-one years is too short a time to live among such excellent and admirable hobbits. Tremendous outburst of approval.

I don't know half of you half as well as I should like; and I like less than half of you half as well as you deserve. This was unexpected and rather difficult. There was some scattered clapping, but most of them were trying to work it out and see if it came to a compliment. *Secondly, to celebrate my birthday.* Cheers again. *I should say: OUR birthday. For it is, of course, also the birthday of my heir and nephew, Frodo. He comes of age and into his inheritance today.* Some perfunctory clapping by the elders; and some loud shouts of 'Frodo! Frodo! Jolly old Frodo,' from the juniors. The Sackville-Bagginses scowled, and wondered what was meant by 'coming into his inheritance'.

Together we score one hundred and forty-four. Your numbers were chosen to fit this remarkable total: One Gross, if I may use the expression. No cheers. This was ridiculous. Many of the guests, and especially the Sackville-Bagginses, were insulted, feeling sure they had only been asked to fill up the required number, like goods in a package. 'One Gross, indeed! Vulgar expression.'

It is also, if I may be allowed to refer to ancient history, the anniversary of my arrival by barrel at Esgaroth on the Long Lake; though the fact that it was my birthday slipped my memory on that occasion. I was only fifty-one then, and birthdays did not seem so important. The banquet was very splendid, however, though I had a bad cold at the time, I remember, and could only say 'thag you very buch'. I now repeat it more correctly: Thank you very much for coming to my little party. Obstinate silence. They all feared that a song or some poetry was now imminent; and they were getting bored. Why couldn't he stop talking and let them drink his health? But Bilbo did not sing or recite. He paused for a moment.

Thirdly and finally, he said, I wish to make an ANNOUNCEMENT. He spoke this last word so loudly and suddenly that everyone sat up who still could. *I regret to announce that – though, as I said, eleventy-one years is far too short a time to spend among you – this is the END. I am going. I am leaving NOW. GOOD-BYE!*

He stepped down and vanished. There was a blinding flash of light, and the guests all blinked. When they opened their eyes Bilbo was nowhere to be seen. One hundred and fortyfour flabbergasted hobbits sat back speechless. Old Odo Proudfoot removed his feet from the table and stamped. Then there was a dead silence, until suddenly, after several deep breaths, every

Baggins, Boffin, Took, Brandybuck, Grubb, Chubb, Burrows, Bolger, Bracegirdle, Brockhouse, Goodbody, Hornblower, and Proudfoot began to talk at once.

It was generally agreed that the joke was in very bad taste, and more food and drink were needed to cure the guests of shock and annoyance. ‘He’s mad. I always said so,’ was probably the most popular comment. Even the Tookes (with a few exceptions) thought Bilbo’s behaviour was absurd. For the moment most of them took it for granted that his disappearance was nothing more than a ridiculous prank.

2. A Long-expected Party (’n Langverwagte partytjie) – deel 2 (Tolkien 1993:43-8)

As for Bilbo Baggins, even while he was making his speech, he had been fingering the golden ring in his pocket: his magic ring that he had kept secret for so many years. As he stepped down he slipped it on his finger, and he was never seen by any hobbit in Hobbiton again.

He walked briskly back to his hole, and stood for a moment listening with a smile to the din in the pavilion, and to the sounds of merrymaking in other parts of the field. Then he went in. He took off his party clothes, folded up and wrapped in tissue-paper his embroidered silk waistcoat, and put it away. Then he put on quickly some old untidy garments, and fastened round his waist a worn leather belt. On it he hung a short sword in a battered black-leather scabbard. From a locked drawer, smelling of moth-balls, he took out an old cloak and hood. They had been locked up as if they were very precious, but they were so patched and weatherstained that their original colour could hardly be guessed: it might have been dark green. They were rather too large for him. He then went into his study, and from a large strong-box took out a bundle wrapped in old cloths, and a leather-bound manuscript; and also a large bulky envelope. The book and bundle he stuffed into the top of a heavy bag that was standing there, already nearly full. Into the envelope he slipped his golden ring, and its fine chain, and then sealed it, and addressed it to Frodo. At first he put it on the mantelpiece, but suddenly he removed it and stuck it in his pocket. At that moment the door opened and Gandalf came quickly in.

‘Hullo!’ said Bilbo. ‘I wondered if you would turn up.’

‘I am glad to find you visible,’ replied the wizard, sitting down in a chair, ‘I wanted to catch you and have a few final words. I suppose you feel that everything has gone off splendidly and according to plan?’

‘Yes, I do,’ said Bilbo. ‘Though that flash was surprising: it quite startled me, let alone the others. A little addition of your own, I suppose?’

‘It was. You have wisely kept that ring secret all these years, and it seemed to me necessary to give your guests something else that would seem to explain your sudden vanishment.’

‘And would spoil my joke. You are an interfering old busybody,’ laughed Bilbo, ‘but I expect you know best, as usual.’

‘I do – when I know anything. But I don’t feel too sure about this whole affair. It has now come to the final point. You have had your joke, and alarmed or offended most of your relations, and given the whole Shire something to talk about for nine days, or ninety-nine more likely. Are you going any further?’

‘Yes, I am. I feel I need a holiday, a very long holiday, as I have told you before. Probably a permanent holiday: I don’t expect I shall return. In fact, I don’t mean to, and I have made all arrangements.’

‘I am old, Gandalf. I don’t look it, but I am beginning to feel it in my heart of hearts. *Well-preserved* indeed!’ he snorted. ‘Why, I feel all thin, sort of *stretched*, if you know what I mean: like butter that has been scraped over too much bread. That can’t be right. I need a change, or something.’

Gandalf looked curiously and closely at him. ‘No, it does not seem right,’ he said thoughtfully.

‘No, after all I believe your plan is probably the best.’

‘Well, I’ve made up my mind, anyway. I want to see mountains again, Gandalf – *mountains*; and then find somewhere where I can *rest*. In peace and quiet, without a lot of relatives prying around, and a string of confounded visitors hanging on the bell. I might find somewhere where I can finish my book. I have thought of a nice ending for it: *and he lived happily ever after to the end of his days*.’

Gandalf laughed. ‘I hope he will. But nobody will read the book, however it ends.’

‘Oh, they may, in years to come. Frodo has read some already, as far as it has gone. You’ll keep an eye on Frodo, won’t you?’

‘Yes, I will – two eyes, as often as I can spare them.’

‘He would come with me, of course, if I asked him. In fact he offered to once, just before the party. But he does not really want to, yet. I want to see the wild country again before I die, and the Mountains; but he is still in love with the Shire, with woods and fields and little rivers. He ought to be comfortable here. I am leaving everything to him, of course, except a few oddments. I hope he will be happy, when he gets used to being on his own. It’s time he was his own master now.’

‘Everything?’ said Gandalf. ‘The ring as well? You agreed to that, you remember.’

‘Well, er, yes, I suppose so,’ stammered Bilbo.

‘Where is it?’

‘In an envelope, if you must know,’ said Bilbo impatiently. ‘There on the mantelpiece. Well, no! Here it is in my pocket!’ He hesitated. ‘Isn’t that odd now?’ he said softly to himself. ‘Yet after all, why not? Why shouldn’t it stay there?’

Gandalf looked again very hard at Bilbo, and there was a gleam in his eyes. ‘I think, Bilbo,’ he said quietly, ‘I should leave it behind. Don’t you want to?’

‘Well yes – and no. Now it comes to it, I don’t like parting with it at all, I may say. And I don’t really see why I should. Why do you want me to?’ he asked, and a curious change came over his voice. It was sharp with suspicion and annoyance. ‘You are always badgering me about my ring; but you have never bothered me about the other things that I got on my journey.’

‘No, but I had to badger you,’ said Gandalf. ‘I wanted the truth. It was important. Magic rings are – well, magical; and they are rare and curious. I was professionally interested in your ring, you may say; and I still am. I should like to know where it is, if you go wandering again. Also I think *you* have had it quite long enough. You won’t need it any more, Bilbo, unless I am quite mistaken.’

Bilbo flushed, and there was an angry light in his eyes. His kindly face grew hard. ‘Why not?’ he cried. ‘And what business is it of yours, anyway, to know what I do with my own things? It is my own. I found it. It came to me.’

‘Yes, yes,’ said Gandalf. ‘But there is no need to get angry.’

‘If I am it is your fault,’ said Bilbo. ‘It is mine, I tell you. My own. My Precious. Yes, my Precious.’

The wizard’s face remained grave and attentive, and only a flicker in his deep eyes showed that he was startled and indeed alarmed. ‘It has been called that before,’ he said, ‘but not by you.’

‘But I say it now. And why not? Even if Gollum said the same once. It’s not his now, but mine. And I shall keep it, I say.’

Gandalf stood up. He spoke sternly. ‘You will be a fool if you do, Bilbo,’ he said. ‘You make that clearer with every word you say. It has got far too much hold on you. Let it go! And then you can go yourself, and be free.’

‘I’ll do as I choose and go as I please,’ said Bilbo obstinately.

‘Now, now, my dear hobbit!’ said Gandalf. ‘All your long life we have been friends, and you owe me something. Come! Do as you promised: give it up!’

‘Well, if you want my ring yourself, say so!’ cried Bilbo. ‘But you won’t get it. I won’t give my Precious away, I tell you.’ His hand strayed to the hilt of his small sword.

Gandalf’s eyes flashed. ‘It will be my turn to get angry soon,’ he said. ‘If you say that again, I shall. Then you will see Gandalf the Grey uncloaked.’ He took a step towards the hobbit, and he seemed to grow tall and menacing; his shadow filled the little room.

Bilbo backed away to the wall, breathing hard, his hand clutching at his pocket. They stood for a while facing one another, and the air of the room tingled. Gandalf's eyes remained bent on the hobbit. Slowly his hands relaxed, and he began to tremble.

'I don't know what has come over you, Gandalf,' he said. 'You have never been like this before. What is it all about? It is mine isn't it? I found it, and Gollum would have killed me, if I hadn't kept it. I'm not a thief, whatever he said.'

'I have never called you one,' Gandalf answered. 'And I am not one either. I am not trying to rob you, but to help you. I wish you would trust me, as you used.' He turned away, and the shadow passed. He seemed to dwindle again to an old grey man, bent and troubled.

Bilbo drew his hand over his eyes. 'I am sorry,' he said. 'But I felt so queer. And yet it would be a relief in a way not to be bothered with it any more. It has been so growing on my mind lately. Sometimes I have felt it was like an eye looking at me. And I am always wanting to put it on and disappear, don't you know; or wondering if it is safe, and pulling it out to make sure. I tried locking it up, but I found I couldn't rest without it in my pocket. I don't know why. And I don't seem able to make up my mind.'

'Then trust mine,' said Gandalf. 'It is quite made up. Go away and leave it behind. Stop possessing it. Give it to Frodo, and I will look after him.'

Bilbo stood for a moment tense and undecided. Presently he sighed. 'All right,' he said with an effort. 'I will.' Then he shrugged his shoulders, and smiled rather ruefully. 'After all that's what this party business was all about, really: to give away lots of birthday-presents, and somehow make it easier to give it away at the same time. It hasn't made it any easier in the end, but it would be a pity to waste all my preparations. It would quite spoil the joke.'

'Indeed it would take away the only point I ever saw in the affair,' said Gandalf.

'Very well,' said Bilbo, 'it goes to Frodo with all the rest.' He drew a deep breath. 'And now I really must be starting, or somebody else will catch me. I have said good-bye, and I couldn't bear to do it all over again.' He picked up his bag and moved to the door.

'You have still got the ring in your pocket,' said the wizard.

'Well, so I have!' cried Bilbo. 'And my will and all the other documents too. You had better take it and deliver it for me. That will be safest.'

'No, don't give the ring to me,' said Gandalf. 'Put it on the mantelpiece. It will be safe enough there, till Frodo comes. I shall wait for him.'

Bilbo took out the envelope, but just as he was about to set it by the clock, his hand jerked back, and the packet fell on the floor. Before he could pick it up, the wizard stooped and seized it and set it in its place. A spasm of anger passed swiftly over the hobbit's face again. Suddenly it gave way to a look of relief and a laugh.

‘Well, that’s that,’ he said. ‘Now I’m off!’

They went out into the hall. Bilbo chose his favourite stick from the stand; then he whistled. Three dwarves came out of different rooms where they had been busy.

‘Is everything ready?’ asked Bilbo. ‘Everything packed and labelled?’

‘Everything,’ they answered.

‘Well, let’s start then!’ He stepped out of the front-door.

It was a fine night, and the black sky was dotted with stars. He looked up, sniffing the air.

‘What fun! What fun to be off again, off on the Road with dwarves! This is what I have really been longing for, for years! Good-bye!’ he said, looking at his old home and bowing to the door. ‘Good-bye, Gandalf!’

‘Good-bye, for the present, Bilbo. Take care of yourself ! You are old enough, and perhaps wise enough.’

‘Take care! I don’t care. Don’t you worry about me! I am as happy now as I have ever been, and that is saying a great deal. But the time has come. I am being swept off my feet at last,’ he added, and then in a low voice, as if to himself, he sang softly in the dark:

*The Road goes ever on and on
Down from the door where it began.
Now far ahead the Road has gone,
And I must follow, if I can,
Pursuing it with eager feet,
Until it joins some larger way
Where many paths and errands meet.
And whither then? I cannot say.*

He paused, silent for a moment. Then without another word he turned away from the lights and voices in the field and tents, and followed by his three companions went round into his garden, and trotted down the long sloping path. He jumped over a low place in the hedge at the bottom, and took to the meadows, passing into the night like a rustle of wind in the grass.

Gandalf remained for a while staring after him into the darkness. ‘Good-bye, my dear Bilbo – until our next meeting!’ he said softly and went back indoors.

3. The Old Forest (Die ou oerwoud) (Tolkien 1993:134-7)

Suddenly he stopped. There was an answer, or so he thought; but it seemed to come from behind him, away down the path further back in the Forest. He turned round and listened, and

soon there could be no doubt: someone was singing a song; a deep glad voice was singing carelessly and happily, but it was singing nonsense:

Hey dol! merry dol! ring a dong dillo!
Ring a dong! hop along! fal lal the willow!
Tom Bom, jolly Tom, Tom Bombadillo!

Half hopeful and half afraid of some new danger, Frodo and Sam now both stood still. Suddenly out of a long string of nonsense-words (or so they seemed) the voice rose up loud and clear and burst into this song:

Hey! Come merry dol! derry dol! My darling!
Light goes the weather-wind and the feathered starling.
Down along under Hill, shining in the sunlight,
Waiting on the doorstep for the cold starlight,
There my pretty lady is, River-woman's daughter,
Slender as the willow-wand, clearer than the water.
Old Tom Bombadil water-lilies bringing
Comes hopping home again. Can you hear him singing?
Hey! Come merry dol! derry dol! and merry-o,
Goldberry, Goldberry, merry yellow berry-o!
Poor old Willow-man, you tuck your roots away!
Tom's in a hurry now. Evening will follow day.
Tom's going home again water-lilies bringing.
Hey! Come derry dol! Can you hear me singing?

Frodo and Sam stood as if enchanted. The wind puffed out. The leaves hung silently again on stiff branches. There was another burst of song, and then suddenly, hopping and dancing along the path, there appeared above the reeds an old battered hat with a tall crown and a long blue feather stuck in the band. With another hop and a bound there came into view a man, or so it seemed. At any rate he was too large and heavy for a hobbit, if not quite tall enough for one of the Big People, though he made noise enough for one, stumping along with great yellow boots on his thick legs, and charging through grass and rushes like a cow going down to drink. He had a blue coat and a long brown beard; his eyes were blue and bright, and his face was red as a ripe apple, but creased into a hundred wrinkles of laughter. In his hands he carried on a large leaf as on a tray a small pile of white water-lilies.

‘Help!’ cried Frodo and Sam running towards him with their hands stretched out.

‘Whoa! Whoa! steady there!’ cried the old man, holding up one hand, and they stopped short, as if they had been struck stiff. ‘Now, my little fellows, where be you a-going to, puffing like a bellows? What’s the matter here then? Do you know who I am? I’m Tom Bombadil. Tell me what’s your trouble! Tom’s in a hurry now. Don’t you crush my lilies!’

‘My friends are caught in the willow-tree,’ cried Frodo breathlessly.

‘Master Merry’s being squeezed in a crack!’ cried Sam. ‘What?’ shouted Tom Bombadil, leaping up in the air. ‘Old Man Willow? Naught worse than that, eh? That can soon be mended. I know the tune for him. Old grey Willow-man! I’ll freeze his marrow cold, if he don’t behave himself. I’ll sing his roots off. I’ll sing a wind up and blow leaf and branch away. Old Man Willow!’

Setting down his lilies carefully on the grass, he ran to the tree. There he saw Merry’s feet still sticking out – the rest had already been drawn further inside. Tom put his mouth to the crack and began singing into it in a low voice. They could not catch the words, but evidently Merry was aroused. His legs began to kick. Tom sprang away, and breaking off a hanging branch smote the side of the willow with it. ‘You let them out again, Old Man Willow!’ he said. ‘What be you a-thinking of? You should not be waking. Eat earth! Dig deep! Drink water! Go to sleep! Bombadil is talking!’ He then seized Merry’s feet and drew him out of the suddenly widening crack.

There was a tearing creak and the other crack split open, and out of it Pippin sprang, as if he had been kicked. Then with a loud snap both cracks closed fast again. A shudder ran through the tree from root to tip, and complete silence fell.

‘Thank you!’ said the hobbits, one after the other.

Tom Bombadil burst out laughing. ‘Well, my little fellows!’ said he, stooping so that he peered into their faces. ‘You shall come home with me! The table is all laden with yellow cream, honeycomb, and white bread and butter. Goldberry is waiting. Time enough for questions around the supper table. You follow after me as quick as you are able!’ With that he picked up his lilies, and then with a beckoning wave of his hand went hopping and dancing along the path eastward, still singing loudly and nonsensically.

Too surprised and too relieved to talk, the hobbits followed after him as fast as they could. But that was not fast enough. Tom soon disappeared in front of them, and the noise of his singing got fainter and further away. Suddenly his voice came floating back to them in a loud halloo!

Hop along, my little friends, up the Withywindle!

*Tom's going on ahead candles for to kindle.
 Down west sinks the Sun: soon you will be groping.
 When the night-shadows fall, then the door will open,
 Out of the window-panes light will twinkle yellow.
 Fear no alder black! Heed no hoary willow!
 Fear neither root nor bough! Tom goes on before you.
 Hey now! merry dol! We'll be waiting for you!*

After that the hobbits heard no more. Almost at once the sun seemed to sink into the trees behind them. They thought of the slanting light of evening glittering on the Brandywine River, and the windows of Bucklebury beginning to gleam with hundreds of lights. Great shadows fell across them; trunks and branches of trees hung dark and threatening over the path. White mists began to rise and curl on the surface of the river and stray about the roots of the trees upon its borders. Out of the very ground at their feet a shadowy steam arose and mingled with the swiftly falling dusk.

It became difficult to follow the path, and they were very tired. Their legs seemed leaden. Strange furtive noises ran among the bushes and reeds on either side of them; and if they looked up to the pale sky, they caught sight of queer gnarled and knobbly faces that gloomed dark against the twilight, and leered down at them from the high bank and the edges of the wood. They began to feel that all this country was unreal, and that they were stumbling through an ominous dream that led to no awakening.

Just as they felt their feet slowing down to a standstill, they noticed that the ground was gently rising. The water began to murmur. In the darkness they caught the white glimmer of foam, where the river flowed over a short fall. Then suddenly the trees came to an end and the mists were left behind. They stepped out from the Forest, and found a wide sweep of grass welling up before them. The river, now small and swift, was leaping merrily down to meet them, glinting here and there in the light of the stars, which were already shining in the sky.

The grass under their feet was smooth and short, as if it had been mown or shaven. The eaves of the Forest behind were clipped, and trim as a hedge. The path was now plain before them, well-tended and bordered with stone. It wound up on to the top of a grassy knoll, now grey under the pale starry night; and there, still high above them on a further slope, they saw the twinkling lights of a house. Down again the path went, and then up again, up a long smooth hillside of turf, towards the light. Suddenly a wide yellow beam flowed out brightly from a door that was opened. There was Tom Bombadil's house before them, up, down, under hill.

Behind it a steep shoulder of the land lay grey and bare, and beyond that the dark shapes of the Barrow-downs stalked away into the eastern night.

They all hurried forward, hobbits and ponies. Already half their weariness and all their fears had fallen from them. *Hey! Come merry dol!* rolled out the song to greet them.

Hey! Come derry dol! Hop along, my hearties!

Hobbits! Ponies all! We are fond of parties.

Now let the fun begin! Let us sing together!

Then another clear voice, as young and as ancient as Spring, like the song of a glad water flowing down into the night from a bright morning in the hills, came falling like silver to meet them:

Now let the song begin! Let us sing together

Of sun, stars, moon and mist, rain and cloudy weather,

Light on the budding leaf, dew on the feather,

Wind on the open hill, bells on the heather,

Reeds by the shady pool, lilies on the water:

Old Tom Bombadil and the River-daughter!

And with that song the hobbits stood upon the threshold, and a golden light was all about them.

4. The Council of Elrond (Die Raad van Elrond) (Tolkien 1993:275-7)

‘I could not follow him then and there. I had ridden very far already that day, and I was as weary as my horse; and I needed to consider matters. I stayed the night in Bree, and decided that I had no time to return to the Shire. Never did I make a greater mistake!

‘However, I wrote a message to Frodo, and trusted to my friend the innkeeper to send it to him. I rode away at dawn; and I came at long last to the dwelling of Saruman. That is far south in Isengard, in the end of the Misty Mountains, not far from the Gap of Rohan. And Boromir will tell you that that is a great open vale that lies between the Misty Mountains and the northmost foothills of Ered Nimrais, the White Mountains of his home. But Isengard is a circle of sheer rocks that enclose a valley as with a wall, and in the midst of that valley is a tower of stone called Orthanc. It was not made by Saruman, but by the Men of Númenor long ago; and it is very tall and has many secrets; yet it looks not to be a work of craft. It cannot be reached save by passing the circle of Isengard; and in that circle there is only one gate.

‘Late one evening I came to the gate, like a great arch in the wall of rock; and it was strongly guarded. But the keepers of the gate were on the watch for me and told me that Saruman awaited me. I rode under the arch, and the gate closed silently behind me, and suddenly I was afraid, though I knew no reason for it.

‘But I rode to the foot of Orthanc, and came to the stair of Saruman; and there he met me and led me up to his high chamber. He wore a ring on his finger.

“‘So you have come, Gandalf,” he said to me gravely; but in his eyes there seemed to be a white light, as if a cold laughter was in his heart.

“‘Yes, I have come,” I said. “I have come for your aid, Saruman the White.” And that title seemed to anger him.

“‘Have you indeed, Gandalf the *Grey*!” he scoffed. “For aid? It has seldom been heard of that Gandalf the Grey sought for aid, one so cunning and so wise, wandering about the lands, and concerning himself in every business, whether it belongs to him or not.”

‘I looked at him and wondered. “But if I am not deceived,” said I, “things are now moving which will require the union of all our strength.”

“‘That may be so,” he said, “but the thought is late in coming to you. How long, I wonder, have you concealed from me, the head of the Council, a matter of greatest import? What brings you now from your lurking-place in the Shire?”

“‘The Nine have come forth again,” I answered. “They have crossed the River. So Radagast said to me.”

“‘Radagast the Brown!” laughed Saruman, and he no longer concealed his scorn. “Radagast the Bird-tamer! Radagast the Simple! Radagast the Fool! Yet he had just the wit to play the part that I set him. For you have come, and that was all the purpose of my message. And here you will stay, Gandalf the Grey, and rest from journeys. For I am Saruman the Wise, Saruman Ring-maker, Saruman of Many Colours!”

‘I looked then and saw that his robes, which had seemed white, were not so, but were woven of all colours, and if he moved they shimmered and changed hue so that the eye was bewildered.

“‘I liked white better,” I said.

“‘White!” he sneered. “It serves as a beginning. White cloth may be dyed. The white page can be overwritten; and the white light can be broken.”

“‘In which case it is no longer white,” said I. “And he that breaks a thing to find out what it is has left the path of wisdom.”

“‘You need not speak to me as to one of the fools that you take for friends,” said he. “I have not brought you hither to be instructed by you, but to give you a choice.”

‘He drew himself up then and began to declaim, as if he were making a speech long rehearsed. “The Elder Days are gone. The Middle Days are passing. The Younger Days are beginning. The time of the Elves is over, but our time is at hand: the world of Men, which we must rule. But we must have power, power to order all things as we will, for that good which only the Wise can see.

“And listen, Gandalf, my old friend and helper!” he said, coming near and speaking now in a softer voice. “I said *we*, for *we* it may be, if you will join with me. A new Power is rising. Against it the old allies and policies will not avail us at all. There is no hope left in Elves or dying Númenor. This then is one choice before you, before us. We may join with that Power. It would be wise, Gandalf. There is hope that way. Its victory is at hand; and there will be rich reward for those that aided it. As the Power grows, its proved friends will also grow; and the Wise, such as you and I, may with patience come at last to direct its courses, to control it. We can bide our time, we can keep our thoughts in our hearts, deploring maybe evils done by the way, but approving the high and ultimate purpose: Knowledge, Rule, Order; all the things that we have so far striven in vain to accomplish, hindered rather than helped by our weak or idle friends. There need not be, there would not be, any real change in our designs, only in our means.”

“Saruman,” I said, “I have heard speeches of this kind before, but only in the mouths of emissaries sent from Mordor to deceive the ignorant. I cannot think that you brought me so far only to weary my ears.”

‘He looked at me sidelong, and paused a while considering. “Well, I see that this wise course does not commend itself to you,” he said. “Not yet? Not if some better way can be contrived?”

‘He came and laid his long hand on my arm. “And why not, Gandalf?” he whispered. “Why not? The Ruling Ring? If we could command that, then the Power would pass to *us*.

That is in truth why I brought you here. For I have many eyes in my service, and I believe that you know where this precious thing now lies. Is it not so? Or why do the Nine ask for the Shire, and what is your business there?” As he said this a lust which he could not conceal shone suddenly in his eyes.

“Saruman,” I said, standing away from him, “only one hand at a time can wield the One, and you know that well, so do not trouble to say *we*! But I would not give it, nay, I would not give even news of it to you, now that I learn your mind. You were head of the Council, but you have unmasked yourself at last. Well, the choices are, it seems, to submit to Sauron, or to yourself. I will take neither. Have you others to offer?”

‘He was cold now and perilous. “Yes,” he said. “I did not expect you to show wisdom, even in your own behalf; but I gave you the chance of aiding me willingly, and so saving yourself much trouble and pain. The third choice is to stay here, until the end.”

“Until what end?”

“Until you reveal to me where the One may be found. I may find means to persuade you. Or until it is found in your despite, and the Ruler has time to turn to lighter matters: to devise, say, a fitting reward for the hindrance and insolence of Gandalf the Grey.”

“That may not prove to be one of the lighter matters,” said I. He laughed at me, for my words were empty, and he knew it.

5. The Bridge of Khazad-dûm (Die brug by Khazad-dûm) (Tolkien 1993:344-9)

The passage was lit by no shaft and was utterly dark. They groped their way down a long flight of steps, and then looked back; but they could see nothing, except high above them the faint glimmer of the wizard’s staff. He seemed to be still standing on guard by the closed door. Frodo breathed heavily and leaned against Sam, who put his arms about him. They stood peering up the stairs into the darkness. Frodo thought he could hear the voice of Gandalf above, muttering words that ran down the sloping roof with a sighing echo. He could not catch what was said. The walls seemed to be trembling. Every now and again the drum-beats throbbed and rolled: *doom, doom*.

Suddenly at the top of the stair there was a stab of white light. Then there was a dull rumble and a heavy thud. The drum-beats broke out wildly: *doom-boom, doom-boom*, and then stopped. Gandalf came flying down the steps and fell to the ground in the midst of the Company.

‘Well, well! That’s over!’ said the wizard struggling to his feet. ‘I have done all that I could. But I have met my match, and have nearly been destroyed. But don’t stand here! Go on! You will have to do without light for a while: I am rather shaken. Go on! Go on! Where are you, Gimli? Come ahead with me! Keep close behind, all of you!’

They stumbled after him wondering what had happened. *Doom, doom* went the drum-beats again: they now sounded muffled and far away, but they were following. There was no other sound of pursuit, neither tramp of feet, nor any voice. Gandalf took no turns, right or left, for the passage seemed to be going in the direction that he desired. Every now and again it descended a flight of steps, fifty or more, to a lower level. At the moment that was their chief

danger; for in the dark they could not see a descent, until they came on it and put their feet out into emptiness. Gandalf felt the ground with his staff like a blind man.

At the end of an hour they had gone a mile, or maybe a little more, and had descended many flights of stairs. There was still no sound of pursuit. Almost they began to hope that they would escape. At the bottom of the seventh flight Gandalf halted.

‘It is getting hot!’ he gasped. ‘We ought to be down at least to the level of the Gates now. Soon I think we should look for a left-hand turn to take us east. I hope it is not far. I am very weary. I must rest here a moment, even if all the orcs ever spawned are after us.’

Gimli took his arm and helped him down to a seat on the step. ‘What happened away up there at the door?’ he asked. ‘Did you meet the beater of the drums?’

‘I do not know,’ answered Gandalf. ‘But I found myself suddenly faced by something that I have not met before. I could think of nothing to do but to try and put a shutting-spell on the door. I know many; but to do things of that kind rightly requires time, and even then the door can be broken by strength.

‘As I stood there I could hear orc-voices on the other side: at any moment I thought they would burst it open. I could not hear what was said; they seemed to be talking in their own hideous language. All I caught was *ghâsh*: that is “fire”. Then something came into the chamber – I felt it through the door, and the orcs themselves were afraid and fell silent. It laid hold of the iron ring, and then it perceived me and my spell.

‘What it was I cannot guess, but I have never felt such a challenge. The counter-spell was terrible. It nearly broke me. For an instant the door left my control and began to open! I had to speak a word of Command. That proved too great a strain. The door burst in pieces. Something dark as a cloud was blocking out all the light inside, and I was thrown backwards down the stairs. All the wall gave way, and the roof of the chamber as well, I think.

‘I am afraid Balin is buried deep, and maybe something else is buried there too. I cannot say. But at least the passage behind us was completely blocked. Ah! I have never felt so spent, but it is passing. And now what about you, Frodo? There was not time to say so, but I have never been more delighted in my life than when you spoke. I feared that it was a brave but dead hobbit that Aragorn was carrying.’

‘What about me?’ said Frodo. ‘I am alive, and whole I think. I am bruised and in pain, but it is not too bad.’

‘Well,’ said Aragorn, ‘I can only say that hobbits are made of a stuff so tough that I have never met the like of it. Had I known, I would have spoken softer in the Inn at Bree! That spear-thrust would have skewered a wild boar!’

‘Well, it did not skewer me, I am glad to say,’ said Frodo; ‘though I feel as if I had been caught between a hammer and an anvil.’ He said no more. He found breathing painful.

‘You take after Bilbo,’ said Gandalf. ‘There is more about you than meets the eye, as I said of him long ago.’ Frodo wondered if the remark meant more than it said.

They now went on again. Before long Gimli spoke. He had keen eyes in the dark. ‘I think,’ he said, ‘that there is a light ahead. But it is not daylight. It is red. What can it be?’

‘*Ghâsh!*’ muttered Gandalf. ‘I wonder if that is what they meant: that the lower levels are on fire? Still, we can only go on.’

Soon the light became unmistakable, and could be seen by all. It was flickering and glowing on the walls away down the passage before them. They could now see their way: in front the road sloped down swiftly, and some way ahead there stood a low archway; through it the growing light came. The air became very hot.

When they came to the arch Gandalf went through, signing to them to wait. As he stood just beyond the opening they saw his face lit by a red glow. Quickly he stepped back. ‘There is some new devilry here,’ he said, ‘devised for our welcome, no doubt. But I know now where we are: we have reached the First Deep, the level immediately below the Gates. This is the Second Hall of Old Moria; and the Gates are near: away beyond the eastern end, on the left, not more than a quarter of a mile. Across the Bridge, up a broad stair, along a wide road, through the First Hall, and out! But come and look!’

They peered out. Before them was another cavernous hall. It was loftier and far longer than the one in which they had slept. They were near its eastern end; westward it ran away into darkness. Down the centre stalked a double line of towering pillars. They were carved like boles of mighty trees whose boughs upheld the roof with a branching tracery of stone. Their stems were smooth and black, but a red glow was darkly mirrored in their sides. Right across the floor, close to the feet of two huge pillars a great fissure had opened. Out of it a fierce red light came, and now and again flames licked at the brink and curled about the bases of the columns. Wisps of dark smoke wavered in the hot air.

‘If we had come by the main road down from the upper halls, we should have been trapped here,’ said Gandalf. ‘Let us hope that the fire now lies between us and pursuit. Come! There is no time to lose.’

Even as he spoke they heard again the pursuing drum-beat: *Doom, doom, doom*. Away beyond the shadows at the western end of the hall there came cries and horn-calls. *Doom, doom*: the pillars seemed to tremble and the flames to quiver.

‘Now for the last race!’ said Gandalf. ‘If the sun is shining outside, we may still escape. After me!’

He turned left and sped across the smooth floor of the hall. The distance was greater than it had looked. As they ran they heard the beat and echo of many hurrying feet behind. A shrill yell went up: they had been seen. There was a ring and clash of steel. An arrow whistled over Frodo’s head.

Boromir laughed. ‘They did not expect this,’ he said. ‘The fire has cut them off. We are on the wrong side!’

‘Look ahead!’ called Gandalf. ‘The Bridge is near. It is dangerous and narrow.’

Suddenly Frodo saw before him a black chasm. At the end of the hall the floor vanished and fell to an unknown depth. The outer door could only be reached by a slender bridge of stone, without kerb or rail, that spanned the chasm with one curving spring of fifty feet. It was an ancient defence of the Dwarves against any enemy that might capture the First Hall and the outer passages. They could only pass across it in single file. At the brink Gandalf halted and the others came up in a pack behind.

‘Lead the way, Gimli!’ he said. ‘Pippin and Merry next. Straight on, and up the stair beyond the door!’

Arrows fell among them. One struck Frodo and sprang back. Another pierced Gandalf’s hat and stuck there like a black feather. Frodo looked behind. Beyond the fire he saw swarming black figures: there seemed to be hundreds of orcs. They brandished spears and scimitars which shone red as blood in the firelight. *Doom, doom* rolled the drum-beats, growing louder and louder, *doom, doom*.

Legolas turned and set an arrow to the string, though it was a long shot for his small bow. He drew, but his hand fell, and the arrow slipped to the ground. He gave a cry of dismay and fear. Two great trolls appeared; they bore great slabs of stone, and flung them down to serve as gangways over the fire. But it was not the trolls that had filled the Elf with terror. The ranks of the orcs had opened, and they crowded away, as if they themselves were afraid. Something was coming up behind them. What it was could not be seen: it was like a great shadow, in the middle of which was a dark form, of man-shape maybe, yet greater; and a power and terror seemed to be in it and to go before it.

It came to the edge of the fire and the light faded as if a cloud had bent over it. Then with a rush it leaped across the fissure. The flames roared up to greet it, and wreathed about it; and a black smoke swirled in the air. Its streaming mane kindled, and blazed behind it. In its right hand was a blade like a stabbing tongue of fire; in its left it held a whip of many thongs.

‘Ai! ai!’ wailed Legolas. ‘A Balrog! A Balrog is come!’

Gimli stared with wide eyes. ‘Durin’s Bane!’ he cried, and letting his axe fall he covered his face.

‘A Balrog,’ muttered Gandalf. ‘Now I understand.’ He faltered and leaned heavily on his staff. ‘What an evil fortune! And I am already weary.’

The dark figure streaming with fire raced towards them. The orcs yelled and poured over the stone gangways. Then Boromir raised his horn and blew. Loud the challenge rang and bellowed, like the shout of many throats under the cavernous roof. For a moment the orcs quailed and the fiery shadow halted. Then the echoes died as suddenly as a flame blown out by a dark wind, and the enemy advanced again.

‘Over the bridge!’ cried Gandalf, recalling his strength. ‘Fly! This is a foe beyond any of you. I must hold the narrow way. Fly!’ Aragorn and Boromir did not heed the command, but still held their ground, side by side, behind Gandalf at the far end of the bridge. The others halted just within the doorway at the hall’s end, and turned, unable to leave their leader to face the enemy alone.

The Balrog reached the bridge. Gandalf stood in the middle of the span, leaning on the staff in his left hand, but in his other hand Glamdring gleamed, cold and white. His enemy halted again, facing him, and the shadow about it reached out like two vast wings. It raised the whip, and the thongs whined and cracked. Fire came from its nostrils. But Gandalf stood firm.

‘You cannot pass,’ he said. The orcs stood still, and a dead silence fell. ‘I am a servant of the Secret Fire, wielder of the flame of Anor. You cannot pass. The dark fire will not avail you, flame of Udûn. Go back to the Shadow! You cannot pass.’

The Balrog made no answer. The fire in it seemed to die, but the darkness grew. It stepped forward slowly on to the bridge, and suddenly it drew itself up to a great height, and its wings were spread from wall to wall; but still Gandalf could be seen, glimmering in the gloom; he seemed small, and altogether alone: grey and bent, like a wizened tree before the onset of a storm.

From out of the shadow a red sword leaped flaming.

Glamdring glittered white in answer.

There was a ringing clash and a stab of white fire. The Balrog fell back, and its sword flew up in molten fragments. The wizard swayed on the bridge, stepped back a pace, and then again stood still.

‘You cannot pass!’ he said.

With a bound the Balrog leaped full upon the bridge. Its whip whirled and hissed.

‘He cannot stand alone!’ cried Aragorn suddenly and ran back along the bridge. ‘*Elendil!*’ he shouted. ‘I am with you, Gandalf!’

‘Gondor!’ cried Boromir and leaped after him.

At that moment Gandalf lifted his staff, and crying aloud he smote the bridge before him. The staff broke asunder and fell from his hand. A blinding sheet of white flame sprang up. The bridge cracked. Right at the Balrog’s feet it broke, and the stone upon which it stood crashed into the gulf, while the rest remained, poised, quivering like a tongue of rock thrust out into emptiness.

With a terrible cry the Balrog fell forward, and its shadow plunged down and vanished. But even as it fell it swung its whip, and the thongs lashed and curled about the wizard’s knees, dragging him to the brink. He staggered and fell, grasped vainly at the stone, and slid into the abyss. ‘Fly, you fools!’ he cried, and was gone.

6. The Mirror of Galadriel (Die spieël van Galadriel) (Tolkien 1993:382-5)

‘Do you now wish to look, Frodo?’ said the Lady Galadriel. ‘You did not wish to see Elf-magic and were content.’

‘Do you advise me to look?’ asked Frodo.

‘No,’ she said. ‘I do not counsel you one way or the other. I am not a counsellor. You may learn something, and whether what you see be fair or evil, that may be profitable, and yet it may not. Seeing is both good and perilous. Yet I think, Frodo, that you have courage and wisdom enough for the venture, or I would not have brought you here. Do as you will!’

‘I will look,’ said Frodo, and he climbed on the pedestal and bent over the dark water. At once the Mirror cleared and he saw a twilight land. Mountains loomed dark in the distance against a pale sky. A long grey road wound back out of sight. Far away a figure came slowly down the road, faint and small at first, but growing larger and clearer as it approached.

Suddenly Frodo realized that it reminded him of Gandalf. He almost called aloud the wizard’s name, and then he saw that the figure was clothed not in grey but in white, in a white that shone faintly in the dusk; and in its hand there was a white staff. The head was so bowed that he could see no face, and presently the figure turned aside round a bend in the road and went out of the Mirror’s view. Doubt came into Frodo’s mind: was this a vision of Gandalf on one of his many lonely journeys long ago, or was it Saruman?

The vision now changed. Brief and small but very vivid he caught a glimpse of Bilbo walking restlessly about his room. The table was littered with disordered papers; rain was beating on the windows. Then there was a pause, and after it many swift scenes followed that Frodo in

some way knew to be parts of a great history in which he had become involved. The mist cleared and he saw a sight which he had never seen before but knew at once: the Sea. Darkness fell. The sea rose and raged in a great storm. Then he saw against the Sun, sinking blood-red into a wrack of clouds, the black outline of a tall ship with torn sails riding up out of the West. Then a wide river flowing through a populous city. Then a white fortress with seven towers. And then again a ship with black sails, but now it was morning again, and the water rippled with light, and a banner bearing the emblem of a white tree shone in the sun. A smoke as of fire and battle arose, and again the sun went down in a burning red that faded into a grey mist; and into the mist a small ship passed away, twinkling with lights. It vanished, and Frodo sighed and prepared to draw away.

But suddenly the Mirror went altogether dark, as dark as if a hole had opened in the world of sight, and Frodo looked into emptiness. In the black abyss there appeared a single Eye that slowly grew, until it filled nearly all the Mirror. So terrible was it that Frodo stood rooted, unable to cry out or to withdraw his gaze. The Eye was rimmed with fire, but was itself glazed, yellow as a cat's, watchful and intent, and the black slit of its pupil opened on a pit, a window into nothing.

Then the Eye began to rove, searching this way and that; and Frodo knew with certainty and horror that among the many things that it sought he himself was one. But he also knew that it could not see him – not yet, not unless he willed it. The Ring that hung upon its chain about his neck grew heavy, heavier than a great stone, and his head was dragged downwards. The Mirror seemed to be growing hot and curls of steam were rising from the water. He was slipping forward.

'Do not touch the water!' said the Lady Galadriel softly. The vision faded, and Frodo found that he was looking at the cool stars twinkling in the silver basin. He stepped back shaking all over and looked at the Lady.

'I know what it was that you last saw,' she said; 'for that is also in my mind. Do not be afraid! But do not think that only by singing amid the trees, nor even by the slender arrows of elven-bows, is this land of Lothlórien maintained and defended against its Enemy. I say to you, Frodo, that even as I speak to you, I perceive the Dark Lord and know his mind, or all of his mind that concerns the Elves. And he gropes ever to see me and my thought. But still the door is closed!' She lifted up her white arms, and spread out her hands towards the East in a gesture of rejection and denial. Eärendil, the Evening Star, most beloved of the Elves, shone clear above. So bright was it that the figure of the Elven-lady cast a dim shadow on the ground. Its rays glanced upon a ring about her finger; it glittered like polished gold overlaid with silver light, and a white

stone in it twinkled as if the Evenstar had come down to rest upon her hand. Frodo gazed at the ring with awe; for suddenly it seemed to him that he understood.

‘Yes,’ she said, divining his thought, ‘it is not permitted to speak of it, and Elrond could not do so. But it cannot be hidden from the Ring-bearer, and one who has seen the Eye. Verily it is in the land of Lórien upon the finger of Galadriel that one of the Three remains. This is Nenya, the Ring of Adamant, and I am its keeper.

‘He suspects, but he does not know – not yet. Do you not see now wherefore your coming is to us as the footstep of Doom? For if you fail, then we are laid bare to the Enemy. Yet if you succeed, then our power is diminished, and Lothlórien will fade, and the tides of Time will sweep it away. We must depart into the West, or dwindle to a rustic folk of dell and cave, slowly to forget and to be forgotten.’

Frodo bent his head. ‘And what do you wish?’ he said at last.

‘That what should be shall be,’ she answered. ‘The love of the Elves for their land and their works is deeper than the deeps of the Sea, and their regret is undying and cannot ever wholly be assuaged. Yet they will cast all away rather than submit to Sauron: for they know him now. For the fate of Lothlórien you are not answerable, but only for the doing of your own task. Yet I could wish, were it of any avail, that the One Ring had never been wrought, or had remained for ever lost.’

‘You are wise and fearless and fair, Lady Galadriel,’ said Frodo. ‘I will give you the One Ring, if you ask for it. It is too great a matter for me.’

Galadriel laughed with a sudden clear laugh. ‘Wise the Lady Galadriel may be,’ she said, ‘yet here she has met her match in courtesy. Gently are you revenged for my testing of your heart at our first meeting. You begin to see with a keen eye. I do not deny that my heart has greatly desired to ask what you offer. For many long years I had pondered what I might do, should the Great Ring come into my hands, and behold! it was brought within my grasp. The evil that was devised long ago works on in many ways, whether Sauron himself stands or falls. Would not that have been a noble deed to set to the credit of his Ring, if I had taken it by force or fear from my guest?

‘And now at last it comes. You will give me the Ring freely! In place of the Dark Lord you will set up a Queen. And I shall not be dark, but beautiful and terrible as the Morning and the Night! Fair as the Sea and the Sun and the Snow upon the Mountain! Dreadful as the Storm and the Lightning! Stronger than the foundations of the earth. All shall love me and despair!’

She lifted up her hand and from the ring that she wore there issued a great light that illumined her alone and left all else dark. She stood before Frodo seeming now tall beyond measurement, and beautiful beyond enduring, terrible and worshipful. Then she let her hand fall, and the light

faded, and suddenly she laughed again, and lo! she was shrunken: a slender elf-woman, clad in simple white, whose gentle voice was soft and sad.

‘I pass the test,’ she said. ‘I will diminish, and go into the West, and remain Galadriel.’

7. The Riders of Rohan (Die ruiters van Rohan) (Tolkien 1993:451-5)

At length even Gimli could hear the distant beat of galloping hoofs. The horsemen, following the trail, had turned from the river, and were drawing near the downs. They were riding like the wind.

Now the cries of clear strong voices came ringing over the fields. Suddenly they swept up with a noise like thunder, and the foremost horseman swerved, passing by the foot of the hill, and leading the host back southward along the western skirts of the downs. After him they rode: a long line of mailclad men, swift, shining, fell and fair to look upon.

Their horses were of great stature, strong and clean-limbed; their grey coats glistened, their long tails flowed in the wind, their manes were braided on their proud necks. The Men that rode them matched them well: tall and longlimbed; their hair, flaxen-pale, flowed under their light helms, and streamed in long braids behind them; their faces were stern and keen. In their hands were tall spears of ash, painted shields were slung at their backs, long swords were at their belts, their burnished shirts of mail hung down upon their knees.

In pairs they galloped by, and though every now and then one rose in his stirrups and gazed ahead and to either side, they appeared not to perceive the three strangers sitting silently and watching them. The host had almost passed when suddenly Aragorn stood up, and called in a loud voice:

‘What news from the North, Riders of Rohan?’

With astonishing speed and skill they checked their steeds, wheeled, and came charging round. Soon the three companions found themselves in a ring of horsemen moving in a running circle, up the hill-slope behind them and down, round and round them, and drawing ever inwards. Aragorn stood silent, and the other two sat without moving, wondering what way things would turn.

Without a word or cry, suddenly, the Riders halted. A thicket of spears were pointed towards the strangers; and some of the horsemen had bows in hand, and their arrows were already fitted to the string. Then one rode forward, a tall man, taller than all the rest; from his helm as a crest a white horsetail flowed. He advanced until the point of his spear was within a foot of Aragorn’s breast. Aragorn did not stir.

‘Who are you, and what are you doing in this land?’ said the Rider, using the Common Speech of the West, in manner and tone like to the speech of Boromir, Man of Gondor.

‘I am called Strider,’ answered Aragorn. ‘I came out of the North. I am hunting Orcs.’

The Rider leaped from his horse. Giving his spear to another who rode up and dismounted at his side, he drew his sword and stood face to face with Aragorn, surveying him keenly, and not without wonder. At length he spoke again.

‘At first I thought that you yourselves were Orcs,’ he said; ‘but now I see that it is not so. Indeed you know little of Orcs, if you go hunting them in this fashion. They were swift and well-armed, and they were many. You would have changed from hunters to prey, if ever you had overtaken them. But there is something strange about you, Strider.’ He bent his clear bright eyes again upon the Ranger. ‘That is no name for a Man that you give. And strange too is your raiment. Have you sprung out of the grass? How did you escape our sight? Are you Elvish folk?’

‘No,’ said Aragorn. ‘One only of us is an Elf, Legolas from the Woodland Realm in distant Mirkwood. But we have passed through Lothlórien, and the gifts and favour of the Lady go with us.’

The Rider looked at them with renewed wonder, but his eyes hardened. ‘Then there is a Lady in the Golden Wood, as old tales tell!’ he said. ‘Few escape her nets, they say. These are strange days! But if you have her favour, then you also are net-weavers and sorcerers, maybe.’ He turned a cold glance suddenly upon Legolas and Gimli. ‘Why do you not speak, silent ones?’ he demanded.

Gimli rose and planted his feet firmly apart: his hand gripped the handle of his axe, and his dark eyes flashed. ‘Give me your name, horse-master, and I will give you mine, and more besides,’ he said.

‘As for that,’ said the Rider, staring down at the Dwarf, ‘the stranger should declare himself first. Yet I am named Éomer son of Éomund, and am called the Third Marshal of Riddermark.’ ‘Then Éomer son of Éomund, Third Marshal of Riddermark, let Gimli the Dwarf Glóin’s son warn you against foolish words. You speak evil of that which is fair beyond the reach of your thought, and only little wit can excuse you.’

Éomer’s eyes blazed, and the Men of Rohan murmured angrily, and closed in, advancing their spears. ‘I would cut off your head, beard and all, Master Dwarf, if it stood but a little higher from the ground,’ said Éomer.

‘He stands not alone,’ said Legolas, bending his bow and fitting an arrow with hands that moved quicker than sight. ‘You would die before your stroke fell.’

Éomer raised his sword, and things might have gone ill, but Aragorn sprang between them, and raised his hand. ‘Your pardon, Éomer!’ he cried. ‘When you know more you will understand why you have angered my companions. We intend no evil to Rohan, nor to any of its folk, neither to man nor to horse. Will you not hear our tale before you strike?’

‘I will,’ said Éomer lowering his blade. ‘But wanderers in the Riddermark would be wise to be less haughty in these days of doubt. First tell me your right name.’

‘First tell me whom you serve,’ said Aragorn. ‘Are you friend or foe of Sauron, the Dark Lord of Mordor?’

‘I serve only the Lord of the Mark, Théoden King son of Thengel,’ answered Éomer. ‘We do not serve the Power of the Black Land far away, but neither are we yet at open war with him; and if you are fleeing from him, then you had best leave this land. There is trouble now on all our borders, and we are threatened; but we desire only to be free, and to live as we have lived, keeping our own, and serving no foreign lord, good or evil. We welcomed guests kindly in the better days, but in these times the unbidden stranger finds us swift and hard. Come! Who are you? Whom do *you* serve? At whose command do you hunt Orcs in our land?’

‘I serve no man,’ said Aragorn; ‘but the servants of Sauron I pursue into whatever land they may go. There are few among mortal Men who know more of Orcs; and I do not hunt them in this fashion out of choice. The Orcs whom we pursued took captive two of my friends. In such need a man that has no horse will go on foot, and he will not ask for leave to follow the trail. Nor will he count the heads of the enemy save with a sword. I am not weaponless.’

Aragorn threw back his cloak. The elven-sheath glittered as he grasped it, and the bright blade of Andúril shone like a sudden flame as he swept it out. ‘Elendil!’ he cried. ‘I am Aragorn son of Arathorn, and am called Elessar, the Elfstone, Dúnadan, the heir of Isildur Elendil’s son of Gondor. Here is the Sword that was Broken and is forged again! Will you aid me or thwart me? Choose swiftly!’

Gimli and Legolas looked at their companion in amazement, for they had not seen him in this mood before. He seemed to have grown in stature while Éomer had shrunk; and in his living face they caught a brief vision of the power and majesty of the kings of stone. For a moment it seemed to the eyes of Legolas that a white flame flickered on the brows of Aragorn like a shining crown.

Éomer stepped back and a look of awe was in his face. He cast down his proud eyes. ‘These are indeed strange days,’ he muttered. ‘Dreams and legends spring to life out of the grass.

‘Tell me, lord,’ he said, ‘what brings you here? And what was the meaning of the dark words? Long has Boromir son of Denethor been gone seeking an answer, and the horse that we lent him came back riderless. What doom do you bring out of the North?’

‘The doom of choice,’ said Aragorn. ‘You may say this to Théoden son of Thengel: open war lies before him, with Sauron or against him. None may live now as they have lived, and few shall keep what they call their own. But of these great matters we will speak later. If chance allows, I will come myself to the king. Now I am in great need, and I ask for help, or at least for tidings. You heard that we are pursuing an orc-host that carried off our friends. What can you tell us?’

‘That you need not pursue them further,’ said Éomer. ‘The Orcs are destroyed.’

‘And our friends?’

‘We found none but Orcs.’

‘But that is strange indeed,’ said Aragorn. ‘Did you search the slain? Were there no bodies other than those of orc-kind? They would be small, only children to your eyes, unshod but clad in grey.’

‘There were no dwarves nor children,’ said Éomer. ‘We counted all the slain and despoiled them, and then we piled the carcasses and burned them, as is our custom. The ashes are smoking still.’

‘We do not speak of dwarves or children,’ said Gimli. ‘Our friends were hobbits.’

‘Hobbits?’ said Éomer. ‘And what may they be? It is a strange name.’

‘A strange name for a strange folk,’ said Gimli. ‘But these were very dear to us. It seems that you have heard in Rohan of the words that troubled Minas Tirith. They spoke of the Halfling. These hobbits are Halflings.’

‘Halflings!’ laughed the Rider that stood beside Éomer. ‘Halflings! But they are only a little people in old songs and children’s tales out of the North. Do we walk in legends or on the green earth in the daylight?’

‘A man may do both,’ said Aragorn. ‘For not we but those who come after will make the legends of our time. The green earth, say you? That is a mighty matter of legend, though you tread it under the light of day!’

‘Time is pressing,’ said the Rider, not heeding Aragorn. ‘We must hasten south, lord. Let us leave these wild folk to their fancies. Or let us bind them and take them to the king.’

‘Peace, Éothain!’ said Éomer in his own tongue. ‘Leave me a while. Tell the *éored* to assemble on the path, and make ready to ride to the Entwade.’

8. The Uruk-hai (Die Uruk-hai) (Tolkien 1993:466-8)

He struggled a little, quite uselessly. One of the Orcs sitting near laughed and said something to a companion in their abominable tongue. ‘Rest while you can, little fool!’ he said

then to Pippin, in the Common Speech, which he made almost as hideous as his own language. 'Rest while you can! We'll find a use for your legs before long. You'll wish you had got none before we get home.'

'If I had my way, you'd wish you were dead now,' said the other. 'I'd make you squeak, you miserable rat.' He stooped over Pippin, bringing his yellow fangs close to his face. He had a black knife with a long jagged blade in his hand. 'Lie quiet, or I'll tickle you with this,' he hissed. 'Don't draw attention to yourself, or I may forget my orders. Curse the Isengarders! *Uglúk u bagronk sha pushdug Saruman-glob búbhosh skai*': he passed into a long angry speech in his own tongue that slowly died away into muttering and snarling.

Terrified Pippin lay still, though the pain at his wrists and ankles was growing, and the stones beneath him were boring into his back. To take his mind off himself he listened intently to all that he could hear. There were many voices round about, and though orc-speech sounded at all times full of hate and anger, it seemed plain that something like a quarrel had begun, and was getting hotter.

To Pippin's surprise he found that much of the talk was intelligible; many of the Orcs were using ordinary language. Apparently the members of two or three quite different tribes were present, and they could not understand one another's orc-speech. There was an angry debate concerning what they were to do now: which way they were to take and what should be done with the prisoners.

'There's no time to kill them properly,' said one. 'No time for play on this trip.'

'That can't be helped,' said another. 'But why not kill them quick, kill them now? They're a cursed nuisance, and we're in a hurry. Evening's coming on, and we ought to get a move on.'

'Orders,' said a third voice in a deep growl. '*Kill all but not the Halflings; they are to be brought back alive as quickly as possible.* That's my orders.'

'What are they wanted for?' asked several voices. 'Why alive? Do they give good sport?'

'No! I heard that one of them has got something, something that's wanted for the War, some Elvish plot or other. Anyway they'll both be questioned.'

'Is that all you know? Why don't we search them and find out? We might find something that we could use ourselves.'

'That is a very interesting remark,' sneered a voice, softer than the others but more evil. 'I may have to report that. The prisoners are not to be searched or plundered: those are *my* orders.'

'And mine too,' said the deep voice. '*Alive and as captured; no spoiling.* That's my orders.'

'Not our orders!' said one of the earlier voices. 'We have come all the way from the Mines to kill, and avenge our folk. I wish to kill, and then go back north.'

‘Then you can wish again,’ said the growling voice. ‘I am Uglúk. I command. I return to Isengard by the shortest road.’

‘Is Saruman the master or the Great Eye?’ said the evil voice. ‘We should go back at once to Lugbúrz.’

‘If we could cross the Great River, we might,’ said another voice. ‘But there are not enough of us to venture down to the bridges.’

‘I came across,’ said the evil voice. ‘A winged Nazgûl awaits us northward on the east-bank.’

‘Maybe, maybe! Then you’ll fly off with our prisoners, and get all the pay and praise in Lugbúrz, and leave us to foot it as best we can through the Horse-country. No, we must stick together. These lands are dangerous: full of foul rebels and brigands.’

‘Aye, we must stick together,’ growled Uglúk. ‘I don’t trust you little swine. You’ve no guts outside your own sties. But for us you’d all have run away. We are the fighting Uruk-hai! We slew the great warrior. We took the prisoners. We are the servants of Saruman the Wise, the White Hand: the Hand that gives us man’s-flesh to eat. We came out of Isengard, and led you here, and we shall lead you back by the way we choose. I am Uglúk. I have spoken.’

‘You have spoken more than enough, Uglúk,’ sneered the evil voice. ‘I wonder how they would like it in Lugbúrz. They might think that Uglúk’s shoulders needed relieving of a swollen head. They might ask where his strange ideas came from. Did they come from Saruman, perhaps? Who does *he* think he is, setting up on his own with his filthy white badges? They might agree with me, with Grishnákh their trusted messenger; and I Grishnákh say this: Saruman is a fool, and a dirty treacherous fool. But the Great Eye is on him.

‘*Swine* is it? How do you folk like being called *swine* by the muck-rakers of a dirty little wizard? It’s orc-flesh they eat, I’ll warrant.’

Many loud yells in orc-speech answered him, and the ringing clash of weapons being drawn. Cautiously Pippin rolled over, hoping to see what would happen. His guards had gone to join in the fray. In the twilight he saw a large black Orc, probably Uglúk, standing facing Grishnákh, a short crook-legged creature, very broad and with long arms that hung almost to the ground. Round them were many smaller goblins. Pippin supposed that these were the ones from the North. They had drawn their knives and swords, but hesitated to attack Uglúk. Uglúk shouted, and a number of other Orcs of nearly his own size ran up. Then suddenly, without warning, Uglúk sprang forwards, and with two swift strokes swept the heads off two of his opponents. Grishnákh stepped aside and vanished into the shadows. The others gave way, and one stepped backwards and fell over Merry’s prostrate form with a curse. Yet that probably saved his life, for Uglúk’s followers leaped over him and cut down another with their broadbladed swords. It

was the yellow-fanged guard. His body fell right on top of Pippin, still clutching its long saw-edged knife.

‘Put up your weapons!’ shouted Uglúk. ‘And let’s have no more nonsense! We go straight west from here, and down the stair. From there straight to the downs, then along the river to the forest. And we march day and night. That clear?’

‘Now,’ thought Pippin, ‘if only it takes that ugly fellow a little while to get his troop under control, I’ve got a chance.’ A gleam of hope had come to him. The edge of the black knife had snicked his arm, and then slid down to his wrist. He felt the blood trickling on to his hand, but he also felt the cold touch of steel against his skin.

The Orcs were getting ready to march again, but some of the Northerners were still unwilling, and the Isengarders slew two more before the rest were cowed. There was much cursing and confusion. For the moment Pippin was unwatched. His legs were securely bound, but his arms were only tied about the wrists, and his hands were in front of him. He could move them both together, though the bonds were cruelly tight. He pushed the dead Orc to one side, then hardly daring to breathe, he drew the knot of the wrist-cord up and down against the blade of the knife. It was sharp and the dead hand held it fast. The cord was cut! Quickly Pippin took it in his fingers and knotted it again into a loose bracelet of two loops and slipped it over his hands. Then he lay very still.

9. Treebeard (Boombaard) (Tolkien 1993:496-9)

‘It is rather a strange and sad story,’ he went on after a pause. ‘When the world was young, and the woods were wide and wild, the Ents and the Entwives – and there were Entmaidens then: ah! the loveliness of Fimbrelthil, of Wandlimb the lightfooted, in the days of our youth! – they walked together and they housed together. But our hearts did not go on growing in the same way: the Ents gave their love to things that they met in the world, and the Entwives gave their thought to other things, for the Ents loved the great trees, and the wild woods, and the slopes of the high hills; and they drank of the mountain-streams, and ate only such fruit as the trees let fall in their path; and they learned of the Elves and spoke with the Trees. But the Entwives gave their minds to the lesser trees, and to the meads in the sunshine beyond the feet of the forests; and they saw the sloe in the thicket, and the wild apple and the cherry blossoming in spring, and the green herbs in the waterlands in summer, and the seeding grasses in the autumn fields. They did not desire to speak with these things; but they wished them to hear and obey what was said to them. The Entwives ordered them to grow according to their wishes, and bear leaf and fruit to their liking; for the Entwives desired order, and plenty, and peace (by which

they meant that things should remain where they had set them). So the Entwives made gardens to live in. But we Ents went on wandering, and we only came to the gardens now and again. Then when the Darkness came in the North, the Entwives crossed the Great River, and made new gardens, and tilled new fields, and we saw them more seldom. After the Darkness was overthrown the land of the Entwives blossomed richly, and their fields were full of corn. Many men learned the crafts of the Entwives and honoured them greatly; but we were only a legend to them, a secret in the heart of the forest. Yet here we still are, while all the gardens of the Entwives are wasted: Men call them the Brown Lands now.

‘I remember it was long ago – in the time of the war between Sauron and the Men of the Sea – desire came over me to see Fimbrethil again. Very fair she was still in my eyes, when I had last seen her, though little like the Entmaiden of old. For the Entwives were bent and browned by their labour; their hair parched by the sun to the hue of ripe corn and their cheeks like red apples. Yet their eyes were still the eyes of our own people. We crossed over Anduin and came to their land; but we found a desert: it was all burned and uprooted, for war had passed over it. But the Entwives were not there. Long we called, and long we searched; and we asked all folk that we met which way the Entwives had gone. Some said they had never seen them; and some said that they had seen them walking away west, and some said east, and others south. But nowhere that we went could we find them. Our sorrow was very great. Yet the wild wood called, and we returned to it. For many years we used to go out every now and again and look for the Entwives, walking far and wide and calling them by their beautiful names. But as time passed we went more seldom and wandered less far. And now the Entwives are only a memory for us, and our beards are long and grey. The Elves made many songs concerning the Search of the Ents, and some of the songs passed into the tongues of Men. But we made no songs about it, being content to chant their beautiful names when we thought of the Entwives. We believe that we may meet again in a time to come, and perhaps we shall find somewhere a land where we can live together and both be content. But it is foreboded that that will only be when we have both lost all that we now have. And it may well be that that time is drawing near at last. For if Sauron of old destroyed the gardens, the Enemy today seems likely to wither all the woods.

‘There was an Elvish song that spoke of this, or at least so I understand it. It used to be sung up and down the Great River. It was never an Entish song, mark you: it would have been a very long song in Entish! But we know it by heart, and hum it now and again. This is how it runs in your tongue:

ENT.   *When Spring unfolds the beechen leaf, and sap is in the bough;*

*When light is on the wild-wood stream, and wind is on the brow;
When stride is long, and breath is deep, and keen the mountain-air,
Come back to me! Come back to me, and say my land is fair!*

ENTWIFE. *When Spring is come to garth and field, and corn is in the blade;
When blossom like a shining snow is on the orchard laid;
When shower and Sun upon the Earth with fragrance fill the air,
I'll linger here, and will not come, because my land is fair.*

ENT. *When Summer lies upon the world, and in a noon of gold
Beneath the roof of sleeping leaves the dreams of trees unfold;
When woodland halls are green and cool, and wind is in the West,
Come back to me! Come back to me, and say my land is best!*

ENTWIFE. *When Summer warms the hanging fruit and burns the berry brown;
When straw is gold, and ear is white, and harvest comes to town;
When honey spills, and apple swells, though wind be in the West,
I'll linger here beneath the Sun, because my land is best!*

ENT. *When Winter comes, the winter wild that hill and wood shall slay;
When trees shall fall and starless night devour the sunless day;
When wind is in the deadly East, then in the bitter rain
I'll look for thee, and call to thee; I'll come to thee again!*

ENTWIFE. *When Winter comes, and singing ends; when darkness falls at last;
When broken is the barren bough, and light and labour past;
I'll look for thee, and wait for thee, until we meet again:
Together we will take the road beneath the bitter rain!*

BOTH. *Together we will take the road that leads into the West,
And far away will find a land where both our hearts may rest.'*

Treebeard ended his song. 'That is how it goes,' he said. 'It is Elvish, of course: lighthearted, quickworded, and soon over. I daresay it is fair enough. But the Ents could say more on their side, if they had time! But now I am going to stand up and take a little sleep. Where will you stand?'

'We usually lie down to sleep,' said Merry. 'We shall be all right where we are.'

'Lie down to sleep!' said Treebeard. 'Why of course you do! Hm, hoom: I was forgetting: singing that song put me in mind of old times; almost thought that I was talking to young Entings, I did. Well, you can lie on the bed. I am going to stand in the rain. Good night!'

Merry and Pippin climbed on to the bed and curled up in the soft grass and fern. It was fresh, and sweet-scented, and warm. The lights died down, and the glow of the trees faded; but outside under the arch they could see old Treebeard standing, motionless, with his arms raised above his head. The bright stars peered out of the sky, and lit the falling water as it spilled on to his fingers and head, and dripped, dripped, in hundreds of silver drops on to his feet. Listening to the tinkling of the drops the hobbits fell asleep.

10. The Passage of the Marshes (Die tog deur die moeras) (Tolkien 1993:645-7)

Gollum moved quickly, with his head and neck thrust forward, often using his hands as well as his feet. Frodo and Sam were hard put to it to keep up with him; but he seemed no longer to have any thought of escaping, and if they fell behind, he would turn and wait for them. After a time he brought them to the brink of the narrow gully that they had struck before; but they were now further from the hills.

‘Here it is!’ he cried. ‘There is a way down inside, yes. Now we follows it – out, out away over there.’ He pointed south and east towards the marshes. The reek of them came to their nostrils, heavy and foul even in the cool night air.

Gollum cast up and down along the brink, and at length he called to them. ‘Here! We can get down here. Sméagol went this way once: I went this way, hiding from Orcs.’

He led the way, and following him the hobbits climbed down into the gloom. It was not difficult, for the rift was at this point only some fifteen feet deep and about a dozen across. There was running water at the bottom: it was in fact the bed of one of the many small rivers that trickled down from the hills to feed the stagnant pools and mires beyond. Gollum turned to the right, southward more or less, and splashed along with his feet in the shallow stony stream. He seemed greatly delighted to feel the water, and chuckled to himself, sometimes even croaking in a sort of song.

*The cold hard lands
they bites our hands,
they gnaws our feet.
The rocks and stones
are like old bones
all bare of meat.
But stream and pool
is wet and cool:
so nice for feet!*

And now we wish –

‘Ha! ha! What does we wish?’ he said, looking sidelong at the hobbits. ‘We’ll tell you,’ he croaked. ‘He guessed it long ago, Baggins guessed it.’ A glint came into his eyes, and Sam catching the gleam in the darkness thought it far from pleasant.

*Alive without breath;
as cold as death;
never thirsting, ever drinking;
clad in mail, never clinking.
Drowns on dry land,
thinks an island
is a mountain;
thinks a fountain
is a puff of air.
So sleek, so fair!
What a joy to meet!
We only wish
to catch a fish,
so juicy-sweet!*

These words only made more pressing to Sam’s mind a problem that had been troubling him from the moment when he understood that his master was going to adopt Gollum as a guide: the problem of food. It did not occur to him that his master might also have thought of it, but he supposed Gollum had. Indeed how had Gollum kept himself in all his lonely wandering? ‘Not too well,’ thought Sam. ‘He looks fair famished. Not too dainty to try what hobbit tastes like, if there ain’t no fish, I’ll wager – supposing as he could catch us napping. Well, he won’t: not Sam Gamgee for one.’

They stumbled along in the dark winding gully for a long time, or so it seemed to the tired feet of Frodo and Sam. The gully turned eastward, and as they went on it broadened and got gradually shallower. At last the sky above grew faint with the first grey of morning. Gollum had shown no signs of tiring, but now he looked up and halted.

‘Day is near,’ he whispered, as if Day was something that might overhear him and spring on him. ‘Sméagol will stay here: I will stay here, and the Yellow Face won’t see me.’

‘We should be glad to see the Sun,’ said Frodo, ‘but we will stay here: we are too tired to go any further at present.’

‘You are not wise to be glad of the Yellow Face,’ said Gollum. ‘It shows you up. Nice sensible hobbits stay with Sméagol. Orcs and nasty things are about. They can see a long way. Stay and hide with me!’

The three of them settled down to rest at the foot of the rocky wall of the gully. It was not much more than a tall man’s height now, and at its base there were wide flat shelves of dry stone; the water ran in a channel on the other side. Frodo and Sam sat on one of the flats, resting their backs. Gollum paddled and scrabbled in the stream.

‘We must take a little food,’ said Frodo. ‘Are you hungry, Sméagol? We have very little to share, but we will spare you what we can.’

At the word *hungry* a greenish light was kindled in Gollum’s pale eyes, and they seemed to protrude further than ever from his thin sickly face. For a moment he relapsed into his old Gollum-manner. ‘We are famished, yes famished we are, precious,’ he said. ‘What is it they eats? Have they nice fisshes?’ His tongue lolled out between his sharp yellow teeth, licking his colourless lips.

‘No, we have got no fish,’ said Frodo. ‘We have only got this’ – he held up a wafer of *lembas* – ‘and water, if the water here is fit to drink.’

‘Yess, yess, nice water,’ said Gollum. ‘Drink it, drink it, while we can! But what is it they’ve got, precious? Is it crunchable? Is it tasty?’

Frodo broke off a portion of a wafer and handed it to him on its leaf-wrapping. Gollum sniffed at the leaf and his face changed: a spasm of disgust came over it, and a hint of his old malice. ‘Sméagol smells it!’ he said. ‘Leaves out of the Elf-country, gah! They stinks. He climbed in those trees, and he couldn’t wash the smell off his hands, my nice hands.’ Dropping the leaf, he took a corner of the *lembas* and nibbled it. He spat, and a fit of coughing shook him.

‘Ach! No!’ he spluttered. ‘You try to choke poor Sméagol. Dust and ashes, he can’t eat that. He must starve. But Sméagol doesn’t mind. Nice hobbits! Sméagol has promised. He will starve. He can’t eat hobbits’ food. He will starve. Poor thin Sméagol!’

‘I’m sorry,’ said Frodo; ‘but I can’t help you, I’m afraid. I think this food would do you good, if you would try. But perhaps you can’t even try, not yet anyway.’

11. The Battle of the Pelennor Fields (Die slag van die Pelennor Veld) (Tolkien 1993:879-82)

And now the fighting waxed furious on the fields of the Pelennor; and the din of arms rose upon high, with the crying of men and the neighing of horses. Horns were blown and trumpets were braying, and the *mûmakil* were bellowing as they were goaded to war. Under the south walls of the City the footmen of Gondor now drove against the legions of Morgul that were

still gathered there in strength. But the horsemen rode eastward to the succour of Éomer: Húrin the Tall, Warden of the Keys, and the Lord of Lossarnach, and Hirluin of the Green Hills, and Prince Imrahil the fair with his knights all about him.

Not too soon came their aid to the Rohirrim; for fortune had turned against Éomer, and his fury had betrayed him. The great wrath of his onset had utterly overthrown the front of his enemies, and great wedges of his Riders had passed clear through the ranks of the Southrons, discomfiting their horsemen and riding their footmen to ruin. But wherever the *mûmakil* came there the horses would not go, but blenched and swerved away; and the great monsters were unfought, and stood like towers of defence, and the Haradrim rallied about them. And if the Rohirrim at their onset were thrice outnumbered by the Haradrim alone, soon their case became worse; for new strength came now streaming to the field out of Osgiliath. There they had been mustered for the sack of the City and the rape of Gondor, waiting on the call of their Captain. He now was destroyed; but Gothmog the lieutenant of Morgul had flung them into the fray; Easterlings with axes, and Variags of Khand, Southrons in scarlet, and out of Far Harad black men like half-trolls with white eyes and red tongues. Some now hastened up behind the Rohirrim, others held westward to hold off the forces of Gondor and prevent their joining with Rohan.

It was even as the day thus began to turn against Gondor and their hope wavered that a new cry went up in the City, it being then mid-morning, and a great wind blowing, and the rain flying north, and the sun shining. In that clear air watchmen on the walls saw afar a new sight of fear, and their last hope left them.

For Anduin, from the bend at the Harlond, so flowed that from the City men could look down it lengthwise for some leagues, and the far-sighted could see any ships that approached. And looking thither they cried in dismay; for black against the glittering stream they beheld a fleet borne up on the wind: dromunds, and ships of great draught with many oars, and with black sails bellying in the breeze.

‘The Corsairs of Umbar!’ men shouted. ‘The Corsairs of Umbar! Look! The Corsairs of Umbar are coming! So Belfalas is taken, and the Ethir, and Lebennin is gone. The Corsairs are upon us! It is the last stroke of doom!’

And some without order, for none could be found to command them in the City, ran to the bells and tolled the alarm; and some blew the trumpets sounding the retreat. ‘Back to the walls!’ they cried. ‘Back to the walls! Come back to the City before all are overwhelmed!’ But the wind that sped the ships blew all their clamour away.

The Rohirrim indeed had no need of news or alarm. All too well they could see for themselves the black sails. For Éomer was now scarcely a mile from the Harlond, and a

great press of his first foes was between him and the haven there, while new foes came swirling behind, cutting him off from the Prince. Now he looked to the River, and hope died in his heart, and the wind that he had blessed he now called accursed. But the hosts of Mordor were enheartened, and filled with a new lust and fury they came yelling to the onset.

Stern now was Éomer's mood, and his mind clear again. He let blow the horns to rally all men to his banner that could come thither; for he thought to make a great shield-wall at the last, and stand, and fight there on foot till all fell, and do deeds of song on the fields of Pelennor, though no man should be left in the West to remember the last King of the Mark. So he rode to a green hillock and there set his banner, and the White Horse ran rippling in the wind.

*Out of doubt, out of dark to the day's rising
I came singing in the sun, sword unsheathing.
To hope's end I rode and to heart's breaking:
Now for wrath, now for ruin and a red nightfall!*

These staves he spoke, yet he laughed as he said them. For once more lust of battle was on him; and he was still unscathed, and he was young, and he was king: the lord of a fell people. And lo! even as he laughed at despair he looked out again on the black ships, and he lifted up his sword to defy them.

And then wonder took him, and a great joy; and he cast his sword up in the sunlight and sang as he caught it. And all eyes followed his gaze, and behold! upon the foremost ship a great standard broke, and the wind displayed it as she turned towards the Harlond. There flowered a White Tree, and that was for Gondor; but Seven Stars were about it, and a high crown above it, the signs of Elendil that no lord had borne for years beyond count. And the stars flamed in the sunlight, for they were wrought of gems by Arwen daughter of Elrond; and the crown was bright in the morning, for it was wrought of mithril and gold.

Thus came Aragorn son of Arathorn, Elessar, Isildur's heir, out of the Paths of the Dead, borne upon a wind from the Sea to the kingdom of Gondor; and the mirth of the Rohirrim was a torrent of laughter and a flashing of swords, and the joy and wonder of the City was a music of trumpets and a ringing of bells. But the hosts of Mordor were seized with bewilderment, and a great wizardry it seemed to them that their own ships should be filled with their foes; and a black dread fell on them, knowing that the tides of fate had turned against them and their doom was at hand.

East rode the knights of Dol Amroth driving the enemy before them: troll-men and Variags and orcs that hated the sunlight. South strode Éomer and men fled before his face, and they were caught between the hammer and the anvil. For now men leaped from the ships to the quays of the Harlond and swept north like a storm. There came Legolas, and Gimli wielding his axe, and Halbarad with the standard, and Elladan and Elrohir with stars on their brow, and the dour-handed Dúnedain, Rangers of the North, leading a great valour of the folk of Lebennin and Lamedon and the fiefs of the South. But before all went Aragorn with the Flame of the West, Andúril like a new fire kindled, Narsil re-forged as deadly as of old; and upon his brow was the Star of Elendil.

And so at length Éomer and Aragorn met in the midst of the battle, and they leaned on their swords and looked on one another and were glad.

‘Thus we meet again, though all the hosts of Mordor lay between us,’ said Aragorn. ‘Did I not say so at the Hornburg?’

‘So you spoke,’ said Éomer, ‘but hope oft deceives, and I knew not then that you were a man foresighted. Yet twice blessed is help unlooked for, and never was a meeting of friends more joyful.’ And they clasped hand in hand. ‘Nor indeed more timely,’ said Éomer. ‘You come none too soon, my friend. Much loss and sorrow has befallen us.’

‘Then let us avenge it, ere we speak of it!’ said Aragorn, and they rode back to battle together.

12. The Steward and the King (Die hofmeester en die koning) (Tolkien 1993:995-7)

The Lord Faramir was walking alone in the garden of the Houses of Healing, and the sunlight warmed him, and he felt life run new in his veins; but his heart was heavy, and he looked out over the walls eastward. And coming, the Warden spoke his name, and he turned and saw the Lady Éowyn of Rohan; and he was moved with pity, for he saw that she was hurt, and his clear sight perceived her sorrow and unrest.

‘My lord,’ said the Warden, ‘here is the Lady Éowyn of Rohan. She rode with the king and was sorely hurt, and dwells now in my keeping. But she is not content, and she wishes to speak to the Steward of the City.’

‘Do not misunderstand him, lord,’ said Éowyn. ‘It is not lack of care that grieves me. No houses could be fairer, for those who desire to be healed. But I cannot lie in sloth, idle, caged. I looked for death in battle. But I have not died, and battle still goes on.’

At a sign from Faramir, the Warden bowed and departed. ‘What would you have me do, lady?’ said Faramir. ‘I also am a prisoner of the healers.’ He looked at her, and being a man whom pity deeply stirred, it seemed to him that her loveliness amid her grief would pierce his heart.

And she looked at him and saw the grave tenderness in his eyes, and yet knew, for she was bred among men of war, that here was one whom no Rider of the Mark would outmatch in battle.

‘What do you wish?’ he said again. ‘If it lies in my power, I will do it.’

‘I would have you command this Warden, and bid him let me go,’ she said; but though her words were still proud, her heart faltered, and for the first time she doubted herself. She guessed that this tall man, both stern and gentle, might think her merely wayward, like a child that has not the firmness of mind to go on with a dull task to the end.

‘I myself am in the Warden’s keeping,’ answered Faramir. ‘Nor have I yet taken up my authority in the City. But had I done so, I should still listen to his counsel, and should not cross his will in matters of his craft, unless in some great need.’

‘But I do not desire healing,’ she said. ‘I wish to ride to war like my brother Éomer, or better like Théoden the king, for he died and has both honour and peace.’

‘It is too late, lady, to follow the Captains, even if you had the strength,’ said Faramir. ‘But death in battle may come to us all yet, willing or unwilling. You will be better prepared to face it in your own manner, if while there is still time you do as the Healer commanded. You and I, we must endure with patience the hours of waiting.’

She did not answer, but as he looked at her it seemed to him that something in her softened, as though a bitter frost were yielding at the first faint presage of spring. A tear sprang in her eye and fell down her cheek, like a glistening rain-drop. Her proud head drooped a little. Then quietly, more as if speaking to herself than to him: ‘But the healers would have me lie abed seven days yet,’ she said. ‘And my window does not look eastward.’ Her voice was now that of a maiden young and sad.

Faramir smiled, though his heart was filled with pity. ‘Your window does not look eastward?’ he said. ‘That can be amended. In this I will command the Warden. If you will stay in this house in our care, lady, and take your rest, then you shall walk in this garden in the sun, as you will; and you shall look east, whither all our hopes have gone. And here you will find me, walking and waiting, and also looking east. It would ease my care, if you would speak to me, or walk at whiles with me.’

Then she raised her head and looked him in the eyes again; and a colour came in her pale face. ‘How should I ease your care, my lord?’ she said. ‘And I do not desire the speech of living men.’

‘Would you have my plain answer?’ he said.

‘I would.’

‘Then, Éowyn of Rohan, I say to you that you are beautiful. In the valleys of our hills there are flowers fair and bright, and maidens fairer still; but neither flower nor lady have I seen till now in Gondor so lovely, and so sorrowful. It may be that only a few days are left ere darkness falls upon our world, and when it comes I hope to face it steadily; but it would ease my heart, if while the Sun yet shines, I could see you still. For you and I have both passed under the wings of the Shadow, and the same hand drew us back.’

‘Alas, not me, lord!’ she said. ‘Shadow lies on me still. Look not to me for healing! I am a shieldmaiden and my hand is ungentle. But I thank you for this at least, that I need not keep to my chamber. I will walk abroad by the grace of the Steward of the City.’ And she did him a courtesy and walked back to the house. But Faramir for a long while walked alone in the garden, and his glance now strayed rather to the house than to the eastward walls.

13. Poësie

13.1 Mounds of Mundburg (Grafhope van Mundburg) (Tolkien 1993:882)

We heard of the horns in the hills ringing,
the swords shining in the South-kingdom.
Steeds went striding to the Stoningland
as wind in the morning. War was kindled.
There Théoden fell, Thengling mighty,
to his golden halls and green pastures
in the Northern fields never returning,
high lord of the host. Harding and Guthláf,
Dúnhere and Déorwine, doughty Grimbold,
Herefara and Herubrand, Horn and Fastred,
fought and fell there in a far country:
in the Mounds of Mundburg under mould they lie
with their league-fellows, lords of Gondor.
Neither Hirluin the Fair to the hills by the sea,
nor Forlong the old to the flowering vales
ever, to Arnach, to his own country
returned in triumph; nor the tall bowmen,
Derufin and Duilin, to their dark waters,
meres of Morthond under mountain-shadows.
Death in the morning and at day's ending

lords took and lowly. Long now they sleep
 under grass in Gondor by the Great River.
 Grey now as tears, gleaming silver,
 red then it rolled, roaring water:
 foam dyed with blood flamed at sunset;
 as beacons mountains burned at evening;
 red fell the dew in Rammas Echor.

13.2 The Verse of the Rings (Die ringerym)
 (Tolkien 1993:64)

Three Rings for the Elven-kings under the sky,
 Seven for the Dwarf-lords in their halls of stone,
 Nine for Mortal Men doomed to die,
 One for the Dark Lord on his dark throne
 In the Land of Mordor where the Shadows lie.
 One Ring to rule them all, One Ring to find them,
 One Ring to bring them all, and in the darkness bind them,
 In the Land of Mordor where the Shadows lie.

Addendum B: Verdere annotasievoorbeelde

Interlinguistiese vertaaluitdagings

Afwykinge van Standaardafrikaans

Late one evening I came to the gate: posisie van die werkwoord (2) (The Council of Elrond)

BT: Late one evening I came to the gate, like a great arch in the wall of rock; and it was strongly guarded.

DT: Laat een aand het ek aangekom by die hek, soos 'n groot boog in die muur van klip; en dit was swaar bewaak.

Ek skuif die werkwoord vorentoe. Die rede daarvoor is sodat *soos 'n groot boog in die muur van klip* direk ná *hek* volg om dit te kan definieer. Anders sou die sin soos volg gelees het: *Laat een aand het ek by die hek aangekom, soos 'n groot boog in die muur van klip; en dit was swaar bewaak* wat verwarring veroorsaak ten opsigte van waarna *soos 'n groot boog in die muur van klip* verwys.

Faramir: koherensie (2) (The Steward and the King)

BT: But death in battle may come to us all yet, willing or unwilling. You will be better prepared to face it in your own manner, if while there is still time you do as the Healer commanded you.

DT: Maar ons almal kan die dood steeds in die stryd tegemoet gaan, gewillig of onwillig. U sal beter voorbereid wees om dit op u eie manier in die gesig te staar indien u doen soos die Geneser beveel terwyl daar nog tyd is.

In Afrikaans word die tydelement so ver moontlik aan die begin van die sin geplaas, sodat bogenoemde uittreksel soos volg sal lees: *Indien u doen soos die Geneser beveel terwyl daar nog tyd is, sal u beter voorbereid wees om dit op u eie manier in die gesig te staar*. Maar ek plaas *in die gesig staar* so vroeg moontlik in die sin om dit aan *dood* te koppel – soortgelyk aan die bronteks se *death in battle may come to us all yet, willing or unwilling. You will be better prepared to face it*.

Faramir: volgorde van die aanspreekvorm (The Steward and the King)

BT: You and I, we must endure with patience the hours of waiting.

DT: U en ek moet met geduld die ure van afwagting verduur.

Anders as in Engels, is die korrekte volgorde *Ek en u* maar ek plaas die *u* eerste as teken van respek aan Faramir se kant, om Éowyn die fokus van sy stelling te maak.

Teksspesifieke vertaaluitdagings

Alliterasie

Pay and praise (The Uruk-hai)

BT: pay and praise in Lugalbúrz

DT: betaling en beloning in Lugalbúrz

Alhoewel die klanke nie dieselfde as dié van die bronteks is nie, herhaal ek wel die aanvangsklanke in die twee woorde. Die b-klank is ook een van die ‘harde’ klanke wat Stanton (2001:155) identifiseer as klanke kenmerkend van die Black Speech.

Herhaling van klanke

Swift, shining, fell and fair (The Riders of Rohan)

BT: swift, shining, fell and fair to look upon

DT: vlug, fel, glansend en goed om te aanskou

Alhoewel dit nie dieselfde klanke behels nie, word die alliterasie van die bronteks wel gerepliseer. Die betekenis wat in die bronteks gekombineer word, verander in die doelteks, sodat:

Brontekskombinasie	Doeltekskombinasie (direkte vertaling)	Doelteksklankkombinasie (huidige vertaling)
swift + shining fell + fair	vlug + glansend fel + goed	vlug + fel glansend + goed

Herhaling van woorde

Sprung/spring (The Riders of Rohan)

BT: Have you sprung out of the grass?

DT: Het julle vanuit die gras ontspruit?

BT: Dreams and legends spring to life out of the grass.

DT: Drome en legendes ontspruit vanuit die gras.

Die bronteks gebruik die herhaling van *sprung/spring ... out of the grass* om die vraag te beantwoord wat Éomer aan homself te stel, en ek repliseer dit in die doelteks: “Het julle **vanuit die gras ontspruit?**” [...] “Drome en legendes **ontspruit vanuit die gras.**” Ek vind geen manier om die *to life* van die bronteks te inkorporeer in die uitdrukking wat ek in die doelteks gebruik nie. *Drome en legendes ontspruit lewendig vanuit die gras* klink nie idiomaties nie en die betekenis is ook nie dieselfde as dié van die bronteks nie. Ek kies dus om die *to life* nie in die doelteks in te werk nie aangesien WAT *ontspruit* definieer as “(1) Ontstaan of voortkom

... (2) Ontspring, ontwikkel of groei uit”, wat reeds die betekenis bevat van iets wat lewendig raak.

Name

Bracegirdle (A Long-expected Party 1)

BT: Bracegirdle (Bracegirdles)

DT: Bindeman (Bindemans)

Tolkien (1975:3) skryf “[a] genuine English surname, used in the text ... with reference to the hobbit tendency to be fat and so to strain their belts. A desirable translation would recognize this by some equivalent meaning Tight-belt, or Belt-tightener / strainer / stretcher.”

Alhoewel Tolkien daarop wys dat *Bracegirdle* ’n werklike Engelse van is, stel hy dit nie as vereiste dat die vertaling ’n bestaande van in die doelkultuur hoef te wees nie. Ek vind nietemin die van *Bindemann* wat verwys na iemand wat uit Binde in Brandenburg, Duitsland kom (Pama 1983:59). Hoewel die van nie na iemand se liggaamsbou verwys nie, roep dit die beeld op van iemand wat omgord is, soos Tolkien se *Bracegirdle*. Daar bestaan ’n algemener Afrikaanse van *Binneman* wat ’n assimilasie van *Bindemann* is maar dit sal nie deug nie omrede die *Binne* geen verbintenis het met die verwysing na gordel, of iets wat vasgebind is nie. Ek spel *Bindeman* met een *n* aangesien die dubbel *n* op die Duitse herkoms dui, wat nie op die vertaling van toepassing is nie.

Burrows (A Long-expected Party 1)

BT: Burrows (Burrowses)

DT: Holleman (Holleman)

Burrows is, soos *Goodbody*, een van die name wat nie in Tolkien se *Guide* verskyn wat vertaal moet word nie maar ooglopend vertaal moet word (hy verwys byvoorbeeld na die Sweedse vertaling van *Burrows* sonder om enigsins aan te dui dat die Sweedse vertaler ‘oortree’ het [Tolkien 1975:4]). Alhoewel die Afrikaanse van *Holleman* “[i]emand wat naby ’n diepte of kuil bly” (Pama 1983:166) beteken, is daar die ooreenkoms met *burrow* (grawe; gat of tunnel in die grond) en iets hols wat uitgegrawe is. Die meervoud is dieselfde as Moolmans.

Chubb (A Long-expected Party 1)

BT: Chubb (Chubbs)

DT: Mol (Mols)

Tolkien (1975:4) skryf oor Chubb: “A genuine English surname, chosen because its immediate association in English is with the adjective ‘chubby’, round and fat in bodily shape”.

Moll sinspeel op *mollig* (*chubby*). Volgens Cor Pama (1983:227) kan die van met 'n enkel of dubbel *l* gespel word maar ek gebruik eersgenoemde aangesien dit die Nederlandse spelling is wat nader aan Afrikaans verwant is as die Duitse spelling met die dubbel *l*. Voorts is daar die dubbele betekenis wat sinspeel op 'n *mol* wat – soortgelyk aan die Hobbits – onder die grond dolwe. *Grubbs* en *Chubbs* word in die bronteks gewoonlik saam gebruik (Tolkien 1993:40; 41; 43) en die assonansie van die bronteksname moet in die doelteks gerepliseer word; vergelyk die vertaling van *Grubb* as *Dolf* (met ander woorde, *Mols en Dolfs*).

Goldberry (The Old Forest)

BT: Goldberry
DT: Goudbessie

Volgens Tolkien (1975:6) moet *Goldberry* “by sense” vertaal word. 'n Direkte vertaling hiervan is *Goudbessie*. Ek maak dit doelbewus nie *Gouebessie* nie aangesien die bronteksnaam nie *Goldenberry* is nie. Vergelyk die konstruksie daarvan byvoorbeeld met dié van *goudlelie* in die HAT.

Goodbody (A Long-expected Party 1)

BT: Goodbody (Goodbodies)
DT: Goedhart (Goedharts)

Alhoewel Tolkien (1975:1) in die *Guide* skryf “[a]ll names not in the following list should be left entirely unchanged in any language used in translation” is daar gevalle waar die name nie in die *Guide* gelys word nie maar wat duidelik vertaal moet word; *Goodbody* is een daarvan.

Die keuse is tussen *Goedhart* en *Goedhals*; ek besluit op *Goedhart* aangesien dit die beeld van die liggaam in sy geheel beter oordra.

Grubb (A Long-expected Party 1)

BT: Grubb (Grubbs)
DT: Dolf (Dolfs)

Tolkien (1975:7) gee die volgende advies by *Chubb*: “A hobbit-name ... Translate, if possible in some way more or less suitable to sound and sense. The name is meant to recall the English verb grub ‘dig, root, in the ground.’” Ek vind geen van wat aan Tolkien se voorskrif voldoen nie en skep *Dolf*. Die naam sinspeel op die werkwoord *dolwe* (HAT: “diep omspit; ploeg”). Daar bestaan 'n ooreenkoms met *Mol* in dié dat laasgenoemde meestal 'n “afkorting van die voornaam Molle” (Pama 1983:227) is en *Dolf* as 'n verkorting van die voornaam *Rudolf* kan dien.

Sien Chubb.

Neologismes en geleentheidswoorde

Fief (The Battle of the Pelennor Fields)

BT: fief

DT: leenstaat

Webster's definieer *fief* soos volg: "(1) a fee or feud held of a feudal lord; a tenure of land subject to feudal obligations. (2) a territory held in fee [...] (in feudal Europe) the property or fee granted to a vassal for his maintenance by his lord in return for service". Maar *fief* was meer as net grond. Morris Bishop (1969:96) skryf

it represented the whole complex of the vassal's rights and obligations ...
[t]he vassal was ... bound 'to love what his lord loved and loathe what he
loathed, and never by word or deed do aught that should grieve him' ... [t]he
vassal rendered to his lord certain services in addition to supplying his quota
of armed knights

Fief word dus aan *vassal* gekoppel en 'n *vassal* is "a person granted the use of land, in return for rendering homage, fealty, and usually military service or its equivalent to a lord or other superior" (Webster's). Pharos vertaal *fief* as "leen, leengoed, feudale grondeiendom" of "erfleen". Die woord word ook gekoppel aan *feoff* wat as *leengoed* vertaal word. Ek het iets met *pag* oorweeg maar dit dui op grond wat gehuur word terwyl *fief* grond is wat van die feudale eienaar ge'leen' word in ruil vir verskeie dienste, onder andere militêre bystand wanneer omstandighede dit vereis. Pharos vertaal *vassal state* as *leenstaat* en Hiemstra en Gonin (2016:429) koppel *leen* "(in English feudal law)" aan "fief", met verwysing na *leenheer* as *feudal lord*. Venter, Botha, Du Plessis en Alberts (2017:75) vertaal *fief* as *leengrond*, 'n "Feodale landgoed". Die algemene indruk van *leen* is om iets van iemand te gebruik en dit terug te gee sonder enige vergoeding of verdere verpligting. Maar die WAT bied 'n verdere – minder bekende – betekenis van die woord, naamlik "[v]ir tydelike gebruik verkry, gew. m.d. verstandhouding dat die verkrygte goedere terugbesorg of *dat 'n teenprestasie gelewer moet word*" (my beklemtoning). Die verkrygte goedere word dus nie sonder verpligting bekom nie. Hierdie betekenis van *leen* klink ook in die volgende woorde: *leenplig* (wederkerige verpligtings van leenheer en leenman), *leenreg* (bepalings omtrent die gee van goedere in leen) en *leenstelsel* (Middelleeuse stelsel waarby landgoedere in leen gegee is; feodale stelsel). Feodalisme is die "stelsel van die Middelleeue in Europa waarvolgens leenhere grond aan hulle vasalle/leenmanne geleen het in ruil vir dienste; leenstelsel" (HAT). Gevolglik skep ek *leenstaat* as vertaling van *fief*.

Woordkeuses

Devilry (The Bridge of Khazad-dûm)

BT: There is some new devilry here

DT: Hier is een of ander nuwe duiwelary

Ek gebruik oorspronklik *nuwe onheil* maar *onheil* is vir my te neutraal. *Duiwelary* dui meer op iets wat deur een of ander entiteit bewimpel word. 'n Mens sou kon argumenteer die duiwel vorm deel van die Joods-Christelike geloofsdoktrine en dit hoort nie in Middle-earth nie, maar die HAT definieer *duiwel* as “(magtigste) bese gees volgens bepaalde gelowe” – die konsep is nie beperk tot die Joodse of Christelike geloof nie. En die bronteks gebruik immers *devilry*.

Elf-magic (The Mirror of Galadriel)

BT: Elf-magic

DT: die towerkuns van Elwe

Magic kan as *toorkuns*, *towermag* of *towery* of as verwante woorde soos *heksery* of *goëlery* vertaal word, maar al hierdie woorde bevat 'n element van die okkultisme, en het 'n negatiewe konnotasie terwyl die Elwe 'n positiewe teenwoordigheid Middle-earth is. In Engels is dit nie so 'n groot probleem nie want die gebruik van *magic* is omvangryker en dit het nie noodwendig 'n negatiewe konnotasie nie. Trouens, deur *magic* aan Gandalf en aan die Elwe te verbind, verleen Tolkien iets positiefs daaraan. In 'n Afrikaanse vertaling rus die onus meer op die vertaler om die woord so te vertaal dat dit nie summier as iets boos afgemaak word nie. Dit is onvermydelik om die stam *toor* of *tower* te gebruik. Ek kies *towerkuns* omrede *tower* 'n meer argaïese gevoelswaarde het, en die gebruik van *kuns* 'n element van vaardigheid aan die woord verleen wat daarop dui dat die towerkuns met verloop van tyd deur die Elwe ontwikkel is en iets is om te koester.

Verder gebruik ek die konstruksie *towerkuns van die Elwe* plaas van *Elwe-towerkuns*, soos in die bronteks se *Elf-magic* omdat dit vir my stadiger – en statiger – klink, soos wat 'n mens te wagte sal wees van iemand soos Galadriel in die besonder, en die Elwe oor die algemeen.

Lie in sloth (The Steward and the King)

BT: lie in sloth

DT: ledig lê

Leeglê was my eerste keuse vir *lie in sloth* maar *leeglê* het 'n bepaalde negatiewe konnotasie van luiheid, terwyl Éowyn fisies gelê het en niks doen wat beter oorgedra word deur *ledig lê*.

March (The Uruk-hai)

BT: The Orcs were getting ready to march again

DT: Die Orke maak reg om hulle tog voort te sit

March kan in die bronteks gebruik word want dit dui op 'n groep troepe, of in die geval Orke, wat doelgerig saam beweeg (“to go forward; advance; proceed” [Webster’s]). Die woord kan egter nie direk as *marsjeer* vertaal word nie. HAT definieer *marsjeer* as “met ferm, reëlmatige treë stap, gewoonlik in een van ’n aantal rye saam met ander in ’n groep”. Dit strook nie met Tolkien (1993:470) se beskrywing van hoe Orke beweeg nie: “run with ... long loping strides ... [t]hey kept no order, thrusting, jostling, and cursing”. Die gebruik van *opmars* sal ook nie deug nie aangesien dit spesifiek verwys na “vorentoe beweeg deur te marsjeer” (HAT). Gevolglik gebruik ek *om hulle tog voort te sit*.

*Moved with pity (The Steward and the King)**Mown or shaven (The Old Forest)*

BT: The grass under their feet was smooth and short, as if it had been mown or shaven.

DT: Die gras onder hulle voete is egalig en kort, asof dit gemaai of laag gesny is.

Die probleem met *mown* lê in die gebruik daarvan saam met ’n ander woord met ’n soortgelyke betekenis (in Engels). In Afrikaans *sny* ons gras: *mow the lawn* | *sny die gras*. Wanneer nog ’n woord in die bronteks gebruik word wat ’n soortgelyke betekenis het, kompliseer dit die vertaler se werk. *Mow* beteken “to cut down (grass, grain, etc.) with a scythe or a machine” (Webster’s) en die direkste vertaling daarvan is nie *sny* nie maar eerder *maai*: “met ’n sekel of ander werktuig [byvoorbeeld ’n sens, of *scythe*] afsny” (HAT). In *Sommervrydag* (1963:58) skryf Hennie Aucamp byvoorbeeld “Om hulle ruik die tuin na vars gemaaide gras en kappertjies”. *Shave* daarenteen beteken “to cut or trim closely: *to shave a lawn*” (Webster’s) – ’n baie ongewone gebruik van die woord *shave* in kontemporêre Engels. Ek besluit op bogenoemde vertaling en voeg die *kort* in omdat die indruk wat die meeste Afrikaanssprekendes waarskynlik van *maai* het, dié van ’n persoon is wat met ’n sens oor byvoorbeeld ’n koringland loop en koringgerwe afsny. Ek wou beklemtoon dat die gras kort afgesny is en redelik netjies is.

Ek investeer baie meer energie in die proses om die regte vertaling hiervoor te vind as wat die belangrikheid van die sin in die breër konteks van die bronteks en die vertaling daarvan regverdig. Maar dit is ’n goeie illustrasie van die uitdagings waarvoor die vertaler te staan kom waar die taalgebruik van so ’n aard is dat dit ’n ouwêreldse atmosfeer moet skep, maar terselfdertyd binne die algemene verwysingsraamwerk van die hedendaagse leser moet val.

Turner (2005:155) verwys na “Tolkien gain[ing] his literary effects by omitting the modern rather than including the archaic”.

Nice (The Passage of the Marshes)

BT: so nice for feet

DT: so lekker vir voete

Ek twyfel eers aan die gebruik van *lekker*, dat dit moontlik te modern is, maar dit kom van die Middelnederlandse *lecker* af wat onder andere die betekenis “[w]at sintuiglike genot meebring” (Van Wyk 2003:234) het.

Song (The Old Forest)

BT: someone was singing a song

DT: iemand sing ’n liedjie

Hoewel ek *song* elders met *lied* vertaal, gebruik ek hier die diminutiewe *liedjie* omdat dit na Tom Bombadil se lighartige onsinrym (‘nonsense rhyme’) verwys en ek *lied* eerder gebruik om na ernstiger komposisies te verwys. Tom se komposisie kan vergelyk word met iets soos *Siembamba* of *Vader Jakob* – “lighthearted nonsense” (Kelly 1970:179) – wat eerder ’n *liedjie* as ’n *lied* genoem sal word, en kan nie gelykgestel word aan byvoorbeeld die sangstukke van Goldberry of die Elwe nie.

Wood/forest (2) (Treebeard)

Ek gebruik die enkel/meervoudvorm van *woud* ooreenkomstig die gebruik daarvan in die bronteks: Wanneer Treebeard die meervoud gebruik, verwys hy na al die woude in Middle-earth, of minstens al dié waarvan hy kennis dra of waar hy en die Ents was. Die een keer wat hy die enkelvoud gebruik (*the wild wood called*), word dit kollektief gebruik om na die wildheid van alle woude te verwys – nie na een spesifieke ‘wilde’ woud nie.